

Den organiserade miljörörelsen
**- Fallstudier av Svenska Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden WWF,
Miljöförbundet Jordens Vänner Greenpeace och Det Naturliga Steget**

Magnus Boström

SCORE Rapportserie 1999:9
ISBN 91-7153-954-9

SCORE
(Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor)
Stockholms Universitet
106 91 Stockholm
Tel 08 674 74 19
Fax 08 16 49 08

E-post magnus.bostrom@score.su.se

Förord

Den här rapporten, som är en del av mitt avhandlingsarbete, handlar om miljöorganisationers förutsättningar att påverka stat, företag och allmänhet i en miljövänlig riktning. I rapporten presenteras huvuddelen av mitt empiriska underlag i form av fem fallstudier. Det är organisationerna Svenska Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden WWF, Miljöförbundet Jordens Vänner, Greenpeace och Det Naturliga Steget som studeras i detalj. Fallstudierna är deskriptiva till sin karaktär men är också teoretiskt informerade¹. Teorier om kollektivt handlande, organisationsteoretisk och miljösociologisk litteratur har varit en utgångspunkt för, och strukturerat, datainsamling, tolkning och analys men de teoretiska resonemangen återges endast implicit. De teoretiska resonemangen ska utvecklas utifrån studierna i den kommande avhandlingen.

Även om fallstudierna är tänkta att utgöra underlag för min kommande avhandling är de relativt självständiga. De är skrivna både för att få en sammanhållen och överskådlig bild av respektive organisation och för att fånga in en viss detaljrikedom av de aspekter jag intresserar mig för. De inleds med en kort historik och en beskrivning av organisationens rolldefinitioner och kognitiva handlande. Detta illustreras också med en beskrivning av någon eller några av organisationens konkreta aktiviteter. Särskilt fokuseras organisationens agerande under 90-talet. Därefter

¹ Den teoretiska referensramen har presenterats i ett konferenspaper: Boström 1998

beskriver jag mer utförligt interaktionen mellan den specifika organisationen och andra aktörer som statliga och politiska organisationer, företag, andra miljöorganisationer, media och allmänhet. Jag återger bl.a. de viktigaste omvärldsaktörerna, öppningar och läsningar, typiska interaktionsformer, samarbets- och utbytesrelationer och hur det kognitiva handlandet formas i relationerna. Därefter fokuseras organisatoriska- och resursmobiliseringsaspekter och studierna avslutas med en diskussion om de specifika förutsättningarna, möjligheterna och begränsningarna.

För att skriva fallstudierna har jag använt mig av sekundärlitteratur och olika primärkällor i form av dokument och rapporter. Jag har också genomfört ett antal intervjuer med nyckelpersoner i organisationerna (5-10 personer per organisation), dvs personer som har en hög grad av överblick, inflytande och deltagande i organisationen eller en viss del av den. I fallstudierna förekommer emellanåt jämförelser mellan organisationerna. Jämförelserna är ganska ad-hoc-mässiga men bidrar till att belysa de specifika organisationerna. I den kommande avhandlingen kommer mer systematiska jämförelser att vara en viktig metod för analysen. Där kommer också metoden att diskuteras betydligt mer utförligt.

Ett flertal personer har kommit med många bra kommentarer i olika sammanhang och dessa tackar jag i anslutning till de olika fallstudierna. Om jag inte har kunnat beakta alla synpunkter finns det förhoppningsvis mer utrymme till det i den kommande avhandlingen. Jag vill här genast passa på och tacka alla intervjupersoner och andra som är verksamma i de olika miljöorganisationerna som har gjort studierna genomförbara. De har överlag varit intresserade av arbetet och i högsta grad tillmötesgående. Samtliga intervjupersoner ställer upp icke-anonymt. Bland annat därför har någon eller några inom varje miljöorganisation också fått möjlighet att läsa en preliminär version av respektive fallstudie. För mig har det varit värdefullt att ta del av de responser jag fått och få en bekräftelse på att beskrivningarna inte har landat fullständigt vid sidan av målet. Dock garanterar det givetvis inte att fallstudierna är fläckfria. Slutligen vill jag tacka min handledare Göran Ahrne för många givande diskussioner och de många värdefulla synpunkter jag har fått kontinuerligt under skrivandet av samtliga fallstudier. Göran har inte bara ställt upp med att läsa varje fallstudie utan ett par versioner av dem utöver några förberedande skrifter.

Stockholm, juni 1999

Magnus Boström

Innehållsförteckning

1 Svenska Naturskyddsföreningen

sid 7

1.1 Inledning

7

1.2 Rolldefinitioner och kognitivt handlande

8

1.2.1 SNF:s sammansatta roller

8

1.2.2 Meningsdimensionen - Att motivera miljöarbetet

10

1.2.3 Kunskapsdimensionen

12

1.3 Två aktivitetsområden

13

1.3.1 Skogsarbetet

13

1.3.2 Handla Miljövänligt

18

1.4 Interaktion med andra aktörer

25

1.4.1 Interaktion med statliga och politiska organisationer

26

1.4.2 Interaktion med företag

37

	1.4.3 Interaktion med andra miljöorganisationer	
38		
	1.4.4 Interaktion med allmänheten	
		40
1.5 Resurser och organisatoriska förutsättningar		
	43	
	1.5.1 Internationella kontakter	
		43
	1.5.2 Organisations- och arbetsformer	
		44
	1.5.3 Resurser	
		49
1.6 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar		
	56	

2 Världsnaturfonden WWF

58		
2.1 Inledning		
		58
2.2 Problembild och övergripande kognitioner		
59		
2.3 Konkreta aktiviteter		
63		
	2.3.1 Från anslag till beställningar	
		63
	2.3.2 Arträddningsprojekt i skogen	

2.3.3 Skogsbruksfrågan och certifieringen

67

2.4 Interaktion med andra aktörer

72

2.4.1 Interaktion med statliga och politiska aktörer

72

2.4.2 Interaktion med företag

75

2.4.3 Interaktion med andra miljöorganisationer

77

2.4.4 Interaktion med (allmänheten) - media

78

2.5 Resurser och organisatoriska förutsättningar

79

2.5.1 Att tillhöra en internationell organisation

79

2.5.2 Organisations- och arbetsformer

80

2.5.3 Resurser

82

2.6 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

87

3 Miljöförbundet Jordens Vänner

90

3.1 Inledning

90

3.2 Rolldefinitioner och kognitivt handlande

92

3.2.1 MJV:s sammansatta roller

92

3.2.2 Rättvist Miljöutrymme

93

3.3 Konkreta aktiviteter, interaktionsformer och interaktion

med andra aktörer

97

3.3.1 Konkreta aktiviteter och interaktionsformer

97

3.3.2 Interaktion med andra aktörer

103

3.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

108

3.4.1 Internationella nätverk

108

3.4.2 Sammanslagningen

109

3.4.3 Organisations- och arbetsformer

111

3.4.4 Resurser

116

3.5 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

121

4 Greenpeace

123

4.1 Inledning

123

handlande 4.2 Rolldefinitioner, konkreta aktiviteter och kognitivt
124 124

4.2.1 *Övergripande problembild och målområden*

124

4.2.2 *Handling är viktigare än ord - rollen att konfrontera*
125

4.2.3 *Rollen att identifiera, uppmärksamma och driva frågor*
126

4.2.4 *Rollen i ett dynamiskt perspektiv - klorkampanjen*
128

4.2.5 *Det kognitiva handlandet*

135

4.3 Interaktion med andra aktörer

137

4.3.1 *Interaktion med statliga organisationer*

138

4.3.2 *Interaktion med företag*

141

4.3.3 *Interaktion med andra miljöorganisationer*

142

4.3.4 *Interaktion med media och allmänhet*

145

4.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

146

4.4.1 *Att tillhöra en internationell organisation*

146

4.4.2 *Organisations- och arbetsformer*

147

4.4.3 *Resurser*

149

4.5 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar
153

5 Det Naturliga Steget

156

5.1 Inledning

156

5.2 Problembild och kognitivt handlande

157

5.2.1 Behovet av helhetsyn - Kompassen

157

**5.2.2 Det ekologiskt uthålliga som ekonomiskt lönsamt
och de goda exemplen**

161

5.3 Interaktion med andra aktörer

162

5.3.1 Konsensusarbete och konsensusdokument

162

5.3.2 Utbildning och rådgivning åt företag

165

5.3.3 Interaktion med statliga och politiska organisationer

174

5.3.4 Interaktion med andra miljöorganisationer

180

5.3.5 Interaktion med (allmänheten); nätverk av yrkesgrupper

181

5.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

186

5.4.1 DNS som en internationell organisation

186

5.4.2 Organisations- och arbetsformer

186

**5.4.3 Resurser: pengar, arbetsinsatser, kompetenser och
identitet**

188

5.5 Avslutning: förutsättningar, möjligheter och begränsningar

190

6 Källor

192

Förkortningar

ARF, Alternativodlarnas Riksförbund

DNS, Det Naturliga Steget

EJV, Europeiska Jordens Vänner (Friends of the Earth Europe)

FiVH, Framtiden i Våra Händer

FRI, Frivilligorganisationernas Insamlingsråd

FSC, Forest Stewardship Council

ISO, International Organization for Standardization

IUCN, Internationella Naturvårdsunionen (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources)

IJV, Internationella Jordens Vänner (Friends of the Earth International)

JV, Jordens Vänner

KF, Kooperativa Förbundet

LRF, Lantbrukarnas Riksförbund

MF, Miljöförbundet

MIGRI, Miljövårdsgruppernas Riksförbund

MJV, Miljöförbundet Jordens Vänner

SEKOM, Föreningen Sveriges Ekokommuner

SIS, Standardiseringen i Sverige

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

SNF, Svenska Naturskyddsföreningen

SOF, Sveriges Ornitologiska Förening

TRN, Taiga Rescue Network

UNEP, United Nations Environmental Programme

WWF, Världsnaturfonden WWF

WWF I, WWF International

1 Svenska Naturskyddsföreningen

1.1 Inledning

Svenska Naturskyddsföreningen (SNF) bildades 1909 och är den äldsta av de organisationer som studeras i det här projektet. Grundarna kom från samhällets övre skikt och i konservativ, nationalromantisk anda, oroade man sig över några av industrisamhällets negativa konsekvenser, dock utan att förhålla sig kritisk till dess grundläggande principer. Man önskade bevara vissa hotade delar av det svenska kulturlandskapet, såsom arter och biotoper. Upplysning och propaganda ansågs vara lämpliga strategier för att bemöta detta hot.²

Före 1955 var SNF en ganska liten organisation och uppnådde aldrig mer än 5000 medlemmar trots att det alltid hade funnits ambitioner att bli en "folkrörelse". Däremot hade man förhållandevis nära relationer med staten och fungerade som en viktig remissinstans i naturvårdsfrågor. I och med framväxten av en mer resursstark statlig miljöförvaltning på 60-talet kom dock SNF:s rådgivande roll gentemot staten att bli mindre påtaglig och man framträdde mer som en opinionsbildande folkrörelse³. Under den perioden ökade medlemsantalet och 1970 hade SNF över 50 000 medlemmar⁴. SNF kom att locka fler medlemmar i takt med att nya problemdefinitioner vann terräng. Kvicksilvret och försurningen vittnade om att problemen inte bara kretsade kring lokala naturvårdsfrågor utan också var mer generella, diffusa och utspridda. Mot 80-talet kom SNF också att bli benägen att formulera mer kraftfulla politiska krav och det kan i viss mån bero på påtryckningar från dess ungdomsorganisation Fältbiologerna (bildad 1948) som under 70-talet införde spektakulära direkta aktioner som ett redskap i kampen för ett miljövänligt samhälle⁵. Under 80-talet kom SNF att professionaliseras genom att man rekryterade en mängd olika experter och detta har gett konsekvenser för hur miljöbudskapet förpackas och kommuniceras⁶.

Numera, med ca 170 000 medlemmar, driver SNF ett brett spektrum av frågor, från tekniska och byråkratiska kring energi och trafik över konsumtionsfrågor till mer traditionella "gröna" frågor kring naturresursutnyttjande i skogen och på landsbygden. Man driver frågorna på lokal, läns-, riks- och internationell nivå med en rad olika metoder som t.ex. politisk lobbying, rådgivning, processande, bojkotter, praktisk naturvård, opinionsbildning och miljömärkning. SNF tycks vara den miljöorganisation som har tagit på sig rollen att driva miljöfrågan i alla dess detaljer och komma med olika typer av lösningar i takt med att miljömedvetandet och miljöarbetet griper in bland samhällets olika aktörer i deras olika praktiker.

I studien fokuseras SNF:s agerande på 90-talet, särskilt inom aktivitetsområdena skog och handla-miljövänligt. Datainsamling och analys har dock spånt över fler områden och det har dessutom varit en ambition att i viss utsträckning ta hänsyn till organisationens tidigare historia. Jag har tagit hjälp av textmaterial som verksamhetsberättelser från 1991 och framåt, interna nyhetsbrev, diverse litteratur,

² Se Lundqvist 1971:kap2

³ Lundqvist 1971:157-9

⁴ Jamison o.a. 1990:22

⁵ Klöfver 1992:82-6; Se även Sjöberg 1988:41-7 om SNF:s radikaliserings på 80-talet.

⁶ Se Jamison o.a. 1990:58, Sverrisson 1998:43

rapporter och informationsblad som har producerats och givits ut av SNF samt en del sekundärlitteratur. Texterna har använts dels för att erhålla information av "faktakaraktär" men också för att fånga in kärnan i SNF:s argumentation och strategi. Genom att ha läst en varierad samling textmaterial tycker jag mig kunna känna igen de aspekter och den typen av argumentation som återkommer. Utöver textläsningen har jag gjort och använt mig av nio individuella intervjuer som har varat mellan 40 minuter och 2 timmar. Sju av personerna jobbar på rikskansliet med olika uppgifter. De två övriga har jobbat på SNF tidigare men är numera verksamma i en annan miljöorganisation. En av intervjupersonerna har också deltagit i en fokusgrupp (som adresserades "Forskningsmöte om miljöfrågor i praktiken" och som beskrivs utförligare i en annan del av projektet) där olika aktörer på miljöarenan möttes. Slutligen har jag gjort och använt mig av en gruppintervju med två individuellt aktiva från den lokala kretsen Uppsala Naturskyddsförening. Då en speciell och mycket viktig resurs för SNF är strukturen med lokala kretsar fann jag det viktigt att komplettera intervjuerna på rikskansliet med ett lokalt perspektiv.

1.2 Rolldefinitioner och kognitivt handlande

1.2.1 SNF:s sammansatta roller

SNF grundades 1909 med målet att bevara naturområden och naturobjekt som hotades av det framväxande industrisamhället. Liksom WWF fanns SNF innan "miljöfrågan" egentligen väcktes. SNF formades innan de stora miljöproblemen begreppsliggjordes vilket har vissa konsekvenser. Det Naturliga Steget (DNS) etablerades 1989 genom att man identifierade ett utrymme för en speciell nisch (se den fallstudien). DNS kunde börja från scratch med en tydlig profilering medan SNF har lagt på lager för lager. SNF lägger till men tar inte bort. Denna lagring är ett särdrag för SNF och har olika konsekvenser vilket jag kommer att få anledning att återkomma till.

SNF kan vidare ses som en organisation som präglas av en ambition att vara en miljöorganisation för folket, för den breda publiken. Den ambitionen har funnits allt sedan 1909. Nischen är att vara bred, att vända sig till många, att utgöra en "folkrörelse". Viktigt blir därmed den lokala förankringen - strukturen med självständiga lokala kretsar - med aspekter som delaktighet och demokrati.

Rolldefinitionen innefattar aspekter som deltagande, påtryckare och rådgivare men centralt är också den stora ambitionen att ge verktyg åt miljöarbetet för flera olika typer av aktörer. Mer än någon annan miljöorganisation har SNF under 90-talet kommit att vara delaktig i att skapa lösningar på miljöproblemen. SNF har såväl bidragit som anpassat sig till en kontext, till ett socialt landskap, inom vilken en mångfald av aktörer har lärt sig att på olika sätt hantera miljöproblemen. Man erbjuder lösningar och verktyg för enskilda hushåll, företag, politiker, myndigheter och så vidare och lösningarna paketeras i form av miljömärkning, information, fråge-svar-listor, politiska förslag och så vidare. I och med att SNF har kommit att bli starkt involverad i arbetet med att finna verktyg och lösningar på miljöproblemen griper man på olika sätt in i olika typer av sociala praktiker. Man sätter sig in i vardagsmänniskans verklighet såväl som byråkratens. Budskapen är ibland mycket konkreta och vardagsnära. I andra sammanhang (gentemot media) är de slagordsmässiga. Och gentemot politiker och byråkrater paketeras argumenten i tekniskt, administrativt och ekonomiskt förfinade resonemang. SNF har lärt sig att kommunicera med alla.

Det är visserligen många aktörer inför 2000-talet som skapar verktyg och lösningar åt miljöarbetet men inom SNF konstruerar man organisationen som den mest progressiva drivkraften i detta. Det är SNF som bryter ny mark menar man. Eva Eiderström (EE), säger att SNF:s roll är att vara den ledande, den som pekar ut vilka de största problemen är och var de bästa lösningarna finns. Sen får någon annan ta över och sköta förvaltarskapet. Lars Vaste (LV) säger att SNF måste vara den aktör som gör anspråk på tolkningsföreträde i miljödebatten. Det finns "ett hav av aktörer", säger han, i jämförelse med 80-talet då det var relativt få identifierbara aktörer på miljöområdet. Det är den stora spelplansförändringen på 90-talet, säger han. Hela samhällsapparaten är engagerad på ett eller annat sätt vilket i och för sig är bra. Problemet är att många aktörer har dubbla intressen, t.ex. ekonomiska eller politiska, och därmed är det viktigt att SNF slår sig fram som en oberoende och trovärdig röst.

Förutsättningarna för denna roll att skapa lösningar och verktyg åt miljöproblemen härrör emellertid ifrån miljöorganisationernas tidigare engagemang att väcka miljöfrågan. Numera tenderar SNF att emellanåt agera som om denna allmänna miljömedvetenhet redan är fast förankrad och man griper an de tekniska, administrativa och vardagsnära frågorna med detta som en taget-för-given grund. Man ser dock risken med detta och flera intervjupersoner talar om behovet att återgå till problembilden. Som exempel uttrycker LV ett behov för SNF att återgå till att bli mer obekvämt och berätta om miljöns tillstånd. Det finns en risk med att det växer fram en massa lösningar, menar han. Man börjar "uttrycka sig i termer av att miljöfrågan är inget problem längre 'för nu har vi greppat problematiken och processen är igång'" Därmed skapas en falsk trygghetskänsla av att miljöproblemen håller på att lösa sig samtidigt som "tillståndet" i själva verket alltjämt försämras. Därmed kommer en viktig del av SNF:s roll framöver vara att återigen mer betona problembilden, att på sätt och vis väcka miljöfrågan på nytt.

SNF:s rolldefinitioner, problembilder och kognitiva handlande är i jämförelse med de andra miljöorganisationerna mer sammansatt. Det är ingen tillfällighet. Det har att göra med att SNF är en demokratisk, decentraliserad organisation som har lyckats mobilisera ett stort antal medlemmar. I likhet med de andra miljöorganisationerna har SNF ingen tydlig partipolitisk profil. Man säger sig vara partipolitiskt obunden och medlemmarna kan komma från moderaterna såväl som från vänsterpartiet. En skillnad mot Greenpeace, WWF och DNS är dock den demokratiska strukturen och den lokala delaktigheten samt synen på den egna organisationen som en folkrörelse. SNF har ett stort, lagrat, brett och varierat lokalt engagemang. Det betyder att många åsikter ska samsas. Det kognitiva handlandet kan följaktligen inte vara lika rättframt som hos de andra miljöorganisationerna. "Vi kan aldrig beordra folkrörelsen att dra åt ett håll" säger chefen på Miljövårdsavdelningen, Svante Axelsson (SA). Förvisso är även Miljöförbundet Jordens Vänner (MJV) demokratiskt. Men den organisationen säger sig vara mer radikal och mindre kompromissbenägen. Medlemskåren (som också är betydligt mindre) kan förväntas vara mer homogen vad gäller åsikter vilket återspeglas i ett mer sammanhållet kognitivt handlande (se kap. 3)

1.2.2 Meningsdimensionen - att motivera miljöarbetet

En miljöorganisation måste kunna motivera miljöarbetet för såväl nuvarande och potentiella medlemmar som för andra resurskällor och påverkansobjekt. Budskapen måste reflektera ett underliggande meningssammanhang. Ett effektivt sätt att

åstadkomma detta är att uttrycka meningssammanhangen i slagkraftiga begrepp. Det gör alla miljöorganisationer. I SNF:s argumentation återkommer begrepp som "biologisk mångfald", "hållbar utveckling" och "Agenda 21". SNF är givetvis inte ensam om att hänvisa till dessa. Inom SNF är man dock relativt obenägen att fastställa klara definitioner av vad man menar med t.ex. ett hållbart samhälle.

"Många, både inom och utanför vår organisation, förväntar sig att Naturskyddsföreningen skall formulera en samlad vision av det hållbara samhället. Det kommer vi aldrig att kunna göra, framförallt därför att vårt mandat från medlemmarna endast omfattar miljö- och naturvårdsfrågor. Agenda 21-dokumentet från Rio omfattar alla aspekter av mänsklig utveckling: social, ekonomisk, kulturell och ekonomisk, allt detta kommer Naturskyddsföreningen aldrig att kunna ta ställning till. Därtill är vi kanske också mer intresserade av att finna vägar som leder oss i rätt riktning än av hur det i detalj ser ut där framme i det hållbara samhället, vid slutet av vägen, huvudsaken är att vi överhuvudtaget börjar röra på oss och att vi går i ungefär rätt riktning. Att alla medborgare själva reflekterar över innebörden i begreppet hållbarhet och skaffar en egen uppfattning av vilka förändringar den kräver i vår livsföring är rentav ett mål i sig. Utan bred förankring och folkligt deltagande kan den ekologiska omställningen aldrig bli verklighet."⁷

Inom DNS utgör Kompassen med dess fyra systemvillkor grundreferensen. Inom MJV är det begreppet Rättvist Miljöutrymme. Inom SNF utgör Kompassen och Rättvist Miljöutrymme däremot bara två definitioner bland andra som är intressanta att diskutera och som har sina fördelar respektive nackdelar⁸. Någon egen definition på hållbarhet har inte medlemmarna i SNF kunnat eller velat ena sig kring vilket hänger samman med resonemanget tidigare. Medlemmarna har samlats kring ett intresse för miljö och naturskydd men inte för givna definitioner. Definitionerna kan man samtala kring men inte fastställa och det goda samtalet är också ett mål i sig. Och även om man kan härleda definitioner ur fysikaliska eller ekologiska principer - såsom Kompassen - så hjälper inte dessa "naturlagar" automatiskt till med att välja det ena eller andra alternativet. Därtill krävs mer precisa verktyg och mer specifik kunskap.

"Naturlagarna hjälper oss inte heller att göra politiska avvägningar mellan det önskvärda och det möjliga i varje givet politiskt skede. Naturvetenskapliga sanningar kan inte ersätta demokrati och folklig förankring som motivationsgrund för åtgärder, hur självklara dessa sanningar än är."⁹

Begrepp som hållbar utveckling är alltså viktiga att förhålla sig till men också tójbara och diskuterbara.

Ett annat begrepp som har införlivats i SNF:s kognitiva och praktiska arbete är "Agenda 21". Begreppet associeras med aforismer som "tänk globalt, handla lokalt" och normer som demokratisk delaktighet och "underifrånperspektiv". Att just SNF (och inte de andra miljöorganisationerna) i sin argumentation lyfter fram begreppet och att SNF efter Riokonferensen har utvecklat en roll att bistå kommunernas Agenda 21-arbete (se avsnitt 1.4.1, underrubrik: SNF:s roll gentemot kommunerna...) hänger ihop med den lokala förankringen och den traditionella ambitionen att vara en naturvårdsorganisation för folket.

Begrepp som Hållbar utveckling, Biologisk mångfald och Agenda 21 kan man samsas kring inom SNF om man inte ger dem för orubbliga definitioner. De fyller också en viktig funktion i det mer utåtriktade kognitiva handlandet. En viktig egenskap

⁷ SNF 1998b:5

⁸ I SNF 1998b:6-11 presenterar man, och diskuterar tillämpbarheten med, olika definitioner och verktyg såsom exempelvis "de fyra systemvillkoren", entropi och exergi, "rättvist miljöutrymme", "faktor 10" och "gröna pengar". Man diskuterar också olika välkända rapporter som Brundtlandsrapporten och "Världsstrategin för naturvård" som gavs ut av bl.a. IUCN, UNEP och WWF.

⁹ SNF 1998b:8

hos dylika begrepp är att man samlar människor som annars inte skulle samlas, framhåller SA. "Gummibegreppen", som han uttrycker det, gör att människor kan samlas därför att de har olika bilder av dess innehåll. Dubbeltydigheten är därmed möjliggörande.

Men dubbeltydigheten är också problematisk. Man kan gömma sig bakom begreppen för retoriska syften. SA säger att:

"Hållbar utveckling är bara ett politiskt begrepp som jag nu tycker att man tappar nyttan av och snarare blir ett problem. Nu bör man konkretisera vad vi menar med hållbar utveckling, för nu gömmer sig alla bakom detta gummibegrepp som har haft sitt syfte historiskt, politiskt och jag tycker att nu börjar man kunna skipa det. Det var intressant inför Riokonferensen och så."

Begreppet Agenda 21 riskerar att råka ut för samma sak men SA finner det ändå viktigt. Det handlar om en metod som man arbetar utifrån, som bygger på demokratiförstärkning och många aktörers delaktighet. Begreppet "biologisk mångfald" finner SA mer naturvetenskapligt stringent och det är användbart i den utåtriktade argumentationen på olika sätt. Begreppet har substans och man kan härleda många olika innebörder ur det, såsom etiska, estetiska, ekologiska (mångfald behövs för vår överlevnad, för naturens stöttalighet) och ekonomiska (medicin, mat, etc). Man talar om de fyra e-na. (Se vidare avsnitt 2.2)

Att motivera miljöarbetet handlar inte bara om att argumentera med sköna begrepp. Det handlar mycket om att sätta sig in i omvärldsaktörernas (hushåll, partier, medlemmar, politiker, byråkrater, media, företag) idévärld och praktik. Denna tendens känner man igen inom alla miljöorganisationer men jag uppfattar det som att SNF på ett särskilt genomgripande sätt eftersträvar just detta. Till skillnad mot t.ex. MJV har man en kognitiv strategi som till viss del går ut på att stycka upp miljöfrågan i bitar beroende på vem man vänder sig till snarare än att alltid relatera till en slags helhetssyn (Rättvist Miljöutrymme). Man förhåller sig visserligen vanligtvis till begrepp som biologisk mångfald och bygger verksamheten på någon slags ekologisk grundsyn. Men den ekologiska grundsynen är inte lika väldefinierad som i Kompassen. Så ett genomgående drag är att se hur miljöbiten passar in i en viss praktik för en viss aktör. 'Hur kan man översätta miljöengagemanget i just detta sammanhang?'

För övrigt använder sig SNF av hela registret av motiv, som också finns bland andra miljöorganisationer, för att övertyga omvärldsaktörerna om nyttan med miljöarbetet. Liksom Greenpeace söker man medialt demonstrera uppslutningen kring en fråga inför makthavare genom att mobilisera ett opinionstryck (dock inte fokuserat kring en viss konfrontation på samma sätt). Liksom WWF visar man upp trevliga arter och miljöer som hotas. Liksom DNS har SNF under 90-talet verkat för spridandet av "goda exempel", med visionen att dessa ska föröka sig. Särskilt gäller detta i Agenda 21-arbetet. Goda exempel har överhuvudtaget varit en 90-talets strategi. Goda exempel är populära och pedagogiska, säger SA. Man visar på möjligheter och en vinn-vinn-strategi. Enligt SA är strategin dock inte så viktig för SNF framöver. Aktörer som Näringslivets Miljöchefer, Miljödepartementet och Kommunförbundet har efterhand blivit duktiga på att konstruera de goda exemplen själva varför det inte är så viktigt längre att SNF framträder i den rollen. Det kan dock behövas goda exempel för den breda allmänheten, säger han, hur miljöengagemang går att förena med en gynnsam hushållsekonomi. Slutligen försöker man, liksom MJV, att samtala om den hållbara livsstilen, gärna i form av lokala studiecirkel och andra folkbildande aktiviteter (se vidare avsnitt 1.4.4). I sistnämnda fall är det viktigt att förstå SNF:s potentiella möjligheter att inte bara överföra meningsinnebörder med miljöengagemanget utan även för envar att aktivt utveckla egna kunskaper och meningsinnebörder (ideal,

identiteter och alternativa livsstilar) för miljöarbetet. Deltagandeaspekten har ett pedagogiskt och meningsalstrande syfte och det gäller särskilt SNF:s ungdomsorganisation Fältbiologerna¹⁰.

1.2.3 Kunskapsdimensionen

SNF är givetvis inte bara en meningsalstrande miljöorganisation utan även en kunskapsalstrande sådan. Man kan säga att SNF utgör ett forum där expertkunskap möter lekmannakunskap eller ett forum för att ta emot kunskaper och erfarenheter på gräsrotsnivå som senare i kombination med expertisen på rikskansliet bidrar till att forma politiska och subpolitiska krav och förslag. Liksom andra miljöorganisationer har SNF kommit att bli en professionell sådan med varierad kompetens på rikskansliet. Men en mycket viktig resurs är också de kunskaper som de lokalt ideellt arbetande besitter, allt från allmänbiologi till kampanjkunskap. Särskilt viktiga är olika typer av iakttagelser på gräsrotsnivå - t.ex. att en skyddsvärd skog hotas av planerade avverkningar - som kan signaleras till rikskansliet och därigenom bidra till olika typer av utåtriktade aktiviteter.

Det finns också ett reflexivt förhållningssätt i kunskapsdimensionen. I takt med att en mångfald av aktörer växer fram på miljöarenan och griper sig an miljöproblemen på olika sätt blir det än viktigare för SNF att behålla en kritisk distans till forskningsresultat och annan kunskapsproduktion. SNF:s experter måste ha en relation till forskarvärlden¹¹ men också kunna filtrera forskningsresultaten. Det finns ett "brus" från forskarvärlden, säger SA, en mängd olika forskningsresultat som säger olika saker och SNF:s uppgift blir att åstadkomma ett sammanhang av detta brus. Därmed måste man se bakom forskningsresultaten - 'Vem har beställt det här?' 'Vilka avgränsningar har gjorts?' 'Utifrån vilka antaganden....?' - utöver vad de faktiskt innehåller. Att koppla forskningsresultaten till ett meningssammanhang, som beskrivits ovan, är ett viktigt sätt att ordna bruset. Att göra anspråk på tolkningsföreträdet, att konstruera sig som den sanningssägande aktören, som jag var inne på tidigare, är en annan viktig aspekt av detta.

1.3 Två aktivitetsområden

SNF:s roll och kognitiva handlande är mångfacetterat men inte kaotiskt. Det har varit min ambition ovan att förstå och framställa mönstret. I det här avsnittet illustreras hur rollen och det kognitiva handlandet kommer till uttryck inom ett par konkreta aktivitetsområden på 90-talet. Dessa illustrationer ger också stoff till redogörelsen längre fram i studien om SNF:s interaktion med andra aktörer.

SNF:s verksamhet är uppdelad i "Naturvårdsarbete", "Miljövårdsarbete" och "Handla miljövänligt" som också utgör tre olika avdelningar på rikskansliet¹². Utöver dessa finns också en Nord-Syd-avdelning, en redaktion för Sveriges Natur och avdelningar för administration och information. Nedan kommer jag att närmare belysa två konkreta aktiviteter. Först återger jag vissa aspekter av SNF:s skogsarbete som är en

¹⁰ Se Klöfver 1992

¹¹ Som i och för sig enligt Sverrisson o.a. 1998 och Jamison o.a. 1998 är av en ad-hoc mässig karaktär snarare än systematisk.

¹² Mellan 1992 - 1996 kallade man uppdelningen "Projekt biologisk mångfald", "Projekt hållbart Sverige" och "Projekt Handla Miljövänligt"

del av naturvårdsarbetet. Dit hör också frågor kring landsbygd, jordbruk, ångar och hagar. Därefter belyser jag Handla-Miljövänligt-arbetet. I kapitlet som handlar om SNF:s interaktion med andra aktörer kommer jag även in på verksamheter som är en del av miljövårdsarbetet. Dit hör t.ex. energi och trafikfrågor.

1.3.1 Skogsarbetet¹³

SNF:s skogsarbete - två huvudkomponenter

SNF har en lång tradition med ett starkt intresse för att skydda naturvärden i skogen. Skyddet av skogen utgör en av de viktigaste motivationsgrunderna för medlemmarna på gräsrotsnivå. Sverige är ett land med mycket skog och med en tradition som säger att var och en med respekt kan vistas fritt i den (allemanrätten) för att njuta av dess biologiska mångfald på olika vis. Skogen är också en resurs för Sverige och skogsindustrin. Det finns tillgångar att exploatera och betalningsvilliga köpare utomlands. Sedan länge har det funnits en konfliktsituation just kring dessa intressen - bevarande och exploatering - som intensifierades från och med 1970-talet.

SNF:s arbete för att skydda den biologiska mångfalden i skogen har två huvudkomponenter, säger Jonas Rudberg (JR) som är skogshandläggare på SNF. Dels har SNF en ambition att verka för ett uthålligt skogsbruk. SNF har länge förhållit sig kritisk till de bruksmetoder som skogsindustrin nyttjat och försökt visa på och hänvisa till forskning om alternativa naturanpassade bruksmetoder. Under 90-talet har detta arbete givit frukt och det spänningsfyllda klimatet mellan miljöorganisationer och skogsindustrin har börjat lätta. Som jag beskriver i fallstudien om WWF (avsnitt 2.3.3), och som jag kortfattat återkommer till nedan, har SNF och WWF tillsammans med aktörer från skogsindustrin kunnat verka för skapandet av en standard för uthålligt skogsbruk (FSC-arbetet).

Men det finns också områden som bör undantas från skogsbruk överhuvudtaget varför den andra huvudkomponenten i SNF:s skogsarbete har varit att på olika sätt agera för områdesskydd. Man betraktar fjällnära skog, naturskogar, urskogar, sumpskogar och nyckelbiotoper som skyddsvärda¹⁴. Under 80-talet drev SNF parallellt med andra aktörer framgångsrikt frågan kring skyddet av de fjällnära skogarna. Idag är, säger man, 40% av dessa skyddade. Problemet handlar numera om den övriga skogen varför skogsarbetet under 90-talet också mest inriktat sig mot den skogen. Man driver ungefär samma linje som andra aktörer (IUCN, WWF, forskare och myndigheter som t.ex. Naturvårdsverket) på området och menar att minst 5% av den produktiva skogsarealen nedanför fjällkedjan måste undantas från skogsbruk på kort sikt och 10% på lite längre sikt (en del av skyddet kan åstadkommas genom FSC-

¹³ Som underlag för denna delstudie har jag använt mig av både intervjuer och textmaterial. Det är i första hand intervjuerna med Jonas Rudberg (JR), som är skogshandläggare på SNF, och Per Larsson (PL), som tidigare var skogshandläggare på SNF men numera är det i WWF, som jag har använt mig av. Vad gäller textmaterial är det i första hand nyhetsbrevet Skogskontakt som har använts men också verksamhetsberättelser och en del rapporter.

¹⁴ Naturskog definieras som "skog som har ett påtagligt inslag av egenskaper (trädstruktur, artsammansättning) som karaktäriserar urskog, vanligen med hög trädålder och påverkad av sentida skogsbruk". Urskog definieras som "skog som är helt opåverkad av människans ingrepp, d v s har utvecklats fritt sedan senaste istid." Nyckelbiotop definieras som "skogsmiljö där man finner eller kan förväntas finna rödlistade arter". Rödlistade arter är en lista på utrotningshotade arter från Artdatabanken. Definitioner från Svenska Naturskyddsforeningens policy. Skog. 1998

standarden). Sammanlagt är ca 3% av den produktiva skogsmarken skyddad men det mest problematiska är att enbart ca 0,8% av skogsmarken nedanför fjällkedjan är skyddad. Framförallt är det inslaget av lövskog som behöver skyddas.

SNF:s skogsarbete gentemot skogsnäringen

SNF har sedan länge stridit för bevarandet av de fjällnära skogarna. Inte minst var ungdomsorganisationen Fältbiologerna aktiv i detta. Debatten mellan SNF och skogsbrukets företrädare intensifierades i början av 90-talet. SNF fick en viss draghjälp i argumentationen genom uttalanden från riksdagen som gick i riktning mot att den biologiska mångfalden ska bevaras och som senare manifesterade sig i en ny skogsvårdslag (se nästa avsnitt). Men viktigare, för att få skogsbolagen att undanta de fjällnära skogarna och senare också motivera dessa att delta i FSC-arbetet, var enligt JR trycket från konsumenter och köpare i England, Holland och Tyskland. SNF samarbetade med miljöorganisationer i dessa länder, t.ex. Friends of the Earth och Greenpeace, genom att föra ut information om förhållandena i Sverige. Dessa miljöorganisationer kunde sedan agera för att skapa en opinion i de viktiga exportländerna (jfr WWF:s köpargrupper, se avsnitt 2.3.3). Det har t.ex. resulterat i att företag i dessa länder rest till de svenska skogsbolagen för att direkt ställa frågor och få garanti på att råvaran är miljövänlig och detta ger, menar JR, en särskild tyngd i argumentationen.

1991 fick man bekräftat av de stora skogsbolagen, Domän, Stora, SCA Modo och Korsnäs att man skulle avstå eller kraftigt minska sina avverkningar i de fjällnära skogarna. Man har också fått andra typer av halvlöften från större skogsbolag som går ut på att man inte ska avverka naturskogar eller andra skogsmarker med höga naturvärden. SNF har dock, tack vare sin organisatoriska styrka med lokala kretsar och ideellt aktiva, kunnat göra återkommande iakttagelser som visar hur löften från skogsbolag medvetet eller omedvetet bryts. I sådana fall har riksorganisationen reagerat, ibland också i samarbete med utländska miljöorganisationer, för att förmå skogsbolagen att ändra besluten. I Nyhetsbrevet skogskontakt har man redovisat en del positiva resultat av sådana aktioner. JR säger att SNF:s skogsnätverk med det lokala engagemanget är en mycket tung del av argumentationen som gör att de andra aktörerna faktiskt lyssnar på SNF (se vidare avsnitt 1.5.2, underrubrik: nätverk).

Från och med 1994 kom detta subpolitiska skogsarbete att ta en vändning mot FSC-arbetet. Med hjälp av bl.a. de internationella kontakterna hade man lyckats övertyga skogsaktörerna om nyttan med en standard för ett uthålligt skogsbruk. SNF kom att koncentrera sina resurser inom skogssidan på FSC-arbetet och tillsammans med WWF var SNF drivande i det arbetet. Samtidigt fortsatte SNF, inte minst på lokal nivå, med att följa de stora skogsbolagens miljöarbete vid sidan av FSC-processen, genom att t.ex. granska deras miljökonsekvensbeskrivningar och genom att följa upp åtaganden och löften, och emellanåt har man haft anledning att rikta kritik. Detta har dock skett relativt konfliktfritt då man inte önskade äventyra samarbetet inom FSC-processen. Man har inte skapat konfrontationer utan istället bildat allianser med forskare och vädjat till skogsnäringen att frivilligt avstå från avverkningar av skyddsvärd skog, i väntan på statliga åtgärder¹⁵. En allmän erfarenhet tycks vara att det finns kunskap och intressen

¹⁵ Då statens arbete med reservatsbildning och nyckelbiotopsskydd ansågs gå alltför långsamt (se nästa avsnitt) publicerade SNF i augusti 1996 i Dagens Industri tillsammans med 76 forskare och naturvårdsprofiler ett "öppet brev till skogsnäringen" med en vädjan att frivilligt avstå avverkningar av naturskogar, nyckelbiotoper och fjällnära skogar. I detta brev hänvisar man bl.a. till att statens

bland skogsbolag att låta bli avverkningar och satsa på alternativa metoder samtidigt som det finns en grund för aktiva inom SNF:s kretsar att behålla sin kritiska blick.

målsättningar inte uppfylls, att Sverige måste leva upp till sina nationella miljömål och internationella åtaganden vid Riokonferensen, att skogsindustrin har ett sektorsansvar och att åtgärder måste vidtas innan FSC-standarden har hunnit konstrueras. Reaktionerna från skogsindustrin och skogsägarna blev dock tvetydiga. En del hävdade att inga avverkningar av skyddsvärda skogar görs (trots lokala erfarenheter av SNF:s skogsaktiva som bekräftar motsatsen) medan andra hävdade att man först måste få ersättning av staten. Men det finns också positiva reaktioner och trovärdiga försök att följa denna vädjan varför SNF har fått möjligheten att peka ut Assi Domän som ett "gott exempel".

SNF:s skogspolitiska arbete under 90-talet

Det skogspolitiska arbetet i början av 90-talet inleddes med en statlig skogspolitisk utredning som SNF var delaktig i. Denna utredning gav upphov till en ny skogsvårdslag som började gälla -94 och som för första gången skrev in att biologisk mångfald är ett lika viktigt mål för skogsbruket som produktionsmålet. "Skogen är en nationell tillgång som skall skötas så att den uthålligt ger en god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden bibehålls", heter det. Det var emellertid en politisk seger med vissa begränsningar i och med att skogsvårdslagen faktiskt innebar en allmän avreglering. Det ansågs bekymmersamt att staten i så hög utsträckning förlitade sig på det frivilliga åtagande för ekologisk hänsyn. Lagen kom ändå att bli en viktig beståndsdel i argumentationen för SNF. Den är viktig att hänvisa till, säger JR. I efterhand kan man dock konstatera, menar han, att de stora skogsbolagen, i och med FSC-certifieringen faktiskt går utöver de generella hänsynstaganden som (trots allt) finns i skogsvårdslagen.

Till problembilden under 90-talet hör också bolagiseringen av Domänverket och sammanslagningen med Assi 1993 eftersom staten därigenom förlorar möjligheten att kontrollera mark. SNF har haft återkommande diskussioner och uppvakanden med sittande regering om detta utan några framgångsrika resultat¹⁶. Ett annat problem i sammanhanget, ur SNF:s synvinkel, är de från och med 1994 grundlagsskyddade ersättningsreglerna för reservatsbildning och skydd av mark:

"Detta gör diskussionen om näringens ansvar för områdesskyddet mycket svår att föra - eftersom det cementerar principen om att samhället i varje läge har att ersätta markägare - stora som små - för det 'intrång' som naturvården definieras som. När får den biologiska mångfalden skydd i grundlagen?"¹⁷

Så om 90-talets skogspolitik visserligen har höjt upp miljömålet som likvärdigt med produktionsmålet medför avreglering, bolagisering och grundlagsskydd nya problem. Inte heller har de statliga ambitionerna att värna om den biologiska mångfalden i skogen kunnat infrias, menar man. Skogsvårdsstyrelserna och länsstyrelserna har inte haft tillräckligt med medel till förfogande att skydda skog och avverkningarna har ökat p.g.a stigande efterfrågan och högre virkespriser.

SNF:s strategier med bakgrund i denna problembild blev att dels via FSC-processen medverka till och finna argument för utvecklandet av egna regler. JR säger att den tröghet som visade sig finnas hos lagstiftare bidrog till SNF:s engagemang i FSC-processen. Så istället för att satsa resurser på att lobba för en re-reglering, re-bolagisering och för att ta bort grundlagsskyddet har man satsat på att delta i reglering på egen hand. Men man inser också att vissa typer av skydd inte går att lösa inom ramen för en FSC-certifiering så för det andra har man också satsat hårt på att lobba för

¹⁶ Utan framgång har organisationen framfört kravet att en del av gamla Domäns marker skulle undantas från bolagsbildningen och istället användas för reservatsbildning och utan framgång drevs också kravet tillsammans med WWF och Friluftsrådet att 50% av intäkterna från aktieförsäljningen skulle öronmärkas för naturvårdsändamål. Regeringen hade tidigare meddelat att de medel som frigörs vid privatiseringen skulle användas för andra insatser, bl.a. investeringar som skapar förutsättningar för tillväxt och amortering av statsskulden. Under -98 uppstod en ny diskussion då regeringen förhandlade med Assi Domän om att köpa 900 000 hektar skogsmark (ca 4% av landets skogsmark). Även då missade man chansen att skydda värdefull skog genom att Assi Domän själv kunde bestämma vilka områden man önskade avvara och genom att inte, på rimliga villkor, konsultera sakkunniga inom miljöförvaltningen och miljöorganisationer.

¹⁷ Skogskontakt 1/96:inledaren

ökat anslag till reservatsbildning och skydd av nyckelbiotoper eftersom man har identifierat att en stor del av problemet handlar om för lite resurser.

SNF:s arbete för områdesskydd har manifesterat sig i olika typer av samarbeten med skogsvårdsmyndigheter. Därigenom har man kunnat utväxla kunskap och arbeta för att vissa mål, principer och nivåer skrivs in i olika dokument. För SNF är det viktigt att i argumentationen kunna hänvisa till mål, förslag, löften, principer och nivåer som forskare, byråkrater och framförallt politiker tidigare har fastställt. En mycket viktig utredning, som SNF till viss del var delaktig i, var den som utfördes av miljövårdsberedningen 1997 på regeringens uppdrag. Uppgiften var att utreda frågan om utökad skydd för skogar med höga naturvärden. Innan den blev klar kunde SNF konstatera:

”Utan att föregripa publiceringen kan man lugnt påstå att den under lång tid framöver kommer att vara något av en ‘bibel’ vad gäller områdesskydd (på skogsmark) i landet. Aldrig tidigare har en tillnärmelsevis så vetenskapligt kvalificerad analys av behovet presenterats i Sverige. Inte heller har någon lika välgjord och grundlig genomgång av kunskapsläget utförts.”¹⁸

Utredningen konstaterade att ambitionerna måste höjas rejält om det politiska målet att bevara den biologiska mångfalden ska uppfyllas. Man bedömer behovet av områdesskydd till 5% på kort sikt (10 år) och 9 - 16% på längre sikt (ca 40 år). Samtidigt stod det i direktivet från regeringen att inga nya skatter fick föreslås. Men miljövårdsberedningen konstaterade ändå att det statliga anslaget för reservatsbildning måste öka från 190 till 390 miljoner kr/år under en tioårsperiod och anslaget för biotopsskyddsområden fyrdubblas till 80 miljoner kr/år och då räknade utredningen ändå med stora frivilliga insatser. SNF (och även de andra miljöorganisationerna) instämde i bedömningen och en ledande skogsaktiv, Roger Olsson, konstaterade att ”den rapporten kommer att innebära att allt skogsarbetet i Sverige får en avsevärt bättre plattform att stå på. Nu finns det siffror svart på vitt!”¹⁹

Mot slutet av sommaren 1997 fick föreningen dock veta att regeringen istället planerade att sänka anslagen och därför startade SNF en intensiv kampanj. Man krävde, i enlighet med miljövårdsberedningens förslag, dubblat reservatsanslag till 390 miljoner kr per år och fyrdubblat biotopsskydd till 80 miljoner per år under en tioårsperiod. Och man krävde att 5% av skogen skulle vara skyddad inom tio år. Kraven framfördes i ett brev till miljöministern och till de politiska partierna. Informationsmaterial och en lobbyhandledning skickades till en stor del av SNF:s skogs nätverk och medlemmar tog direktkontakt med politiker och tjänstemän. Genom de internationella kontakterna kunde SNF också få stöd utifrån. Till exempel skickades 5000 brev till Göran Persson efter att engelska Jordens Vänner hade informerat och uppmanat sina medlemmar. Påtryckningarna fick stöd i media av bl.a. DN:s huvudledare vid två tillfällen och en stor tidningsannons med en sovande miljöminister publicerades i fyra kvällstidningar. Någon höjning av anslagen lyckades inte SNF driva fram omedelbart under hösten 1997, men man lyckades förhindra nedskärningar och i budgeten efter valet året därpå höjdes anslagen till de krävda nivåerna. En lång och intensiv kampanj tycks ha givit frukt även om såväl problemen i skogen som SNF:s skogsaktiviteter ingalunda är till ända (se vidare avsnitt 1.5.2, underrubrik: En sammansatt organisation...)

SNF:s politiska och subpolitiska skogsarbete - en sammanfattning

¹⁸ Skogskontakt 4/97:3

¹⁹ Skogskontakt 5/97:17

SNF har, för att sammanfatta, agerat parallellt både politiskt inom statliga arenor och subpolitiskt, dvs utanför de traditionella politiska arenorna, gentemot skogsnäringen. En viktig del av kampen handlar om att mer i det tysta samarbeta med forskare, progressiva myndigheter och företag där man lyckas ena sig om mål, principer, nivåer och krav. Man har varit missnöjd med vissa strukturella förhållanden kring ägande och regler men har prioriterat sina resurser för att dels konstruera egna regler (FSC) och dels lobba för ökade resurser snarare än att angripa dessa strukturella förhållanden. Man har koncentrerat sina resurser på kampanjer som har förutsättningar att ge resultat, som gör det möjligt att finna aktörer i omgivningen som har kunskaper, liknande problemdefinitioner och intressen att samarbeta. De "möjlighetsstrukturer" som man identifierar är följaktligen en viktig aspekt av kampanjernas design, liksom SNF:s specifika resurser i form av bl.a. lokala kretsar och ideellt skogsaktiva. Den sista aspekten kommer jag att få anledning att återkomma till.

1.3.2 Handla miljövänligt²⁰

Boken och projektet Handla Miljövänligt

1988 gav SNF ut boken *Handla Miljövänligt! Vardagshandbok för en bättre miljö* i vilken författarna samlade idéer och tips riktade till den enskilde individen/konsumenten. Boken reflekterade ett nytt sätt för miljöorganisationer att kommunicera med allmänheten:

"Många välmenande miljöaktivister och miljögrupper har ofta stupat på att deras budskap aldrig nått fram till de tänkta mottagarna. Budskapen har kanske varit för allomfattande och handlat om helt nya förhållningssätt till omgivningen - som i och för sig kan vara nog så kloka och vettiga - men som blivit för mycket av 'allt på en gång'. Resultatet har blivit att människor känt sig främmande för allt som sagts och att gensvaret blivit lika med noll."²¹

SNF kom alltså att öppna sig mot individerna och hushållen på ett sådant sätt att vardagsverklighetens grundvalar inte längre hotades. Istället erbjöds möjligheter för den enskilde att själv dra sitt strå till stacken utan pekpinnar. I den uppföljande handboken *Nya Handla Miljövänligt!* som gavs ut 1993 kunde man konstatera att strategin, att satsa på konsumtionen, varit riktig:

"Då, 1988, suckade många miljöaktivister över själva begreppet 'handla miljövänligt' och menade att människor varken skulle orka eller vilja gripa sig an frågorna själva. Nu är kompostering närmast en folkrörelse. Och företag och kommuner tar fram ambitiösa rekommendationer för sin egen upphandling av varor och tjänster - utan att någon vare sig tvingat eller bett dem."²²

Vid utgivningen av den första upplagan hade man vågat sig på att trycka 15 000 ex. 7 år senare hade upplagorna sålts i över 375 000 ex.²³

²⁰ Förutom intervju med Eva Eiderström, avdelningschef på Handla Miljövänligt har viktiga dokument för denna beskrivning varit skriften *Det Märks.*, artiklar i nyhetsbrevet *Handla miljövänligt* samt artiklar i den nya tidskriften *Bra Miljöval*.

²¹ Thunberg & Holm 1988:11

²² Holm & Thunberg 1993:8

²³ Friström 1995:99

”Projekt Handla Miljövänligt” skapades 1989 i denna anda med visionen att SNF skulle kunna bidra till en miljömedveten konsumtion. Inspirerad av boken kom man igång snabbt på lokal nivå med att driva kampanjer som går ut på att göra folk medvetna om vardagshandlingars miljökopplingar och visa hur man ska välja. Detta kampanjarbete fokuseras varje år till en vecka, den s.k. ”Miljövänliga veckan”. På riksnivå har man dels ägnat sig åt att understödja och samordna kampanjarbetet och dels har man utvecklat arbetet med miljömärkning. Denna verksamhet drivs numera av SNF:s Handla Miljövänligt-avdelning i Göteborg med sju anställda och genom ett nätverk av aktiva SNF-medlemmar. Här nedan återger jag mer i detalj framväxten av dessa aktiviteter.

Bra Miljöval - att skapa en standard

En grundläggande verksamhet inom Handla Miljövänligt är miljömärkningen. En katalysator för denna verksamhet var oron för klorutsläppen från pappersindustrin under senare delen av 80-talet. Medan Greenpeace protesterade mot pappersbruk utarbetade SNF tillsammans med Miljöförbundet ett miljökrav på papper genom att sätta en gräns för hur mycket klor som fick släppas ut vid tillverkningen. Papper som klarade gränsen noterades på en lista, vilken skickades till kommuner, landsting och andra användare. En del av dessa började också använda listorna vid inköp vilket var en viktig signal för SNF att fortsätta med att upprätta listor även för batterier och tvättmedel.

En viktig förutsättning för tillkomsten av miljömärkningen Bra Miljöval var SNF:s samarbete med dagligvarukedjorna ICA, KF och Dagab. Chefen för Handla Miljövänligt-avdelningen Eva Eiderström (EE), som vid slutet av 80-talet jobbade på KF med bl.a. miljöfrågor, säger att det fanns en stark önskan inom KF att profilera sig på marknaden som miljövänlig. KF startade själv en hyllkantmärkning genom att bl.a. ta intryck av rekommendationerna i SNF:s bok *Handla Miljövänligt*. Dessa initiativ provocerade också fram reaktioner från konkurrenterna ICA och Dagab.

På KF jobbade EE med sortimentgenomgång. Hon säger att det var ganska lätt att se vad man borde ta bort ur sortimenten eftersom man från kemikalieinspektionen fick tillgång till begränsningslistor som identifierade de värsta kemikalierna. Däremot var det svårare att se vilka produkter som kunde premieras varför det fanns ett behov av kvalitetssäkrade bedömningar av en utomstående part. På grund av konkurrenssituationen mellan dagligvarukedjorna ville man ha en neutral part som kunde ställa upp de krav som skulle gälla för att märka ut det som var bättre ur miljösynpunkt. Utifrån dessa skulle kedjorna kunna konkurrera genom att profilera sig med sina sortiment. Så inom hela handeln uppstod ett intresse för märkning och denna möjlighet tog SNF tillvara på.

1989 inleddes formellt samarbetet med ICA, KF och Dagab och dessa bidrog bl.a. med viss finansiering. SNF ställde krav, bedömde varor och fick märka de godkända varorna med texten BRA MILJÖVAL på hyllkantsetiketterna. SNF och handeln hade från början tänkt att lägga ned Bra Miljöval i och med att Svanen skulle implementeras. Fram till 1992 var SNF nämligen representerad i den officiella miljömärkningsstyrelsen för ”Svanen”, som består av representanter från myndigheter, industri, handeln och frivilligorganisationer. SNF:s idé var att man skulle visa vägen för Svanen, säger EE. Istället lämnade man det samarbetet av olika skäl (se nedan) och 1992 lanserade man som alternativ SNF:s logga, pilgrimsfalken, med texten BRA MILJÖVAL

och de tillverkare som ville miljömärka sina produkter fick skriva licensavtal, mot en viss avgift.

EE säger att samarbetet med dagligvarukedjorna har varit viktig även för att bryta igenom motståndet mot vissa industrier, t.ex. när det gäller tvättmedel. Miljömärkningen är ett ganska svenskt fenomen då det är mycket vanligt att industrier utomlands går ihop i karteller och bojkottar miljömärkningen. Men dagligvarukedjorna i Sverige har utvecklat en stark roll. genom att de i sina sortimentpolicyn premierar det som är märkt. Det har lett till att producenter har haft svårt att krångla sig ur att faktiskt ansöka om en märkning, säger EE. I några fall har man dock också känt sig nödgad att peka ut "värstingprodukter" och i ett fall, mot tvättmedlet Via, gick SNF ut i massmedia och uppmanade till bojkott. På sikt fick bojkotten en stark effekt på tillverkaren Lever och det var en viktig väckarklocka för allmänheten, säger EE, men för SNF är det resurskrävande att ägna sig åt den typen av aktiviteter (se vidare under avsnitt 1.4)

Samtidigt som det finns motstånd har det utvecklats intressen bland producenter för miljömärkning. EE säger att det kan finnas producenter som har mycket att vinna på ett marknadstillträde inom en nisch som öppnas upp tack vare miljömärkningen. Vissa märkta produkter tog snabbt en stor del av marknaden och därmed öppnades det upp nischer för producenter som hade haft svårt att konkurrera tidigare. EE exemplifierar med den kemtekniska branschen. Innan SNF kom med miljömärkningen var det ett starkt oligopol med fyra stora producenter som var aktiva på den svenska marknaden. Men i och med att SNF utvecklade kriterier för många sådana varor skedde en dramatisk förändring runt 91 - 92 och nu finns över hundra producenter på området. De stora producenterna hade till en början svårt att hänga med och det skapades marknadsmöjligheter för många nya. Efterhand följde även de stora producenterna efter.

Miljömärkningen har utvecklats successivt genom att man skärper kriterierna, kontrollerar tillverkarnas användning av märkena (så att inte användarna brukar dessa felaktigt för egna marknadsföringssyften) och utsträcker antalet produkter som märks. Att sätta gränsvärden för klorutsläpp på pappersprodukter var en av de första uppgifterna för SNF. Successivt, genom att industrin anpassade sin tillverkning, lades nya krav till och från och med 1993 tilläts överhuvudtaget inga klorutsläpp från produktionen av Bra-Miljöval-märkt papper. Detta skiljer Bra Miljöval från Svanen som tillåter användning av klordioxid. Senare har man också infört nya kriterier. Pappersmassan måste numera innehålla antingen FSC-certifierad skogsråvara eller returfiber. Massafabriken måste utnyttja energin på ett effektivt sätt och fabriken måste köpa in Bra Miljöval-märkt el.

Förutom att kriterierna successivt skärps, i takt med att industrin anpassar sig, utsträcks märkningen till att behandla fler produkter och produktslag. Idag märker SNF ca 1000 dagligvaror i form av kemtekniska produkter samt elleveranser och persontransporttjänster. Man har också samarbetat med bl.a. Nutek och TCO för miljömärkning av datorer. För vissa produktgrupper - t.ex. papper och tvättmedel - har de icke-miljömärkta alternativen marginaliserats på marknaden och konsumenterna har följaktligen nästan ingen möjlighet att välja "miljövänliga" alternativ. Det har också hänt att SNF har släppt vissa områden. Man har t.ex. släppt batterier där SNF uppnådde sitt mål att få bort tungmetallerna och där det pga teknikskifte inte finns någon risk att de kommer tillbaka.

Kriterierna utvecklas med hänsyn till vad man givetvis tror är minskad miljöbelastning och utifrån SNF:s policy inom sakområdet. Lika viktigt är att det finns tillverkare som tror att en anpassning till kriterierna är möjlig. Det är viktigt att det finns tillverkare som har ekonomiska och tekniska möjligheter att gå före. Därmed finns det

också kompromisser inbyggda i systemet. Kriterierna tas fram av SNF:s experter eller av anlidade konsulter som står nära föreningen. Sedan har man ett remissförfarande dels internt till kretsar och länsförbund och dels externt till industri, handel och myndigheter.

Till SNF hör det av sig många producenter som ger förslag och gärna ser att SNF utvecklar kriterier för just deras produktgrupper, säger EE. Man vill få credit för det seriösa miljöarbete som man tycker sig ha åstadkommit och den egna marknadsföringen slår inte lika högt som miljömärkning eftersom en oberoende part därigenom står för kvalitetssäkringen. Men då det är resurskrävande att ägna sig åt miljömärkning kan SNF, som en frivilligorganisation, inte märka allt utan måste prioritera och väljer därför ut sådana produkter som man finner vara strategiskt viktiga. Man har utvecklat kriterier för märkning av elleveranser och person- och godstransporter. Det är prioriteringar som ligger i linje med SNF:s övriga arbete (SNF har ett brett engagemang för just energi- och transportfrågor) och som man har kompetens och resurser för. När man började på det kemtekniska området så var det en reaktion på förväntningarna från folkrörelsen, säger EE. Det var vad folk oroade sig för. SNF hade dock inte någon egen kompetens på området, säger hon, utan fick efterhand bygga upp den.

Fram till 1992 var SNF representerad i Svanen men lämnade denna för att helt satsa på Bra Miljöval. Man hade tänkt visa vägen för Svanen men tyckte att arbetet gick trögt och det var svårt att ställa långtgående krav. Man tyckte att man hela tiden stötte på motstånd från företrädare för industriella intressen. Man hade kritiska synpunkter på upplägget med en partssammansatt styrelse där ingen blir starkast. Och man menar att det är betydelsefullt att prioritering av varor och utveckling av kriterier sker av en miljöorganisation ensam och att det ställs absoluta krav²⁴. Trots brister ser man dock Svanen som viktig och komplementär - Svanen kan t.ex. lättare föra in krav när SNF redan har gjort det - i miljöarbetet även om SNF med Bra Miljöval anses ha den mest trovärdiga och progressiva rollen²⁵.

Standardisering är alltså ett verktyg som SNF tillämpar men det finns också ett problem med detta verktyg då motståndare eller aktörer som inte har samma ambitioner som miljöorganisationerna kan gå ihop i karteller och bojkotta det eller alternativt använda det på ett sätt som urholkar det (se nedan). En mångfald av märken skapar också förvirring och det är särskilt allvarligt om de andra märkena är verkningslösa. Detta skapar ett behov för SNF att delta på arenor där man diskuterar och försöker utveckla nya typer av standarder på miljöområdet. Man kan säga att organisationen deltar i en subpolitiserings av standardisering. Exempelvis har man deltagit inom ISO där man håller på att utveckla standarder för hur miljömärkning ska gå till (m.a.o. standardisering av standardisering). Denna process har SNF deltagit i, men främst av anledningen att standarden så lite som möjligt ska begränsa möjligheterna till utveckling av miljömärkning. Det finns, upplever EE, strävanden från industriellt håll - främst amerikanska företag - att genom bl.a. standardisering urholka förutsättningarna för miljömärkning. En viktig detalj i SNF:s märkning är att det finns absoluta krav som ankare. De absoluta kraven ger inte bara någonting konkret att förhålla sig till. Om de är relativt krävande men ändå möjliga att uppnå hjälper de till att differentiera mellan "goda företag" och "dåliga företag". De mest progressiva krafterna

²⁴ I Svanens kriterier används matriser där olika krav vägs samman och ett medelvärde räknas ut. Således kan en produkt klara sig om gränsvärdet överskrids på en punkt om det samtidigt underskrids på en annan.

²⁵ Se SNF 1997:10

lyfts fram. Inom SNF oroar man sig för att ISO ska skapa en standard för miljömärkning som gör det omöjligt att differentiera mellan bra och dåliga produkter.

”Många industrier tycker troligen att miljömärkningens absoluta kravsättande är ett problem därför att det inte i tillräckligt stor utsträckning tillåter flexibilitet i valet av parametrar att ställa krav på. Industrin vill ha beröm för sina ansträngningar, och att alla, oberoende av vilka ansträngningar som görs, kan få beröm samtidigt. De gillar inte att bara vissa, därför att de uppnått specifika nivåer, skall kunna pekas ut som bra. Speciellt branschföreningar har stora problem med att samla alla medlemmarna runt frågor som diskvalificerar kanske 90% av medlemmarna.”²⁶

Industriella aktörer försöker genom ISO skapa en standard för hur miljömärkning ska gå till. Istället för att sätta upp ”ribbor” - absoluta krav eller åtminstone matriser som i Svanen - propagerar man för att skapa ett standardiserat sätt att utföra en analys, som går ut på att åskådliggöra varje produkts individuella miljöprofil. Men därmed är det proceduren man vill standardisera (en procedurstandard) och inte själva innehållet (en nivåstandard) med resultatet att samma kravlöshet som finns i andra procedurstandarder (EMAS, ISO 14 001) skapas. Några jämförelser mellan produkter åstadkommes inte och företagen förlorar incitamenten att gå längre än konkurrenterna. Och denna strävan, att urholka miljömärkningen, är en medveten strategi från industriellt håll, säger EE²⁷. Samtidigt skapar SNF också allianser med en del av industrins aktörer. De industrier som faktiskt klarar uppsatta nivåer har anledning att marknadsföra det, som jag var inne på tidigare.

Så genom att SNF själv är delaktig i olika typer av standardiseringspraktiker skapas alltså idéer om den ”rätta” typen av standardisering. Man utvecklar förutsättningar att förhålla sig reflexiv till standardisering som sådan och man deltar i politiska²⁸ och subpolitiska sammanhang. Ifall något annat miljömärkningssystem skulle anses fullt godtagbart finns det dock inget självändamål att just SNF driver miljömärkningsarbetet. Man säger sig vara beredd att i framtiden prioritera sina resurser på annat håll. Enligt LV har det funnits diskussioner om att knoppa av Bra Miljöval. SA säger att man egentligen ser det som en institutionell roll att förvalta miljömärkningen och alltså inte miljörelsens roll. Man gör det därför att ingen annan gör det på ett tillfredsställande vis. Och i dagsläget ser man inga sådana alternativ utan man konstruerar sin egen organisation som drivande när det gäller miljömärkning av produkter.

Kampanjarbete och mobilisering av ”efterfrågan”

Att administrera och tillhandahålla en standard, ett miljömärke, är första prioritet på Handla Miljövänligt-avdelningen, säger EE. Kriteriearbetet och alla kontakter med

²⁶ Bra Miljöval Magasin 1/98:14

²⁷ Se också Bra Miljöval Magasin 1/98:12-4; 2/98:5-10

²⁸ SNF har t.ex. haft anledning att lobba inom EU. EU-kommissionen drev ett tag frågan att enbart EU:s egen miljömärkning (EU-bloomman) skulle tillåtas, med konkurrensneutraliteten som det grundläggande motivet, vilket av förklarliga skäl väckte protester från SNF och inte bara för att man ville skydda Bra Miljöval utan man anser att arbetet med EU-bloomman är trögt och att standarden är verkningslös mot marknaden. Kriterierna skall utformas av samtliga nationer vilket tar lång tid och tenderar att gynna företrädare med lägst ambitioner. Enligt EE var dock förutsättningarna för att detta förslag skulle gå igenom hopplösa och man har t.ex. fått stöd från en OECD-rapport att Bra Miljöval är bättre ur konkurrensneutralitetssynpunkt i jämförelse med Svanen. Det beror på att nationella producenter likställs med internationella i SNF:s konstruktion medan det inte är möjligt i Svanen eftersom styrelsen där är sammansatt av olika nationella intressen.

licenstagarna tar mycket tid och resurser och dessa måste prioriteras så att hela systemet med en standard säkerställs. Det andra viktiga benet är, säger EE, information ut mot allmänhet och medlemmar och att skapa och peka på en efterfrågan på de märkta produkterna. För detta ändamål är de lokala kretsarna en viktig resurs. Man designar kampanjer som är riktade mot bl.a. butiker och den lokala allmänheten och som till hög grad möjliggörs tack vare SNF:s decentraliserade organisationsstruktur.

Från och med 1990 har SNF årligen drivit en rikstäckande informationskampanj som man kallar "Miljövänliga veckan". Under en höstvecka ägnar sig SNF, med hjälp av sina lokala kretsar, åt att på olika vis försöka etablera och konkretisera en koppling mellan miljöförstöring och en viss typ av konsumtion samt peka på alternativ. Man väljer ut några symbolprodukter, såsom kaffe och banan, för att dels uppmärksamma dessa produkters miljöbelastning vad gäller t.ex. produktion och transport och dels peka på alternativ. Man har funnit en bra arena för att möta allmänheten där man når ut till många och kan förmedla kärnfulla konkreta budskap, säger EE, nämligen butiken. Och de kretsaktiva har blivit mycket duktiga på att driva denna kampanj och skapa uppmärksamhet i lokala media säger hon. Rikskansliet bidrar i sin tur till att göra mediala utspel i riksmidia. Kampanjerna har bidragit till en viss efterfrågan och ett rikare utbud av t.ex. ekologiska bananer och kaffesorter, förvisso inte i den utsträckning och kvalitet man kanske hade önskat sig inom SNF. Alltjämt dominerar de icke-miljövänliga alternativen. Ett problem med Miljövänliga veckan (som alltid återkommer under vecka 40) som Anna Gabriellsson (AG), ideellt aktiv i Uppsalakretsen, har iakttagit är att en del av butikerna agerar på ett speciellt sätt under just denna vecka. Man bunkrar upp en massa varor av rätt sort, för att sedan återgå till normala, mindre miljövänliga, förhållanden.

En del lokala kretsar har under 90-talet varit aktiva i att göra butiksundersökningar på sin ort och delat ut diplom till ortens miljövänligaste butik. Genom bl.a. boken Handla Miljövänligt och miljömärket Bra Miljöval fanns det redskap för den lokalt aktive att gå ut och mäta i butikerna. Idén med butiksdiplomering har man på riksstämman sedan beslutat om att samordna på central nivå, genom att fastställa (standardisera) kriterier som ska gälla för alla butiker. För att fastställa kriterierna kan man dra nytta av det miljöarbete som har uppnåtts, den kunskap och de verktyg som har skapats under 90-talet. Det ska t.ex. finnas en viss mängd miljömärkta varor i butikernas sortiment (Bra Miljöval, Svanen och Krav). Andra varor får inte alls förekomma, såsom jätteräkor. Vidare kan SNF ställa krav på butikernas egna miljöarbeten vad gäller t.ex. eleffektivitet, avfallshantering och kontorsutrustning. Om butikerna uppfyller kriterierna ska de kunna diplomeras enligt ett licensavtal. Nu har man kommit igång med att diplomera några butiker efter att ha reviderat och lättat på kriterierna något. En viktig resurs i sammanhanget är återigen kretsarna som under 90-talet har etablerat en hel del kontakter med lokala butikschefer. De kretsaktiva kan nu hålla kontinuerliga kontakter med butikscheferna för att motivera om att ta steget mot diplomering och stötta kompetensmässigt. Den formella sidan av diplomeringen genomförs också av rikskansliet ifall den lokala kretsen inte har resurser till att bistå butiken.

Det finns även andra kanaler och möjligheter för SNF att skapa och demonstrera en efterfrågan. När det gäller regler för offentlig upphandling har man t.ex. deltagit i statliga utredningar. Man har haft kontakter med Landstingsförbundet och Kommunförbundet när de jobbade fram rekommendationer och upphandlingshjälpmedel till sina intressenter. Bland annat via de lokala kretsarna har SNF kunnat nå ut till kommuner där man har efterfrågat klorfritt papper och Bra

Miljövals kemtekniska produkter²⁹. Gentemot inköpare har SNF tillsammans med TCO och Nutek och med hjälp av fyra stora företag drivit det ganska ambitiösa projektet "Miljöanpassat kontor" som startade i början av 90-talet men som kom igång ordentligt 1994³⁰. För SNF är det alltså inte bara viktigt att skapa standarder åt marknaden. Det handlar också om att träffa, informera och organisera marknadskrafterna inte minst för att bilda ett synligt efterfrågetryck. Miljömärket Bra Miljöval har varit en viktigt resurs för SNF i sammanhanget. EE säger att kriterierna är tydliga och det är lätt att förstå syftet bakom dem vilket gör det okomplicerat för inköpare att ställa miljökrav.

SNF har, för att avsluta det här avsnittet, i högsta grad varit delaktig i att bryta ny mark när det gäller miljömedveten konsumtion och miljömärkning. Man har valt en strategi som inte hotar vardagsverklighetens grundvalar utan tvärtom bygger på den. Man har inte valt icke-konsumtion utan medveten konsumtion. Det är ett sätt att vända sig till allmänheten och professionella inköpare på deras villkor. Man har undvikit att kommunicera allt-på-en-gång-modeller. Det har också varit ett sätt att skapa samarbetsrelationer med industriella intressen (se vidare avsnitt 1.4.2) EE säger att man när projektet påbörjades i slutet av 80-talet inte hade kunnat föreställa sig att SNF skulle ha ett system med nästan samhällsansvar för en del produkter och ha kapacitet att miljömärka el. När kriterierna för Bra Miljöval el lanserades gick börsvärdet för Gräninge (som har 100% Bra Miljöval el) upp med 10% vilket hon beskriver som en oväntad och stor seger. Hon pekar också på positiva konkreta resultat inom områden som papper och kemikalier och hon säger att projektet har gett SNF kontakter med nya grupperingar. Verksamheten har också väckt engagemang bland SNF:s ideellt aktiva och hon tror även att medlemskårens sammansättning kan ha påverkats. Handla Miljövänligkampanjen har varit relativt framgångsrik med att skapa och peka på valmöjligheter men det har inte så mycket utmanat vår resursslösande livsstil, säger EE. Det finns också ett behov av att ifrågasätta och problematisera konsumtionen som sådan. Det försöker man nu åstadkomma genom det nya projektet Lättare Packning, visserligen med en försiktig framtoning, men den diskussionen utvecklar jag längre fram (avsnitt 1.4.4).

1.4 Interaktion med andra aktörer

SNF är en organisation som ägnar sig åt många olika typer av aktiviteter och som nyttjar olika typer av kognitiva element för att övertyga andra aktörer. Inte heller går det att peka på någon typisk interaktionsform för SNF gentemot andra aktörer såsom t.ex. Greenpeace konfrontation eller DNS konsensusmetodik. SNF använder olika former i interaktionen som t.ex. förhandlingsarenor, samarbetsprojekt, bojkotter, politisk lobbying, undervisningsformer, nätverk och allianser. SNF har en högre beredskap än de andra miljöorganisationerna att pendla mellan polerna konsensus - konfrontation.

²⁹ Se t.ex. *Bra Miljöval magasin* 3/98:17

³⁰ Medan TCO och Nutek stått för finansieringen och kompetens inom arbetsmiljö respektive energieffektivisering har SNF:s uppgift varit att ta fram verktyg för professionella inköpare och i vidare mening organisera att kundtryck för miljömärkta varor. För att utveckla de krav som man kan ställa vid upphandling till arbetsplatser har man samarbetat med fyra stora företag: Ericsson, Telia, Sparbanken och Vasakronan som har deltagit aktivt i arbetet med att formulera miljökrav (två företag, SJ och Posten har dragit sig ur ett inlett samarbete). Kraven har testats i konkreta upphandlingssituationer. Därefter har man genomfört miljöutbildningar inom dessa företag. Projektet har mynnat ut i en tidning "Grön på jobbet" som har massdistribuerats (385 000 ex) och en handbok "Miljöanpassa kontoret" som har sålts i 4000 ex. Tidigare (1995) genomfördes också en marknadsföringsturné, en tågturné, till 19 orter, med utställningar och seminarier.

SNF söker sig inte till konfrontationer men värjer sig inte heller för att ta konflikter om frågan är viktig. Samarbete och dialog ligger dock närmare till hands och denna benägenhet följer av ambitionen att inte bara definiera problemen utan även komma med lösningar. Vissa typer av samarbeten, såsom allianser, implicerar ändå en konfliktdimension eller en politisk kontroversiell fråga.

Kanske är just allianser en form som SNF särskilt strävar efter att tillämpa. Det är åtminstone något som flera av intervjupersonerna gillar att prata om. Jag frågade SA vad allianser ska syfta till:

"Bryta ny mark! Allianser skall väldigt pragmatiskt säga 'med ref. kan vi vara utspel i den frågan, där har vi en gemensam plattform med dem' /.../ Allianser gör att man bryter barriärer och läsningar och får medaktörer i varje olik frågeställning. Skogsindustrierna och vi kan göra ett utspel mot staten, 'Vi behöver reservat!'. Sen kan vi göra ett utspel mot skogsindustrin i en annan fråga. Vi måste vara såpass rörliga i vårt byte av allianser att vi inte kan bli inringade i något slags konglomerat. /.../ De roligaste allianserna det är när man bryter barriärer och kan vara överens med Industriförbundet i en specifik fråga, en specifik dag. Sen är samarbetet borta."

Det kan också finnas risker med allianser men "ungefär som en regering som bildar allianser i varje fråga i parlamentet så kan man lotsa frågorna framåt genom att hitta vänner i varje situation och så länge vännerna är variationsrika så har vi stark integritet och inte kopplade till makt i någon speciell sfär", säger SA.

Här nedan undersöks närmare SNF:s interaktion med andra aktörer. Jag ställer bl.a. frågan vilka aktörer som SNF har kapacitet att nå ut till, vilka eventuella läsningar det finns, vilka erfarenheter man har av olika former, metoder och kanaler när det gäller möjligheter och strategier att påverka olika aktörer. En viktig fråga är också vad det förekommer för samarbeten och utbyten med andra aktörer, om andra aktörer på något vis kan utsträcka SNF:s handlingskapaciteter.

1.4.1 Interaktion med statliga och politiska organisationer

SNF är den miljöorganisation som har längst tradition av att interagera direkt med statliga och politiska organisationer. Före etableringen av den statliga miljövärdsvärldningen i slutet av 60-talet då Naturvårdsverket, Koncessionsnämnden för miljöskydd och Miljöskyddsslagen tillkom hade SNF ganska nära relationer till staten. Man ansågs vara en viktig remissinstans och hade talerätt. Men det var snarare andra aktörer, industriella och fackliga intressen, som till en början fick en mer privilegierad position i form av bl.a. styrelserepresentation³¹. SNF kom fortsättningsvis att i högre utsträckning ägna sig åt opinionsbildning och vända sig mot andra aktörer. Den här studien fokuserar 90-talet och den visar att SNF alltjämt har en betydelsefull roll gentemot politiska och statliga organisationer, särskilt i jämförelse med andra miljöorganisationer, en roll som inte bara kan mätas i termer av styrelserepresentation och formella strukturer som en del statsvetare tenderar att göra³².

SNF:s miljöpolitiska roll och interaktion med politiska organisationer

En viktig uppgift som SNF har tagit på sig är att vara pådrivare av politiska förslag och krav samt bevaka den politiska processen. Särskilt viktigt är det att följa upp

³¹ Lundqvist 1971:157-9

³² Lundqvist 1971, 1996; Rothstein 1992

regeringsmaktens löften, åtaganden och utförda handlingar. Man gör också en granskning av varje partis förda miljöpolitik inför riksdagsval. Man vill utgöra en "nagel i ögat", säger SA, när politiker och myndigheter gör fel. SNF ska "skämma ut" och "hänga ut" när t.ex. miljöministrarna gör fel. "Vi måste hota dem [politikerna] hela tiden med att vi kan försämra deras popularitet bland väljarna och visa hur dumt de gör. Det är en viss makt vi utövar, ibland konstruktiv och ibland mer hotande" säger SA.

Under 90-talet har SNF fått erfara en nation med visioner:

"1996 är det /.../ år då Sverige fick en statsminister som uttalade en vision om att Sverige bör bli ett ekologiskt uthålligt samhälle. Man kan självfallet spekulera om graden av substans och politiskt allvar i detta, men för föreningens vidkommande kan det komma att innebära nya förutsättningar för vårt arbete."³³

Man gläds åt visionerna men citatet antyder också en ambivalent hållning gentemot den förda miljöpolitiken. På plussidan kan man redovisa att miljömålen ofta likställs med andra mål, som tillväxt och sysselsättning. Vissa konkreta frågor har man börjat med att ta itu med, t.ex. att det samlade miljö- och energiskattetrycket har ökat, att stödet till alternativa energikällor har ökat och likaså anslagen till reservatsbildning och skydd av nyckelbiotoper. Regeringen har fördelat omställningsmiljarder till kommunerna och man har infört en miljöbalk som SNF delvis är positiv till. På minussidan kan SNF peka på vissa konkreta frågor som Öresundsbron och den långsamma kärnkraftsavvecklingen. Vidare tycker man inom SNF att Sverige bedriver ett svagt miljöpolitiskt ledarskap inom EU. På flera sätt, genom avreglering, bolagisering och grundlagsskydd, har det politiska inflytandet inom skogbruket minskat. Och den nationella politiken (eller icke-politiken) skapar en massa hinder för kommunala hållbara initiativ.³⁴

En mycket framträdande och återkommande kritik, och något som flera intervjupersoner återkommer till, är att man på central politisk nivå tenderar att "lämna spelplanen" och naivt hoppas på de frivilliga krafterna:

"Det finns en tendens till att staten vill 'lämna spelplanen' och avstå från nödvändiga miljöåtgärder med hänvisning till de framgångar som nåtts genom utövandet av miljömedveten konsumentmakt och genom kommunernas lokala miljöarbete."³⁵

Tendensen att lämna spelplanen och hoppas på de frivilliga krafterna kan delvis ses som en negativ konsekvens av SNF:s synliga framgångar. Det finns en viss risk att SNF legitimerar icke-politik tack vare sin egen miljömärkning. Och icke-politik är inte vad SNF önskar. SA tar upp freeriderproblemet som följer av frivillighetens koncept. Golvet i miljöpolitiken är viktigt, menar han, för företag som går före. Det behövs miljöpolitik som backar upp det risktagande det just innebär att gå före. De som är framsynta ska slippa konkurrera med företag som helt struntar i miljön. Frivilligheten är förvisso fronten i förändringen, menar SA, men om politiken inte kommer bakifrån och stödar upp så kan inte fronten konkurrera med bakåtsträvarna.

Tendensen till icke-politik är dock inte orsakad av fenomen som miljömärkning, menar SA. Snarare är det att hänföra till faktorer som internationellt beroende. Handlingsfriheten för nationell miljöpolitik och nationella undantag upplevs vara begränsad. Man kan t.ex. inte ha för höga miljöskatter när varorna kan vandra fritt över gränserna. Och i sådana tider av politisk vanmakt ligger det nära till hands att just

³³ Verksamhetsberättelse 1996:4

³⁴ I SNF 1997:21-4 finns en genomgång av 90-talets miljöpolitik

³⁵ SNF 1997:6-7

hänvisa till frivilligkrafterna, att hoppas på dessa. Frivilligkrafterna gör det lättare för politiker att slippa göra något. På lokal nivå kan det ta sig uttryck att man ser möjlighet att få gratis arbetskraft³⁶.

Samtidigt som det finns goda politiska intentioner är handlingskraften alltså bristfällig menar man inom SNF. Reglerna är frivilliga, resurserna är för små och riktas ofta fel och det saknas forum för kunskapsförsörjning åt det lokala miljöarbetet. Organisationen har följaktligen sett en roll att agera där staten varit frånvarande. Det gäller t.ex. miljömärkningen men det gäller också stödet till kommuner i deras Agenda 21-arbete (se nedan). Man ser dock inget självändamål att utgöra ett substitut för staten. Resurser skulle kunna prioriteras på annat sätt.

SA har erfarenheter av att lobba direkt gentemot regeringen. Förutom resonemanget ovan finns ett annat motstånd som man ofta möter därifrån. Han menar att man ofta möter svaret att SNF har en roll att skapa ett opinionstryck. ”‘Vi kan inte driva den här frågan hårdare för opinionstrycket är för svagt’” är ett svar man ofta bemöts av och vidare ”‘Er uppgift är att gå ut och elda på massorna på gatan och får ni igång massorna så kan vi tänka oss att ta ett beslut här i riksdagen’, för att hårdra det lite” säger SA. Politikerna måste känna vindar. För att en debattartikel i DN-debatt ska ta skruv hos makten behövs en stor grupp bakom SNF. Annars finns det inga poäng att komma med förslag i en viss riktning, säger han. Det måste först finnas en probleminsikt hos folket. Därefter är politiker beredda att diskutera lösningar. Lösningarna kan inte komma före probleminsikten, sjukdomsinsikten. I sådant fall uppstår bara motstånd. SNF har under 90-talet just blivit en expert på att skapa lösningar (miljömärkning, förslag på miljöskatter etc). Man har tenderat att ta miljöengagemanget för given och enligt SA finns ett stort behov av en växande sjukdomsinsikt. SNF måste återigen jobba för att etablera den bland befolkningen.

Ett annat kognitivt element som är viktigt i argumentationen gentemot politiker är de s.k. allmänna principerna. Genom att först lobba för en princip, t.ex. i form av att försiktighetsprincipen lobbats in i miljöbalken, åstadkommer man, säger SA, att politikerna binds till dem och man får möjlighet att ställa en viss konkret handling längre fram i tiden mot dem:

”‘Ni har ju skrivit in det här. Det var vi överens om du och jag. Nu gör du det här, du går emot dig själv’. På så vis blir principerna säkringssystem i den politiska processen. Och de har betydelse för de skäms mer politikerna när man säger ‘ni har ju skrivit under PPP-principen i OECD, i FN, i er egen lagstiftning och nu sänker ni skatten för jordbrukarna på handelsgödsel och elskatt. Det är inte PPP’. Så vi får en större kraft i att vi går tillbaka till det kontrakt som de själva skrivit under. Vi får en hävstångseffekt av principen.”

SA säger att man ofta hänvisar till principer på detta sätt och att det faktiskt ger resultat. Detsamma gäller politiska mål och löften. Mål och löften som man lobbar för period 1 blir hållhakar för politisk (och subpolitisk) påtryckning längre fram i tiden. Ett uttalat principiellt mål från centralt politiskt håll på - t.ex. målet och uttalandet att skyddet av den biologiska mångfalden är lika centralt som skogsbrukets produktionsmål - glöms inte bort utan utgör ett kraftfullt redskap i argumentationen längre fram i tiden. Detsamma gäller mål eller önskemål om mer konkreta nivåer som borde uppnås för att den biologiska mångfalden i skogen, som exempel, ska tryggas. Så även om staten inte producerar tvingande direktiv så producerar den mål, löften och nivåer som SNF kommer ihåg och tillämpar. Detsamma gäller Agenda 21 på kommunal nivå. Det är svårare att bygga motorvägar och stormarknader utanför staden om det står någonting

³⁶ Per Hedberg (PH) och Anna Gabrielsson (AG) från Uppsalakretsen säger att man har räkat ut för att de lokala miljömyndigheterna sett chansen att få arbete gratis av ideell arbetskraft.

annat i Agenda 21-planerna, säger Anders Friström (AF). Och på samma sätt är dessa dokument något som de lokala kretsarna kan påminna kommunalpolitikerna om. Det är en möjlighet som också togs upp i gruppintervjun med de kretsaktiva från Uppsala Naturskyddsförening. Samtidigt ger den intervjun för handen att man också måste ha resurser för att kunna bevaka ärenden (se vidare avsnitt 1.5.3) Det krävs en organisation som har resurser att följa upp löftena.

När man inom SNF vänder sig mot regeringen behöver man inte ursäkta sig. Vill man uppvakta så får man uppvakta, säger SA. SNF är en organisation med en stor medlemskår som har förutsättningar att väcka opinion kring frågor och förmedla saklig information, framhåller han. Det är också så, erfar han, att politiker och regeringskansliet behöver hjälp och information från SNF och andra lobbyister. Man har dåligt med egna resurser och utredare och blir därmed beroende av underlag som olika lobbyister förmedlar.

"Jag upplever att påverkan är mycket att hjälpa politiker. De sitter fast i dilemman. De måste ta fram ett beslut i en speciell fråga. De har en speciell inriktning men de vet inte hur de ska göra riktigt. Och då kan jag komma, 'jag förstår hur du tänker, från mitt perspektiv skulle jag ha gjort så här'"

SA ser därmed en roll för SNF att utifrån forskning - som politiker inte har tillräcklig tillgång till - paketera förslag till politiker, ofta i konkurrens med andra lobbyister.

När SNF vänder sig mot politiska maktcentra är det just maktcentra man söker sig till. Miljödepartementet är förvisso viktig att nå ut till men känslan är, säger SA, att miljödepartementet inte har så mycket makt internt hos regeringen. Det räcker inte att ha miljöministern med sig. Man måste förankra frågorna inom fler departement. Dessutom behandlas inte längre så många frågor av miljödepartementet. Inte desto mindre kan det vara betydelsefullt att ha en kanal till miljödepartementet. De är lättast att komma överens med och har miljöns revir i det "interna slagsmålet", säger SA och fortsätter:

"Då kanske vi kan, i bästa fall, hjälpa till med argumentation. I vissa fall måste vi då förstås hänga ut miljöministern eller så för att han är ändå ansvarig för miljön, även om han kanske ändå ligger närmast oss i åsikt. Så det är också en slags rollfördelning oss emellan. Det vet ju miljöministern ofta om att de kommer aldrig få beröm, nästan, av oss i media för de är ju per definition den som vi ska vända oss till, som ska göra det som vi tycker är viktigt. För han är miljöansvarig och han borde alltså ta makten och säga till Rosengren att så här får man inte göra, för att jag är envis och det här går emot vad vi tidigare har sagt i regeringen."

SNF har också utvecklat en roll gentemot politiska partier. En roll man har tagit på sig är att utvärdera varje partis miljöpolitik för den gångna mandatperioden och granska de miljöpolitiska förslagen inför ett nytt val. Det har resulterat i att Miljöpartiet hamnat bäst och Moderaterna sämst. Man är dock noggrann med att det bara är miljöpolitiken som granskas. SNF är partipolitisk obunden och det är riskabelt att göra alltför generella omdömen om de politiska partierna. Risker är att man beskär medlemskåren. Till skillnad mot MJV betonar man således bara miljöbiten och tonar ned rättvisefrågor även om man till stora delar är sympatisk till MJV:s begrepp Rättvist Miljöutrymme. Enligt SA är SNF mindre artikulera på rättvisefrågor då de i olika fall har en mer partipolitisk sprängkraft än miljöproblem och miljökrav. SNF tar ändå en tillräckligt stor risk i denna utvärdering, säger SA.

SNF har också utvecklade kontakter och samarbeten med alla partier, alltså även de partier som missgynnas av SNF:s utvärdering. Även om det uppstår irritation från Moderaterna att man hamnar sist vid utvärderingen förhindrar det inte att kontakter kan etableras. Dels märker SA att partier använder rapporter som SNF har

producerat för att skriva motioner. Han uppfattar det som att SNF fungerar som idékläckare åt de olika partierna när de formulerar sina partiprogram. Dels träffas man alla partier i direkta möten. Det händer att SNF bjuds in för att tala till partierna kring någon fråga. Man har också ganska mycket kontakter med de miljöansvariga inom varje parti, säger SA. Det kan handla om "kontinuerlig avstämning" eller att man ska lösa något speciellt dilemma. När man vänder sig till partier handlar det om att sätta sig in i dess ideologi och försöka översätta miljöfrågan till denna:

"Hur är det med den här frågan? Vilka partier håller med oss nu och kan vi få ihop en större grupp som tycker så här? Kan inte ni hänga med på den här argumentationen om ni tänker så här, för ni är ett sånt här parti och har det här som heliga kor? Stämmer inte det överens med er linje att driva frågan?" Så i viss mån kan det vara att hjälpa partierna att se hur de ska tycka utifrån hur de i princip tycker."

SA kan inte se någon större risk att miljöbiten försvinner i och med detta. Han menar att miljöfrågan inte behöver läsas fast i en speciell ideologi eller princip. "Miljöfrågan är trots allt en rätt så icke-partipolitisk läsning. Det finns rätt mycket mötesplatser just inom miljöfrågan."

SNF:s roll och interaktion gentemot statsförvaltningen

Rollen gentemot statsförvaltningen går mer ut på att vara en konstruktiv idé- och utbytespartner, säger SA. Det är inte lika mycket en fråga om att hänga ut viktiga personer eller organisationer även om det kan förekomma. SNF fungerar ofta som en remissinstans. Man yttrar sig över utredningar, utvärderingar och handlingsplaner som olika myndigheter skriver. Man sitter med i olika statliga utredningar, deltar i referensgrupper och möten och skriver inlagor och debattartiklar. Man tar fram egna underlagsrapporter och informationsmaterial inför viktiga beslut. Det handlar inte så mycket om lobbying utan man interagerar som en kunskapsaktör, tjänsteman mot tjänsteman. Man vänder sig i första hand mot statsförvaltningen för att politikens genomförande ska förbättras eller tolkas rätt och inte för att politisera, dvs skapa nya politiska frågor.

Den ambivalenta hållningen finns förvisso även mot centrala och regionala myndigheter, vilket uttrycks i remissvar o.dyl.³⁷. Centrala politiska och förvaltande organ har, är en vanlig uppfattning numera, å ena sidan förbättrat sig i att formulera principiella mål. Miljömålen likställs med produktionsmålen och alla sektorer ska ha ansvar för miljön. Före 90-talet var det enbart Naturvårdsverket som hade ansvaret för naturvården men därefter har också andra myndigheter, som t.ex. skogsstyrelsen och skogsvårdsstyrelserna, införlivat miljöarbetet i och med "sektorsansvaret". Man har just på senare tid, menar JR, kunnat konstatera hur miljömålen alltmer prioriteras och hur kunskapen förbättras. Det växer fram en probleminsikt inom centrala myndigheter och då inte bara i naturvårdsverket. Å andra sidan finns en återkommande kritik, när SNF skriver om myndigheter i exempelvis remissvar, att målen saknar skärpa och tydlighet. De är för dåligt konkretiserade. De är inte operativa. De är pedagogiska men inte mätbara. Det saknas indikatorer. Sköna principer blir retorik snarare än verklighet. Det saknas genomförandestrategier. Man utnyttjar inte sina knappa resurser på ett effektivt sätt. Ansvarsfördelningen är oklar. Miljökonsekvensbeskrivningar redogör inte för alternativa lösningar. Man ser inte möjligheterna.

³⁷ Jag har inte läst några remissvar utan gör bedömningen utifrån SNF:s sammanfattningar av remissvar och andra utvärderingar som presenteras i de olika interna nyhetsbrev. Den typ av kritik som återges i detta stycke finns också exempelvis i SNF 1998b:9-11, 14-15

Naturvårdsverket är den närmaste kanalen inom statsförvaltningen för SNF. Kontakterna sker för det mesta mellan handläggare för respektive organisation med gemensamma sakfrågor men emellanåt har man officiella möten genom vilka man kan berätta om sina verksamhetsidéer framöver. SA:s uppfattning är att Naturvårdsverket har blivit bättre. Det är en tung och trög koloss som går åt rätt håll. Avvägningarna sker inte längre på ett sådant sätt att miljöbiten systematiskt suddas ut. Man ägnar sig inte längre åt enbart filterlösningar. Men kolossen är inte med i debatten och tar ställning så mycket och den driver inte frågorna framåt. Den har rätt åsikter men är passiv. JR säger att det finns en värdegemenskap mellan SNF och Naturvårdsverket i skogsfrågan men också att det finns en rollfördelning. SNF kan ägna sig åt lobbying till skillnad mot myndigheterna och kan dessutom mer ensidigt hävda naturens intresse.

Om Naturvårdsverket är passiv i debatten så produceras det däremot mycket bra material där som ligger rätt i tiden och som SNF har nytta av, menar SA. Verket kan ta fram material som SNF hänvisar till, använder i sina kampanjer och överför till mediala eller folkbildande sammanhang. SA menar att det också kan vara klokt av myndigheter att ta fram material, ligga lågt och istället bistå SNF, eller andra miljöorganisationer, med pengar för att sprida det vidare. Detta är inte så vanligt men det förekommer och det finns öppningar att tänka i den riktningen, säger han.

SNF har inte några speciella problem att få möjlighet att framföra sin mening inför myndigheter. Man har goda personliga och informella kontakter³⁸. Man får, liksom WWF, betydligt mer förfrågningar att sitta med i referensgrupper och svara på remisser än vad man har resurser till. Att miljöarbetet griper in i flera delar av statsförvaltningen medför att efterfrågan på kontakter och utbyten ökar väsentligt. SNF måste selektera bland förfrågningarna utifrån vad som är SNF:s prioriteringar. SA framhåller att SNF inte kan leva på att vara nyttig mot dem utan det handlar om att vara nyttig mot sina medlemmar. Det är viktigare att SNF själv driver frågor än att sitta med "som partner på andras fester", säger han. SNF får inte bli för mycket av en myndighet utan måste betona sin roll som en miljöorganisation, som en "folkrörelse". JR säger att man ibland tvingas påminna om att SNF inte har någon skyldighet att sitta med i referensgrupperna. Byråkrater kan ibland uppfatta att SNF har en sådan skyldighet eller ansvar att delta och bli irriterade när man tackar nej (se vidare avsnitt 5.3, underrubrik: identitet...). JR säger också att det är viktigt att selektera i förfrågningarna då SNF i värsta fall kan legitimera ett dokument som man inte alls varit med om att lägga fram. Samtidigt kan man också få del av viktig information genom att sitta med i referensgrupper, poängterar han.

Statliga myndigheter tycks också betrakta SNF som en kunskapsresurs. Man har t.ex. räknat med SNF som en viktig konsult och som en länk mellan allmänheten och de kommunala myndigheterna i det lokala Agenda 21-arbetet³⁹ (se nedan). Man vet att kunskapen inte bara finns bland de skogs-, energi- och trafikexperter mm som finns på rikskansliet utan även bland gräsrotterna. Som exempel skickade Naturvårdsverket tillsammans med Skogsstyrelsen 1996 en enkät till regionala skogsvårdsmyndigheter, kommuner och till samtliga SNF-medlemmar i Skogsnätverket för att kunna åstadkomma en lista med avverkade områden där man vet att det förekommit rödlistade arter⁴⁰. Denna enkät användes för att utvärdera den nya skogspolitiken som de båda centrala myndigheterna fått i uppdrag av regeringen att utföra.

³⁸ se också Jamison o.a. 1998:55

³⁹ Se Ring o.a. 1998:90-9

⁴⁰ dvs en lista på utrotningshotade djur- och växtarter som Artdatabanken svarar för.

En potentiell roll för SNF är också att utgöra en part i den miljörettsliga arenan och man har i viss mån följt upp arbetet med miljöbalken som nyligen har satts i bruk. Attityden till denna är dubbel. Å ena sidan anser SNF att det är nödvändigt att miljölagstiftningen samordnas i en miljöbalk, men vissa lagar hamnar fortfarande utanför⁴¹. En positiv förändring är talerätten, att SNF och varje lokal krets som har mer än 2000 medlemmar, får möjlighet att överklaga beslut och därigenom skapa prejudikat⁴². SNF:s strategi tycks vara att man ska nyttja sin talerätt så gott det går i viktiga fall. Det handlar t.ex. att se till att nyheterna i balken - bl.a. ansvaret att "städa upp" efter gamla miljösynder - verkligen fylls med ett konkret innehåll. En risk med att nyttja talerätten är att det finns en stor förväntan att SNF ska leva upp till rollen att vara allmänhetens röst, säger SA. Dels är det en resurskrävande metod att överklaga⁴³ och dels finns det risker med att förlora. SNF förlorar trovärdighet om man förlorar fall efter fall. 'SNF hade fel och Banverket rätt' kanske det står i DN "och då räcker det med rubriken, 'SNF hade fel', om det står fem gånger på ett år i DN, att vi tappar vår trovärdighet."

SNF:s roll gentemot kommunerna, Agenda 21-arbetet⁴⁴

Om det finns en viss ambivalens gentemot politiska organisationer och centrala och regionala myndigheter finner man progressiviteten främst på den kommunala nivån. Vid FN:s miljö- och utvecklingskonferens i Rio 1992 uppmanades alla världens lokala myndigheter, i dialog med medborgarna, att skriva en programförklaring för det tjugoförsta århundradets arbete för en hållbar utveckling. I Sverige uttryckte regeringen i en proposition (prop. 1993/94:111) att kommunerna bör följa FN:s rekommendationer. Det blev dock inte juridiskt förpliktigande. Men arbetet med Lokala Agenda 21 (LA21) har kommit igång i samtliga kommuner utan något omfattande stöd eller riktlinjer från centralt politiskt håll. I ljuset av att staten har förhållit sig ganska passiv i LA21-arbetet har SNF sett en roll att koordinera och på olika sätt bistå detta arbete sedan starten. I en annan studie menar man att SNF har fyllt det gap som uppstått mellan de lokala initiativen och den nationella passiviteten⁴⁵. Samtidigt menar man inom SNF att Miljödepartementet, Miljövärdsberedningen och Kommunförbundet har spelat en strategiskt viktig roll för att sprida och legitimera idéerna bakom Agenda 21 bland de svenska kommunerna⁴⁶.

Enligt Anders Friström (AF) var det ungdomsorganisationen q2000 (vars huvudsyfte var att få alla svenska kommuner att satsa på LA21) som drog igång SNF i Agenda 21-arbetet. Man tyckte att SNF borde göra en insats för att understödja det lokala miljöarbetet. Tidigare hade man på riksnivå inte haft något intresse av att rikta sig mot kommuner och lokal verksamhet, säger han. Det kunde de lokala kretsarna göra själva. Men dels på grund av den nationella frånvaron inom miljöpolitiken och dels på

⁴¹ T.ex. skogsvårdslagen och plan- och bygglagen, som är relevanta i miljösammanhang.

⁴² Tidigare har SNF:s Stockholmskrets lyckats med att exempelvis förhindra bygget av den s.k. "Norra länken" genom nationalstadsparken i Stockholm. Men detta var avhängigt att det fanns privatpersoner med talerätt som ville överklaga beslutet och som SNF därmed kunde företräda. I och med miljöbalken kan SNF överklaga själv under förutsättning att den gällande lagen finns med i miljöbalken.

⁴³ Enligt ett aktuellt förslag ska man dessutom betala 15 000 kr varje gång man ska driva ett fall vilket man inom SNF givetvis tycker är vansinnigt

⁴⁴ Denna delstudie har bl.a. gjorts med hjälp av SNF:s nyhetsbrev *Agenda 21 i din kommun.*, nr.: 2/94 - 2-3/98, ett par rapporter från SNF samt utifrån en intervju med Anders Friström (AF)

⁴⁵ Ring o.a. 1998:97

⁴⁶ SNF 1997:2

grund av SNF:s organisationsstruktur med lokala kretsar fann man det motiverat att följa uppmaningen från q2000.

Startskottet för SNF:s verksamhet gentemot kommunerna blev 1993 års höstkonferens (vilken är SNF:s årliga konferens som är riktad till olika beslutsfattare). Den hette "Från Rio till din kommun - konkreta idéer för din lokala Agenda 21" och ska ha lockat ett ovanligt stort deltagande från föreningens egna lokala kretsar och från kommuner. Vid konferensen bildades "Nätverket hållbara kommuner" och därmed inleddes arbetet med att ge råd till och driva på kommunernas frivilliga Agenda 21-arbete. Mediet blev nyhetsbrevet "Agenda 21 i din kommun", som började utkomma 1994 i drygt 2000 ex. och som skickades ut till intresserade kretsaktiva, kommunens Agenda 21-samordnare, tjänstemän och kommunpolitiker. Även om SNF har haft begränsat med resurser för att bistå kommunernas LA21-arbete har man kunnat nå ut till samtliga Agenda 21-samordnare i landet. Däremot har det varit svårare att nå ut till kommunpolitiker, säger AF.

SNF har alltså sett en roll i att underlätta skrivandet av LA21. Genom att läsa dokument som kommer till kansliet och genom att ha direktkontakter med Agenda 21-samordnare på kommunen och genom att göra olika typer av undersökningar (telefonintervjuer och enkäter) tillsammans med q2000 har man kunnat följa upp och ge respons på Agenda 21-processen. Genom nyhetsbrevet och kontaktnätet har SNF haft möjlighet att bidra med konkreta råd och genom att sprida "goda exempel". Man har gjort s.k. "lägesrapporter" och belyst konkreta initiativ och lösningar från olika kommuner. Det kan t.ex. handla om lyckade samarbeten över partigränser eller mellan olika förvaltningar och andra organisationer eller hur man går tillväga för att nå ett brett deltagande. Det kan också handla om konkreta åtgärder som etablering av biokraftverk eller källsorteringsrutiner. Vidare har SNF också fungerat som en kontaktlänk, säger AF.

I och med att SNF är delaktig i och följer upp processen har man kunnat utveckla fler innebörder med själva arbetet och man förmår argumentera för vad dokumentet bör innehålla för att det ska bli verksamt.⁴⁷ Ett grundbudskap från SNF:s synvinkel är att Agenda 21 inte är en tillfällig process med början och slut. Agenda 21-processen är inte slut när dokumentet är skrivet utan måste fortgå. Agenda 21 ska vara ett praktiskt verktyg och ingen hyllvärmare. Det måste ha ett generationsöverskridande och globalt perspektiv. Processen måste genomsyra hela kommunens arbete med demokratiskt deltagande, dialog, samverkan och konkreta projekt. Det är inte Agenda 21-samordnaren eller ens miljöförvaltningens uppgift att genomföra Agenda 21 utan alla sektorer, inklusive allmänheten och det lokala näringslivet, har ansvar för dess förverkligande. Agenda 21 kräver ett helhetsgrepp och tydliga mål. Det krävs att ekologiska, ekonomiska och sociala faktorer vävs samman. Och Agenda 21 kan ses som ett "experimentfält där gamla och nya idéer kan mötas och utvecklas till nya slagkraftiga kombinationer"⁴⁸.

En intressant aspekt i LA21-arbetet är att faktiskt samtliga av landets 288 kommuner har producerat ett dokument, trots att skrivandet har varit frivilligt. Det tycks ha blivit omöjligt att stå utanför denna process. Det skulle synas, inte minst med tanke på att SNF och q2000 har skickat uppmaningar och bevakat kommunernas delaktighet i processen. Kvaliteten skiftar dock, erfar man inom SNF, vad gäller själva synen på Agenda 21-arbetet (se stycket ovan) och vad dokumentet innehåller i form av konkreta mål, påbörjade projekt samt deltagande och samverkan.⁴⁹ Det finns fler goda

⁴⁷ Dessa innebörder uttrycks i nyhetsbrevet *Agenda 21 i din kommun*.

⁴⁸ Nyhetsbrevet *Agenda 21 i din kommun*., 5/94:ledare

⁴⁹ Per Hedberg (PH) och Anna Gabrielsson (AG) från Uppsalakretsen tycker inte att det har varit ett samlat grepp med Agenda 21-arbetet, att det riktigt tas på allvar och att kunskapen har trängt djupt ned.

idéer än konkreta handlingsplaner. Resultatet har hittills visat sig bra vad gäller frågor som utbildning, livsstil och kompostering men sämre när det gäller infrastrukturfrågor som trafik och energi, säger AF. Men den stora iakttagelsen är ändå hur mycket progressivitet det finns på lokal nivå.

Parallellt med att SNF har haft en roll mot alla kommuner och Agenda 21-samordnare har man också haft ett mer fokuserat samarbete med Växjö kommun i syfte att konstruera och sprida ett "gott exempel". Mellan 1995 och 1997 samarbetade Växjö och SNF kring ett pilotprojekt. Det har delvis skett med hjälp av finansiella medel från naturvårdsverket som har haft 7 miljoner kr att fördela årligen mellan 1995 och 1998 för LA21-initiativ. I början av 1995 gick SNF:s Agenda 21-avdelning ut med en förfrågan om någon kommun var villig att inleda ett samarbete inom ramen för Agenda 21. Syftet var "att genom praktiska exempel visa hur en kommun kan förena miljöfrågorna med övriga välfärdsområden som sysselsättning och personligt välbefinnande."⁵⁰ Ett 40-tal ansökningar kom in och man valde ut Växjö, dels för att det fanns en bred politisk vilja att satsa på miljöarbetet och dels för att det fanns en aktiv lokal SNF-krets som var beredd att delta i arbetet. Naturskyddsföreningens roll handlade om idé- och kunskapsförsörjning till olika konkreta projekt.

Efter en dialog mellan kommunala politiker, tjänstemän och representanter från SNF på riks- och lokal nivå startades 30 konkreta pilotprojekt i kommunala förvaltningar - t.ex. källsorteringssatsningar, ett cykelvänligare Växjö, satsningar på biobränslen och miljömärkt el och skogsbruk. SNF ordnade med en studieresa och en seminariereserie riktad till olika förvaltningar där experter från SNF:s riksorganisation och den lokala kretsen deltog. Samarbetet avslutades 1997 och enligt SNF var det mest långtgående resultatet att Växjö beslutade att sluta använda fossila bränslen i sin kommunala verksamhet. Detta är också en av de enskilda besluten man aktivt har spridit vidare som ett "gott exempel".

Enligt en utvärdering riktad till SNF framkom att ett flertal kommunala tjänstemän och politiker ansåg att kommunen inte hade kommit så långt utan SNF:s stöd. Man menar att miljömedvetenheten och engagemanget har ökat och att nya kontakter inom den kommunala förvaltningen har skapats samt att Växjö har fått uppmärksamhet och status som en "miljökommun". Å andra sidan har man bl.a. haft svårt att involvera allmänheten i projektet, att SNF enbart har satsat på att utbilda och påverka toppolitiker och högre tjänstemän och att samarbetet mellan den lokala SNF-kretsen och kommunen inte utvecklats i den utsträckning man hoppats på.⁵¹

För att ge detta initiativ en chans att sprida sig beslutade sig SNF under 1998 för att starta projektet "Utmanarkommuner" där kretsar och kommuner inbjöds att följa Växjö exempel att bli en mer eller mindre fossilfri kommun. Därmed tror man också att trycket ökar på den nationella politiken att följa efter. "Kan Säfte kan Sverige". Som exempel har den f.d. kommunikationsministern, på en fråga från SNF, uttalat sig att om 30% av landets kommuner beslutar sig för att bli fossilfria kan nationen ställa samma mål. Det är ett löfte som SNF inte glömmer bort även om kommunikationsministern har försvunnit. SNF har därmed efter ett ansökningsförfarande från kommuner och lokalkretsar valt ut fem kommuner (Växjö, Lund, Uppsala, Säfte och Övertorneå) som man ska samarbeta med (Stockholm var

Det verkar inte finnas någon avsikt att projektet skulle ha någon kontinuitet. En positiv effekt är dock säger AG att det finns uttalade mål och beslut att man ska jobba med vissa frågor och en positiv effekt är också etablerade kontakter med personal från "Miljötorget". Vidare kan man i argumentationen använda sig av begreppet.

⁵⁰ Verksamhetsberättelse 1995:17

⁵¹ Lönngren 1998:14-22; se även Ring o.a. 1998:93-5

med från början istället för Uppsala men hoppade av efter regimskiftet). Tjänstemän och kretsaktiva ska träffas 4 - 5 gånger om året med gemensamma möten och seminarier. Man får finansiellt stöd från statligt håll men kommunerna och SNF får också bistå själva med medel.

Genom interaktionen med kommuner har man uppmärksammat att dessa ofta är mer aktiva och progressiva i miljöarbetet än den nationella politiken. Samtidigt erfar man att de lokala initiativen bromsas av nationella hinder. Genom direktkontakter, intervjuer med kommunala tjänstemän och en workshop med Agenda 21-engagerade lokalpolitiker, tjänstemän och föreningsaktiva har man tillsammans med q2000 kunnat identifiera sådana hinder. Många tycker att de lokala initiativen inte backas upp av staten eller av EU. Makthavarna spelar på Agenda 21:s "underifrånperspektiv" som ett argument att slippa göra något. Reglerna för miljövänlig offentlig upphandling är för begränsande. Ohållbara investeringar (t.ex. konventionellt jordbruk och vägbyggen) subventioneras och hållbara idéer (t.ex. nya energikällor) kastas i papperskorgen. Och det finns ett behov av kunskap och information från centralt håll som inte tillgodoses.⁵²

Dessa erfarenheter har fått SNF att efterhand omrikta det kommunala arbetet. Enligt SA har kommunerna fått sin behövliga skjuts framåt och det som nu behövs är hinderröjning på det nationella planet. Man måste ta bort de strukturer som hindrar kommunerna att komma vidare.⁵³ Ett exempel är kunskapsförsörjning. Genom att SNF utvecklat kontakter med Agenda 21-samordnare, tjänstemän och politiker på kommunal nivå har man, säger AF, uppmärksammat ett stort kunskapsbehov. De ringer ständigt till SNF:s kansli och frågar om allt möjligt. Därmed har SNF länge lobbats för ett resursstarkt nationellt kompetenscentrum för Agenda 21, som kan axla rollen, som SNF har haft, nämligen att sprida idéer, goda exempel, tips och råd till de lokala initiativen. Nu har ett sådant kompetenscentrum kommit till och finns i Umeå universitet. AF, som sitter med i dess styrelse, säger att centrumet övertar den roll SNF har haft - SNF har nämligen lagt ned nätverket Hållbara kommuner - men med betydligt större budget (5 miljoner kr årligen jämfört med SNF:s 200 000 kr). En skillnad kommer dock att vara, tror han, att centrumet som andra myndigheter är mer försiktig med att förmedla värderingar än vad SNF har varit. Det är dock inget självändamål att SNF ska ha den roll man har haft gentemot kommunerna. Om staten kan göra det SNF har gjort under större delen av 90-talet kan SNF för sitt framtida arbete istället satsa resurser på annat håll. SNF:s roll framöver blir istället att på ett mer traditionellt sätt granska hur den nationella politiken påverkar det lokala miljöarbetet⁵⁴.

Samtidigt lämnar man inte den kommunala arenan. Samarbetet med kommunerna i det lokala Agenda 21-arbetet har medfört att man identifierat nya öppningar och kanaler⁵⁵. SNF har en helt ny attityd gentemot kommunerna än vad man

⁵² Se SNF 1997:7 men också Ring o.a. 1998:95-8

⁵³ SNF har bl.a. väckt ett krav, tillsammans med lokala politiker, på en övergripande nationell strategi för hur ett uthålligt samhälle ska nås, en nationell Agenda 21, med tydliga mål och styrmedel. Man bidrar också med konkreta förslag på lagstifning, ekonomiska styrmedel, organisatoriska förändringar inom staten samt kunskapsförsörjning.

⁵⁴ SNF har t.ex. haft en kritisk granskarroll när det gäller regeringens omställningsmiljarder som går ut på att under en treårsperiod från och med 1998 fördela 5,4 miljarder kr till kommunerna för investeringar i ekologiskt hållbara projekt. Dessa ska stimulera både jobb och miljö. SNF har granskat ansökningarna och framfört kritik. Man menar t.ex. att vissa projekt ändå skulle ha finansierats av kommunerna själva varför det är onödigt att staten gör det. Man har haft synpunkter på fördelningen av anslagen. Man har vidare menat att det är viktigare att staten satsar på miljöskatter än subventioner eftersom det ger en bredare och därmed större effekt. En baksida i sammanhanget är också att andra typer av statliga anslag inom miljöförvaltningen samtidigt skärs ned.

⁵⁵ Se SNF 1997:14. Denna effekt, att nya kontakter skapades tack vare Agenda 21, framfördes också i gruppintervjun med de kretsaktiva i Uppsala Naturskyddsforening.

hade på 80-talet, säger AF. På riksnivå hade man ingen dialog med kommunerna överhuvudtaget utan allt sköttes lokalt. Det fanns även en misstro mot den lokala kompetensen, säger han, något som man har övergivit. En aspekt av den nya rollen är också att SNF har funnit en ny allianspartner. Genom arbetet med Agenda 21 och utmanarkommunerna och de kontakter som därigenom skapas har SNF funnit ett nytt sätt att lobba, säger AF. Genom att mobilisera nya typer av aktivister, som t.ex. moderata kommunalråd från Lund och Växjö, kan det komma ett oväntat underifråntryck som skakar om regeringen, menar han. Exempelvis fick man finansministern att lägga ned en utredning som gick ut på undersöka möjligheterna att beskatta biobränslen. Sådana planer ogillas givetvis när man, som Växjö, satsar miljarder på kraftvärmeverk för biobränslen.

1.4.2 Interaktion med företag

Liksom inom Greenpeace finns det inom SNF en beredskap att protestera mot företag. I ett par fall har man organiserat bojkotter, dels mot tvättmedlet Via och dels var man delaktig i den internationella bojkotten mot Shell för förhållandena i Nigeria. EE säger dock att SNF endast i yttersta undantagsfall kan ägna sig åt sådana aktiviteter. För att lyckas måste budskapet vara lätt att kommunicera och man måste kunna nå ut brett och ha mycket resurser för att fullfölja det. Det normala arbetssättet har istället kommit att bli dialog och samarbetsprojekt med företag. SNF har kommit att inrikta sig på att erbjuda verktyg för miljöarbetet i form av t.ex. miljömärkning och skogscertifiering och då ligger det närmare tillhands med samarbeten i arbetsgrupper o.dyl. Man menar att bilden av vad som är lönsamt har kastats om inom delar av näringslivet vilket skapar möjligheter för SNF. AF säger att konfrontationskänslan som fanns förut har försvunnit lite grann. Man kan vara ganska samsynt med aktörer som Industriförbundet i enskilda sakfrågor. Konflikten och trögheten finns idag främst på den politiska nivån, säger han. På miljömärkningsområdet finner EE att det finns en betydligt större acceptans för miljömärkning bland svenska företag till skillnad mot framförallt amerikanska multinationella företag som gör allt för att förhindra miljömärkningens förutsättningar. Bland svenska företag accepterar man fenomenet miljömärkning även om det ofta uppstår polemik när SNF reviderar sina kriterier.

Följande citat tyder på att SNF ligger närmast till hands att utveckla samarbete med progressiva, exemplariska företag:

"Den ökade efterfrågan på miljöanpassade produkter och tjänster skapar vinnare på marknaden, de företag som tillhandahåller produkterna. Dessa företag kommer i ökad utsträckning att bli miljörelsens allierade. De miljöengagerade företagen tjänar på att de 'grå' konkurrenterna missgynnas av kraftfulla miljölagar och höjda miljöskatter - alltför företag kommer att inse just detta."⁵⁶

Det är alltså de mer progressiva företagen som SNF riktar sina resurser mot och man ser även utrymme för strategiska allianser. Miljömärkningen, som jag var inne på tidigare, innebär marknadsmöjligheter för vissa företag och producenter. Man öppnar upp helt nya marknadssegment. Enligt SA finns det också ett intresse från progressiva delar av näringslivet att bilda allianser med SNF och t.ex. propagera för tuffare miljöpolitik. "Jag får accept för den tankegången att många företag vill på frivillighetens väg gå först och få konsumentmakt och credit för det men de vill också ha politik som gör att avståndet från den som är mest olik dem själva slås ut". Man har dock inte gjort så många utspel på det viset men enligt SA kan man "känna" att man har potentiella allianser bland vissa som ligger långt framme och inte hotas av det politiska förslaget. Men även om det finns potentiella allianspartners är det inte säkert att de går att mobilisera:

"Jag tror också de själva inte vill gå ut i för partiska....det luktar lite illa kanske om färgbolag A går ut och ber om förbud om det och det ämnet för att just de har kommit över gränsen och vill hänga ut färgbolag B, C och D. För de har också ett kollegialt branschansvar. De vill inte ha krig i branschen. Däremot kan de ringa - 'kan inte ni göra ett utspel' - men vi kan inte synas samtidigt."

Om man ändå lyckas mobilisera synliga allianser är det enligt SA strategiskt viktigt att utveckla sådana som inte är för långvariga. Man kan skapa uppslutning i en fråga genom att hitta allierade för ett specifikt utspel och sedan lämna samarbetet samma dag. Därigenom uppstår det inga sega konglomerat och man minskar risken för att SNF ska associeras med en viss maktsfär. Kring miljömärkningen har man dock just utvecklat

⁵⁶ SNF 1997:6

långvariga samarbeten som man skulle kunna kalla allianser, dels med ICA, KF och Dagab för Bra Miljöval och dels med bl.a. Skogsindustrierna för utarbetandet av en standard för miljövänligt skogsbruk. Samarbetet med dagligvarukedjorna har bl.a., som jag var inne på tidigare, bidragit till att mer eller mindre tvinga producenter till att tillhandahålla miljömärkta varor. Även om det finns risker med sådana allianser har man ändå bedömt det som viktigt att ta den rollen, säger SA, då ingen annan (läs: staten) gör det.

Samtidigt som utrymmet för samarbeten och allianser har blivit större och samtidigt som man är positiv till företagens miljöprofileringar bibehåller SNF en kritisk distans, exempelvis vad gäller användandet av miljöledningssystem⁵⁷. SA förhåller sig också ambivalent till den kunskapsproduktion som många gånger ”köps” av näringslivet. Ibland exploaterar man möjligheterna som finns genom att göra antaganden och avgränsa studien på ett för industrin gynnsamt sätt. Industrin vänder sig emellertid inte bara till forskare för att stärka sina kort. Enligt SA får man ofta samtal från företag om konkreta frågor. ”Är dieselbil farligt? Kommer ni att hänga ut oss om vi har dieselbilar som tjänstebilar?” Eftersom ”miljörörelsen” har mycket förtroendekapital, som SA säger, kontaktar företagen SNF, och gör en marknadsföringspoäng av det. Och detta är inte riskfritt för SNF. Förtroendekapitalet kan gå förlorat.

SNF tycks alltså inrikta sig mot mer samarbete och dialog med företag. I jämförelse med Greenpeace är SNF mer sparsam med att utveckla strategier mot de dåliga exemplen. Samarbetet tycks dock ske med en viss eftertänksamhet och försiktighet. Det finns risker med nära kopplingar till näringslivet varför det är viktigt att skapa allianser och samarbeten med företag som tydligt anger hållbara viljeinriktningar. Till skillnad mot DNS kan interaktionen gentemot företag inte heller sägas vara en huvudstrategi för SNF, även om det är en viktig del. Företag är en aktör bland många andra som är viktigt att påverka i SNF:s verksamhet.

1.4.3 Interaktion med andra miljöorganisationer

Mina intervjuer ger för handen att man, precis som beträffande de övriga miljöorganisationerna, i grunden ser de olika miljöorganisationerna som komplementära och rollfördelningen upplevs vara produktiv. SA säger att det kanske är tydligare än någonsin att man har olika roller. Man har en stor samsyn vad gäller den övergripande problembilden och han upplever inga konflikter mellan organisationerna. Lis Gartvall (LG), som tidigare har varit VD för Greenpeace men numera jobbar på Handla-Miljövänligt-avdelningen, säger att SNF kan få draghjälp av Greenpeace i olika frågor. SNF jobbar t.ex. inte med att låsa fast sig vid skogsmaskiner för att hindra skogsavverkningar och just den typen av aktiviteter, menar hon, sätter igång processer som kommer SNF tillgodo. JR poängterar att SNF:s rikskansli inte har mandat att syssla med sådana typer av aktiviteter som Greenpeace ägnar sig åt - flertalet medlemmar skulle inte stödja sådana aktiviteter - men säger samtidigt att SNF kan ha glädje av Greenpeace aktiviteter.

Det kan dock uppstå spänningar på vissa håll och inom vissa sakfrågor. Man är t.ex. irriterad över att MJV sitter med i Svanen och säger ok till papperskriterierna där blekning med kloridoxid tillåts. Det är ett irritationsmoment som påverkar samarbetsrelationerna med MJV, säger LG, även om man i övrigt tycker att

⁵⁷ Se t.ex. SNF 1998b:44. Liksom inom andra miljöorganisationer menar man bl.a. att det finns en viss risk att organisationer lägger större fokus på själva systemutformningen snarare än miljöförbättringar.

organisationen fyller en viktig uppgift t.ex. med begreppet Rättvist Miljöutrymme. Attityden till DNS är blandad, menar Per Ribbing (PR), tidigare verksam i SNF rikskansli och sedan länge aktiv i ett av DNS nätverk (se avsnitt 5.3.5). Flera personer tycker att DNS är jättebra men en del gillar inte organisationens "kultur", menar han. En del från SNF är uppvuxen i en kultur av motsättningar mellan industri och miljörelse och därmed blir man skrämmd när DNS gör tvärtom och går rätt in i styrelserummen och blir medspelare till industrin. Denna variation av omdömen om DNS återspeglas även bland mina intervjupersoner. Attityden till WWF tycks också vara lite blandad. Ett par av intervjupersonerna tycker att WWF driver ganska okontroversiella artprojekt och är att betrakta som den försiktigaste och ofarligaste miljöorganisationen. WWF är det minsta hotet mot etablissemang, säger LG, men menar ändå att det är bättre att man är medlem i WWF än ingen miljöorganisation alls. Det är viktigt med olika miljöorganisationer, säger hon, då de vänder sig till olika givargrupper. Hon menar ändå att det är Greenpeace som folk från SNF känner mest samröre med. "Organisationerna är mentalt varandra mycket nära", säger hon.

Jag har tidigare varit inne på att man inom SNF har en beredskap att ingå i allianser med andra aktörer för specifika utspel. Man har även haft längre samarbeten med andra miljöorganisationer, exempelvis i FSC-processen (se fallstudien om WWF). Dock är man, enligt SA, inte så inriktad på att skapa allianser med andra miljöorganisationer. Det är nämligen inte lika intressant med förutsägbara allianser, säger han. Det är genom att skapa oväntade allianser man får inflytande. Den mediala effekten blir större. SA tror också att det är mindre risk att identiteten blir otydlig om partnern är ganska olik. Om t.ex. Greenpeace och SNF alltför ofta skulle associeras tillsammans finns risken att miljörelsens sammanlagda medlemskår skulle beskäras.

Även LG ger denna bild. Hon säger också att man återkommande under 90-talet har diskuterat gemensamma kampanjer men att dessa ofta stupar. Hon tror att det finns ett behov att varje organisation står relativt fri för medlemmens skull. Jobbar man för SNF har man ett uppdrag av medlemmen och det kanske inte sammanfaller med vad Greenpeace gör precis som att det motsatta gäller. Det är således viktigt att bevara sin identitet och sitt oberoende.

Men även om allianser med andra miljöorganisationer inte upplevs som det mest strategiska är det mycket viktigt med informella kontakter mellan organisationerna och mellan personer från olika organisationer, säger flera intervjupersoner. Det är mycket viktigt att det inte finns konflikter utan ett ömsesidigt och förtroendegivande klimat. Det är viktigt med informationsutbyten, att man kollar av varandra - 'Hur gör ni i den frågan?' Tänker ni lägga av och jobba med den frågan nu?' - och därigenom förankra agendan. Enligt JR är det viktigt med synpunkter från andra miljöorganisationer. De har liknande mål, problem och sätt att arbeta och kan samtidigt bidra med ett utifrånperspektiv.

Denna form av utbyte sker dels som en bieffekt av att man kontinuerligt träffas i olika sammanhang men det förekommer också att man mer aktivt frågar om andra miljöorganisationers synpunkter. Inför 1999 års skogskampanj (se vidare avsnitt 1.5.2, underrubrik: En sammansatt organisation...) som exempel bjöd man in de andra miljöorganisationerna för att informera om planerna och ta del av synpunkter, säger JR. Det finns också mycket kontakter, påpekar LG, som beror på att personer har jobbat både på SNF och Greenpeace (eller i någon annan miljöorganisation). I 1997 års verksamhetsberättelse ger man vidare exempel på 53 olika organiserade kontakter som SNF är delaktig i. Det kan röra sig om delaktighet i nätverk, i andra organisationers styrelser eller i olika projektarbetsgrupper.

1.4.4 Interaktion med allmänheten

Information och folkbildning

Genom att vara en "folkrörelseorganisation" kan man säga att SNF i sig är ett forum för det "allmänna" miljöengagemanget. SNF är ett forum för allmänheten genom medlemskapet men har också speciella förutsättningar att nå ut till icke-medlemmar tack vare sin lokala organisationsstruktur. SNF är också den miljöorganisation som mest aktivt har bidragit med kunskap, information och verktyg (miljömärkning) för hushållens miljöarbete och det har i första hand skett genom projektet "handla miljövänligt".

Man kan säga att det finns två olika ambitionsnivåer i SNF:s budskap till den enskilde individen. Den första ambitionsnivån handlar om information, miljömärkning och praktiska tips. SNF vänder sig till såväl "konsumenten" som till "medborgaren". Man miljömärker inte bara produkter och tjänster utan även politiker till olika val och man utvärderar partiernas miljöpolitik både i löften och i realiteten. Gentemot konsumenten och det enskilda hushållet har det varit en viktig strategi att inte presentera allt-på-en-gång-modeller. Man har inte velat utmana vardagsverklighetens grundvalar utan snarare ge handfasta råd. Hur kan man t.ex. förena miljöhandlingar med en gynnsammare hushållsekonomi? SA menar också att det behövs en aktör som förmedlar de rätta svaren. I media sprids hela tiden information och motinformation, argument och motargument. Det kan vara svårt för den enskilde individen att förhålla sig till miljöfrågor då det ständigt presenteras nya rön och dubbeltydigheter. 'Ska man verkligen källsortera?' 'Är torven verkligen farlig?' Det är exempel på frågor som folk har när de själva kontaktar handläggare på SNF. Det uppstår förvirring och då behöver SNF, enligt SA, komma fram och förtydliga och tala om det rätta beteendet. Ett smart sätt, enligt SA, är att presentera en lista av de tio vanligaste "slätkalasfrågorna" och samtidigt ge svar "och då blir folk tryggare i sin miljöinställning". Detta konceptet med frågor-och-svar-listor bedömer man som lagom tungt för folk att ta emot.

Den andra ambitionsnivån handlar mer om att ifrågasätta konsumtion som sådan och tränga djupare in i livsstilsfrågor. Projektet "Lättare packning" startades 1996 och syftar till att fördjupa diskussionen kring hur människans jäktade och resursslösande livsstil påverkar miljön. En plattform är 1997 års årsbok *Lagom är bäst!*⁵⁸. Även om diskussionen här är mer ifrågasättande är framtoningen försiktig. SA säger att man inte vill propagera utan eftersträva ett samtal. Man moraliserar inte och kommenderar inte ändrat beteende utan vill åt reflektionen - 'Vad är välfärd? Behöver vi verkligen öka konsumtionen ännu mer? Vad är det vi egentligen har behov av?' De som redan nu av olika skäl har lust att ändra sitt beteende ska få extra energi av boken och diskussionerna. Och det är inte lidandets väg man implicerar utan njutningens, säger SA. Det viktigaste är inte att minska konsumtionen. Det handlar istället om att ändra på konsumtionsmönstren, att ta bort den miljöskadliga konsumtionen och inte konsumtion som t.ex. massager, danssuppvisningar och idrott.

Projektet Lättare packning ska kunna appellera till den vanliga Svensson även om publiken ändock är relativt smal. Man vänder sig till personer som redan har frekvensen inställd. Man kan entusiasmera redan engagerade medlemmar genom

⁵⁸ I SNF:s årsbok *Lagom är bäst!*. På spaning efter en hållbar livsstil. 1998, med olika skribenter, skrivs det om ett långsammare och enklare liv utan överflöd av prylar. Årsboken är ett delresultat av detta projekt

studiecirkelar, kurser och föreläsningar på riks-, regional och lokal nivå. I verksamhetsberättelserna skriver man att projektet skapat intressanta mötesplatser och diskussioner inom SNF och enligt flera intervjupersoner så har årsboken blivit mycket väl emottagen. LV upplever den som en epokbok ungefär som Handla Miljövänligt-boken, även om den inte har tryckts i lika stor upplaga (ca 50 000). Man kan emellertid inte säga att projektet ännu i någon nämnvärd utsträckning genomsyrar organisationens utåtriktade verksamhet och det tycks hänga samman med en rädsla att för ivrigt propagera för radikalt förändrade livsstilsmönster. Enligt EE har SNF inte kunnat ge en riktigt klar bild av hur kampanjen ska drivas och det finns komponenter i den som inte är renodlade SNF-frågor - t.ex. frågan om global solidaritet som MJV driver - och som är lite svåra att hantera för organisationen.

En viktig kanal för en bredare miljöintresserad publik är den omfattande tidsskriften Sveriges Natur (60-70 sid.) som kommer ut med 6 nummer per år. Under 80-talets senare hälft, i takt med SNF:s kraftiga medlemstillväxt, arbetade LV aktivt med att försöka skapa "Sveriges främsta, mest kvalificerade miljötidning". Det innebar bl.a. att bygga upp en professionell redaktion med 6 - 7 anställda journalister, vilken kom att bli Sveriges största miljöredaktion. Tidigare var Sveriges Natur en liten A5-tidning som vilade på en amatörmässig och ideell grund. Tidningen distribueras främst till alla medlemmar men också till massmedia, riksdagsledamöter, myndigheter, bibliotek och en del andra organisationer. SNF ger också ut böcker, exempelvis en årsbok som brukar tryckas i runt 50 000 ex.

SNF kan alltså i första hand vända sig till de som är intresserade och som man redan har en kontakt till, dvs medlemmar. I andra hand kan man också nå ut till folk genom andra organisationer, genom att SNF sitter med i andra organisationers styrelser. Genom att t.ex. sitta med i styrelsen för stiftelsen Håll Sverige Rent - som bildades av SNF på 60-talet men som senare knoppades av - har man kunnat sprida idéerna kring Lättare Packning, säger LV. Håll Sverige Rent sprider sedan idéerna vidare, i sin tur, genom miljöutbildningar åt företag och skolor.

Men det finns också ett behov för SNF att vända sig mot en större publik och det måste då ske via media.

Media

Media är för SNF en viktig kommunikationskanal gentemot allmänheten för att sprida information, väcka medvetenhet och locka medlemmar. Det är viktigt att föra ut budskapen till en bredare allmänhet. För det första handlar det, enligt SA, om att belysa och skapa uppslutning kring en viss fråga. Som jag var inne på tidigare får man signaler från politiker att de inte kan driva en viss fråga för att opinionstrycket är för svagt och att SNF följaktligen har en uppgift att "elda på massorna på gatan" så man kan ta beslut. Och därför måste SNF odla probleminsikten, säger SA. Flera intervjupersoner säger också att man inom SNF lite grann har tagit allmänhetens problembekännskap för given. Miljöfrågan har redan väckts en gång och i den allmänna debatten lyfts lösningarna och de goda exemplen fram. Men man tycker att probleminsikten tenderar att avmattas varför det finns ett behov att återigen berätta om naturens tillstånd och hotbilder.

Samtidigt finns det problem med ett beroende till media. Då media lever på att sälja miljöfrågan som en störning blir det svårt att nå ut med budskapet precis som man önskar det, säger SA. TV gör det förvisso möjligt att nå ut till många men det är särskilt svårt att kommunicera tankekedjor genom detta medium. Det ska vara enkla

orsakssamband. SA som har erfarenhet av att framträda i riks-TV säger att man får väldigt kort tid på sig och att de gärna klipper bort en viktig del av tankekedjan. Man måste formulera sig mycket slagordsmässigt och det riskerar att bli "underhållningsnyhet" snarare än "förståelsenyhet". Risken blir då att det blir ett nej-svar i soffan för att man inte har förstått hela buskapet, menar han.

För det andra är det viktigt för SNF att nå ut till media för att synas själv. Man måste synas i media, säger SA, för att medlemmarna ska känna att det får någonting för medlemsavgiften. Ett problem i sammanhanget är vad SA kallar "mediabruset". Det finns så mycket ljud, reklam, information och budskap i media att det är svårt för vem som helst att slå sig fram i media. Till det kommer att miljön inte är lika gångbar idag som vid slutet av 80-talet. SA tycker att tröskeln för att nå synlighet i media är högre än tidigare. Enligt LV är det så att journalister ofta visserligen tar upp de frågor som SNF lyfter fram men sällan ser man i rubrikerna att det är SNF som tycker så. Medan Greenpeace har lätt att få en direkt profilering i massmedia inte minst i själva rubrikerna så är namnet SNF ofta undgängt långt ner i texten, säger han (Se vidare avsnitt 1.5.3, underrubrik: identitet...)

En styrka är dock, enligt LV, att SNF uppfattas som trovärdig och kompetent av massmedia. Journalisterna vågar lita på det SNF säger och faktiskt referera och lyfta ut det i artiklar utan att kritisera sönder det. Det är förvisso inte lika lätt att locka en såpass stor skara journalister till exempelvis egna presskonferenser som det var i slutet av 80-talet vilket har att göra med att miljöfrågan har fått stiga tillbaka i den allmänna debatten. SNF måste vara mer aktiv med kontakter och utskick för att nå fram och man har en pressekreterare på heltid för detta ändamål. Men denna aktivitet med kontakter och utskick ger resultat, säger LV. SNF följer också upp organisationens mediagenomslag och årligen handlar 4700 - 5000 artiklar i tidningar och 400 etermediainslag om föreningens verksamhet⁵⁹. Till de kommer de lokala kretsarnas utskick samt de möjligheter som har vuxit fram tack vare IT.

1.5 Resurser och organisatoriska förutsättningar

1.5.1 Internationella kontakter

Liksom de andra miljöorganisationerna är SNF benägen att peka på betydelsen av internationella sammanhang för att gripa an miljöproblemen.

"Många av de stora miljöfrågorna är internationella, både när det gäller orsaker och effekter. Miljön i Sverige påverkas i allt högre grad av beslut som fattas utanför landets gränser. Ett effektivt miljöarbete förutsätter därför ett internationellt perspektiv och samverkan med miljörelsen i andra länder."⁶⁰

Genom delaktighet i internationella sammanhang såsom exempelvis konferenser kan SNF på olika vis resa krav på miljöförbättringar globalt sett. Men det finns också anledning att engagera sig i internationella sammanhang för att skapa miljöförbättringar specifikt för Sverige. Exempelvis kan påtryckning utifrån vara ett hjälpmedel för att åstadkomma politiska beslut i Sverige. I vissa fall har förutsättningarna för beslut flyttat utomlands i och med medlemskapet i EU. Vidare har många företag, exempelvis

⁵⁹ Verksamhetsberättelse 1993 - 1997

⁶⁰ Verksamhetsberättelse 1996:22

skogsnäringen, större delen av sin efterfrågan utomlands varför det kan vara viktigt att försöka påverka opinionen i andra länder.

SNF är inte som Greenpeace och WWF underordnad en internationell organisations stadgar och prioriteringar och man har inte som DNS strävat efter att kopiera organisationen utomlands. Däremot söker SNF samarbetspartners utomlands. SNF är t.ex. medlem i olika internationella organisationer. SNF var 1948 en av grundarna av Internationella Naturvårdsunionen (IUCN) som numera består av över 800 medlemmar innefattande ideella organisationer, stater och statliga myndigheter. Arbetet inom unionen lägger tonvikten på bevarandet av biologisk mångfald och hållbar utveckling och man har tillsammans med WWF utarbetat ett par dokument som har präglat bl.a. Brundtlandrapporten och Riodeklarationen (se fallstudien om WWF). I 1997 års verksamhetsberättelse uppges att SNF också deltar i sju andra internationella organisationer/nätverk. Bland annat är SNF med i Taiga Rescue Network (TRN) som bildades 1992 i Jokkmokk och som består av miljöorganisationer från samtliga stora skogsnationer på det norra halvklotet, European Environment Bureau (EEB) som är en paraplyorganisation för europeiska miljöorganisationer och som bl.a. försöker påverka besluten i EU-kommissionen och EU-parlamentet och Global Ecolabelling Network (GEN) som bl.a. har till uppgift att möta det motstånd mot miljömärkning som finns inom industrins organisationer. Kontakterna med sådana organisationer/nätverk kan utgöra ett tillskott för SNF i nationella kampanjer. Kontakterna med andra miljöorganisationer utomlands var t.ex. mycket viktiga för skogskampanjen. Genom nätverket TRN kunde SNF överföra information till andra miljöorganisationer som i sin tur på olika sätt kunde agera gentemot svenska skogsbolag och den svenska regeringen. Vidare utgör sådana organisationer/nätverk viktiga mötesplatser där man kan hämta information och kunskap.

1.5.2 Organisations- och arbetsformer

Beslutsstrukturen

SNF är en förhållandevis sammansatt organisation med en demokratisk struktur och med aktivitet på olika nivåer. Organisationen bär på en tradition där den ideella aktiviteten på gräsrotsnivå är såväl ett mål i sig själv som ett viktigt redskap i kampanjarbetet. De ideella krafterna måste därmed ha en viktig plats i beslutsstrukturen.

Genom riksstämman, som numera hålls vartannat år, har i princip alla medlemmar en möjlighet att forma agendan. Stämman är SNF:s högsta beslutande organ. Där fastställs verksamhetsriktlinjerna, dvs SNF:s övergripande mål och prioriteringar för de kommande två åren och där behandlas, enligt Göran Ek (GE), 30 till 40 motioner. Varje medlem har rätt att närvara vid stämma och har yttrande- och förslagsrätt. Varje länsförbund (se nedan) har rätt att sända ett ombud och varje lokal krets har minst ett röstberättigat ombud - kretsens storlek avgör antalet - och möjligheter att framföra motioner⁶¹. Styrelsen och arbetsgrupper förbereder ärenden. Dessutom finns det arbetsutskott, dels utifrån ämnesområden som behandlar motioner inför plenum och dels sådana som behandlar föreslagna verksamhetsriktlinjer. Varje ombud får välja vilket utskott man vill jobba inom. Anna Gabrielsson (AG) från Uppsalakretsen säger att det i första hand är i utskotten, där man jämför ihop olika motioner och kommer överens om en viss linje, som man har den bästa möjligheten att påverka.

⁶¹ SNF:s stadgar

Styrelsen förvaltar stämmobesluten. SNF har en förhållandevis aktiv styrelse i jämförelse med t.ex. DNS. Styrelsen är t.ex. ofta inkopplad i olika typer av utåtriktade aktiviteter för att ge en större tyngd åt manifestationen. SNF har också valt att ha en heltidsanställd ordförande. Enligt GE är policyn att man försöker rekrytera styrelseledamöter från de egna leden. Det ska helst vara personer som har utmärkt sig i föreningssammanhang och varit aktiva i exempelvis kretsar och länsförbund. Det var vanligare förr, säger han, att man valde personer som inte var aktiva i föreningen, t.ex. från forskarvärlden, politiken och statsförvaltningen.

På kansliet är SNF organiserad i avdelningar som bedriver olika projekt, vilket jag var inne på tidigare. Kansliet arbetar formellt på uppdrag av styrelsen och har till uppgift att verkställa de beslut som fattas av styrelse och stämma. Kansliet ska också ge service till styrelse, förtroendevalda, kretsar och övriga medlemmar. Även om kansliet formellt är underställt styrelsen så har den i realiteten en större betydelse. Det är där mycket av det betalda arbetet utförs och det är där mycket av kompetensen finns.

En egenskap i SNF:s beslutsstruktur, som intervjupersonerna återkommer till, är trögrörligheten. LG, som har yrkeserfarenheter både från kommunal verksamhet och Greenpeace, säger att SNF:s beslutsstruktur mycket mer liknar kommunens med dess långsamma politiska processer, remissförfarande o.s.v. än den i Greenpeace. Trögrörligheten är dock en sida av demokratin som intervjupersonerna gärna lyfter fram. Maktfördelningen mellan stämma, styrelse, kansli, folkrörelse och länsordförandekonferenser åstadkommer, menar GE, att SNF har många checkpunkter och goda möjligheter att stämma av verksamheten och kolla att man jobbar med rätt frågor. För detta syfte har man också infört bl.a. mer informella rådslag där styrelsen har rest runt i landet för att träffa grupper av kretsar. Därigenom kan styrelsen diskutera, utveckla och förankra verksamhetsriktlinjerna inför stämman.

Då SNF har en folkrörelsebetonad verksamhet som bygger på människors aktiva deltagande både i processen och i slutresultatet har GE svårt att tänka sig något alternativ till den demokratiska strukturen. Därtill kommer trovärdigheten inför omgivningen. Maktfördelningen åstadkommer ändå en viss beredskap att agera snabbt. Kansliet kan förvisso inte besluta om övergripande prioriteringar eller börja omfördela i budgeten men som regel är det inget problem att snabbt göra utåtriktade ageranden. Det är också för att åstadkomma snabbhet man har valt att heltidsarvodera styrelseordföranden, säger GE.

Vid sidan av de olika organ och forum som nämndes ovan har SNF också expertråd vars ledamöter ska bistå styrelsen med kunskaper och erfarenheter. Ledamöter är till övervägande del olika forskarprofiler. Akademikerna som sitter med i expertråden ställer upp ideellt. De deltar följaktligen inte i produktionen av material men kan bistå genom att granska dem i efterhand. Handläggarna på kansliet har egen kompetens, egna informationskanaler och kontakter till forskare och är därmed inte beroende av expertråden för att samla in fakta och producera material. Expertrådets viktigaste funktion tycks vara att öka SNF:s trovärdighet i olika uttalanden.

Riksstämman är det formella beslutsorganet. På central nivå håller SNF också årligen en "höstkonferens" som är en mer utåtriktad manifestation för en viss fråga och riktar sig till olika typer av beslutsfattare och opinionsbildare. Därutöver ska SNF framöver också hålla en mer intern rikskonferens de år man inte har någon riksstämma. De är tänkta att fokusera ideologi och framtidsfrågor, säger GE. Inom SNF har man kommit fram till att det behövs ett forum parallellt med stämman som ger mer utrymme för ideologiska diskussioner utan att vara tyglad av alla formaliteter.

En viktig regional enhet är SNF:s 23 länsförbund. Dessa har till uppgift att bevaka regionala naturvårdsfrågor, initiera och stödja utbildningsverksamheten i länet

samt stötta och samordna kretsarnas arbete bl.a. med hjälp av länsförbundskonsulter. Länsförbunden har också en kommunikativ roll gentemot riksstyrelsen⁶². Enligt GE är länsordförandekonferenserna som hålls två gånger varje år ett viktigt forum för riksstyrelsen som därigenom kan stämma av det löpande arbetet. Länsförbunden är också en viktig mötesplats för aktiva inom olika kretsar.

Interaktionen mellan rikskansli och lokala kretsar

En grundstomme för SNF är de lokala kretsarna, vilket bör ha framkommit tidigare. Vid årsskiftet -97/-98 fanns det 275 (262 st 1991) kretsar vilket motsvarar ungefär landets 288 kommuner. Kretsarna fungerar som självständiga ideella föreningar med egen styrelse och stadgar. Verksamheten i kretsarna är dels inåtriktad och består av exkursioner, studiebesök och studiecirkel och dels utåtriktad i form av opinionsbildning och påverkan av kommunal eller privat verksamhet. Det senare arbetet kan ske genom t.ex. föredrag, insändare, mediauppvaktning, samrådsgrupper och demonstrationer. Kretsarna skiljer sig dock åt vad gäller t.ex. det utåtriktade engagemanget och omfattningen av medlemsaktiviteten. AF säger att engagemanget är något större i Sveriges södra delar. Sammantaget räknar man med ungefär 5000 aktiva medlemmar (ca 3% av medlemskåren) vilket motsvarar i snitt knappt 20 aktiva medlemmar per krets⁶³.

I SNFs skrifter återkommer man ofta till betydelsen av den lokala förankringen. "Samverkan mellan det centrala, lokala och regionala arbetet innebär att Naturskyddsföreningen skaffat sig en position som den starkaste och viktigaste miljöorganisationen i landet."⁶⁴ Man kan designa kampanjer - t.ex. Miljövänliga veckan - som når ut över hela landet. SNF har mycket snabba spridningsvägar, säger LV. SNF kan föra ut budskapet eller låta budskapet växa underifrån i hela landet samtidigt som man gör centrala utspel, vilket är en skillnad mot Greenpeace och WWF som bara kan agera på central nivå. Det är också så att iakttagelser, idéer, kunskap och praktiker som härrör från den lokala nivån kommer riksföreningen tillgodo och kan spridas över hela föreningen genom rikskansliets samordnande aktiviteter. Ett exempel är butiksundersökningar och butiksdiplomeringar som initierades lokalt i början av 90-talet men som numera samordnas centralt efter ett beslut på 1996 års riksstämman. På skogssidan har kretsar varit aktiva med att kolla upp avverkningsanmälningar och inventera skogar som man misstänker är extra skyddsvärda. Förutom att föra en dialog med de lokala skogsmyndigheterna för att försöka få området skyddat har sådana lokala iakttagelser också blivit strategiska verktyg för det skogspolitiska arbetet på nationell nivå. Och JR menar att de andra aktörerna i FSC-processen har lyssnat mycket på SNF tack vare den lokala förankringen.

Kretsarna är i högsta grad delaktiga i kampanjarbetet och därför måste kretsarnas resurser och förutsättningar beaktas i designen av kampanjer. Enligt GE är erfarenheter och kunskaper kring lokalt kampanjarbete mycket viktiga för handläggare på rikskansliet att förhålla sig till när de utformar kampanjverktyg. Erfaret folk på krets nivå kan tala om vad som fungerar och inte fungerar på lokal nivå.

Aktiviteten på den lokala nivån är dock inte bara ett uttryck för nationella kampanjer. Intervjupersonerna från Uppsalakretsen säger att de lokala kampanjerna visserligen alltid är en del av ett riksintresse men de är inte alltid en del av en nationell

⁶² Stadgar, Verksamhetsberättelse 1997:32

⁶³ Verksamhetsberättelse 1997:32-3

⁶⁴ Verksamhetsberättelse 1991:3

kampanj. Och eftersom kretsarna är självständiga föreningar beslutar de själva om att haka på en nationell kampanj ifall de så vill. Den lokala kretsen beslutar om man ska delta, på vilket sätt och i vilken omfattning, säger AG och Per Hedberg (PH) från Uppsalakretsen. De betonar att det måste finnas någon i kretsen som har ett intresse av frågan och möjlighet att lägga ned tid. Så här säger AG:

”de gånger vi har frångått rekommendationer från riksnivå på vilka kampanjer vi ska vara med i eller vad vi ska göra inom ramen för kampanjen så har det att göra med att vi har prioriterat ned olika saker därför att det kräver väldigt mycket människor och tid och kanske inte ger den effekt som vi vill ha, eller vi kanske redan har uppnått den effekten tidigare under året med en sån metod och tycker att nu rullar det av sig självt.”

Man väljer alltså fritt utifrån uppsättningen av nationella kampanjer där det lokala intresset och de lokala resurserna bestämmer valet. AG fortsätter med att ”ibland så ligger det väldigt väl i linje med de projekt som de föreslår, ibland så kanske vi plockar någon liten detalj, kanske bara plockar temat, men jobbar med helt egna metoder och arbetssätt.”

Samtidigt finns det önskemål från riksorganisationen att de lokala kretsarna hakar på kampanjer så att det verkligen blir en nationell uppslutning. En kraftsamling kring skogen (se nedan) skulle bli tam om inte flertalet kretsar hakade på. I uppsalakretsen har skogsaktiviteterna legat i träda en tid och man har väntat med att anmäla någon kampanjansvarig, vilket har föranlett att rikskanslipersonal ringer upp och trycker på. Intervjupersonerna ger exempel på ett annat fall där man tycker att riksorganisationen propsade på att Uppsalakretsen borde vara med. Det rörde sig om en kampanj som pågick hösten -97 där SNF tillsammans med Ikea gjorde en manifestation för lågenergilampor. Uppsalakretsen förväntades att ställa upp med kort varsel med mycket tid och folk för en kampanj när de inte ens var övertygade om att syftet med den var genomtänkt. Därtill kom att de inte kände sig delaktiga i den process som utvecklade själva syftet. Ikea hade ställt krav på att kampanjen skulle hållas hemlig ända in i det sista för att inte konkurrenter skulle få veta något men därigenom påverkades den demokratiska processen. Till råga på allt skedde en kommunikationsmiss mellan rikskansliet och kretsen. Man protesterade dock och kände en tillförlitlighet i att man var en fristående förening, säger PH. Och enligt intervjupersonerna tycks personer från rikskansliet och riksstyrelsen ha tagit åt sig av händelsen och deras synpunkter. Det normala är också, säger AG, att kampanjerna redan är förankrade på verksamhetskonferenser och riksstämman och mer kommer ut som en positiv uppmaning att delta. Framförhållningen brukar vara bra, liksom stödet från rikskansliet. Flera av intervjupersonerna på rikskansliet understryker också att riksorganisationen inte kan diktera vad kretsarna ska göra. Man kan inte beordra ”folkrörelsen att dra åt samma håll”, säger SA.

Då SNF bygger sina kampanjer på kretsarna och det lokala engagemanget måste dessa vara förankrade lokalt och helst initierade underifrån. Det är också viktigt för anställda på rikskansliet att kontinuerligt ta emot synpunkter och kritik från de aktiva medlemmarna. Det gäller t.ex. i utarbetandet av kriterier för FSC-standarden. Bland alla kretsar, och framförallt inom skogs nätverket, förde man en intensiv intern diskussion innan förslagen till kriterierna för miljömärkt skogsbruk offentliggjordes, säger JR. Genom rådslag, telefonkontakter, skriftliga synpunkter och insändare i nyhetsbrevet ”Skogskontakt” har det varit möjligt för skogsaktiva gräsrotter att framföra alla möjliga kritiska synpunkter på FSC-arbetet. JR säger att denna interna kritik är mycket betydelsefull och att SNF måste ta hänsyn till den. Man måste försäkra sig om att majoriteten stöder kriterierna (annars skulle riksstämman fälla dem) och

kritiken ger en känsla om var smärtgränsen går. Genom att ha kanaler för kritiska synpunkter fick han klart för sig hur långt han kunde kompromissa i förhandlingarna. Och framöver, inför revideringen av kriterierna år 2002, vet han ungefär vad som förväntas av kretsopinionen.

Rikskansliet understödjer kretsarna dels via budgeten. Kretsarnas ekonomi baserar sig i huvudsak på medlemsåterbäring från riksföreningen och från specifika projektmedel inom de av stämman prioriterade områdena. Man kan bistå med finansiella medel och resurspersoner för vissa specifika initiativ. Kretsarna kan också själva söka bidrag från kommuner och landsting. Rikskansliet understödjer kretsarna även med kampanjmaterial och faktamaterial och ser till att samordna kampanjer. Kansliet kan ge förslag på mål och aktiviteter. AG säger att dessa resurser är betydelsefulla när man beslutar om att driva kampanjer. När man driver lokala kampanjer som inte är en del av en nationell kampanj får man inte del av dessa resurser på samma sätt. Då får man inte lika lätt del av råd och relevant kunskap hos rikskansliet. Rikskansliet kan också tillhandahålla uppdaterat faktamaterial som man kan gå ut med till allmänheten och medlemmar. Vidare får man hjälp av den mediauppmärksamhet som en nationell kampanj kan medföra. Bara namnet Naturskyddsföreningen kan vara en resurs att ha med sig när man vänder sig till lokala media, säger AG. Att lokalt driva kampanjer som även förs på annat håll medför också att man kan byta erfarenheter med människor som jobbar inom andra kretsar säger intervjupersonerna från Uppsalakretsen. Uppsalakretsen har också aktivt sökt kontakter med vissa andra kretsar, genom t.ex. studiebesök, för att byta erfarenheter och idéer.

Nätverk

Utöver kretsar och länsförbund har SNF en relativt ny arbetsform för att intressera och dra nytta av medlemmar med ett specifikt intresse. Man har utvecklat specifika nätverk för intresserade inom skog, trafik, jordbruk, ängs- och hagmark, handla miljövänligt samt inom projektet hållbara kommuner (som dock är nedlagt).

Skogs nätverket för att ta ett exempel bildades 1991 och har ca 400 aktiva från kretsar, länsförbund och riksföreningen. Nästan varje lokal krets har en "skogskontakt". Nyhetsbrevet Skogskontakt distribueras till 1200 adresser - till aktiva inom skogs nätverket, andra medlemmar i SNF och till fältbiologer, forskare, riksdagsmän, journalister och verksamma inom skogs näringen. Inom skogs nätverket (liksom inom andra nätverk) har man också årligen återkommande regionala träffar som har handlat om FSC-certifieringsarbetet och skogskampanjerna. Inom SNF ser man nätverket som en mycket viktig resurs för organisationens skogsarbete. "Det interna skogs nätverket har utgjort en viktig länk mellan föreningens centrala och lokala nivåer och fungerat som forum för intern diskussion, idé och erfarenhetsutbyte"⁶⁵. Nätverken kan därmed ses som forum för specifika diskussioner inom SNF där inte minst kritiska synpunkter kan kanaliseras.

Uppkomsten av sådana här ad-hoc nätverk, som AF kallar det då de har uppkommit kring specifika intresseområden, indikerar en mer kunskapsintensiv arbetsform. Det är en trend i samhället, säger han, och bygger på professionalism. Man kan jobba med frågor utan att känna sig bunden av kretsstyrelsen eller länsförbundsstyrelsen säger GE. Nätverken kan dock aldrig utgöra ett alternativ till kretsarna, framhåller AF. De syftar till informationsspridning och att skapa kontaktytor på en mer flexibel grund men utgör inga beslutsforum. Både AF och GE uppfattar också

⁶⁵ Verksamhetsberättelse 1995:7

nätverken som ett visst hot mot den demokratiska strukturen. Det skapas specifika policyn och program. GE säger att det genom nätverken skapas parallellorganisationer i föreningen som gör att den ordinarie beslutsstrukturen passeras och att värdegemenskapen tunnans ut. Det finns en risk att det uppstår en fragmentering av organisationen och att man förlorar i helhetssyn. Han uppfattar det som att föreningen alltför lite diskuterar detta som ett problem.

En sammansatt organisation - behov av kraftsamling

SNF har blivit en organisation som har flera lagrade roller, bedriver ett brett spektrum av frågor med en mängd olika metoder. Man har en decentraliserad organisationsstruktur som är viktig, inte bara för att kanalisera gräsrotsintresse och engagemang, men även för att på olika sätt bidra till nationella kampanjer. Men genom att många intressen ska samsas genom en demokratisk procedur skapas en viss trögrörlighet och det kan leda till alltför många spridda aktiviteter och prioriteringar. Tendensen att sprida ut resurserna har man också diskuterat som ett problem inom SNF. Genom att sprida ut resurserna riskerar man att förlora både i genomslagskraft, synlighet och tydlighet (se vidare avsnitt 5.3 om identitet osv). Vid 1996 års riksstämma beslöt man sig därför att prioritera fyra områden: energi, trafik, skog och handla miljövänligt. Vid 1998 års riksstämma konstaterade man att det fortfarande är för många prioriterade områden. Och de nya verksamhetsriktlinjerna, för riksföreningen, är tänkta att visserligen hålla fast vid gamla kompetensområden om det finns skäl för det men också åstadkomma en "kraftsamling" för en fråga i taget. Under -99 är det skogskampanjen som man kraftsamlar kring och året därpå jordbruksfrågor⁶⁶. Under -99 ska man därmed satsa extra mycket resurser på skogsarbetet (5 avlönade personer på rikskansliet, 3 - 4 omräknat i heltider). Det blir en manifestation av hela skogs nätverket, att alla jobbar åt samma håll samtidigt med gemensamma paroller, säger JR. En del av kampanjen är att alla kretsar, som är intresserade, ska jobba lokalt med en varsin kampanjskog under året som av någon anledning är värd att skydda.

1.5.3 Resurser

Pengar⁶⁷

1997 hade SNF ca 97 mkr i intäkter att röra sig med (plus ca 10 mkr i försäljningsintäkter från förlagsverksamhet) och dessa har hållit sig på en ganska stabil nivå under 90-talet. Medlemsavgifterna utgör runt 1/3 av intäkterna (något mer i början av 90-talet) och är den största enskilda intäktsposten. Liksom andra miljöorganisationer får SNF pengar från Bingolotto (ca 9 mkr årligen) som går till Miljöstiftelsen Återvinsten, en stiftelse som har till syfte att främja vetenskaplig forskning och utbildning i Sverige.

SNF får också bidrag från olika statliga myndigheter och verk samt från EU vilka i huvudsak är riktade till väldefinierade projekt. Totalt omfattar de statliga bidragen mellan 1/5 och 1/4 av intäkterna, enligt verksamhetsberättelserna. Enligt LV

⁶⁶ Verksamhetsriktlinjer 1999 - 2000

⁶⁷ Uppgifter kommer från verksamhetsberättelserna mellan 1991 - 1997

är statsbidragen egentligen bara ett par procent. SNF får nämligen en hel del pengar från SIDA som SNF får för sin internationella Nord-Syd verksamhet och som enbart vidareförmedlas till organisationer i syd. Utöver det stödjer miljödepartementet SNF:s internationella arbete i Europa, Nutek stödjer ett par projekt och Naturvårdsverket bidrar till SNF:s allmänna natur- och miljövårdsarbete.

Vad gäller pengar från företag ska SNF ha en ganska restriktiv linje för att garantera föreningens oberoende och trovärdighet. Det är enligt LV viktigt att inte gå in i ett företagssamarbete som innebär att SNF får pengar för att göra någonting som man annars inte skulle ha gjort. Ändamålet måste bestämmas i förväg. Och SNF har, enligt LV, tackat nej till många förfrågningar från företag. Företag ringer upp SNF och vill bistå med pengar för att kunna associeras med SNF - 'köp den här grejen, så stödjer ni SNF'. Det har varit en sådan trend under 90-talet, säger han, och SNF måste beakta risken att inleda sådana samarbeten, fortsätter han, inte minst med tanke på organisationens förtroendekapital. Man har dock utvecklat samarbeten och får större bidrag från en handfull företag, t.ex. Falcon bryggerier som stödjer projektet Pilgrimsfalk, och lite mindre bidrag från ett hundratal företag. Man får också ca 2,4 mkr från ICA, KF och Dagab som bidrag till arbetet med miljökriterier för Bra Miljöval Dagligvaror. Annars är kriteriearbetet självfinansierande, säger EE, genom att licenstagarna får betala för att få märka sina produkter. Därutöver har SNF även fått bidrag från andra frivilligorganisationer, t.ex. WWF för vissa artprojekt.

Vissa projekt finansieras av stiftelser och fonder som exempelvis har upprättats genom testamenten och donationer. Ofta är sådana medel riktade till specifika artprojekt. Ett testamente gav SNF 70 miljoner kr. Beloppet gav upphov till en fond, "Naturräddarfonden", vars avkastning används för att bevara hotade arter och naturområden.

Av pengarna man får in går knappt 1/5 till natur- och miljövårdsprojekt och ungefär lika stor andel till den internationella verksamheten. Mellan 10 och 15% går till lokalt och regionalt arbete och nästan lika mycket till årsboken och tidskriften Sveriges Natur. I budgeten ger man alltså lokala aktiviteter och information till medlemmar ett ganska stort utrymme.

Medlemmar

1997 hade SNF 167 908 medlemmar. Medlemsuppslutningen har minskat successivt under 90-talet. Den var som mest 1991 då man hade 206 274 medlemmar. Dessförinnan hade uppslutningen ökat kraftigt. Bara mellan 1985 och 1987 växte SNF från 85 000 till 150 000 medlemmar⁶⁸, en uppgång som även Greenpeace och WWF åtnjöt. Den största delen av medlemmarna är passiva och erhåller mot medlemsavgiften tidskriften Sveriges Natur. Enligt LV upplevde många av de medlemmar som tillkom i slutet på 80-talet sig själva som mer eller mindre prenumeranter på tidningen snarare än som medlemmar, vilket har kommit fram i SNF:s egna enkätundersökningar. Det var just under den perioden, säger han, som det kom till väldigt mycket passiva medlemmar som hade ganska vaga grunder för sitt engagemang. Han menar att SNF fortfarande lider av att många medlemmar har en ganska dålig kunskap om vad föreningen egentligen står för. I en enkätundersökning⁶⁹ visas t.ex. att inte mer än 36% av

⁶⁸ Jamison o.a. 1990:58

⁶⁹ IMU Testologen 1997a. En telefonundersökning av SNF:s medlemmar, 300 st. Slumpurval från medlemsregistret, 150 "nya medlemmar" och 150 "gamla". Bortfall okänt.

medlemmarna känner till att SNF står för märket Bra Miljöval. 68% vet att SNF arbetar lokalt i alla Sveriges kommuner och 57% vet att SNF ligger bakom projektet "pilgrimsfalk".

En konsekvens av detta är en ökad omsättningen på medlemmarna. Fram till 1990 hade SNF ett årligt medlemstapp på 8 - 10% men det var inga problem, säger LV, eftersom medlemsantalet ökade totalt sett. I början av 90-talet ökade den andelen och de senaste 5 - 6 åren är det årligen runt 20% av medlemmarna som inte förnyar sitt medlemskap. Det är också så att medlemmarna stannar kortare tid. "Medellivslängden" på nya medlemmar är numera 2,3 år jämfört med 8 år vid slutet av 80-talet, säger han. Därmed är det mycket viktigt med rekryteringsåtgärder. Om man skulle låta medlemsantalet utvecklas av egen kraft skulle det snabbt sjunka till mellan 50000 och 60000 vilket han menar utgör den trogna kärnan av lite äldre medlemmar. Det SNF kan göra, enligt LV, är att satsa på förbättrat informationsarbete så att de nya medlemmarna lär känna föreningen så snabbt som möjligt och finner motiven att stanna kvar.

Så SNF har varit mycket aktiv med medlemsvärvning under hela 90-talet och metoden har främst varit telemarketing. Man ringer upp vissa målgrupper som man av erfarenhet vet går att locka. LV säger att man dels har haft störst framgångar att värva välutbildade höginkomsttagare och dels föräldralediga. Den första gruppen har lättare att göra en insats eftersom de har råd. Samtidigt uppstår en fara, menar LV. SNF:s medlemskår ska helst reflektera den allmänna opinionen och genom att fokusera vissa målgrupper finns det en risk att medlemskåren byggs upp utifrån andra kriterier än verkligt engagemang. Att vända sig till föräldralediga är dock, menar han, att inrikta sig mot en målgrupp där det finns en tydligare koppling till ett naturligt engagemang. När man får barn bekymrar man sig över miljön på ett annat sätt säger han. SNF har också följt upp varför människor inte förnyar sitt medlemskap. Enligt LV uppger de flesta ekonomiska skäl men han tycker inte att det är ett "egentligt skäl". Det betyder bara att man har prioriterat bort medlemskapet till förmån för något annat.

Medlemmar är förstås en finansieringskälla men man ser medlemmar också som en resurs i den meningen att de är en kanal till andra organisationer: "Många av våra medlemmar är /.../ engagerade i miljöfrågorna utanför det traditionella föreningsarbetet, t ex på sina arbetsplatser och i de egna hemmen."⁷⁰ En förening med många medlemmar ger dessutom opinionsstyrka poängterar LV. Han menar att SNF, genom sitt stora medlemstal, gör skäl för att verkligen kalla sig "folkrörelse". Det ger också ett mått av ekonomiskt oberoende som i sin tur medför att SNF kan agera som en oberoende och trovärdig röst i miljödebatten. Detta har kommit att bli än viktigare på 90-talet, säger han, eftersom det finns "ett hav av aktörer" på miljöområdet. Det finns många aktörer med dubbla och tvetydiga intressen, men SNF kan göra anspråk på tolkningsföreträde i miljödebatten. Han betonar därmed starkt vikten av ett stort medlemstal men säger också att det finns andra i SNF som inte uppfattar det som lika viktigt.

Betalda och ideella arbetsinsatser

SNF hade 1997 möjlighet att ha 68 personer anställda på rikskansliet vilket är en minskning med tolv personer jämfört med året innan. Utöver det kan länsförbunden ha någon anställd på deltid. Det betyder att SNF är den miljöorganisation som anställer flest personer, åtminstone inom ramen för den egna organisationen. WWF har likvärdigt med finansiella resurser att röra sig med, men ersätter i högre utsträckning extern

⁷⁰ Verksamhetsberättelse 1995:5

arbetskraft, nämligen forskare och naturvårdare, och fördelar mer pengar till internationell verksamhet

En skillnad mot WWF och Greenpeace är att SNF kan nyttja det ideella engagemanget som finns på lokal nivå. Även om de flesta medlemmarna är passiva har SNF unika möjligheter att kanalisera engagemang genom det rikstäckande nätverket av kretsar. När LG var VD för Greenpeace fick hon ofta telefonsamtal från unga människor som ville engagera sig för miljön, men eftersom det är svårt att kanalisera engagemanget i den organisationen blev hennes svar att det är bättre att börja i Fältbiologerna eller någon lokal krets där det nästan alltid finns en lokal aktivitet som man kan ägna sig åt. Samtidigt kan man stödja Greenpeace om man har möjlighet. De flesta av SNF:s medlemmar är förvisso passiva, men man räknar med ca 5000 aktiva eller ca 3% av medlemskåren. LV refererar också till egna undersökningar som visar att 10% av medlemmarna kan tänka sig att vara aktiva i föreningen på något sätt i form av att t.ex. följa med på kretsutflykter medan majoriteten uppger att de inte vill vara aktiva i föreningen.

Det finns emellertid gränser för vad ett ideellt engagemang egentligen kan åstadkomma. 5000 aktiva och 275 kretsar blir knappt 20 aktiva/krets. Det behöver knappt sägas att 20 ideellt arbetande SNF-medlemmar inte kan ta över och ersätta det miljöarbete som sköts av den kommunala miljöförvaltningen. När det gäller förutsättningarna att driva kampanjer återkommer intervjupersonerna från Uppsalakretsen ofta till behovet av tidseffektivitet och att det finns någon som är intresserad av frågan och har möjlighet att ge tid. Det går inte att mäta ideell arbetstid mot betald sådan avseende omfattning, kontinuitet och även syfte. Uppsalakretsens Handla Miljövänligtgrupp ger ett mått på hur mycket tid en förhållandevis aktiv och initiativrik arbetsgrupp kan lägga ned. Arbetsgruppen har möten tre till fem gånger per termin och har ett par mer resurskrävande utåtriktade aktiviteter varje år, varav Miljövänliga veckan är den ena. PH och AG känner vidare en viss frustration över hur tidskrävande det rent administrativa arbetet är. Hade man en anställd på halvtid som skulle kunna ägna sig åt administrativa frågor tror de att man skulle mer än fördubbla verksamhetens omfattning. Samtidigt måste man också bejaka den sociala delen av tiden, säger PH. Ideellt engagemang handlar också om att tillhöra en grupp och ägna sig åt inåtriktade aktiviteter, som t.ex. trevliga exkursioner, som inte har så mycket med tidseffektivitet att göra. PH som är kretsens ordförande säger också att man måste vara försiktig med att ställa förväntningar eller krav på de aktiva. Det handlar om att stötta med olika resurser och inte kommendera frivilliginsatserna.

En annan aspekt av ideellt engagemang är dess omsättning. Betald arbetskraft är beroende av budgeten. Om en person slutar är det bara att anställa en ny. Beträffande ideellt arbete är det svårare att säkerställa ett sådant kontinuerligt flöde. I Uppsala, som har universitetet och SLU, är studenter en aktiv grupp men det är också människor som är lätttröliga och därmed tenderar att försvinna när studietiden är över.

I samarbetet mellan Växjö kommun och SNF tycks, enligt en utvärdering⁷¹, förväntningarna på den lokala kretsen från kommunala tjänstemän ha varit större än vad man kunnat prestera. Projektens möten skedde under dagtid och kretsens representanter kunde ofta inte delta då man hade andra arbeten att sköta. Man har kunnat delta i initiativstadiet men inte under den fortsatta processen. PH säger att just arbetstidshjälp, att man t.ex. från kommunen eller riksorganisationen får en viss ersättning för förlorad inkomst, kan vara betydelsefullt för att man ska kunna genomföra vissa aktiviteter.

⁷¹ Lönngren 1998:19-20, 37-9

Trots dessa begränsningar finns det ändå mycket en lokal grupp kan göra. SNF kan inte fungera som en heltäckande inventeringsorganisation på skogssidan som övertar länsstyrelsernas och skogsvårdsstyrelsernas uppgifter men kretsarna kan inventera där man tror att myndigheterna har missat någonting. Man kan utgöra vittnen när någonting händer och reagera när man t.ex. misstänker avverkningsshot. Man kan trycka på kommunala politiker och andra markägare att t.ex. miljömärka sin skog. Man kan vidare delta i lokala bildningskampanjer genom att ordna kurser och föreläsningar. Man kan skriva remisser. Man kan uppvakta kommunpolitiker när deras förslag går stick i stäv med Agenda 21-planerna eller politiska mål och löften. Man kan i viss mån bevaka aktuella ärenden men även detta är tidskrävande. I Uppsalakretsen är förutsättningarna för att bevaka aktuella ärenden i stor utsträckning beroende på att man har kontakter i t.ex. kommunfullmäktige som reagerar på händelser för att sedan "larma" och skicka handlingar till kretsens ordförande.

En mycket viktig aspekt med det ideella engagemanget är slutligen att erfarenheterna och kunskaperna kan spridas till och genom riksorganisationen. Erfarenheter och kunskaper från ideella krafter utgör viktiga element i riksorganisationens politiska och subpolitiska argumentation, vilket exempelvis skogskampanjerna har visat.

Kompetens

Eftersom SNF är en miljöorganisation som ägnar sig åt många olika aktiviteter finns också en varierad kompetens på kansliet. Man har handläggare och experter för olika sakfrågor - trafik, energi, skogsbruk, jordbruk, miljöekonomi etc vilket kan jämföras med WWF som endast har biologer. Om WWF blir expert på specifika arter och ekosystem blir SNF också expert på tekniska och administrativa frågor. Liksom inom andra miljöorganisationer har SNF också professionell kompetens inom bl.a. miljöekonomi, miljöjuridik, kommunikation, journalistik, redaktionell verksamhet, marknadsföring, kampanjledning, pengainsamling och samhällsvetenskap. Till det kommer praktiska erfarenheter inom andra organisationer. Bland intervjupersonerna finns det yrkeserfarenheter från den kommunala förvaltningen, media, universitet, andra miljöorganisationer och KF. Man förvärvar också erfarenheter och kunskaper genom de olika aktiviteterna, genom t.ex. kontakter med Agenda 21-folk och genom praktiker som miljömärkning.

Inom SNF är det också relevant att tala om "gräsrotskompetens", förstått som en kombination av lokala iakttagelser, praktisk kunskap och exempelvis biologisk expertis. Man har på gräsrotsnivå exempelvis kommit att aktivt tillämpa olika metoder att inventera skogar och identifiera förekomsten av skyddsvärda objekt. Man har utvecklat och designat metoder (Fem Ess och Steget Före) som dels tar hänsyn till vetenskaplig relevans och dels ska vara lätta att lära sig och använda för den intresserade allmänbiologen som också är bekant med en viss lokal miljö⁷². En annan typ

⁷² "Steget Före" utvecklades 1987 av kryptogamspecialisten Mats Karström, från SNF:s Jokkmokkskrets. Namnet på metoden antyder att man ska hinna inventera eventuellt skyddsvärda områden innan det är för sent (innan den är avverkad). Steget Före är anpassad för nordliga förhållanden medan "Fem Ess" (som uttyds Spåra Skyddsvärd Skog i Södra Sverige) är specifik för ädellövskog i Södra Sverige. Den sistnämnda har utvecklats av en ekolog på Lunds Universitet, Sven G Nilsson. Idéerna med dessa metoder är att man ska bege sig ut i skogen och leta efter förekomsten av indikatorarter, t.ex. vissa skalbaggar och lavar, för att därmed kunna peka på om skogen är skyddsvärd eller ej. Sälunda har det utvecklats metoder som är tillämpbara för den lokalt ideellt arbetande entusiasten och SNF har ordnat med kurser på lokal och regional nivå som har lockat hundratals personer. Och återkommande har man

av kompetens som EE tar upp är den kampanjkompetens som det finns rikligt av på lokal nivå. Genom praktiken skapas det kunskaper om hur man planerar en lokalkampanj, hur man kan möta media, hur man ser till att radion är på plats, hur man väljer ställen för presskonferens så att man får mycket uppmärksamhet, hur man bygger nätverk etc. PH säger att man med tiden utvecklat en erfarenhet om vilka aktiviteter som har förutsättningar att ge resultat och är tidseffektiva. Samtidigt välkomnar han yngre ideellt aktiva som är entusiastiska med att pröva nya metoder. Det finns en fara att bara tro på gammal praktisk erfarenhet.

SNF är just en organisation med en ambition att ägna sig åt folkbildning vilket bl.a. uttrycks i SNF:s stadgar. Praktiskt håller man en hel del kurser på olika nivåer. Länsförbunden ska ha en viktig roll i detta och erbjuder exempelvis naturvårdskurser och utbildning som berör energi och trafik. Men det hålls även rikskurser om centrala frågor, t.ex. Agenda 21. På lokal nivå arrangerar kretsarna olika typer av studiecirklar och man har samarbete med Studieförbundet. Under 90-talet har SNF sammanlagt lockat mellan 5000 och 6000 kursdeltagare främst inom ramen för länsförbundens utbildningar och kretsarnas studiecirklar.⁷³

Identitet, kännedom, trovärdighet.

Man kan också tala om identitet, kännedom och trovärdighet som en resurs. Frågan är i vilken utsträckning SNF kan exploatera själva namnet "Naturskydds-föreningen" för att flytta fram positionerna i interaktionen med andra aktörer. I maktens korridorer, bland politiker, myndigheter och företag, har SNF en hög kännedom och ett gott rykte, framhåller flera intervjupersoner. Som regel vet man att det finns både kompetens och medlemsuppslutning i organisationen men också att SNF inte ägnar sig åt godtyckliga konfrontationer. Enligt SA har SNF en gammal god renommé, en självbild, av att "vi är någorlunda sakliga, kunniga och nyttiga som motpart till naturvårdsverket, myndigheter, politiker, riksdag och kommuner." Dessa aktörer känner till SNF och vet, åtminstone för vissa specifika frågor, vad SNF står för. LG säger att tilliten till SNF är enorm från marknadsaktörer, utbildningsinstanser och myndigheter och att det är en väsentlig skillnad gentemot Greenpeace. Och hon knyter detta till att SNF inte är ett hot för dessa aktörer på samma sätt som Greenpeace.

SNF måste också sägas vara i hög grad känd bland allmänheten. I en ärligen återkommande undersökning⁷⁴, under 90-talet, som riktar sig till allmänheten visas att runt 80% känner till att SNF är en "organisation som arbetar för naturen och miljön". I jämförelse med Greenpeace och WWF får SNF något lägre procent, men i jämförelse med DNS och MJV en betydligt högre (se även dessa fallstudier). Det är få (4-8%) som anger att man inte kan tänka sig att stödja SNF med ett medlemskap (14-18% svarar vet

kunnat presentera områden, i nyhetsbrevet Skogskontakt, som har kunnat skyddats bl.a. tack vare metoderna. Enligt JR så anses de här metoderna som mycket legitima bland skogsmyndigheterna. Det är även så att man inom skogsbolag (SCA och Modo) har börjat tillämpa Steget Före, för att identifiera de mest skyddsvärda områdena, efter att ha kostat på sig utbildning som har letts av Mats Karström och andra personer, säger JR.

⁷³ Verksamhetsberättelser 1991 - 1997

⁷⁴ IMU-Testologen 1990-1996 samt SIFO 1997-1998. Undersökning beställd av SNF i samarbete med WWF och Greenpeace. Målgrupp är svenska allmänheten, 15 - 74 år. Riksrepresentativt urval från befolkningsregistret. Personliga intervjuer i hemmet, mellan 499-526 st. Bortfall runt 26%. Resultaten visar en påtaglig stabilitet över den undersökta tiden. Skillnaderna mellan miljöorganisationerna som det återspeglas i svarsfrekvenserna håller sig över tiden. Svarskategorierna är icke-exklusiva till sin karaktär vilket skapar en del tolkningsproblem.

ej) och 70-75% anger att man har stort eller mycket stort förtroende för SNF⁷⁵. SNF:s "förtroendekapital" är just organisationens viktigaste resurs säger flera intervjupersoner.

Den allmänna kännedomen och förtroendet tycks alltså vara goda men vad intervjupersonerna tenderar att återkomma till är att många bland allmänheten inte riktigt vet vad SNF håller på med. SNF har ingen speciell fråga som folk förknippar organisationen med. Man har inte någon speciell typ av aktivitet - som WWF:s arträddningsaktioner - eller interaktionsform - som Greenpeace massmediala konfrontation - som folk känner igen. Och i jämförelse med dessa organisationer finns det ingen speciell egenskap - som att man "arbetar mest seriöst", "har de kunnigaste experterna", "arbetar med de viktigaste frågorna" eller "uppnår mest resultat" - som utmärker SNF⁷⁶. Därmed kan man givetvis inte tolka det som att folk tycker att SNF inte arbetar seriöst och så vidare - eftersom frågorna är ställda i relation till andra miljöorganisationer - men det är påtagligt att folk i mindre utsträckning identifierar SNF på något speciellt vis (möjligen att man arbetar med biologisk mångfald⁷⁷). "Det är någon psykologi i vårt sätt att vara som gör att människor inte märker oss" säger LG som ju har erfarenhet av att märkas som VD i Greenpeace. Miljömärkningen skulle dock kunna fungera som ett signum för SNF men man har inte ens, säger SA, lärt in hos folk att Bra Miljöval-märket hänger ihop med SNF. "Bra Miljöval tycker folk är bra, men 'Naturskyddsföreningen, vad är det?'". I undersökningar visas att mellan 70-80% känner till Bra Miljöval, åtminstone vid hjälpt erinran medan runt 1/10 av allmänheten vet om att det är SNF som står bakom detta miljömärke⁷⁸. Ett problem som diskuteras inom SNF är just otydligheten. SNF är profillös säger man i de senaste verksamhetsriktlinjerna och man konstaterar man att man arbetar med för många frågor samtidigt⁷⁹. Otydligheten torde ha att göra med att SNF är en bred organisation för folket, där målen har lagrats på varandra under SNF:s historia. SNF fanns innan den stora miljöproblemsvågen på 80-talet. Medan organisationer som Greenpeace och DNS slog sig fram genom att skapa sina distinkta nischer lade SNF till ett nytt problemkomplex. SA menar att SNF inte tvingades till samma tydlighet eftersom organisationen redan fanns. Man kunde ändå ta åt sig nya medlemsskaror. Problem uppstod och det fanns en organisation som gjorde det möjligt att kanalisera probleminsikten.

Flera intervjupersoner återkommer också till att man tenderar att förväxla SNF med staten. Både PR och LG har erfarenheter av att man förväxlar SNF med Naturvårdsverket. Flera intervjupersoner tar också upp att det ofta skapas irritation

⁷⁵ Frågan om medlemsskapet var ställd: Vilken eller vilka av dessa naturvårds-/miljöorganisationer tycker du att dessa omdömen passar bäst in på"... "kan inte tänka mig stödja med ett medlemsskap". Frågan om förtroendet ställdes i SIFO:s undersökningar 1997 och 1998: "Vilket förtroende har du för följande organisation?"

⁷⁶ Uppgifter från IMU-Testologen 1990-1996 och SIFO 1997-1998. se uppgifter a.a.. Frågan var ställd: "Vilken eller vilka av dessa naturvårds-/miljöorganisationer tycker du att dessa omdömen passar bäst in på"... "arbetar mest seriöst" och så vidare. WWF fick den högsta frekvensen på de tre första frågorna och Greenpeace på den sista.

⁷⁷ SNF får en lika hög svarsfrekvens som WWF på frågan "arbetar med att bevara den biologiska mångfalden"

⁷⁸ IMU-Testologen 1996, se uppgifter a.a.. Frågan var ställd: "Vilken miljöorganisation står bakom miljömärket Bra Miljöval. 8% angav SNF. I en annan undersökning Eureka Marknadsfaktor AG 1998, med 1013 telefonintervjuer, ställdes frågan: "Det finns idag ett antal olika miljömärkningar i handeln. Vilken eller vilka miljömärkningar känner du till?". Utan erinran fick SNF 1998 17%. Med erinran blev det totalt 82%, vilket kan jämföras med resultatet från 1995 (71%). I denna undersökning var det 1998 8% som svarade SNF på frågan "till vem eller vilka associerar/förknippar du miljömärket Bra Miljöval".

⁷⁹ Verksamhetsriktlinjer 1999 - 2000

över att SNF inte ägnar sig åt en viss fråga. Man uppfattar det som att SNF har en skyldighet eller ett samhällsansvar att ta upp en viss fråga.

SNF:s diffusa roll och identitet kan också vara en resurs i positiv bemärkelse. Att exempelvis inte vara alltför slagordsmässig och ”ta i för mycket” kan vara viktigt för att inte uppfattas som populistisk, menar SA. Det viktigaste är, enligt honom, förvaltandet av förtroendekapitalet och det förutsätter trovärdighet och saklighet. SA menar att Greenpeace ibland kan ha varit för slagordsmässig och tvärsäker och därmed hamnat i en trovärdighetskris.

1.6 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

SNF är på många sätt den mest resursstarka miljöorganisationen i Sverige med en organisationsstruktur som fångar in den ideella arbetskraften och tillvaratar förutsättningarna för erfarenheter, kunskapsutveckling och meningsalstring på olika nivåer. Om WWF och Greenpeace i första hand hänvisar till de internationella kontakterna är främst den lokala förankringen en mycket viktig maktresurs för SNF. Därutöver finns den breda expertisen på rikskansliet som inte bara begränsar sig till naturvetenskap. Genom kontakterna till forskarsamhället och genom erfarenheter med olika långvariga projekt skapas också förutsättningar att förhålla sig reflexiv till egen och andras kunskap och till olika strategier.

Jag har pekat på några konkreta aktiviteter där organisationen med sina resurser och strategier lyckats med att åstadkomma substantiella resultat även om problemen långt ifrån är lösta. Man arbetar kognitivt på ett mångfacetterat vis och söker allianser och samarbetspartners. Strategin har ofta varit att man vänt sig mot kommuner, företag och hushåll och utnyttjat den mottaglighet och progressivitet som finns där. Därigenom tycks man ha vidgat de redan öppna utrymmena (möjlighetsstrukturerna). Man kan se det som att SNF har exploaterat den miljömedvetenhet som miljöorganisationerna befäste under 80-talet och erbjudit kunskap, verktyg och lösningar för de som ser en mening med miljöarbetet. Därigenom skapas också goda exempel att sprida vidare. Genom intensiva påtryckningar och skapande av allianser såväl i argumentationen som i den konkreta interaktionen har man också förmått åstadkomma en del förändringar (t.ex. ökade resursanslag) även mot aktörer som man har konstruerat som passiva och handlingsoförmögna.

Att vara en organisation för dess medlemmar innebär inte bara möjligheter utan också problem när man samtidigt önskar kraftsamla för politiska och subpolitiska förändringar. Demokrati innebär att skilda intressen ska komma till tals och en organisatorisk verksamhet som på något vis bör reflektera medlemmarnas olika hjärtefrågor. Den breda verksamheten medför att resurser sprids ut och en viss otydlighet i mål och identitet. Ett annat problem är de icke-intentionella konsekvenserna av SNF:s verksamhet. Fenomenet att SNF åstadkommer substantiella resultat bevitnas av omgivningen och det kan leda till en naiv tilltro på frivillighetens koncept. Statlig intervention är numera i högsta grad ifrågasatt av flera politiska krafter. Därmed är det lockande att hänvisa ansvar och roller till frivilligorganisationer. Men frivilligorganisationer är förhållandevis resurssvaga och SNF har ingen ambition att utgöra ett substitut för staten. Därför tvingas man paradoxalt nog propagera för den egna organisationens resurssvaghet i förhållande till behoven trots åstadkomna resultat. Men det finns också en växelverkan mellan stat och frivilligorganisation. SNF slår sig in på områden där staten är frånvarande som i Agenda 21-arbetet. Men därigenom kan staten i ett senare skede ta över verksamheter som SNF har etablerat, t.ex. vad gäller just

den konsultativa rollen gentemot kommuner. Det är inte bara så att staten "lämnar spelplanen". Den kan ta över etablerade spelplaner.

SNF är en miljöorganisation som i sitt kognitiva handlande på ett särskilt systematiskt sätt sätter sig in i omvärldsaktörernas praktiker, kunskaper och meningssammanhang. Därigenom skapas kontaktytor men det byggs också in kompromisser i argumentationen. Det finns förstås också en risk att traditionella behov och intressen blott kläs i gröna kläder medan grundskiktet är lika miljöbelastande som vanligt. Därutöver finns en risk att den egna kognitiva basen vittrar sönder i fragmentering. SNF har inte på samma sätt som DNS eller MJV en tydlig grundpelare - Kompassen respektive Rättvist Miljöutrymme - att förhålla det ganska mångfacetterade kognitiva handlandet till. Måhända är därför de kanaler som finns för kretsaktiva att förmedla sina kritiska synpunkter genom mycket viktiga. Den demokratiska strukturen och den bevarade reflexiviteten på olika nivåer i organisationen är viktiga garantier (bland flera) för att SNF inte ska bli ett verktyg för andra intressen.

2 Världsnaturfonden WWF

2.1 Inledning

Den internationella organisationen World Wildlife Fund föddes 1961.⁸⁰ Internationella Naturvårdsunionen (IUCN) hade några år tidigare startats som ett organ för regeringar, myndigheter, forskare och naturvårdare. Många av dess medlemmar kom med allt fler larmsignaler om läget för hotade arter och naturområden på jorden och några av dem tog initiativet till bildandet av WWF. En biolog hade skapat uppmärksamhet, med artiklar i den engelska dagstidningen, om läget i Östafrika. Budskapet var att ovärderliga områden höll på att förstöras och att vilda djur jagades i sådan omfattning att merparten av arterna riskerade att utplånas inom ett par decennier. Artiklarna ”slog ned som en bomb i England”, skriver en f.d. generalsekreterare för WWF Sverige, Jens Wahlstedt, och det skapades ett utrymme för att etablera en ideell internationell organisation med syfte att samla in pengar för naturvårdsprojekt. En grundidé var också att man skulle engagera alla typer av intressen i samhället, såväl allmänheten som näringslivet. Och en nära samarbetspartner kom att bli IUCN med sin mer mellanstatliga förankring. Verksamheten inriktades i första hand på att rädda utrotningshotade arter, t.ex. pandan som också är organisationens välkända symbol. Efterhand kom organisationen att i högre utsträckning arbeta för att skydda specifika ekosystem och man försöker numera också angripa vad man finner vara orsaker till miljöförstörelsen. WWF har därmed kommit att bli en mer aktiv och allsidig naturvårdsorganisation vilket också namnbytet till ”World Wide Fund for Nature” markerar vilket skedde 1986 vid WWF:s 25-årsjubileum. Organisationen etablerades först i England, USA och Schweiz. Idag finns det 25 nationella organisationer med huvudkontoret i Genève, i Schweiz, samt aktiviteter i ett 60-tal länder. Av budgeten för WWF-Sverige går ungefär hälften till internationella projekt, framför allt naturvårdsprojekt i tredje världen. Resten används för naturvårdsprojekt i Sverige.⁸¹

Den svenska organisationen, kallad Världsnaturfonden WWF, etablerades 1971 under praktfulla förhållanden⁸². Organisationen konstituerades med deltagare från olika frivilligorganisationer, däribland SNF, Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) och Svenska Turistföreningen, liksom från näringslivet med t.ex. S-E-banken och Marcus Wallenberg, och inte minst deltog Valfrid Paulsson från Naturvårdsverket. Kronprins Carl Gustaf ställde upp som hedersledamot och är numera, som kung, ordförande för förtroenderådet. Den nya organisationen presenterades inför pressen i själva riksdagens plenisal med talare från samhällsskiktets elit. Olika intressen kom att få en plats i organisationen men det var inte förrän mot slutet av 80-talet som WWF började växa till en riktigt stor organisation. Nu har WWF i Sverige ca 150000 ”supporters” (eller stödmedlemmar).

En viktig del av WWF:s verksamhet har, under de knappa 30 åren i Sverige, varit att fördela anslag till forskningsrelaterade naturvårdsprojekt. Successivt under 90-talet har WWF emellertid intagit en mer aktiv roll som miljöorganisation. Man har slutat med anslagsverksamheten för att i högre utsträckning själv forma agendan och

⁸⁰ Ett särskilt tack riktas till Jenny-Ann Brodin, Magnus Haglunds, Elisabeth Lindberg och Lars Udéhn för värdefulla synpunkter på den här fallstudien vid ett seminarium.

⁸¹ Se Wahlstedt 1996:6-25 för en beskrivning av WWF:s etablering och utveckling.

⁸² Se Wahlstedt 1996:56-63

inriktningen av aktiviteterna. WWF fortsätter dock att ägna sig åt konkreta naturvårdsprojekt (arträdning, bevara och restaurera ekosystem) med täta relationer till den tillämpande naturvårdsforskningen. Men vid sidan av dessa aktiviteter växer nya fram - t.ex. WWF:s roll som drivande i FSC-processen vilket beskrivs i studien - och det finns tendenser som pekar på att WWF blir mer aktiv som en påtryckarorganisation gentemot företag, myndigheter och politiska organisationer även om samverkansidealet alltjämt dominerar. WWF bär på en tradition med samverkansideal, täta forskarkontakter och ett starkt fokus på arter och ekosystem men fallstudien visar också hur organisationen kan nyttja traditionen för att åstadkomma förändringar. Fallstudien visar på såväl kontinuitet som förändring i WWF:s roll, kognitiva handlande och interaktionssätt.

För att åstadkomma den här fallstudien har jag för det första använt mig av en del textmaterial. Jens Wahlstedt har skrivit en bok om Världsnaturfonden, *I Pandans tecken*, (1996) inför den svenska organisationens 25 års jubileum. Den har kommit till väl användning här. Jag har också läst och använt mig av verksamhetsberättelser fr.o.m. 1990 t.o.m. 1998 samt artiklar från organisationens tidskrift - WWF Eko. Jag har valt ut sådana artiklar - mellan 1/90 och 2/98 - som innehåller reflektioner kring organisationens verksamheter på ett generellt plan samt sådana artiklar som belyser vissa konkreta områden som jag återger som exempel i texten. Utöver textläsningen har jag intervjuat 6 nyckelpersoner från WWF. Intervjuerna har varat mellan 30 minuter och 2 timmar. Kombinationen av intervjuer och texter har visat sig vara fruktsam. Dels hjälper textläsningen till att ge en bakgrundskontext att förhålla intervjuerna till. Dels möjliggörs bl.a. ett tydligare tidsperspektiv i tolkningen av materialet.

2.2 Problembild och övergripande kognitioner

När det gäller den övergripande problembilden har WWF det tydligaste artperspektivet bland miljöorganisationerna. WWF:s tidiga internationella verksamhet handlade uteslutande om att rädda utrotningshotade arter, och då framförallt djur. Det var de stora djuren som stod (och står) på agendan såsom pandor, tigrar, noshörningar, valar och apor eller fåglar som de japanska tranorna. I Sverige har t.ex. havsörnar, berguvar, pilgrimsfalkar, sälar, de fyra stora rovdjuren (varg, lo, järv och björn) och fjällrävar haft glädje av WWF. Det är ingen slump att WWF har satsat mer pengar på den vitryggiga hackspetten än utrotningshotade flugarter (finns det några?). Man kan säga att det föreligger en kulturell bias och då inte bara i själva prioriteringen av skyddsvärda arter utan även i detta fokus på individuella arter överhuvudtaget.

Denna kulturella bias har man dock kommit att reflektera över och organisationen betraktas idag i första hand som en allsidig naturvårdsorganisation och därmed inte enbart som en arträddningsorganisation. WWF bidrog i detta sammanhang till att sprida ett nytt begrepp vid slutet av 80-talet, nämligen "biologisk mångfald", inom den världsomspännande Biological Diversity Campaign⁸³. Begreppet står för totaliteten av all den variationsrikedom som finns bland gener, arter och ekosystem. Det är helheten - ekosystemen med de ingående arterna och deras genetiska variation - som fokuseras. Variationsrikedom är en förutsättning för liv och för naturens anpassningsförmåga. Ur begreppet kan man också härleda etiska (att arter har ett egenvärde) och estetiska aspekter men också hur viktigt det är för människan själv att bevara den biologiska mångfalden. Ur denna får vi läkemedel, livsmedel och råvaror för

⁸³ Wahlstedt 1996:27-9

olika produkter och ytterst våra förutsättningar att överhuvudtaget överleva som art. Begreppet är numera en grundsten i den ekologiska diskursen (Vem törs säga att man värnar om den "biologiska enfalden"?) och finns inskrivet i statliga måldokument. Organisationens övergripande mål är också numera kopplat till den globala miljöförstörelsen och det hänger samman med fokuseringen på biologisk mångfald. I en programskrift för den internationella organisationen, "WWF Mission and Strategy"⁸⁴, slås fast att WWF ska jobba för att 1) bevara mångfalden av gener, arter och ekosystem, 2) se till att användningen av förnybara naturtillgångar sker med varsamhet, både på kortare och längre sikt, till förmån för allt levande på jorden och 3) främja verksamheter som syftar till att minska föroreningar och slösaktigt nyttjande av naturresurser och energi. Mot bakgrund av dessa formulerade huvuduppgifter ska organisationen koncentrera sina resurser till att prioritera världens tre artrikaste biom (dvs övergripande naturtyper), nämligen skogarna, hav och kuster samt sötvattenssystem och våtmarker⁸⁵. Jag frågade informationschefen Sten Lundberg, (SL), om det var någon punkt i "WWF Mission and Strategy" som var överordnad de övriga eller om de ska betraktas som likvärdiga. Han säger: "I praktiken har det kommit att bli så att de står nästan lite grann i fallande skala. Den här omtanken och behovet av att rädda den biologiska mångfalden är ju naturligtvis grundbulten i det hela." De två övriga punkterna handlar om att ge sig på de bakomliggande orsakssammanhangen, fortsätter han. Om punkt ett riktar sig mot de objekt WWF jobbar med så riktar sig punkt två och tre mer tillbaka mot oss själva, mot den mänskliga aktiviteten. När det gäller den mänskliga aktiviteten så behandlar WWF i Sverige dock nästan uteslutande frågor kring nyttjande av förnybara naturresurser inom de rumsligt fasta biomen. Frågor som t.ex. luftföroreningar har man överhuvudtaget (ännu) inte förvärvat någon kompetens för inom kansliets verksamhet.

Det är alltså miljöförstörelse - eller hotet mot den biologiska mångfalden - i generell mening fokuserat på olika övergripande naturtyper som WWF i första hand säger sig arbeta för och i detta ligger en betydelsefull förändring i organisationens historia. Den är inte längre blott en arträddningsorganisation. Man fokuserar hela ekosystem och intresserar sig för bakomliggande orsaker och då i första hand aktiviteter kring användandet av förnyelsebara naturresurser. Inte desto mindre är fokus på de specifika arterna fortfarande en hörnsten i organisationens praktiska verksamhet och det framförs flera argument för att behålla fokuseringen på arter och artperspektivet. Man menar t.ex. att man genom olika artprojekt samtidigt lyckas skydda större områden:

"Tigerprojektet innebar t.ex. att man kunde rädda värdefulla djungelområden i Indien, som annars med säkerhet hade försvunnit med sin särskilda flora och fauna. Valreservaten har skyddat viktiga havsområden, reservat för isbjörnar har bidragit till ökat områdesskydd i Arktis, sällsynta fåglar har lett till värdefulla våtmarksreservat, projektet för vitryggig hackspett har räddat unika barrskogsbiotoper/arter etc."⁸⁶

"Den etiska aspekten är viktig, inte bara för vårt eget samvetes skull. Symbolvärdet att bevara arter kan inte nog uppskattas - i synnerhet om arterna också representerar värdefulla miljöer och ekosystem som annars skulle försvinna."⁸⁷

⁸⁴ Se Wahlstedt 1996:45

⁸⁵ Wahlstedt 1996:46

⁸⁶ Wahlstedt 1996:28

⁸⁷ Wahlstedt 1996:29

Så genom att rädda arter som ofta har ett större symbolvärde, en djupare kulturell signifikans, än själva de områden de vistas i blir konsekvensen att även dessa skyddas. Förvisso kan man inte heller underskatta den kulturella innebörden med specifika miljöer.

”En älv är inte bara vatten. En älv har sin egen själ och sitt eget väsen. Dess ekosystem har utformats under långt tid sedan inlandsisen släppte sitt grepp om landet. Den har utvecklats i harmoni med människan, som nyttjat dess resurser utan att förstöra själva älven.”⁸⁸

Det finns också metodologiskt viktiga skäl att fokusera specifika arter. Man menar t.ex. att det är viktigt att studera sådana arter som utgör indikatorer på hela ekosystems eller naturtypers dynamik och tillstånd. Om en känslig art tenderar att försvinna från en viss miljö är det en signal om att någonting är fel, t.ex. att man exploaterar en viss miljö för produktionssyften såsom skogsavverkning. Man kan också illustrera ett diffust naturvårdsproblem, såsom växthuseffekten eller ozonskiktets förtunning, med tillståndet för en specifik art och därigenom finna argument för att åtgärder krävs.

Några av intervjupersonerna tycks dock vilja tona ned artperspektivet till förmån för mer generella naturvårdsproblem. Man tycker att det har varit lite väl mycket fokus på artprojekt tidigare. Samtidigt menar intervjupersonerna att artperspektivet måste finnas kvar i WWF då det behövs för att kommunicera med allmänheten. Enligt SL är det t.ex. lättare att få in finansiella medel utifrån ett artperspektiv:

”Det är ingen tvekan om att när det gäller att samla in pengar från allmänheten så är det naturligtvis i väldigt stor utsträckning en fråga om ett känslomässigt engagemang som gör att man vill bidra. Och då är det klart att det blir lättare om man kan visualisera ett naturvårdsproblem med någon art. /.../ Och dessutom är det också lättare naturligtvis att samla in, och göra någonting känslomässigt starkt, om det är en art som uppfattas som trivsamt och liksom gullig och så där va. /.../ Om havet är på väg att förorenas så är det lättare att samla in pengar om man visar en bild på en gullig sälunge än om man visar en bild på en tångruska.”

För många är det arterna som motiverar engagemanget, tror intervjupersonerna, varför det skulle vara äventyrligt att släppa artperspektivet. Det kan också vara svårare att förklara för allmänheten vad WWF gör med mer abstrakta idéer kring ekosystem. Så traditionen och kulturen behöver följaktligen inte överges bara för att miljöförstöringen upplevs ha en annan karaktär och för att de övergripande strategierna formuleras annorlunda. Den traditionella fokuseringen på specifika arter och områden faller inom ramen för den nya problembilden.

Miljöproblemen definieras alltså i förhållande till specifika (geografiskt bestämda) hotade objekt/områden. Alternativt kan man definiera miljöproblemen i termer av process, såsom exempelvis termodynamik eller kretslopp. DNS med sin kompass definierar miljöproblemen utifrån ett processorienterat synsätt som grund. WWF utgår däremot från miljötyperna och med ”miljötyperna som utgångspunkt bedöms sedan vilka olika processer som påverkar just dessa miljöer - och hur man mest effektivt ska tackla dessa problem för miljöerna”⁸⁹ Inom DNS är det primärt grundforskande naturvetare som har definierat problembilden, med teorier om kosmiska abstrakta processer varmt om hjärtat. WWF präglas förvisso också av en stark tilltro till naturvetenskap men kopplingen till, och engagemanget för, konkreta objekt/områden är en tradition som fortfarande fyller verksamheten med mening och som därmed måste påverka miljöproblemens definition.

⁸⁸ WWF Eko 3/91:2

⁸⁹ WWF Eko 1/93:4

Förutom att ha placerat begreppet "biologisk mångfald" på vår gemensamma tankekarta har WWF varit aktiv i att problematisera den traditionella föreställningen att ekologisk balans är ytterst oförenlig med ekonomisk utveckling. 1981 publicerade WWF International (WWF I) "Världsstrategin för naturvård" tillsammans med den Internationella naturvårdsunionen (IUCN) och FN:s miljöprogram (UNEP). Denna präglades av grundsynen att förnyelsebara resurser måste nyttjas på ett uthålligt sätt, för att räcka till kommande generationer. Naturvård och utveckling måste gå hand i hand och får inte stå i ett motsatsförhållande. Dokumentet reviderades av de inblandade organisationerna och resultatet blev ett nytt dokument, "Omsorg om jorden", publicerat 1991. Grundbudskapet var detsamma, men man framhöll än mer vikten av att ekologiska, sociala och ekonomiska behov inte kan ses som isolerade från varandra. Genom detta kom WWF att bli delaktig i ett diskursivt brott i uppfattningen om ekologi och ekonomi. Ekonomisk tillväxt betraktas i princip som möjlig att förena med ekologisk uthållighet men tillväxten får inte bli ett självändamål och kan inte fortsätta i det oändliga. Dokumenten blev inte minst viktiga underlag för exempelvis Brundtlandsrapporten (1987) och Riodeklarationen (1992).⁹⁰

Det är alltså dessa övergripande kognitiva element som genomsyrar WWF:s arbete och som ytterst gör det möjligt att påverka omvärlden. Man har därmed varit aktiv att förmedla ett par viktiga meningsdimensioner till miljöarbetet. Arter och områden är kulturellt signifikanta. Olika meningsinnebörder härleds ur begreppet biologisk mångfald. Det ekologisk/uthålliga blir relevant (meningsfullt) för det ekonomiska/lönsamma. Till WWF:s specifika kognitiva handlande hör också en stark anknytning till vetenskap. Även om det gäller alla miljöorganisationer har WWF utvecklat en mer intim kontakt med forskare, och det gäller främst den "gröna expertisen" (vilket utvecklas i studien). Likaså har WWF bidragit till det kognitiva handlandets regeldimension genom att man har varit aktiv i utarbetandet av en standard för ett uthålligt skogsbruk (se avsnitt 2.3.3).

Härnäst återger jag hur WWF arbetar mer konkret med arträdning, områdesskydd och problemlösning. Särskilt fokuseras WWF:s strategier och metoder samt interaktionen och rollen gentemot andra aktörer, såsom det kommer till uttryck i konkreta aktiviteter.

2.3 Konkreta aktiviteter

WWF har alltså utvecklats till en mer allsidig miljöorganisation, förvisso med en del påtagligt traditionella inslag. Praktiskt arbetar man med insamlingsarbete, forskningsbetonade fältprojekt, informationsspridning och utbildning samt påtryckning mot företag, regeringar och myndigheter. En stor del av WWF:s aktiviteter rör internationella frågor, t.ex. kampanjen för ett uthålligt nyttjande av tropisk skog. Här är det dock verksamheten i Sverige som fokuseras och då skogsarbetet. Även om det inte täcker in hela bredden av WWF:s aktiviteter kan de typiska särdragen ändå fångas in. Skogsaktiviteterna har också alltid haft den mest framträdande platsen i WWF:s arbete.

Först återger jag hur WWF:s verksamhet har utvecklats från att vara en passiv finansiär till att driva egna naturvårdsprojekt. Därefter belyser jag några exempel på WWF:s praktiska naturvårdsarbete och jag fokuserar på artprojekt i skogen. Slutligen beskriver jag hur WWF har verkat för att utveckla en standard för uthålligt skogsbruk. Liksom SNF och Greenpeace agerar WWF också på den skogspolitiska arenan.

⁹⁰ Wahlstedt 1996:21, 24; *WWF Eko* 4/91:3-5, Se också Hajer 1995:96-7, 101

Miljöorganisationerna säger i linje med miljövårdsberedningen att 10% av skogsmarken i Sverige måste skyddas på lång sikt. Hälften av detta måste åstadkommas genom reservatsbildning som alla miljöorganisationerna lobbar för. Detta politiska och subpolitiska arbete återges i fallstudien om SNF och fokuseras därmed inte här (SNF har också en mer utpräglad aktiv politisk roll i detta arbete). WWF har dock varit den organisation som i Sverige tog initiativet till att utarbeta en standard för miljömärkning av skog. Ett viktigt delmål med detta är att de övriga fem procenten ska skyddas på frivillig väg. Satsningen på miljömärkningen ses alltså som ett komplement till lobbandet för reservatsbildningen. Beskrivningen av FSC-arbetet handlar om den processen och den därtill hörande dynamiska interaktionen mellan miljöorganisationer, näringslivet och staten. Men först illustrerar jag det mer traditionella naturvårdsarbetet.

2.3.1 Från anslag till beställningar

En betydande del av WWF:s praktiska verksamhet tills idag har varit att fördela resurser till forskningsbetonade naturvårdsprojekt. WWF har närmast haft rollen som ett icke-statligt forskningsråd. Under den senaste tiden har WWF årligen finansierat ungefär 200 projekt i Sverige. 1997 gick 14,7 mkr till anslag och 3,7 mkr till naturvårdsprojekt i egen regi (exklusive WWF:s informations-, utbildnings- och internationella verksamhet). Varje år har man samlat in pengar genom en rad olika aktiviteter och året därefter har man fördelat pengarna till externa projekt. Ansökningar kom från myndigheter, universitet, enskilda forskare och ideella organisationer som t.ex. SNF, SOF och Svenska Jägarförbundet med projekt som de ville genomföra. Det mesta av resurserna gick till forskningsanknutna fältprojekt men en viss andel gick också till informationsverksamhet. Anslagen till fältprojekten var knutna till de prioriterade biomen, dvs skog, sötvatten och hav och kust samt en post för projekt av särskild betydelse för den specifika nationella naturvården.

Den största delen av de resurser som WWF samlade in gick alltså till externa ansökningar även om man också avsatte resurser för egna projekt. Enligt den tidigare generalsekreteraren Jens Wahlstedt var WWF länge en ganska passiv finansiär av naturvårdsprojekt men från början av 90-talet ligger det bakom fördelningarna och prioriteringarna av anslagen ett mer aktivt internt arbete när det gäller kartläggningen av de mest angelägna behoven inom svensk naturvård⁹¹. Och därmed kan man skönja början på en viss självkritik i det att WWF till största delen passivt har finansierat andra aktörers projekt. WWF har visserligen haft mål med verksamheten men varit väldigt utelämnade till att det kom in ansökningar inom just det området, säger Lotta Samuelsson (LS), som är skogshandläggare på WWF. Så inom organisationen har man aktivt jobbat för att utarbeta ett nytt system. Istället för att bevilja anslag till externa ansökningar ska WWF fortsättningsvis bedriva egna projekt och istället beställa den externa forskning och forskningsrelaterade naturvård som anses vara behövlig för dessa projekt. Ett viktigt skäl för omstruktureringen är att WWF, genom den ökade kontrollen av de egna resurserna, får större möjlighet att själv forma agendan och bestämma inriktningen. Därmed kan man t.ex. prioritera projekt som mer betonar bevarandet av hela ekosystem än bara enskilda arter. Den starka fokuseringen på specifika arter har delvis varit betingat av ansökningarna. Ett annat argument som intervjupersonerna återkommer till är att det är viktigt att kunna visa vad WWF själv åstadkommer inför medlemmar och andra bidragsgivare liksom aktörer som man försöker påverka. Man tycker sig alltför ofta inte ha kunnat visa vad pengarna, som de olika

⁹¹ Wahlstedt 1996:78-9; Se också WWF *Eko* 3/91:3-5; 1/92:3-5

forskningsprojekten har tilldelats, konkret har resulterat i. Forskningen har inte heller alla gånger lett fram till praktiskt genomförbara åtgärdsförslag, menar SL, vilket är viktigt för att det ska vara motiverat att bistå med pengar. Och om naturvårdsarbetet tvärtom har utförts väl har det i för hög utsträckning varit forskarna och inte WWF som fått credit för det.

En förutsättning för dessa förändringar är att WWF genom den tidigare verksamheten har skaffat sig erfarenheter och kompetens att numera mer på egen hand driva en expanderande verksamhet. SL menar att under WWF:s tidiga period i Sverige så visste man väldigt lite om dynamiken ute i naturen - varför t.ex. arter beter sig på olika sätt och varför populationen går upp och ner - men genom att man under åren har satsat mycket på just forskningsarbete har kunskaperna vuxit och på kansliet har man numera bättre möjligheter att själv kartlägga behoven av åtgärder. Man kan alltså se det som att WWF har uppnått en kunskapsmässig mognad att driva projekt mer i egen regi.

Förändringarna kommer att innebära att mer resurser avsätts i egen regi. Hittills har ungefär 1/5 av pengarna använts för projekt i egen regi, enligt verksamhetsberättelserna. Man kommer dock inte upphöra att ge medel för forskare och andra aktörer utanför organisationen. Genom den tidigare verksamheten har WWF upparbetat goda kontakter med forskarvärlden på naturvårdssidan och man vet vilka som är intressanta att bistå med pengar. Och i nuläget finns det, enligt SL, ett flertal långsiktiga projekt som det är motiverat att fortsätta stödja. Men i princip kommer det, enligt honom, mer vara en fråga om att WWF beställer forskning än att fungera som ett slags forskningsråd.

2.3.2 Arträddningsprojekt i skogen

Skogen är det biom som tilldelas mest resurser i WWF-Sveriges verksamhet. Tillsammans med jordbruket betraktas skogsbruket som det största hotet mot den biologiska mångfalden i Sverige. Här nedan illustrerar jag kort hur några arträddningsprojekt i skogen konkret kan se ut och avslutar genom att dra ut vissa specifika innebörder.

Man har under de senaste åren, enligt verksamhetsberättelserna, årligen drivit eller medverkat i ett 70-tal naturvårdsprojekt i det svenska skogslandskapet. Många av dessa har varit inriktade på att rädda specifika arter. Och dylika projekt kommer alltså inte att försvinna helt även om mer resurser i framtiden kan komma att prioriteras för projekt som direkt berör områden.

Ett konkret exempel på ett arträddningsprojekt var "Projekt Vitryggig Hackspett"⁹² som inleddes i början av 80-talet men som numera anses avklarat även om artens situation långt ifrån är tryggad. I inte mindre än 13 län har man jobbat med detta projekt tillsammans med skogsvårdsstyrelser, länsstyrelser, naturvårdsverket, SNF och SOF. Denna starkt utrotningshotade hackspettsart är mycket kräsen av sig och behöver stora områden av tämligen orörd skog med ett stort inslag av död lövved med lämpliga insekter. Artens anspråk går inte att förena med produktivt skogsbruk överhuvudtaget. Och man tycker sig finna skäl att skydda arten från utrotning. Förutom rent etiska och estetiska skäl så är den vitryggiga hackspetten "en klar indikatorart och representerar mycket speciella och artrika ekosystem. Räddar man dessa miljöer kan man också rädda en mängd andra arter utöver den vitryggiga hackspetten."⁹³

⁹² Se Wahlstedt 1996:90-3; WWF *Eko* 2/91:7

⁹³ Wahlstedt 1996:92

För att rädda arten behövs pengar och reservat. Pengar behövs för att varje år ha råd med inventeringar av dess förekomst och häckningar, för att forska om levnadsförutsättningarna och för att kunna skydda fågeln med hjälp av t.ex. markarrenden. För att fågeln ska överleva behöver områdena säkras från avverkning. Om det är en mindre skogsägare, som inte har ekonomiska möjligheter att frivilligt avstå från att nyttja skogen, förutsätts att mark köps in eller att man kompenserar markägaren ekonomiskt. Annars eftersträvar man reservatsbildning (som ger ägaren rätt till inträngsersättning från staten) eller naturvårdsavtal med de stora skogsbolagen. Företag som Stora Skog och Assi Domän har frivilligt avsatt stora arealer för att kunna skydda hackspetten. I jämförelse med de små skogsägarna blir den relativa uppoffringen, att undvara exploatering inom en avgränsad bit mark, för dessa bolag mindre.

Fåglar tycks överhuvudtaget vara prioriterade naturobjekt och därmed är också samarbetet med SOF alltid nära till hands. Tillsammans med SOF har WWF exempelvis utarbetat ett lagförslag, vad gäller den olagliga handeln med hotade arter, som också har klubbats igenom i riksdagen. Det handlar om export av rovfåglar och deras ägg och ungar men också om import av kräldjur och exotiska fåglar och växter. Bakgrunden ligger i de många erfarenheterna att den existerande lagstiftningen på området inte fungerade i praktiken. Den var krånglig och uppsplittrad på en mängd författningar och förordningar och det fanns ”många exempel på fall där tullen tvingats släppa misstänkta personer med ägg eller djur därför att man inte lyckats hitta rätt i paragrafdjungeln.”⁹⁴ 1988 började organisationerna uppvakta regeringen med förslag till ändringar i den svenska lagstiftningen och under våren 1991 hade man ett färdigt konkret lagförslag. Men det kom att dröja ytterligare fyra år, och mycket kontakter med miljödepartementet, innan lagförslaget gick igenom i riksdagen och ytterligare tre år innan regeringen fattat slutgiltigt beslut om hur den ska tillämpas. Resultatet blev en ramlag som behöver konkretiseras i förordningar och kungörelser och som vid behov kan förändras. Lagen är tänkt att ge tull och polis ökade möjligheter att gripa in när någonting misstänkt sker. Samtidigt med denna process bildades en allians mellan naturvårdande och rättsvårdande intressen genom att organisationerna tillsammans med naturvårdsverket samarbetade med rikspolisstyrelsen och tullverket för att utbilda och dra upp riktlinjer om hur den brottsliga hanteringen skulle kunna mötas med en större kraft. Tillsammans med SOF bedriver man också sedan mitten på 80-talet ”Projektet fågelvakten”, som går ut på att hundratals frivilliga ornitologer övervakar häckningslokaler för örnar, falkar och ugglor varje häckningssäsong. Och genom en larmcentral, som även allmänheten kan nyttja, håller man kontakt med polis, tull och åklagarmyndigheter.⁹⁵

Man kan säga att en viktig del av WWF:s praktiska naturvårdsverksamhet är att fokusera kulturellt gångbara objekt, såsom den vitryggiga hackspetten. Fokus på sådana objekt medför också konsekvenser för en större naturmiljö och gynnar i det långa loppet den biologiska mångfalden. Men att WWF:s verksamhet i hög grad förutsätter en kulturell känsla innebär inte att projekten nödvändigtvis är kulturellt okontroversiella. WWF har t.ex. länge verkat för att skydda ”de fyra stora”, dvs våra största svenska rovdjur - vargen, lodjuret, björnen och järven - som samtliga är eller åtminstone har varit mer eller mindre utrotningshotade⁹⁶. Dessa rovdjur uppskattas inte av alla av olika skäl och den illegala jakten är ett hot mot arternas existens. Men - ”Toppen på näringskedjan måste få finnas för att den biologiska mångfalden ska vara

⁹⁴ WWF Eko 2/92:3

⁹⁵ Wahlstedt 1996:103; 1/95:2-5; 2/98:2

⁹⁶ Se WWF Eko 3/92:3-5; 4/97; Wahlstedt 1996:98-100

komplett!”⁹⁷ - så målsättningen är att det ska finnas stabila stammar som är så stora att den genetiska variationen behålls. WWF arbetar därmed med jaktfrågor men också med inventering och forskning om djurens sätt att leva (t.ex. om fortplantning och rörelsemönster) så att skötselplaner kan utarbetas. Som i många andra frågor har WWF i rovdjursfrågorna strävat efter samarbete med olika aktörer, exempelvis naturvårdsverket och jägarförbundet, för att tillsammans utveckla problembilden, skyddsbehovet och bedömningen av den praktiska tillämpningen av olika åtgärder. Man träffas bl.a. årligen vid en internationell rovdjurskonferens (fokuserad på förhållandena i Sverige) som WWF håller i. Eftersom rovdjuren, framförallt vargen, är både älskade, hatade och fruktade måste WWF:s arbete också vara inriktad på att informera och övertyga allmänheten för att skapa förståelse för rovdjurens livsmönster samt göra aktiva åtgärder för att överbrygga motsättningar. WWF har därmed under åren agerat gentemot lokalbefolkningar och t.ex. uppmuntrat till att bilda lokala samrådsgrupper inom områden där rovdjuren uppehåller sig. Man har gjort åtgärder som att skydda utgångsfär mot vargen med hjälp av elstängsel. Och man informerar allmänheten om praktiska frågor som t.ex. ersättningsregler. Enligt naturvårdschefen Lennart Nyman, (LN), har WWF:s långvariga arbete med rovdjuren varit framgångsrik i den meningen att det finns en mycket samstämmig syn, bland i stort sett samtliga organisationer som ägnar sig åt rovdjursfrågor. Det kan finnas individuella rovdjurshatare bland den lokala allmänheten men de blir alltmer sällsynta, menar han.

Vad som är kännetecknande i dylika skogsarträddningsprojekt är det stora behovet av kollektiva lösningar. Artskyddet kräver ofta intervention inom stora områden och berör därmed skogsägare och allmänhet med potentiella intressekonflikter. Det handlar om att tillämpa den statliga handlingskapaciteten med t.ex. reservatsbildning eller genom att med avtal få näringslivet att frivilligt avsätta områden för skydd samt att föra en dialog med och komma med konkreta lösningar för lokalbefolkningen. Och detta blir möjligt genom en mängd frivilliginsatser, en hel del finansiella resurser för tillämpad forskning, praktisk naturvård och ekonomisk kompensation till skogsägare. Det är således en förhållandevis resurskrävande typ av aktivitet en miljöorganisation kan ägna sig åt, samtidigt som det ger en möjlighet för denna att direkt åstadkomma avtryck i naturlandskapet. Vidare behövs samarbeten och kontakter med skogsnäring och myndigheter och med andra lokala eller nationella frivilligorganisationer. Det finns en uppenbar överrensstämmelse mellan WWF:s traditionella samverkansideal (se vidare avsnitt 2.4) och fokuseringen på praktisk naturvård.

2.3.3 Skogsbruksfrågan och certifieringen

WWF I var en av de aktörer (vid sidan av bl.a. Greenpeace International) som bidrog till skapandet av paraplyorganisationen FSC, Forestry Stewardship Council, 1993. Det är en internationell organisation bestående av medlemmar från ett antal olika intresseorganisationer vilka syftar till att verka för ett miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt bruk av världens skogar. Organisationen representeras av miljö-, ekonomiska och sociala intressen med likvärdig (röst-)vikt. Den har arbetat fram tio principer som bör genomsyra ett ansvarsfullt skogsbruk med hänsyn tagen till dessa intressen. Principerna fastställer t.ex. att skogsbruket ska ”upprätthålla skogens ekologiska funktioner och bevara den biologiska mångfalden” och att det ska ge ”värdefull virkesproduktion och tillgång till andra nyttigheter som vilt, fisk, svamp, bär

⁹⁷ WWF Eko 4/97:2

och rekreation".⁹⁸ Principerna måste dock konkretiseras till nationella nivåstandarder för att bli applicerbara och så har också gjorts i Sverige med WWF som drivande aktör.

Den svenska WWF-organisationen var aktiv i bildandet av FSC och har sedan 1992 haft en person anställd som har jobbat med idén kring skogscertifiering. Ett viktigt skäl till att WWF initierade en process för skogscertifiering i Sverige är, enligt skogshandläggaren Per Larsson, (PL) upplevelsen av trögheter inom stater och politiska processer på såväl nationell som internationell nivå⁹⁹. Under 80-talet kretsade diskussionerna mest kring de tropiska skogarna men efterhand insåg man behovet av ett system som befrämjar ett gott skogsbruk oberoende av rumslig förankring varför FSC bildades. Viktigt för processen, såväl internationellt som i Sverige, var att det fanns köpare och återförsäljare som framförde krav på de produkter de efterfrågade och sålde. De holländska, engelska och tyska WWF-kontoren var framgångsrika att etablera s.k. "köpargrupper" som uttryckligen ställer krav på import av svenska skogsråvaror. Det är betydelsefullt eftersom de större svenska skogsbolagen exporterar den största delen av sina skogsprodukter i första hand till dessa länder.

Vid sidan av köpartrycket var alltså även upplevelsen av långsamheten i de politiska processerna viktiga för att motivera WWF:s engagemang. Samtidigt har staten, menar LN, ändå haft en viktig roll i processen. Den skogspolitiska kommittén - som LN själv deltog i - som 1992 la fram betänkandet om miljömålen likställighet med produktionsmålen och som 1993 ledde fram till en ny skogsvårdslag öppnade enligt honom vägen för processen (se avsnitt 1.3.1). Staten kom inte med några specifika regleringar men den nya lagstiftningen medför att de stora skogsbolagen måste visa sig trovärdiga när det gäller att leva upp till balansen mellan resursuttag och bevarande av biologisk mångfald. Frihet under (sektors-)ansvar heter det. Så staten ger en formell grund som öppnar vägen för miljöcertifieringen, menar han.

Så en formell grund fanns men egentligen inga regler. Redskapet var frivillighet varför det fanns skäl och en grund för WWF att ta initiativet till att utarbeta en svensk standard. WWF kontaktade då SNF eftersom man insåg att "miljörörelsen" måste stå enad och göra detta tillsammans för att det ska bli några substantiella resultat. Miljöorganisationerna konsulterade bl.a. skogsbruket och andra miljöorganisationer och presenterade under våren 1995 ett förslag med preliminära kriterier. Kritik väcktes dels kring de föreslagna kriterierna (nivåerna) och dels från vissa aktörer kring själva idén om en standard som sådan. En motreaktion från skogsindustrins sida var också, enligt PL, att grunda en nordisk skogscertifiering på egen hand. Men detta försök rann ut i sanden. Då vissa av de större skogsbolagen ändå var mer intresserade än andra av att samarbeta med miljöorganisationerna kunde de få med sig de mindre progressiva krafterna via branschorganisationen Skogsindustrierna. Tillhörigheten till branschorganisationen innebar att bolagen allihop antingen ställer upp eller låter bli. Så WWF och SNF lyckades få med sig alla de stora skogsbolagen, nämligen Assi Domän, Stora, Modo, SCA och Korsnäs och när skogsindustrierna gick med gjorde även Skogsägarnas Riksförbund det två dagar senare. 1996 kunde WWF och SNF därmed sätta igång tre arbetsgrupper - för den sociala, ekonomiska respektive miljösidan - bestående av ytterligare fyra miljöorganisationer - Greenpeace, MJV, Fältbiologerna och SOF - för att därigenom skapa en bred representation från miljösidan, en "enad front" (se vidare avsnitt 2.4.3) samt Skogsarbetarförbundet, Träindustriarbetarförbundet, Skogsindustrierna, Skogssällskapet, Skogsägarnas Riksförbund, Samernas riksförbund, Svenska kyrkan, IKEA och Kinnarps. Det fanns alltså en god uppslutning med frivilligorganisationer, skogsbolag, kunder och andra i arbetsgrupperna. Statliga

⁹⁸ Sveriges skogsvårdsförbund 1998

⁹⁹ Det skälet antyds också i olika artiklar i *WWF Eko*

myndigheter fick inte vara med då FSC, på internationell nivå, har velat hålla stater utanför för att snabba på arbetet. Den officiella linjen från politiskt håll var också att staten skulle hålla sig utanför och inte blanda sig i frivilligarbetet.

Enligt PL, som har varit deltagare i en av arbetsgrupperna, var det av stor vikt att miljöorganisationerna tog initiativet:

”Så det visade sig vara en lyckoträff att publicera de här preliminära kriterierna. Man sätter agendan och jag tror att man på något sätt visade för skogsbruket att det inte var helt omöjligt att komma överens med miljöorganisationer”

En del aktörer önskade förvisso överhuvudtaget ingen standard. Men samtliga av de större skogsbolagen godtog idén om en standard som sådan och förhandlingarna gick, menar PL, mest ut på att fastställa nivåer och vilka kriterier som överhuvudtaget skulle tas med. Enligt honom kan man säga att det generellt har funnits två invändningar från skogsbrukets sida, dels att man inte behöver formulera kriterierna så precist utan ha det lite mer allmänt hållet och dels att den totala uppoffringsnivån inte får vara för hög. Miljöorganisationernas linje har varit istället att tvärtom vara mer detaljerad och precisera vad de finner vara ett gott skogsbruk utifrån en vetenskaplig grund, kryddat med begrepp som biologisk mångfald och principer som försiktighetsprincipen.

Men även om det har funnits utrymme för skiljelinjer så har förhandlingsklimatet ändå varit produktivt. Av intervjuerna att döma är det flera faktorer som kan ha inverkat på detta. Dels har det funnits en yttre press utifrån och dels har det funnits förutsättningar och intressen även inom skogsbruket. Den yttre pressen har för det första att göra med att det fanns ett efterfrågetryck utomlands på miljövänliga skogsråvaror och för det andra att skogsvårdslagen föreskrev skogsbolagen ett visst ansvar vilket jag var inne på tidigare. Under arbetsprocessen uttryckte den f.d. miljöministern också flera gånger sina förhoppningar om att det frivilliga arbetet skulle ge frukt. Om så inte blev fallet skulle statsmakterna kunna behöva ta till hårdare krav, vilket man inom arbetsgrupperna uppfattade som allvarligt menat, säger PL. För det tredje kantades processen parallellt med en del uppopp och protestaktiviteter från vissa miljöorganisationer (se fallstudierna om SNF och Greenpeace) som, enligt PL, bidrog till att sätta press på skogsnäringen.

En bidragande orsak till det substantiella förhandlingsutrymmet har att göra med skogsbolagens egna kunskaper, praktiker och intressen. Redan vid början av 90-talet inleddes försök inom delar av skogsbruket att ställa om till ett mer uthålligt skogsbruk, genom att bl.a. undanta vissa miljöer från avverkningar, införa bränder i skogsbruket och satsa resurser på utbildningar. Enligt PL så började man från vissa håll ifrågasätta lönsamheten av de gängse kortsiktiga skogsbruksmetoderna. Och när en del redan handlade utöver lagstiftningen - utöver vissa generella hänsynsregler - fanns det ett intresse av att kommunicera (marknadsföra) detta på ett bra sätt och komma överens med viktiga intressenter, säger han. Så egentligen är ytterst lite av det naturvårdsrelaterade i FSC-standarderna helt nytt, menar han. Det är ingenting som miljöorganisationerna har hittat på. Forskarna har levererat ganska tydliga signaler tidigare om vad det är som krävs, t.ex. behovet att bränna hyggen. Kunskaperna och praktikerna fanns redan utspridda bland skogsbolagen. Det nya är att man sätter nivåer som ingen för stunden kunde leva upp till sammantaget. Standarderna bidrog därmed till att höja ribban, att samordna de utspridda idéerna och praktikerna till en sammanhållen ram och att konkretisera forskarnas signaler.

Även själva förhandlingsprocessen i sig bidrar till att det skapas ett intresse för substantiella resultat, som PL uttrycker det:

”Så det fanns allt möjligt som drog åt alla möjliga håll som satte press på processen. Utan att det var lite press så skulle man väl aldrig ha kommit in i den här processen. Fast sedan när det väl började så tror jag att de som var med personligen kände ett personligt ansvar för att lyckas med det här. Det utvecklade sig successivt. /.../ Ofta var de företrädare för någon större grupp men man blev på något vis personlig. Sammanlagt var det ett hundratal protokollförda möten plus de aktörer som hade sina referensgrupper. Så när man la ner så mycket jobb vill man att det ska lyckas faktiskt. Den aspekten ska man nog inte underskatta, att folk får ett personligt engagemang också.”

Så den svenska arbetsgruppen lyckades alltså till slut ena sig kring en standard som godkändes av FSC i januari 1998 och därmed blev Sverige den första nation inom vilken det kunde förekomma skogscertifiering. Resultatet av FSC-arbetet var att man kom fram till ett antal konkreta punkter som en skogsägare måste efterleva för att få sitt certifikat. De kan vara formulerade som nivåer - t.ex. att 5% av den produktiva skogsmarken ska bevaras av markägaren för att på sikt återskapa biologiskt värdefulla skogsmiljöer eller att 5% av skogsmarken ska domineras av lövträd på sikt - som specifika krav - t.ex. att vissa träd med vissa egenskaper inte får fällas - eller som mer allmänt hållna krav - t.ex. att man ska eftersträva att hålla marken närmast vattendrag och sjöar ständigt beskogad. I jämförelse med de allmänt utbredande miljöledningssystemen medger denna standard någonting mer konkret att förhålla till. Trovärdighet möjliggörs pga de absoluta nivåerna, anknytningen till forskning, att standarden har utarbetats av olika intressegrupper tillsammans och att certifieringen utförs av en certifierare som är utbildad och ackrediterad av FSC (och därmed ska hålla sig till dess principer) och som är oberoende av skogsägaren. Men standarden är också resultatet av en konfliktsituation mellan olika intressen. Den innehåller kompromisser som två organisationer - Greenpeace (se kap. 4) och Skogsägarnas Riksförbund - inte kunde godta men PL tycker ändå att slutresultatet är påtagligt lik de preliminära kriterierna som WWF och SNF presenterade 1995.

Skogsägarnas Riksförbund som är en branschorganisation bestående av privata skogsägare fick inte gehör från en del av sina medlemmar som ansåg att certifieringen skulle bli för dyr och för krånglig. Det var inte bara problem med miljörelaterade frågor. Det fanns också konflikter mellan t.ex. samer och små skogsägare i Norrland. De Södra skogsägarnas respons blev istället att dels certifiera sig enligt miljöledningssystemen och dels utarbeta en egen nivåstandard. Denna nivåstandard går dock inte lika långt i naturvårdshänseende menar PL och LS och det finns inget system med oberoende certifierare. Ändå visar reaktionen från de södra skogsägarnas sida att FSC-arbetet har haft betydelse - ”det borde då tyda på att alla inser att det finns ett värde i att ha ett certifikat på sin råvara vilket i sin tur tyder på att man räknar med att konsumenterna kommer att efterfråga det här så småningom” säger LS.

De stora skogsbolagen har däremot börjat certifiera sina skogar enligt FSC-standard. Vissa privata skogsägare gör det ändå även om deras paraplyorganisation har ställt sig utanför. En del kommuner har också gjort det även fast det inte har funnits någon övergripande organisation för dem (Kommunförbundet sysslar inte med skogs- och naturvårdsfrågor). Istället har Skogssällskapet, som förvaltar mark åt en del offentliga skogsägare, varit en kanal för att nå ut till kommunerna, liksom SNF:s nätverk av skogsaktiva.

Efter att standarden har blivit färdig har arbetsgrupperna ersatts av ett mindre FSC-råd som består av bl.a. Jonas Rudberg från SNF och PL från WWF. Rådets arbete handlar om att följa upp arbetet med FSC-standard (efter 5 år ska kriterierna göras om) och ge kurser, information och råd till certifierare. Certifierarna kontaktar både rådet och WWF för att få hjälp med t.ex. hur kriterierna ska tolkas i praktiken. Vidare arbetar rådet och WWF för att göra certifieringen praktiskt genomförbar inte minst för mindre skogsägare vars branschorganisation lämnade samarbetet. Man

laborerar t.ex. med en gruppcertifieringsmodell, som Skogssällskapet hjälper till med, för att göra det billigare för enskilda skogsägare att certifiera sin skog.

För att övertyga de mindre skogsägarna, som i högre utsträckning avyttrar sina produkter på hemmamarknaden, har WWF i Sverige också försökt etablera inhemska "köpargrupper", precis som WWF har gjort i andra länder. Projektet kallas "WWF skog 2000" och går ut på att organisera ett nätverk av företag som kan tänka sig att efterfråga certifierad råvara för att därigenom skapa och "synliggöra" ett efterfrågetryck. För WWF handlar det först och främst om att visa de potentiella köparna att det faktiskt finns en standard men också att övertyga om såväl naturvårdsnyttan som lönsamheten i att efterfråga FSC-certifierade råvaror. Enligt LS är medvetenheten om skogsbruk och miljömärkta varor ganska lågt i Sverige än så länge. Nätverkandet går lite trögt, tycker hon, men man har hittills lyckats knyta till sig bl.a. ICA, Tarkett och Kinnarp. Och därigenom synliggörs inte bara efterfrågan utan det skapas också kanaler och kontaktvägar att föra ut budskapen genom.

Oavsett resultaten är en konsekvens av FSC-arbetet också att tron på möjligheter med samarbeten och dylika lösningar har ökat. Man har redan påbörjat nästa utmaning - miljömärkning av fiske - genom att imitera idén om FSC. Tillsammans med Unilever har WWF nämligen skapat organisationen Marine Stewardship Council (MSC) och man har tillsammans med olika intressegrupper från olika delar av världen utarbetat förslag med kriterier för ett uthålligt havsfiske.

För att sammanfatta har processen drivits av miljöorganisationerna som har lyckats alliera sig med de mest progressiva krafterna inom skogsindustrin. Man har nyttjat och samordnat den kunskap och praktik som redan fanns där och som därmed kodifierades i standarden. Det internationella samarbetet med andra WWF-kontor har bidragit till att sätta press på processen genom att efterfrågan synliggörs. Press från statligt håll och andra miljöorganisationer kan ha bidragit till att de mindre progressiva krafterna ändå deltog i processen. WWF och de andra miljöorganisationerna har på ett framgångsrikt sätt dragit nytta av de möjlighetsstrukturer, på en praxis, som funnits och vuxit fram inom staten och skogsindustrin. WWF:s roll har varit att driva och samordna processen, att skapa en "förhandlingsarena" och att föra samman miljöorganisationerna till en "enad front". På ett kognitivt plan har rollen bl.a. gått ut på att kommunicera vetenskaplig kunskap, ideal och allmänna principer på ett sätt som når fram till mottagarna av budskapen. En viktig del av det kognitiva handlandet har också varit att "synliggöra" efterfrågan. Resultatet av processen blev givetvis en kompromiss och den tillämpas inte av alla (ännu). Inte heller löser standarden hela problembilden inom skogsvården. WWF driver alltså kravet tillsammans med bl.a. andra miljöorganisationer att 5% av den produktiva skogsmarken ska avsättas för reservatsbildning inom tio år. Intressant nog har miljöorganisationerna fått skogsindustrin med sig i detta krav och en rimlig bedömning är att det är lättare att införa generella mål och regler på den skogspolitiska arenan när en större del av skogsbruket ligger före och ställer krav. De numera ökade anslagen för reservatsbildning i skogen indikerar just detta (se avsnitt 1.3.1).

2.4 Interaktion med andra aktörer

En övergripande idé som WWF har stått för och arbetat efter allt sedan den internationella etableringen är att naturvård bäst löses genom samverkan och överbrygning av intressen snarare än genom konfrontationer och motsättningar. "Världsnaturfonden har alltid hyllat principen att samarbeta och samverka - antingen det är med regeringar, naturvårdsorganisationer, lokala myndigheter eller med de miljoner människor vars bidrag hjälper WWF att rädda natur och miljö."¹⁰⁰ Och därmed uppfattar man sig själv inneha en roll som "brobyggare, katalysator, pådrivare, kunskapssökare och i en del fall medlare mellan olika intressen"¹⁰¹. Det innebär att WWF alltid är beredd till långvariga samarbetsrelationer, såväl till andra frivilligorganisationer, som myndigheter, företag och inte minst kyrkan. Vid det internationella 25-årsjubileumet 1986 lyckades man etablera ett nätverk med sju religiösa samfund inklusive världens fem ledande religioner - buddhismen, hinduismen, islam, judendomen och kristendomen. Och temat "Vårt ansvar för skapelsen" finns inskriven i Svenska kyrkans gudstjänstordning. Midsommardagen högtidlighålls som Världsnaturens Dag med bl.a. kollektinsamling av både Svenska kyrkan och frikyrkorna. Man söker alltså brygga över olika intressen såväl praktiskt som kognitivt och man skulle kunna tala om en "naturvård i allas intresse".

Här nedan studeras närmare WWF:s interaktion med andra aktörer. Vad är WWF:s roll gentemot andra aktörer? Vad finns det för utbytesrelationer? Vad är förekomsten av öppningar/läsningar i kontakterna? Viktiga frågor är också hur WWF utvecklar metoder och former för att påverka sin omgivning.

2.4.1 Interaktion med statliga och politiska organisationer

Till skillnad mot SNF är WWF inte lika intensivt inriktad på att påverka miljöpolitiken. WWF förhåller sig mer mot staten som förvaltning än som politisk arena. Det måste förstås mot bakgrund i WWF:s intresse för praktisk naturvård. I och med förändringarna mot en mer aktiv roll generellt sett antyds emellertid också en viljeriktning mot en mer aktiv politisk roll.

Enligt intervjupersonerna har WWF goda möjligheter att delta i olika remissammanhang, statliga utredningar och i mer informella referensgrupper och att överhuvudtaget föra en dialog med myndigheter och politiska organisationer. Naturvårdschefen, LN, säger att WWF får betydligt mer förfrågningar att exempelvis delta som ett remissorgan än vad man har resurser att ställa upp på. Förfrågningarna kommer från centrala miljövårdsmyndigheter men även från länsstyrelser och kommuner. Det händer också att andra myndigheter - t.ex. vägverket - skickar remisser. WWF har, menar intervjupersonerna, ett gott renommé med sin expertis kring naturvård, och dessutom har det stor betydelse att WWF är en stor och stark internationell organisation med många supportere. Det stärker remissvaren särskilt när WWF är positiva till förslag.

Att svara på remisser eller agera politiskt i mer generell mening är emellertid, menar SL, en potential som WWF inte fullt ut har lyckats utnyttja. Han menar att eftersom WWF inte är en demokratisk organisation som SNF så måste man vara noga med i vems namn man uttalar sig vid en viss fråga. Är det i styrelsens namn eller i förtroenderådets eller är det i WWF Internationals? SL pekar därmed på en viss

¹⁰⁰ Wahlstedt 1996:25

¹⁰¹ WWF Eko . 3/92:2

organisatorisk oklarhet, eller kanske ovana, i hur man ska agera när det gäller att positionera sig. Oklarheten kan förstås med bakgrund i att WWF inte har en traditionell politisk roll då man varit en renodlad insamlingsorganisation och ägnat sig åt konkreta naturvårdsprojekt i stor samförståndsanda. Man har medvetet valt att inte gå in i det politiska systemet, säger SL, och istället "alltid gjort ett stort nummer av att vi är en helt opolitisk organisation, fristående". Men det finns ändå vissa förutsättningar och anledningar för WWF att mer tydligt positionera och uttrycka sig politiskt. Han fortsätter:

"Men mer och mer så har vi nu genom åren dragit på oss en ackumulerad kunskap /.../ som gör att vi kan uttala oss mer och mer i sådana här frågor plus att det här påverkansarbetet mot myndigheter, regering och riksdag blir viktigare och viktigare. Och inte minst för att vi är en del av Europa på ett annat sätt i och med EU, och WWF är en internationell organisation. Men den historiska bakgrunden är att vi har varit ovana vid det. Vi har inte hållit på med det tidigare. Men det kommer mer och mer nu."

Även om WWF har varit tystare än SNF och Greenpeace i politiska sammanhang är rollen som kritisk granskare ändå viktig. Bevarandet av den biologiska mångfalden förfäktas idag av alla, säger LN, men "sen får man ju läsa mellan raderna och säga 'ok, ni säger det, men visar förslagen i själva verket en vilja och förståelse för det hela?'". WWF har av allt att döma en reflexiv attityd mot politik och myndigheter och det är en påtryckarorganisation för en ökad statlig handlingskapacitet resursmässigt och regelverksmässigt. Så en sida av relationen till politiker och myndigheter är att man bidrar med lagförslag (se avsnitt 2.3.2), egna åtgärds-/aktionsplaner samt kunskapsförsörjning. Den andra sidan är att det finns en reflexiv granskarattityd och en återkommande kritik som bygger på att handlingskapaciteten borde kunna utökas eller tillämpas bättre och snabbare.¹⁰² Kritiken är dock försiktigare från WWF i jämförelse med SNF och Greenpeace men några av intervjupersonerna antyder behovet av en mer aktiv påtryckarroll fortsättningsvis.

Om WWF ska framföra budskap eller kunskapsunderlag till mer politiska centra är det i första hand miljödepartementet eller jordbruksdepartementet man vänder sig till. WWF inbjuds också i olika sammanhang till kanslihuset för att ge sin syn på konkreta problem och det har hänt att partiledare har kommit till WWF:s kansli för att lära sig om verksamheten. Annars har WWF inte haft särskilt mycket kontakter med politiska partier, säger SL. Samarbets- och kontaktmöjligheterna med politiska aktörer tycks ändå vara goda, och det finns ett intresse för WWF. Förvisso tycker man att processer - som t.ex. utarbetandet av lagförslaget om illegal handel med djur och växter - tenderar att ta onödigt lång tid. LN menar också att det kan vara svårt att kommunicera om sakfrågor då miljödepartementet är hårdare styrt än naturvårdsverket och då man saknar egen expertis.

Politiska centra utgör dock inte WWF:s mest centrala samarbetspartners när det gäller interaktionen med statliga organisationer. Begränsningarna ligger inte i kontaktmöjligheterna - de tycks vara goda - utan snarare är det en fråga om tid och resurser och inte minst en ovana och oklarhet i WWF:s politiska roll. Man måste också förstå detta med bakgrund i WWF:s traditionella intresse för praktisk naturvård. När WWF kommer med ställningstaganden är det inte heller i samma utsträckning, som beträffande SNF och Greenpeace, i form av generella omdömen om miljöpolitiken utan snarare mer specifika sakfrågor som WWF har utvecklat kompetens kring, närmare bestämt de "gröna frågorna" kring biologisk mångfald och långsiktigt utnyttjande av förnyelsebara naturresurser.

¹⁰² Denna bedömning och tolkning görs framförallt utifrån läsningen av artiklar i *WWF Eko*

Den traditionella fokuseringen på praktisk naturvård innebär att WWF istället har en betydligt mer aktiv roll gentemot den statliga förvaltningen och då framförallt naturvårdsverket (ett förhållande som i all väsentlighet skiljer sig ifrån Greenpeace fall - se avsnitt 4.3.1) men också skogsstyrelsen, fiskeriverket och jordbruksverket. LN menar att naturvårdsverket är den organisation som WWF överhuvudtaget samarbetar mest med. WWF har i många fall ett intimt och regelbundet samarbete med naturvårdsverket eftersom det ägnar sig åt samma specifika frågor som WWF, t.ex. rovdjursfrågor, jaktfrågor, förvaltningen av olika djur- och växtarter och förvaltningen av odlingslandskapet. Det är alltså i första hand naturvårdsverket som en förvaltande myndighet man vänder sig till snarare än naturvårdsverket som en potentiellt politiserande myndighet (citatet nedan antyder dock även det senare). Intervjupersonerna framhåller att WWF och naturvårdsverket i hög grad arbetar mot samma mål. Skillnaden kan vara att WWF i regel har en något högre ambitionsnivå när det gäller naturvårdsnyttan. Naturvårdsverket väger istället in även ekonomiska och sysselsättningsaspekter, anser SL, och därmed menar han att WWF har en komplementär roll till verket genom att uteslutande ta naturvårdens parti. Men även om ambitionsnivåerna kan skilja sig åt emellanåt fungerar samarbetet med naturvårdsverket bra, tycker intervjupersonerna. Emellanåt fungerar WWF som en remissinstans, och förutom att vara en kritisk granskare och ge experthjälp kan WWF:s budskap ha en viktig symbolisk betydelse. Så här formulerar LN det:

”Vi kan i princip hjälpa naturvårdsverket, även om det inte så ofta sker. De är ju hårdare bundna av statliga direktiv. De är ju en statligt myndighet. Vi är fullständigt obundna. Vi kan s.a.s. å deras vägnar säga saker som de drar nytta av men som de själva inte kan säga i princip. Eftersom vi har olika sätt att arbeta men går mot samma mål, så kan vi komplettera varandra, på samma sätt som vi kan öka slagkraftigheten i våra argument genom att hänvisa till att naturvårdsverket tycker som vi här. Så det är lite grann som ett ömsesidigt beroende och ett ömsesidigt nyttjande av varandras styrka i olika fall.”

Samarbetet kan också handla om att bedöma behovet av var forskning och insatser ska sättas in. Det har t.o.m. hänt att WWF har gett finansiellt stöd till naturvårdsverket för något specifikt arträddningsprojekt. Enligt LN kan det ”ta tid för naturvårdsverket att ta fram pengar för en viss sak. Vi kan vara lite mer obyråkratiska och kanske snabbare få fram sånt. Vi kan gå in och sen tar naturvårdsverket över på sikt när det gäller skydden av någon biotop, eller sånt. Det har hänt.” Medan naturvårdsverket t.ex. utreder de juridiska möjligheterna för reservatsskydd bistår WWF temporärt med pengar. Det ger också, säger SL, inflytande åt WWF. Samtidigt, säger han, är man reserverad för att finansiellt stödja offentlig verksamhet:

”Människor som ger oss pengar kanske känner att de gör det för att vi är en ideell organisation. Vi jobbar vid sidan av den här statsförvaltningen och så vidare och de kanske tycker att naturvårdsverket, vägverket och fiskeriverket får sina pengar ändå via skattemedel och då kanske de inte vill ge 200 kr till WWF som sedan hamnar i en statlig myndighet.”

Men det finns alltså en hel del utrymme för olika typer av samarbeten mellan WWF och framförallt naturvårdsverket. Man har goda personliga kontakter. Det går inte en dag utan att man kontaktar någon eller några på naturvårdsverket, säger LN, och man vet exakt vem man ska kontakta.

WWF samarbetar även med en hel del andra myndigheter. Det spridda sektorsansvaret - att miljöarbetet numera inbegrips i fler myndigheter - medför fler potentiella samarbetspartners och kontaktvägar, samtidigt som remisshögarna växer. Samarbeten med andra myndigheter förekommer dock mer ad-hocmässigt. Det finns inte heller riktigt samma samsyn mellan t.ex. skogsstyrelsen och WWF som beträffande

naturvårdsverket, men inom WWF tycker man sig finna en ökad progressivitet på flera håll inom staten. Och det verkar inte finnas några uppenbara läsningar på myndighetssidan. Begränsningarna ligger snarare i brist på tid och resurser än att det skulle vara svårt att hitta kanaler att framföra sina budskap.

I jämförelse med andra miljöorganisationer har WWF också ett närmare samarbete med forskarvärlden genom att man under åren har samfinansierat projekt. Enligt LN har man haft mycket kontakter med t.ex. SLU och även flera statliga forskningsråd. Naturvårdsverkets forskningsnämnd är numera överförd till det privata Mistra som man emellertid inte har hunnit utveckla så mycket kontakter med än. Den viktigaste konsekvensen av detta förhållande är att WWF har ett etablerat kontaktnät med forskare som WWF kan utnyttja när man förändrar verksamheten till att beställa forskning istället för att passivt finansiera den.

Sammanfattningsvis kan man säga att rollen mot staten i hög grad ut på ganska intima samarbeten i genomförandedet. På olika sätt utsträcker naturvårdsverket och WWF varandras handlingskapaciteter. Man har emellertid inte riktigt kunnat utveckla en aktiv påtryckarroll gentemot mer politiska centra, även om det finns tendenser till att denna sida blir mer framträdande. Generellt uppfattar man kanalerna till statliga och politiska organisationer som öppna. Det är inga problem att framföra budskap och kunskap. WWF har ett gott renommé och får mer förfrågningar än vad man förmår ställa upp på. Begränsningarna ligger snarast i de egna resurserna samt förmågan att positionera sig.

2.4.2 Interaktion med företag

Om det är förhållandevis lätt för WWF att kommunicera med statliga organ, givet de resurser som finns till förfogande, tycks intervjupersonerna önska mer kontakter med företag. Och om statliga beslutsprocesser tenderar att vara långsamma erfar intervjupersonerna att progressiviteten och handlingskraften ökar inom näringslivet. Följaktligen ligger i organisationsförändringarna en strategisk satsning på att utveckla mer samarbeten kring företag. I en relativt aktuell ledare i tidningen WWF Eko talar man om "Strategiska allianser - framtidens naturvård!" som en reflektion över samarbetet med skogsnäringen i certifieringsprocessen, och vidare:

"En viktig strategi för Världsnaturfonden framöver kommer också att vara bildandet av strategiska allianser med företag som nyttjar och har ett intresse av att långsiktigt nyttja - alltså inte överexploatera - naturen. Vi ska samarbeta med dem som är seriösa och ligger före."¹⁰³

Samarbetena med företag har ofta gått ut på att dessa ger bidrag till WWF i utbyte mot att de får använda WWF:s logo, pandan, i sin marknadsföring (se vidare avsnitt 2.5.3, underrubrik pengar). Det kan också handla om att företagen gör en viss naturvårdsnytta, t.ex. undantar vissa områden från exploatering. Genom att WWF var drivande i FSC-arbetet har man också därigenom skapat en interaktionsform - en slags "förhandlingsarena" - som WWF tidigare inte har arbetat med och som överhuvudtaget är någonting relativt nytt i miljöorganisationers interaktioner med företag (DNS interaktioner med företagen har andra grundläggande egenskaper, se avsnitt 5.3.2). Förhandlingsarenan medger utrymme för dialog och kompromisser. Man kompromissar utifrån olika positioner i en viss specifik fråga och därmed ligger det nära till hands att identifiera såväl allierade som motståndare. Man försöker komma överens

¹⁰³ WWF Eko 3/97:2

med de progressiva aktörerna, samordnar och nyttjar deras kunskaper och praktiker. Dessa kan i sin tur på olika sätt dra med sig de som ligger efter. Resultatet av FSC-processen blev inte bara en standard utan även ökat samförstånd och etablerade kontakter med bl.a. de stora skogsbolagen, säger LS och PL. Före processen fanns det tydliga skiljelinjer och man såg varandra som antagonister. Numera visar skogsindustrin en större probleminsikt och miljöorganisationerna har fått en större förståelse för att olika krav också måste fungera i praktiken. Det finns ett gott samförstånd och man kan kommunicera direkt med varandra. Vidare kan sådana etablerade kontakter användas för att skapa ekonomiska samarbeten. Assi Domän, som exempel, sponsrar WWF:s FSC-arbete på Europeanivå.

WWF:s strategier skiljer sig visserligen skarpt mot Greenpeace konfrontativa aktiviteter men följande citat, från intervjun med SL, belyser att det också kan finnas implicita konfrontativa inslag i en samarbetsrelation:

”Vi har ju många exempel där WWF har haft samarbeten med t.ex. företag där det har visat sig att dessa företag inte har skött sig. Då har vi kunnat hota med att avbryta det här samarbetet och försökt förklara att det kanske i publikens ögon svider mer än om man kedjar fast sig vid grindarna. Man har ett samarbete som man kliver av. Och det har i flera fall fått till följd att de som vi har samarbetat med har skärpt sig och ändrat sig till det bättre. Så att det finns många exempel på att det här sättet att samarbeta, sättet att diskutera och så vidare har flyttat positionerna framåt och gagnat naturvärden”

Det finns också ett antal exempel där WWF har känt sig nödgad att faktiskt kliva av samarbetet säger SL. Och då har det varit principiellt viktigt för WWF, säger han, att inte göra en publik affär av detta:

”Jag tror inte att det gagnar oss i längden att gå ut och liksom göra sig jättebred över att ha lämnat ett samarbete eller krossat någon. Styrkan med det där är mer internt. Vi kan inte gå ut och hota ett företag att om ni inte sköter er så går vi ut och... . Det är liksom inte rätt sätt att jobba utan oftast så brukar det där vara någonting som våra samarbetspartner själva inser vikten av - att ha ett bra samarbete - och då inser de själva risken vid att förlora det. Därmed behöver man inte gå och basunera ut det.”

I takt med att företag alltmer har integrerat miljöaspekter i sina verksamheter under 90-talet har WWF alltså försökt följa med och utvecklat vissa samarbeten i delvis nya former. Man har också ambitioner att mer tillvarata progressiviteten inom näringslivet, inte minst för resursmobilisering. Man kan emellertid inte säga att WWF, som DNS, har någon utkristalliserad nisch som samarbetspartner med företag i mer generell mening. Samarbetet utgår alltid från intresset kring någon specifik fråga, och det är bara ett begränsat antal företag som ingår i WWF:s interaktionssfär.

2.4.3 Interaktion med andra miljöorganisationer

Inom WWF tycks man betrakta den egna organisationen tillsammans med SNF och Greenpeace som de tre stora miljöorganisationerna i landet. Enligt SL har alla tre samma mål med verksamheten och han menar att det råder rätt liten oenighet om vad som är viktigt och behöver åstadkommas i naturvårdssammanhang. ”Det verkar nästan tråkigt likriktat”, säger LS, när hon talar om de olika organisationernas mål. SL uppfattar det som att de olika organisationerna har olika nischer och därmed kompletterar varandra och ibland även överlappar varandra:

”Vår uppfattning är ju att alla de här vägarna som används för att nå vårt gemensamma mål är av godo, därför att samhället är såpass komplext. Det är komplext när det gäller problemen. Det är komplext när det gäller vilka som ställer till problemen och därmed blir lösningarna också komplexa och det innebär att

det behövs en mångfald även där alltså, när det gäller att på olika sätt attackera de här problemen. Alla de här problemen kräver olika typer av lösningar. Så därför hälsar vi ju med glädje framgångar både för naturskyddsföreningen och Greenpeace och så vidare. Och när det har varit nu under de senaste åren, att t.ex. Greenpeace har gått väldigt kraftigt tillbaka, så beklagar vi det oerhört mycket. Hela miljöarbetet mår bra av flera starka aktörer. Sedan kan man ju säga att det finns en nackdel med det och det är att vi konkurrerar i viss mån om samma själar, när det gäller att få supportrar att stödja oss ekonomiskt. Så där finns en konkurrens mellan organisationerna. Men när det gäller arbetet och arbetssättet och behovet av att uppnå naturvårdsnytta så är det ju väldigt beklagligt om någon utav oss försämrades eller försvagades.”

En liknande bild ger även de övriga intervjupersonerna även om någon tycker att Greenpeace ibland irriterar mer än kommer till konstruktiv handling.

Emellanåt har det hänt att Greenpeace har protesterat mot samma företag som WWF samarbetar med, t.ex. Tarkett och Assi Domän. Jag har frågat om konsekvenserna av detta och SL menar att det i grund och botten är bra. Därmed förleds inte företaget att tro att det är rättfärdigat bara för att en miljöorganisation samarbetar med det. Och det har inte heller lett till några problem, menar han, även om det visserligen skulle kunna se konstigt ut i omvärldens ögon att den ena miljöorganisationen protesterar mot samma företag som samarbetar med en annan miljöorganisation. Enligt LS har dock WWF fått gå in och medla lite med berörda parter (bl.a. Assi Domän) när Greenpeace har gjort vissa specifika aktioner i skogen.

Som samarbetspartner är det SNF som ligger WWF närmast, ”när vi har precis samma mål, när vi liksom vill öka tyngden i argumentet, då går vi ihop”, säger LN. Så var exempelvis fallet i FSC-processen. Det var alltså WWF som tog initiativet till detta i Sverige. Men på ett tidigt stadium tog man kontakt med SNF för att öka tyngden i argumenten, för att framstå som en enad front. Enligt PL insåg man från WWF att man behövde samarbeta med SNF för att kunna åstadkomma någonting i Sverige. Och den enade fronten manifesterade sig själv i och med annonseringen av de preliminära kriterierna våren 1995. Sedan tillkom alltså ytterligare fyra miljöorganisationer som gav intrycket att hela ”miljörörelsen” stod enad bakom initiativen. Enligt PL eftersträvade man att föra samma agenda, en gemensam miljöorganisationslinje, vilket man enligt honom också hela tiden hade på ett bra sätt. Miljöorganisationerna träffades för sig själva innan de förhandlade med de andra intressenterna i arbetsprocessen. Det handlade t.ex. om att diskutera vilka typer av frågor som man borde betona mindre/mer för att komma framåt i processen. Enligt PL fungerade detta samarbete mycket bra inte minst med tanke på de mer personella begränsningar de mindre miljöorganisationerna hade. De var tvungna att delta ideellt.

FSC-processen visar också hur miljöorganisationernas olika strategier sammantaget kan bidra till att en process drivs framåt. WWF var den organisation som initierade processen och drev den framåt tillsammans med SNF, men som PL bedömer det, har andra organisationers protester mot skogsbolagen - t.ex. Greenpeace protester mot avverkningarna i Njakafjället - bidragit till att sätta press på förhandlingarna. Det finns en tydlig komplementaritet mellan de olika strategierna vilket förvisso inte betyder att miljöorganisationerna var alldeles samkörda i sådana konkreta spörsmål. Intervjupersonerna tycker dock att det var överraskande och synd att Greenpeace hoppade av i slutändan av FSC-processen. LS menar att standarden:

”hade varit mer komplett. Nu har hela skogsindustrin ställt sig bakom. Om hela miljörörelsen hade gjort det och dessutom skogsägarna då hade det haft en otrolig genomslagskraft i Sverige. Nu blev det inte så stor praktisk betydelse att Greenpeace hoppade av därför att det blev ändå en standard som finns och som accepteras framför allt av skogsbolagen.”

Och eftersom Greenpeace inte heller senare har fört några kampanjer mot standarden så tolkar PL det som ett slags passivt accepterande ändå.

Utbytet med andra miljöorganisationer är ofta av strategiska skäl som exemplen ovan visar. Det är inte så mycket fråga om kunskapsutbyte. LS tror inte att man sitter inne med olika kunskaper egentligen utan det handlar om att samdiskutera frågor, att sätta sig in i varandras agenda eller att få information om vad som "har hänt på den fronten". Det är i första hand SNF man har kontakt med men WWF samarbetar också med andra ideella organisationer, som t.ex. SOF och Jägarförbundet. Det är relativt sparsamt med kontakter med Greenpeace. De anses vara viktiga komplement i miljöarbetet men enligt LN ser man sällan någon anledning att samarbeta med dem. Enligt PL kan det dock vara väsentligt att veta hur Greenpeace ställer sig kring konkreta frågor, att kolla varandras agenda så att det inte blir krockar. Ingen av intervjupersonerna säger sig ha några kontakter med DNS. LS tycker att organisationen har en "strategiskt klok nisch" och LN tycker att WWF och DNS överlappar varandra ideologiskt men i praktiken saknar de helt beröringspunkter.

2.4.4 Interaktion med (allmänheten) - media

WWF:s verksamhet är relativt distanserad i förhållande till allmänheten. SNF når ut till allmänheten bl.a. via sina lokala kretsar, DNS via sina nätverk av yrkesgrupper och Greenpeace via protestaktiviteter där man på olika sätt drar nytta av lokala grupper. WWF etablerar indirekt, genom andra lokala ideella organisationer, kontakter med allmänheten.

Det är emellertid media som återstår som en kanal mot den breda allmänheten. För Greenpeace är media viktig i första hand för att skapa uppmärksamhet kring en specifik fråga vilket ökar tyngden i konfrontationen. Uppmärksamhet är betydelsefullt även för WWF men mer associerat till insamlingsverksamheten. Media är viktig för WWF för att sprida kunskap om organisationen och visa vilka frågor man driver för att därigenom samla in pengar ånyo. Visserligen tycker man förstås att det är viktigt att media fokuserar miljöproblematiken generellt sätt, och oroar sig samtidigt över det avmattade intresset från medias sida, men för WWF är det främst viktigt att organisationen uppmärksammas.

Marie von Zeipel (MZ) är journalist och har tidigare jobbat på Miljörapporten. Hon menar att miljöarbetet numera handlar om mycket vardagsnära frågor vilket media inte finner det så spännande att skriva om. Man skriver om plånboksfrågor men inte om miljön. Media är intresserade av motsättningar vilket missgynnar den samarbetsinriktade organisationen WWF. Å andra sidan är media ofta intresserade av reportage om djur och naturmiljöer vilket gynnar WWF.

MZ har jobbat som pressansvarig på WWF sedan hösten 1993. Dessförinnan hade inte WWF någon person som enbart sysslade med presskontakter och pressutskick. Det var en biuppgift för den informationsansvarige. Antalet pressklipp har i och med hennes anställning ökat från 70 till 250 i månaden (med 280 som bästa resultat). Hon tror att det är betydelsefullt med sina personliga kontakter till miljöjournalister och att kunna ordna med pressutskick och presskonferenser för vissa större frågor. Det handlar om att ständigt uppvakta kontakterna. I slutet av 80-talet var det, enligt chefen för ekonomi och administration Ulf Holmberg (UH) media som knackade på dörren men numera är det viktigt att WWF själv tar initiativet. Och då är det viktigt med en person som på heltid ägnar sig åt detta.

Även om media tidigare - vid slutet av 80-talet - var mer intresserade av miljöjournalistik menar UH att reportagen idag ändå är lite "tyngre". Då kunde reportagen vara lite "glättiga" medan det idag skrivs mer om vad WWF verkligen gör. Som han erfar det finns det också mer kompetens kring miljöfrågor inom media. Även MZ finner att media är intresserade av WWF och bara i undantagsfall skrivs det reportage med en negativ bild av WWF. Hon fokuserar dock avhängigheten av de personliga intressena som ett problem. Miljöreportagen är beroende av att det finns någon i organisationen som är intresserad av dem. Men när den personen försvinner så minskar också organisationen miljöintresse. Exempelvis har DN numera ingen egen person som på heltid bevakar miljöfrågorna. Istället är det tre personer som har det som en biuppgift och därmed hamnar mycket mellan stolarna.

2.5 Resurser och organisatoriska förutsättningar

2.5.1 Att tillhöra en internationell organisation

WWF är lika internationellt orienterad som de andra miljöorganisationerna. World Wide Fund for Nature är en internationell organisation med huvudkontoret, WWF International, i Genève i Schweiz. Intervjupersonerna återkommer ofta till innebörden av att tillhöra en internationell organisation. Man menar t.ex. att den ger en symbolisk styrka. Att tillhöra en internationell organisation skapar en seriositet inför omgivningen. Den globala organisationen ger också tankar, riktlinjer och strategier att arbeta efter säger flera intervjupersoner. Man lånar idéer och modeller utifrån för att applicera dessa i den egna organisationen. De aktuella organisationsförändringarna (se nedan) är som exempel en modell från WWF i Tyskland. Vidare ger det en styrka att titta på missförhållanden i Sverige med ett internationellt perspektiv. Man har t.ex. ett WWF-kontor på Europaväg i Bryssel som förutom att lobba mot EU har specifika resurser att sätta press på nationella regeringar. I maj 1998 producerade WWF:s Europakontor ett dokument "European Forest Score Card" där 15 Europeiska länders sätt att handskas med sin skog jämfördes. För WWF i Sverige är det ett användbart verktyg att sätta press på den svenska regeringen då dokumentet visar att Sverige bl.a. har en jämförelsevis låg andel skyddad skogsmark. Slutligen bidrar det internationella nätverket, i och med WWF-familjen, med expertis och resurspersoner som WWF i Sverige utnyttjar för olika ändamål.

I jämförelse med Greenpeace lokala kontor tycks det som om WWF i Sverige är mer självständigt. Intervjupersonerna betonar den lokala organisationens suveränitet och menar att den internationella organisationen inte kommer med några begränsande riktlinjer. De nationella kontoren kan ha olika organisationsformer, från stiftelseformen som i Sverige till rena medlemsorganisationer. Den gemensam kärnan utgörs av några grunddokument, som t.ex. "Mission and Strategy", som den lokala organisationen förhåller sig till. Det har också funnits regler som reglerat fördelningen av resurser mellan länder. Inom WWF-familjen har det alltid förekommit en omfördelning av resurser till förmån för projekt i u-länder. Toppstyrningen av detta har dock tagits bort och det är meningen att varje nationell organisation ska bedriva internationella projekt via huvudkontoret i Schweiz. Men fortfarande ska en stor del av budgeten - ca hälften - gå till internationella projekt varav en större andel riktade åt projekt i u-länder och en mindre del till s.k. "family service", dvs administrativa medel till huvudkontoret.

Intervjupersonerna betonar det relativt stora måttet av självständighet för WWF-Sverige. Samtidigt kan man ta fasta på vissa traditioner inom WWF - t.ex. artperspektivet, samverkansambitionerna och resursomfördelningen till u-länder - som tycks hållas vid liv för hela WWF-familjen.

2.5.2 Organisations- och arbetsformer

Det är inte bara så att WWF värnar om intresseöverbyggningar i allmänhet och att korta eller långvariga samarbetsrelationer alltid är eftertraktansvärda. Intresseöverbyggningar och samarbetsrelationer finns också materialiserade i själva organisationen. Vid den svenska organisationens etablering och kungörande 1971 var representanter för hela den svenska eliten samlad (naturvårdsförvaltningen, näringslivet och kungahuset). Men viktigare var att kungen, forskare, myndigheter, svenska kyrkan, andra ideella organisationer och näringsliv blev representerade i Världsnaturfondens förtroenderåd, styrelse och kommittéer. "Världsnaturfonden blev med andra ord en broslagare mellan olika samhällsintressen."¹⁰⁴

För att skapa största möjliga öppenhet gentemot omvärlden har WWF ett förtroenderåd med kungen som ordförande och namnkunniga representanter från en rad olika frivilligorganisationer men också från myndigheter (bl.a. naturvårdsverket) och vetenskapligt håll. Dessutom deltar sådana enskilda personer från naturvårdshåll som har möjlighet att nå ut till en bred allmänhet. Näringslivets representation har dock avmattats. Förtroenderådet ger en öppning gentemot omvärlden men behövs inte för det dagliga livet, säger UH. Man har möten två gånger om året och utser ena gången styrelse. Mötena är väl förberedda och man redogör för vad som hänt det senaste halvåret och planerna för det närmaste. Det är meningen att förtroenderådet ska komma med idéer men det är en tämligen passiv församling, säger UH. Det förekommer inga stora diskussioner. Däremot behövs rådet för att skapa trovärdighet inför omgivningen. Det är WWF:s "sociala skyddsnät", säger han.

I WWF:s verksamhetsberättelser presenteras överhuvudtaget en ganska formell bild av organisationsstrukturen. Man presenterar förtroenderåd, styrelse och kommittéer. Det förefaller viktigt att, inför andra aktörer, peka på den formella strukturen och öppenheten gentemot omvärlden. I praktiken drivs ändå miljöarbetet av kanslipersonalen (med en viss interaktion med styrelsen) precis som inom de andra miljöorganisationerna. Det var t.ex. delar av kanslipersonalen som tog initiativet till de organisationsförändringar, som man håller på att genomföra, genom att tillsätta en intern organisationsutredning. Idéerna och förslagen har sedan förankrats inom styrelsen och förtroenderådet vilka, enligt UH, var helt med på behovet av förändringar.

Kommittéerna är sammansatta av ledamöter från kanslipersonalen och av expertis utifrån - från t.ex. Naturvårdsverket, Svenska Jägarförbundet och SOF. Tidigare har kommittéerna givit rekommendationer till WWF:s styrelse när det gäller fördelningen av anslag. Före organisationsförändringarna hade man en Naturvårdskommitté för fältprojekten och en Kommunikationskommitté för informationsprojekten. Frågan kring kommittéernas vara är dock lite oklar för närvarande i och med organisationsförändringarna. Det är också så att behovet av experthjälp utifrån har minskat i takt med att WWF har fått mer professionalism till kansliet, säger SL.

Sedan 1997 håller man alltså på att genomföra genomgripande organisationsförändringar inom WWF Sverige. Tidigare, då en stor del av WWF:s

¹⁰⁴ Wahlstedt 1996:60

verksamhet gick ut på att fördela externa anslag, var också arbetet organiserat utifrån detta ändamål. Varje år samlades det in pengar genom en rad olika aktiviteter och året därefter, när man visste hur mycket pengar som hade samlats in, fördelades pengarna till externa projekt. Ansökningar kom tidigt på varen och på kansliet hade man ett intensivt arbete, tillsammans med externa experter, att bedöma och välja de mest intressanta projekten. I och med förändringarna har man utarbetat en ny organisationsform. Tidigare hade man en samlingsavdelning, en ekonomi- och administrativ avdelning, en informationsavdelning och en naturvårdsavdelning. Insamlings- och informationsavdelningen har slagits ihop till kommunikationsavdelningen (uppenbarligen ser man inom WWF informationsarbetet som intimt sammanhängande med insamlingsarbetet). Framöver ska naturvårdsarbetet delas upp i 5 program som får en varsin programledare med ansvar att driva det programmet, starta projekt, beställa forskning och införskaffa finansiella medel. Programmen är uppdelade i 4 biom - skog, hav och kust, jordbruk och sötvatten - samt utbildning. Utöver det kan det finnas utrymme också för programöverskridande områden, som t.ex. klimatfrågan och makroekonomiska frågor. Men det normala tycks ändå bli fokuseringen på de rumsligt fasta biomen. De övriga avdelningarna är tänkta att fungera som stödfunktioner för programmen. Programmen beställer internt av kommunikationsavdelningen vad de vill ha gjort. Samtidigt ska det också finnas ett övergripande strategiskt informations- och marknadsföringsarbete, då man upplever ett generellt behov av att synas ute i många olika typer av sammanhang.

WWF verkar inte vara en organisation fylld av konflikter. Det förekommer just inga även om det mycket väl hypotetiskt skulle kunna uppstå heta diskussioner om t.ex. vad som är viktigast att prioritera, säger UH. PL som tidigare har jobbat inom SNF menar att det lättare kan uppstå målkonflikter där då den organisationen jobbar med ett bredare spektrum av frågor. I en mer demokratisk organisation finns det dessutom mer utrymme för konflikter att framträda. Jag vill dock antyda en spänning som kan hänga samman med organisationsförändringarna. Dels finns det ett kansli som driver arbetet. Dels finns det en formell struktur med styrelse, förtroenderåd och kommittéer vars roller är lite oklara för närvarande men som kansliet ändå måste förhålla sig till. Det finns därmed en oklarhet om vad som utgör kärnan i WWF, vem som är WWF, och det kommer till uttryck i den ambivalenta hållningen att positionera sig i politiska sammanhang. Min bedömning är att WWF bär på en formell struktur - med bl.a. representation från andra intressen - som å ena sidan bidrar till ökad trovärdighet men å andra sidan gör det svårare att driva en mer aktiv politisk roll. Organisationsförändringarna uttrycker just en strävan att åstadkomma fler sådana frihetsgrader för kansliet.

2.5.3 Resurser

Pengar

En viktig del av WWF:s verksamhet är "insamlingsarbetet" som man kallar det. Hittills har det praktiska arbetet till stor del går ut på att fördela finansiella resurser till forskningsrelaterad naturvård. Och sådant som ska fördelas måste införskaffas. Detta behov försvinner naturligtvis inte för att WWF driver naturvården i egen regi. Överhuvudtaget är dylika projekt som WWF är involverade i resurskrävande. De naturvårdsprojekt som jag tidigare illustrerade förutsätter en hel del pengar för att t.ex.

finansiera forskare, köpa in mark eller upprätta markarrenden. Så om WWF har en nisch att bedriva praktisk naturvård förutsätts ett intensivt insamlingsarbete. Även andra typer av aktiviteter, som exempelvis FSC-arbetet, förutsätter givetvis en viss mängd finansiella medel - man har haft en person på 50-75% som har jobbat med FSC-arbetet sedan 1992 - men den praktiska naturvärden kräver förhållandevis mycket.

Under 90-talet har de totala intäkterna växt från ca 71 mkr 1990 till ca 101 mkr 1998. Mellan 1985 och 1990 skedde en kraftig ökning från 11,3 mkr till 71,4 mkr. Drygt 10% av intäkterna är kapitalavkastning då WWF har fonderat medel till stiftelsen under årens lopp.

Insamlingsarbetet handlar om att synas på olika ställen, i många olika sammanhang, där det finns pengar att hämta in. Det handlar om att vara närvarande i skolor, bibliotek, utställningar, mässor, museer osv, men inte i sådan utsträckning att det kostar mer än det ger, säger UH. Mer än någon annan miljöorganisation tenderar man inom WWF att se insamlingsarbetet som sammanhängande med informationsarbete, även om informationsarbetet givetvis också handlar om att påverka företag, myndigheter, politiker och allmänhet. Men man ser ett behov av att hela tiden informera om projekt som WWF driver i syfte att få pengar för det även fortsättningsvis. Framöver planerar man också att knyta de enskilda programmen hårdare till finansieringsbiten. Ansvar för resursmobiliseringen ska delegeras i viss utsträckning vilket, enligt UH, är tänkt att sporra till kreativitet och ökad insamlingsaktivitet. De enskilda programmen finner sina egna resurskällor och därmed blir pengarna också mer ändamålsbestämda.

Samtidigt kommer den större delen av pengarna även i fortsättningen att gå via den gemensamma budgeten, som styrelsen fördelar, då de är icke-ändamålsbestämda av bidragsgivarna. UH markerar att WWF:s styrka ändock ligger att få pengar från den stora allmänheten. Drygt hälften av pengarna kommer just från allmänheten i form av medlemsavgifter, gåvor, testamenten, via WWF:s allemansfond och BingoLotto med Återvinsten. Enligt UH är gåvor och testamenten en viktig resurskälla, som också växer i betydelse i takt med att organisationen blir äldre (folk dör ju undan vartefter). Han erfar t.o.m. att SNF-folk ger sitt testamente till WWF, pga att man har större förtroende att WWF förvaltar pengarna väl. Vidare har WWF också en försäljningsverksamhet som ger ca 5 mkr årligen.

WWF har länge samarbetat med vissa företag som bistår WWF med finansiella medel, t.ex. genom att avstå från en viss del av sina försäljningsintäkter. Man har några företag som fungerar som någon slags huvudsponsor för vissa projekt, t.ex. Trygg Hansa som ger pengar till kampanjen Operation livlina och WWF:s ungdomsverksamhet "Naturvaktarna". Sådana företag kan därmed marknadsföra samarbetet med WWF och använda pandasymbolen. Pengar från näringslivet och andra organisationer svarar för 10-15% av det totala pengainflödet. Denna resurskälla anser man dock inte ha blivit utnyttjad fullt ut. Enligt LN är det en "potentiellt mycket stor och viktig marknad. Den privata sektorn blir ju allt viktigare samtidigt som den statliga sektorn krymper. Så det är ju där man får tänka sig att ta in pengar i fortsättningen." Samtidigt finns det anledning att vara restriktiv när det gäller ekonomiskt samarbete med företag, menar t.ex. UH: "företagen har bara ett enda syfte: att tjäna pengar. De kommer aldrig att ge av själ och hjärta". Så inom WWF för man etiska diskussioner om vilka branscher/företag som är lämpliga eller mindre lämpliga att samarbeta med och det handlar också om att diskutera vilka företag som är lämpliga att köpa aktier av (placera stiftelsekapitalet i). Enligt UH finns det också en riskfylld trend i form av att företagen vill styra och ändamålsbestämma pengarna. Tidigare ville bidragsgivarna enbart ta del av WWF:s logo och struntade i vad WWF gjorde för pengarna. När det

numera finns miljökompetens och miljöarbete inom företag ger inte sådana associationer några väsentliga legitimitetsvinster längre menar han. Däremot ger det en större legitimitetsvinst för företagen att ha ett eget projekt och inom WWF har man sett det som en möjlighet för nya resurskällor. Risker är dock, menar han, att det blir andra kriterier än vad folk förväntar sig som styr WWF:s verksamhet.

Från staten får man inget direkt stöd förutom att SIDA bistår med medel för en del av WWF:s internationella verksamhet. WWF vill vara mycket restriktiv med statligt bidrag för att ett oberoendeskap ska kunna garanteras. WWF får dock indirekt stöd av staten via skattelättnader, genom att WWF, med förtroenderåd och stiftelseform, enligt sin ändamålsparagraf ska främja naturvärden genom vetenskaplig forskning och undervisning. Det måste alltså gå pengar - 75% av budgeten enligt UH - till forskningsverksamhet för att WWF ska få tillgodogöra sig skattelättnader. Det finns dock ganska breda utrymmen för vad som kan definieras som forskning och WWF:s verksamhet kan ses som ett led i forskning, menar han. Men han säger också att "man får alltid hålla ett vakande öga på det där" varför WWF även fortsättningsvis kommer att satsa mycket pengar på forskning, även om det inte sker via anslagsverksamhet.

WWF präglas alltså av ett ganska aktivt insamlingsarbete. Man för taktiska och etiska diskussioner och UH är delaktig i FRI, Frivilligorganisationernas insamlingsråd. Det är en enträgen jakt efter den betydelselösa marginalen (0,5 - 2% av vinsten, intäkterna etc.) som väl varje enskild och företag borde kunna avstå ifrån. Och många bäckar små tycks faktiskt kunna bli till en å. WWF har alltså förhållandevis mycket resurser att röra sig med samtidigt som verksamheten med den praktiska naturvärden i sig är resurskrävande. Traditionen och sättet att mobilisera resurser medför också vissa begränsningar. Vissa resurskällor förutsätter ändamålsbestämning. Skattelättnader förutsätter bl.a. utbildnings- och forskningsverksamhet (vilket dock ingen av intervjupersonerna har uttryckt som någonting negativt). Intervjupersonerna återkommer också till betydelsen av att kommunicera artperspektivet och då inte bara för miljönyttan utan även för potentiella resurskällor bland allmänheten (se avsnitt 2.2). Därmed återverkar resursmobiliseringsbehovet på det kognitiva handlandet. Det är viktigt att behålla traditionen för att inte äventyra det kontinuerliga resursflödet.

Kanslipersonal, stödmedlemmar och frivilliginsatser

1998 hade WWF 26 anställda i medeltal. Man räknar dock med att siffran ska öka då resurser frigörs i och med att WWF slutar med anslagsverksamheten. Ca hälften av personalen jobbar på naturvårdssidan och resten tillhör stödfunktionerna, nämligen ekonomi/administration och kommunikation. På naturvårdssidan dominerar skogsprogrammet med 7 personer, medan 4 jobbar med utbildning, två inom hav och kust och en inom jordbruk. Vad gäller sötvatten har man ännu ingen person. Skogen får alltså relativt mycket resurser och enligt UH har den alltid varit en hjärtfråga för WWF, och för förtroenderådet. Han menar också att den stora konflikten i svensk naturvård alltid har kretsat kring den biologiska mångfalden i skogen.

WWF har för närvarande ca 150 000 "supporters" och har haft som mest ca 170 000 (1996) Stödmedlemmarna har inget formellt inflytande i organisationen utan bidrar enbart finansiellt. Tillbaks får de tidningen WWF Eko, som erbjuder diverse naturreportage och artiklar om WWF:s verksamhet. Supporterskaran ger pengar men intervjupersonerna anser det också vara viktigt med en stor medlemskår då det hjälper till att legitimera WWF:s trovärdighet inför beslutsfattare. Dock är man inte lika aktiv som inom SNF med medlemsvärning. Man har en viss medlemsuppföljning och man

gör ibland enkätundersökningar om medlemmarna, men de är inte så sofistikerade och de säger inte så mycket, menar UH. Man får veta ungefär att de som inte fortsätter ge WWF sitt stöd inte tycker sig ha råd (vilket man kanske insåg i utgångsläget).

Bland WWF:s supporterskara finns det potentiella källor för frivilligarbete men dessa nyttjas inte. Enligt UH ringer det dagligen folk till WWF som vill jobba ideellt för organisationen. Man har funderat på att bättre tillvarata denna resurskälla men är rädd för att det kräver en alltför stor administrativ apparat att sörja för de som jobbar ideellt, att t.ex. ordna med ett nätverk från Ystad till Haparanda. Enligt UH är det bättre att inte göra någonting alls än att göra det dåligt. Dels kostar det pengar att organisera den frivilliga arbetskraften och dels menar han är en besviken frivillig arbetskraft farligare än ingen sådan alls. De kan signalera till omvärlden att WWF inte lever upp till deras förväntningar. Detta betyder förvisso inte att frivilligt arbete skulle saknas för WWF. Men det arbetet kanaliseras då främst genom andra organisationer i den praktiska naturvården, i form av t.ex. fågelväkteri. WWF kan alltså mobilisera redan organiserad frivillig arbetskraft, t.ex. inom SOF, men har ingen organisatorisk struktur och tradition, som SNF och även Greenpeace, att själv göra det. Det kan också hända att någon WWF-anhängare på egen hand initierar någon form av lokal samlingsaktivitet och i dessa fall kan WWF stödja denna med kampanjmaterial.

Kompetens

WWF är aktivt delaktig i att forma naturen och inte bara i att designa naturvårdspolicyn. "Genom konkreta räddningsaktioner i fält gör WWF också det som många idag bara talar om - praktisk naturvård!"¹⁰⁵. Fältprojekten resulterar i kunskaper som utgör ett resursunderlag för att utöva påtryckning mot regering, myndigheter och företag när det gäller specifika frågor. Typiskt för WWF är således kombinationen av fältforskning och policyarbete. "Det är kanske det som ytterst skiljer WWF från alla andra miljö- och naturvårdsorganisationer - kombinationen av fältprojekt och policyarbete"¹⁰⁶

Liksom de andra miljöorganisationerna har WWF den viktiga egenskapen att fungera som en förmedlande länk mellan vetenskap och subpolitik/politik. WWF kommunicerar forskarnas upptäckter på ett sätt som tydliggör och anger handlingsregler. Om miljöorganisationernas roll i förhållande till forskarna (beträffande FSC-processen) säger PL så här:

"Det är väl det som är det stora problemet med allt det här, att de [forskarna] aktar sig för att sätta procenter och grejer på saker och ting. Det är väl deras roll också. Det är väl snarast vår roll som miljöorganisation att tolka det de säger. Det finns ju en tendens, eller har väl funnits åtminstone, att forskarna vet ingenting - 'vi vet ingenting och det är bäst att forska mer'

Det är framförallt den tillämpande naturvetenskapliga forskningen WWF kan förmedla och förvärvar kompetens kring. Man har på ett särpräglad vis kommit att fokusera den "gröna expertisen". De som jobbar på naturvårdsavdelningen ska vara biologer. Fokuseringen kring arter, ekosystem och förnyelsebara resurser återspeglas i den professionella grund som finns i organisationen. För att exempelvis kunna driva artprojekt krävs en hel del kunskap kring de specifika arterna. Hur lever arten? Vad har den för populationsdynamik? Hur förökar den sig? Hur stora områden rör den sig inom? Vad äter den? Hur rör sig maten? Hur konkurrerar arten med andra arter? Hur

¹⁰⁵ WWF Eko 3/91:3

¹⁰⁶ Wahlstedt 1996:78

stort område behöver man skydda för att arten ska överleva? Artfokuseringen förutsätter mycket detaljkunskap och stora forskningsinsatser och WWF är en viktig part i denna specifika kunskapsorganisation. Genom de ambitiösa forskningsinsatserna och utvecklingen av kunskap kring specifika fall ökar WWF:s trovärdighet, menar SL, när man vänder sig till företag och myndigheter för att kräva åtgärder. Kunskap är en förutsättning för trovärdighet i sådana sammanhang vilket förstas också gäller för andra miljöorganisationer.

En intressant nyansskillnad i jämförelse med SNF är att den organisationen mer integrerar den allmänbiologiska gräsrotskompetensen med mer generell expertkompetens medan WWF i högre utsträckning utvecklar specifik kunskap med anknytning till fältforskning. Inom WWF eftersträvar man en generell kompetens kring de rumsligt förankrade biomen men det är enbart inom biologi med fokus på biologisk mångfald. Man har ingen expertis kring diffusa miljöproblem som utsläpp av föroreningar. Man har ingen expertis inom kemi, som man har inom Greenpeace, och ingen expertis kring mer tekniska frågor som trafik och energi som man har inom SNF och DNS. Liksom hos de övriga miljöorganisationerna har WWF däremot sett behovet av kompetens inom t.ex. journalistik (se avsnitt 2.4.4) och kommunikation/marknadsföring.

Den förhållandevis fokuserade kompetensen inom WWF Sverige kan emellertid i viss mån kompenseras med experthjälp från WWF-familjen. Det är, enligt UH, någonting som WWF allt oftare gör "i och med att världen blir mindre vad gäller avstånd". Det tycks också vara så att WWF i håller sig uppdaterad inom ett bredare spektrum av frågor.

Identitet, trovärdighet, kännedom

WWF åtnjuter ett stort förtroende bland allmänheten och är en internationellt välkänd organisation med en välkänd logo (pandan). I en SIFO-undersökning 1998 angav 30% av respondenterna att man hade ett mycket stort förtroende för WWF respektive 50% för kategorin stort förtroende¹⁰⁷. I en årligen återkommande undersökning¹⁰⁸ under 90-talet som SNF, WWF och Greenpeace har beställt av IMU-testologen (av SIFO för -97 och -98) och som riktar sig mot allmänheten visas bl.a. att kännedomen om WWF är mycket hög (93-94%). Och i jämförelse med SNF och Greenpeace har man utifrån frågan "Vilken eller vilka av dessa naturvårds-/miljöorganisationer tycker du att dessa omdömen passar bäst in på?" fått en, över tiden, signifikant högre svarsfrekvens på punkterna "arbetar mest seriöst", "har de kunnigaste experterna", "arbetar med de viktigaste frågorna", "arbetar med att rädda utrotningshotade arter", "arbetar med biologiskt mångfald" (ungefär samma frekvens som SNF), "är mest värda att stödja" medan man får en lägre svarsfrekvens på punkter som "ställer miljökrav på företag och produkter", "uppnår mest resultat" (bara i jämförelse med Greenpeace) och "hör man mest talas om". (Resultaten kan visas noggrannare i annat sammanhang) Såväl Greenpeace, SNF och WWF åtnjuter visserligen ett stort förtroende bland allmänheten och det är en ganska liten andel respondenter som svarar positivt på "kan inte tänka mig stödja med

¹⁰⁷ SIFO 1998, riksrepresentativt urval, n=499, bortfall ca 26%

¹⁰⁸ IMU-Testologen 1990-96, "Kunskap om olika miljöorganisationer" samt SIFO 1997-98, "Kunskap om olika miljöorganisationer". Undersökning beställd av SNF i samarbete med WWF och Greenpeace. Målgrupp är svenska allmänheten, 15-74 år. Riksrepresentativt urval från befolkningsregistret. Personliga intervjuer i hemmet, mellan 499-526st. Bortfall: runt 26%. Resultaten visar en påtaglig stabilitet över tiden. Skillnader mellan miljöorganisationerna som det återspeglas i svarsfrekvenserna håller sig över tiden. Svarskategorierna är icke-exklusiva till sin karaktär vilket skapar en del tolkningsproblem.

ett medlemskap” (ca 4-8% för SNF och WWF och 21-36% för Greenpeace) varför jämförelserna kan riskera att vara vilsedande. Svartalternativen har inte heller formulerats som varandra uteslutande - summan av frekvenserna för respektive punkt överstiger 100% - vilket skapar en del tolkningsproblem. Skillnaderna är dock intressanta i det här sammanhanget för att markera WWF:s identitet - vad som kännetecknar WWF utåt. WWF tycks bl.a. ha etablerat en utbredd kännedom bland allmänheten som en seriös och viktig organisation för arträddning och biologisk mångfald. Detta behöver inte vara odelat positivt eftersom det finns ambitioner att i viss utsträckning frigöra sig från artperspektivet. Identiteten skapar också tröghet. Vidare återspeglas WWF:s profil bland allmänheten som en miljöorganisation med nära kontakter till forskning (därmed inte sagt att WWF också i realiteten har de ”kunnigaste experterna” då organisationerna i själva verket har olika typer av kompetens), vilket torde ge legitimitetsvinster. Resultaten pekar också på att WWF har en identitet som en konsensusorganisation som arbetar lite mer i det tysta jämfört med Greenpeace. En viktig innebörd med allt detta, att WWF har en stark logo och uppfattas som en känd och trovärdig miljöorganisation med en viss profil, är att man inte behöver ursäkta sig när man ska interagera med andra aktörer.

2.6 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

Fallstudien visar att WWF, under 90-talet, har intagit en mer aktiv roll som miljöorganisation. Under WWF:s historia har organisationen genom anslagsverksamheten kunnat etablera ett gott kontaktnät gentemot den tillämpande naturvårdsforskningen. WWF har kunnat etablera en stark identitet som en arträddningsorganisation med kunniga experter och med en stark logo. Man har varit mycket aktiv och framgångsrik att finna resurskällor och man har såväl en organisationsstruktur som resurser (pengar och kunskaper) att utveckla verksamheten i en mer aktiv riktning. WWF har visat sig vara flexibel nog att utveckla nya roller och interaktionsformer med omvärldsaktörer vilket FSC-arbetet visar. Det är vidare viktigt att konstatera WWF:s roll i skapandet av nya koncept som ”hållbar utveckling” och ”biologisk mångfald”. Ur begreppet biologisk mångfald kan olika meningsinnebörder härledas på det mer konkreta planet och det blir ett verktyg både för att vägleda den egna praktiska verksamheten som för att övertyga omvärlden om ett miljöriktigt handlande. Begreppet utgör själva grunden i WWF:s reflexiva förhållningssätt till omvärldsaktörer.

WWF påverkar inte bara på denna kognitiva nivå. WWF är inte minst själv aktiv i naturvården. Det är inte bara så att organisationen driver frågor och ställer krav. Den kommer med konkreta lösningar och räddar den svenska floran och faunan direkt med egna insatser. I ett nummer av tidskriften WWF Eko illustreras det hur det kan gå till när två forskare, finansierade av WWF, konkret ägnar sig åt naturvårdande forskning. För dessa ”Kräldjurens mästare”:

”har det alltid varit naturligt att koppla grundforskningen, systematiseringen av arter, till praktiska naturvårdande insatser. Därför har de inte bara tagit reda på hur en hotad padd-, grod- eller huggormsart lever, utan också fött upp ungar i institutionens källare och sedan planterat ut dem i deras naturliga miljö. När det behövts har de tillsammans med naturvårdsmyndigheter, kommuner och länsstyrelser, renat sjöar eller grävt nya dammar. I södra Sverige har de varit med att gräva ett hundratal.”¹⁰⁹

¹⁰⁹ WWF Eko 2:96:13

Man kan säga att WWF möjliggör enskilda individers (eldsjälars) enskilda räddningsaktioner - ”Vi kan inte bara se när en grodart eller huggorm dör ut. Vi vet ju vad man kan göra för att rädda den. Då måste vi också göra det.”¹¹⁰ Och förutom att WWF bidrar till naturens design finns det en intressant relation mellan projektverksamhet och policyarbete. WWF möjliggör genereringen av en mängd fältkunskap som ligger till grund för policyarbeten och lobbying samtidigt som arter och områden räddas.

Förändringarna inom organisationen bygger på traditionen. WWF bär på en tradition med samverkansideal, täta forskarkontakter och ett starkt fokus på arter och ekosystem. Denna tradition blir till en resurs för WWF:s fortsatta verksamhet men anger samtidigt gränser. Även om WWF blir mer aktiv i att positionera sig i politiska och subpolitiska sammanhang anas ändå en viss ambivalens i förhållande till mer kritiska roller - i vems namn kan WWF hävda en sak? Några av intervjupersonerna uttrycker en viss vilja att komma bort från det snäva artperspektivet men samtidigt har WWF en identitet som en arträddningsorganisation och det är viktigt att behålla sina bidragsgivare.

När det handlar om miljöproblemens definition är det viktigt att fråga sig vad konsekvensen blir av fokuseringen på specifika objekt/områden. Fokuseringen har sina fördelar genom att det finns någonting konkret att förhålla forskningen och naturvårdsinsatserna till. Men vad är organisationens förutsättningar att vara delaktig i hanteringen av mer abstrakta processororienterade frågor som t.ex. växthuseffekten o.dyl.? Vad har WWF att bidra till när det gäller mer globala och diffusa miljöfrågor? Är organisationen, med tanke på sin historik och sitt fokus, begränsad till att ägna sig åt hanteringen av specifika objekt/områden? Den internationella organisationen kan vara en viktig resurs för sådana frågor, vilket inte har undersökts i den här studien, men inom WWF-Sverige har man än så länge endast den ”gröna expertisen”.

WWF:s nisch förutsätter vidare en hel del resurser. Den praktiska naturvården förutsätter en hel del arbete i form av mobilisering av pengar och arbetsinsatser, mobilisering av samarbetspartners på lokal och central nivå, delaktighet i utdragna förhandlingsprocesser samt påtryckningar mot myndigheter och politiker. Så WWF:s verksamhet, om den ska kunna ge ett märkbart avtryck i den svenska naturen, tycks förutsätta bl.a. det enträgna insamlingsarbetet. Och likaså tycks det förutsätta beredskapen att alltid ingå i varaktiga samarbetsrelationer med olika organisationer.

WWF:s roll är att bygga broar mellan intressen, skapa konsensus kring frågor, delta i förhandlingar och vara beredd att kompromissa samt etablera långvariga samarbetsrelationer. WWF kan förhålla sig kritisk till andra organisationer men är inte utrustad att driva massiva påtryckningskampanjer som Greenpeace och SNF. Det är inte WWF:s uppgift att publikt konfrontera Miljö-Sveriges värsta exempel. Det finns alltså yttre gränser för verksamheten men innanför dem gränserna finns det också utrymme att åstadkomma substantiella resultat i den svenska naturen. Det finns fortfarande varg i Sverige.

¹¹⁰ WWF Eko 2/96:14

3 Miljöförbundet Jordens Vänner

3.1 Inledning

Miljöförbundet Jordens Vänner (MJV) bildades 1995 genom att de två organisationerna Miljöförbundet (MF) och Jordens Vänner (JV) gick samman.¹¹¹ MJV tillhör den internationella organisationen "Friends of the earth" - här kallad Internationella Jordens Vänner (IJV) - som man brukar marknadsföra som världens största demokratiska miljöorganisation (WWF och Greenpeace är som bekant inte demokratiska). IJV bildades i Sverige 1971 inför FN:s stora miljökonferens i Stockholm 1972. Då utgjordes IJV av fyra nationella enheter, nämligen Sverige, Storbritannien, USA och Frankrike. Nu finns IJV i ca 60 länder med huvudkontoret i Amsterdam och kan beskrivas som en federation med självständiga nationella organisationer. Ungefär hälften av dem finns i Europa och dessa bildar också Europeiska Jordens Vänner (EJV).

Ett viktigt tema för JV har varit att i samklang med den internationella organisationen kombinera ett globalt perspektiv med ett lokalt handlande. Solidariteten med tredje världen och den lilla människans faktiska förmåga att förändra sitt konsumtionsmönster lyftes fram och man betonade behovet av livsstilsförändringar och det individuella ansvaret. Man utmärkte sig inte med några speciella kampanjmetoder, som t.ex. direkta aktioner, utan var mer försiktig med sin framtoning. Verksamheten inriktades bl.a. på att producera diverse texter, informationsmaterial och konsumentguider. JV och en liknande internationell organisation, "Framtiden i våra händer" (FiVH), blev dock, enligt Jamison o.a., aldrig någon särskilt inflytelserik miljöorganisation i Sverige. Tillsammans samlade man som mest 4000 - 5000 medlemmar under 70-talet varav JV hade som mest 3000.¹¹²

MF etablerades under mer konfliktfyllda förhållanden. Under slutet av 60-talet växte det runt om i Sverige fram lokala protestgrupper som utvecklades kring lokala miljöfrågor. Miljökampen Björn Gillberg, som hade gett ut ett par böcker och skrivit debattartiklar, reste runt i landet för att hålla föredrag kring specifika miljöproblem (mest fokuserat kring kemiska utsläpp och dess kopplingar till mat och hälsoprodukter) och var den som lyckades samla ihop de lokala grupperna till en nationell organisation, Miljövårdsgruppernas Riksförbund MIGRI. Gillberg kom dock att leda MIGRI på ett sätt som väckte motstånd. Man kritiserade hans odemokratiska sätt att leda organisationen, hans "enmansteater" samt hans ideologiska vaghet.¹¹³

När debatten, vid mitten av 70-talet, kom att fokuseras kring kärnkraftsfrågan uppstod ett behov för "rörelsen" att bredda sin bas och tydliggöra sin roll och identitet och det ledde till en splittring. Gillberg ville att kärnkraftsmotståndet skulle organiseras utifrån MIGRI men vid dess årsmöte 1976 blev splittringen en realitet. Så här skriver Fredrik Sjöberg om motsättningarna:

¹¹¹ Ett särskilt tack till Annaa Mattsson, Lars Igeland och Charles Berkow som alla har läst och kommenterat en preliminär version av denna fallstudie.

¹¹² Jamison o.a. 1990:28,31,37,47

¹¹³ Se Jamison o.a. 1990:27-9, 44-7 och Sjöberg 1988.1971 bildade Gillberg också stiftelsen Miljöcentrum för att göra undersökningar av olika miljöproblem. Genom Miljöcentrum utövar Gillberg alltjämt sin nisch att företräda människor i olika miljörättsliga övergrepp.

”De som i vredesmod tågade ut ur lokalen och senare samma dag bildade Miljöförbundet, ville se en organisation som på bred front kunde ta upp kampen mot ett sjukt samhälle och därtill inte tvekade att ta till utomparlamentariska metoder där så krävdes. Kvar under MIGRI:s tak, satt de som föredrog en mer ’saklig’ och opolitisk hållning i miljökampen.”¹¹⁴

Så det uppstod en splittring inom ”miljörörelsen”. Till MF samlades anhängare av en mer vänsterpräglad radikal samhällskritik där man också betonade behovet av decentraliserade och ”folkrörelsebetonade” organisationsformer inom vilka individer och grupper fick ett gemensamt forum för det aktiva engagemanget. Organisationen kom dock att fastna i ett hyperdemokratiskt alternativ till Gillbergs diktatoriska styre, menar Jamison o.a.¹¹⁵ Det konkreta uttrycket för samhällskritiken kom framförallt att bli MF:s kamp och alliansbygge mot kärnkraften (tillsammans med bl.a. Folkkampanjen mot Kärnkraft-Kärnvapen och JV) på 70-talet. Därefter har det kanske framförallt varit trafikfrågor som utmärkt MF med stora mobiliseringar mot projekt som Scandinavian Link, Öresundsbron och Dennispaketet. MF var, liksom JV, som störst under 70-talet då man som mest hade 10 000 medlemmar och 75 lokala grupper¹¹⁶.

Decentraliserade organisationsstrukturer, samhällskritik och solidaritet - inte minst med tredje världen - är exempel på beståndsdelar som har varit viktiga för båda organisationerna. Likaså en avtagande medlemsuppslutning. I takt med att WWF, SNF och Greenpeace gick kraftigt framåt under senare delen av 80-talet förlorade JV och MF många av sina medlemmar. Detta problem har satt en prägel på den interna diskussionen och var ett huvudmotiv för sammangäendet 1995 (se avsnitt 3.4.2 om sammanslagningen). MJV är alltså en förhållandevis liten miljöorganisation med ca 2500 medlemmar och 25 lokalavdelningar. Det förhindrar inte att man efter sammangäendet har kunnat satsa på ett ganska intensivt utvecklings- och kampanjarbete kring ett begrepp, nämligen ”Rättvist Miljöutrymme”. Den här fallstudien tar just utgångspunkt i MJV:s rolldefinitioner och kognitiva handlade och i detta intar begreppet Rättvist Miljöutrymme en central plats. Därefter beskriver jag hur MJV interagerar med andra aktörer och slutligen tar jag upp olika organisationsfrågor.

Viktigt källmaterial för denna fallstudie har varit MJV:s tidskrift ”Miljötidningen” från nr 1/90 fram till 6 | 7/98 (vilken var MF:s tidskrift fram till -95) liksom JV:s tidskrift ”Jordvännen” från nr 1/90 fram till 1/95 då den upphörde i och med sammangäendet. Därigenom har jag kunnat ta del av konkreta händelser och aktiviteter, typiska argument under ledaren samt reflektioner och debatter kring organisationen. En del sekundärlitteratur har använts främst för att få historiska data. Jag har också gjort 5 intervjuer som har varat mellan 1 tim 15 min och 2 tim 15 min.

¹¹⁴ Sjöberg 1988:31

¹¹⁵ Jamison o.a. 1990:46-7

¹¹⁶ Jamison o.a. 1990:46

3.2 Rolldefinitioner och kognitivt handlande

3.2.1 MJV:s sammansatta roller

MJV är delvis en produkt av det motstånd som väcktes under 70-talet. En viktig aspekt av 70-talets miljöengagemang var hävdandet av demokratiska värden och kritiken mot byråkratiska och hierarkiska organisationsstrukturer. Denna tankegång lever vidare inom MJV. Man betonar vikten av folklig delaktighet.

En aspekt av detta är folkrörelsetanken. "Det är folkrörelserna som har skapat det mesta av de drag i samhällslivet som vi ser som positiva värden", uttrycks det i en ledare i *Miljötidningen*¹¹⁷. En idéströmning inom MJV står för uppfattningen att det är folkrörelserna som tar initiativen och utgör de progressiva krafterna. Det är de som kommer med idéerna och trycker på och egentligen omskapar samhället. Och demokrati och delaktighet, menar man, utgör förutsättningarna för folkligt engagemang och folkbildning.

En annan aspekt av 70-talets miljöengagemang var en tydligare konfliktdimension. Även om MJV på olika vis deltar i dialoger och samarbeten med andra aktörer finns det i jämförelse med organisationer som WWF, SNF och DNS en tydligare konfliktdimension i argumentationen. I programskrifter positionerar man sig som miljörelsens radikala röst. MJV tar ställning och går längre än andra miljöorganisationer. MJV står för det radikala hävdandet av miljö- och solidaritetsvärdena. Man utmanar den ekonomiska och politiska makten.

I rollfördelningen mellan miljöorganisationer talar intervjupersonerna också om en slags pionjärroll. Man är tidigt ute med saker som senare utvecklas av andra i större skala. Det gäller t.ex. JV:s tidigare arbete med att finna en koppling mellan konsumtion och miljö (i ett globalt perspektiv) som SNF senare jobbade vidare med under namnet Handla Miljövänligt eller MF:s engagemang kring klorblekt papper som SNF och Greenpeace senare gjorde större intensiva kampanjer av.

MJV är förstas i första hand en miljöorganisation men mer systematiskt än någon annan miljöorganisation betonas att miljöfrågor inte kan lösas oberoende av sociala, ekonomiska, politiska och ibland även filosofiska frågor. Helhetssynen är viktig. Särskilt gäller det inslaget av rättvis fördelning och solidaritet. Värnandet av miljön måste gå hand i hand med solidaritet i ett globalt perspektiv. MJV utmärker sig därmed också med ett mer samhällskritiskt perspektiv. Man för en kritik mot "tillväxtmyten", maktförhållanden mellan olika grupper, stress, konsumism, överstatlighet och multinationella företag. Istället betonar man alternativrörelsetemat i olika former. Man talar om en alternativ utvecklingsmodell och pekar på alternativ odling, alternativ handel med kooperativa butiker, alternativ teknik, alternativa sätt att organisera och så vidare¹¹⁸. Det är viktigt att visa möjligheter, framkomliga förändringsvägar, och inte bara säga "stoppa", säger man. Inom MF har denna samhällskritik varit förknippad med en viss vänsterprofil.

¹¹⁷ *Miljötidningen* 7-8/94:2

¹¹⁸ I början av 80-talet satsade ett tiotal miljö- och fredorganisationer - däribland MF och JV - på ett stort samarbetsprojekt som de kallade Alternativkampanjen. Man ville gemensamt visa att miljörelsen var för någonting och inte bara emot och man drog igång studieaktiviteter och turnéer. Enligt Sjöberg kan man säga om kampanjen att den gapade efter mycket och miste stora delar av stycket och kampanjen dog efterhand ut. Se Sjöberg 1988:61

Det har funnits vissa skillnader mellan MF och JV men tillräckligt många gemensamma nämnare för att slå ihop organisationerna (se vidare avsnitt 3.4.2 om sammanslagningen) och i MJV:s nuvarande stadgar, 1:a §, står följande:

”Riksföreningen Miljöförbundet Jordens Vänner är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell förening som arbetar för miljö och solidaritet - lokalt, nationellt och internationellt. Utifrån en diskussion om helhetssyn verkar föreningen för rättvis fördelning av jordens resurser, för fred samt ett ekologiskt hållbart och mänskligt samhälle. Föreningen värnar om demokrati, folkrörelsesamarbete och kulturell mångfald.”

I denna paragraf får man med nyckelord som miljö, solidaritet, helhetssyn, rättvis fördelning, demokrati och folkrörelse. MJV uttrycker därmed ett sammansatt kognitivt handlande. Man kan säga att MJV har tagit på sig en roll att problematisera och diskutera miljöfrågan i dess helhet såväl som i konkreta frågor. Om Greenpeace är pragmatiskt inriktad och betonar resultat är MJV ideologiskt inriktad och betonar värden, även om man givetvis är intresserad av resultat. En skillnad är att man talar om långsiktiga effekter och behovet av folkbildningsprocesser för att generera dessa effekter. Värdeorienteringen förhindrar dock inte att man emellanåt åstadkommer kraftfulla mobiliseringar i konkreta frågor som t.ex. Scan-link-projektet, Öresundsbron och frågan kring Barsebäcks stängning. En intressant skillnad i jämförelse med SNF, som också är en demokratisk organisation, är att MJV:s medlemmar tycks vara mer sammanhållna på det kognitiva planet (se vidare avsnitt 3.4.3, underrubrik: Skiljelinjer kring organisationsform och sammanhållning kring ideologi). MJV är en såpass homogen organisation och medlemmarna är såpass enade att man med ett begrepp, Rättvist Miljöutrymme, kunnat skapa en tydlig definition för organisationens övergripande och långsiktiga viljeinriktning.

3.2.2 Rättvist miljöutrymme

Efter att MF och JV blev MJV har vad man kan kalla en kognitiv kraftsamling ägt rum. Man har samlat sig kring begreppet ”Rättvist Miljöutrymme”. Begreppet lanserades av nederländska systerorganisationen Jordens Vänner i samband med Riokonferensen och har kommit att bli ett grundbegrepp för hela IJV.

I begreppet koncentreras de tidigare idéerna till ett mer slagkraftigt kognitivt verktyg. Radikalitet, solidaritet, delaktighet och alternativ lyfts fortfarande fram men impliceras mest i kölvattnet av det nya begreppet. Det kognitiva handlandet blir mer koncentrerat och systematiskt knutet till begreppet med dess innebörder och implikationer. I likhet med DNS kompass är det en ambition att formulera ett begrepp som gör det möjligt att ha en gemensam referensram för i stort sett alla miljöproblem. Det behövs ett helhetsgrepp och ett globalt perspektiv på miljöproblematiken, menar man, och en utgångspunkt för att integrera miljötänkandet inom olika sektorer i samhället. Det finns flera likheter med resonemangen bakom DNS kompass. I likhet med Kompassen lyfts behovet av en rättvis fördelning av jordens resurser fram (jfr systemvillkor 4) men min bedömning är att MJV gör det mer systematiskt och konsekvent. DNS kognitiva handlande är också mer designat för stora företag medan MJV:s är mer politiskt.

Grundpostulaten är att jordens resurser är knappa i tid och rum, att mänsklig aktivitet nyttjar resurser i snabbare takt än de nybildas, att det ändå finns ett visst utrymme - ”naturens avkastning” - för resursuttag för såväl nuvarande som kommande generationer och att det bör fördelas rättvist i tid och rum. Utifrån idén att

jorden har en viss given resursmängd följer logiskt, utifrån rättvisepincipen, att varje land har rätt till lika mycket per invånare¹¹⁹. "Rättvist miljöutrymme är den mängd resurser som kan användas för ett lands befolkning, utan att tvinga andra människor i världen, nu eller i framtiden, att nöja sig med mindre."¹²⁰ Antagandet är därmed att det rättvisa resursuttaget kan beräknas för varje region och nation genom att ta hänsyn till befolkningens storlek och förväntade utveckling. En slutsats blir att i-länderna överutnyttjar sitt utrymme.

"Invånarna i industriländerna utgör bara ca 20 procent av världens befolkning men konsumerar ca 80 procent av resurserna och står för mycket större utsläpp per person. Vi är samtidigt förebilden; nästan alla länder i Syd strävar efter att kunna leva som vi i Nord. Vi har alltså ett dubbelt ansvar att gå före och börja ställa om våra samhällen. En svensk arbetare med normalinkomst förbrukar mycket mer resurser än vad som ryms inom det globala rättvisa miljöutrymmet. De flesta som tjänar över genomsnittet konsumerar ännu mer."¹²¹

Globalt sett tar vi alltså ut mer resurser än vad utrymmet tillåter. I-länder måste minska sin faktiska resursanvändning medan många u-länder trots allt kan öka den.

EJV har med hjälp av pengar från EU-kommissionen och genom att anlita ett miljöforskningsinstitut i Tyskland, Wuppertalinstitutet (som anses ligga tillräckligt nära EJV ideologiskt), beräknat regionens miljöutrymme samt tagit fram en manual för hur man kan göra beräkningar på det nationella planet. Den Europeiska studien har därmed följts upp i ett tjugotal länder i Öst- och Västeuropa med den gemensamma modellen som utgångspunkt. I Sverige blev detta lite grann som ett startprojekt för den nya organisationen MJV. Man fick finansiella medel från olika håll (se vidare avsnitt 4.4) och kunde anlita en handfull experter, som man kände till som närstående miljörelsen, vilka skrev underlagsrapporter. Därefter har aktiva inom MJV sammanställt olika rapporter med *Ställ om för Rättvist Miljöutrymme. Mål och beräkningar för ett hållbart Sverige* som grunddokumentet.

En utmärkande egenskap i begreppet är alltså beräkningarna. I studierna har man beräknat miljöutrymmet per person för olika resursslager och jämfört med det faktiska nyttjandet. Till sin hjälp har man nyttjat offentlig statistik och vetenskapliga rön när det gäller miljöeffekter, befolkningsutveckling etc. Beräkningarna ska inte uppfattas som exakta skriver man. "Ingen av de två termerna i begreppet kan ges en naturvetenskaplig exakt definition"¹²². De ska istället ses som riktmärken. De anger ungefär hur stor omställning vi behöver göra för att vi på lång sikt ska hålla oss inom vårt utrymme. Tidsramen är år 2010 och år 2050. Man tänker sig att anpassningen till miljöutrymmet ska vara fullbordad inom 50 år. Inom denna tidshorisont måste vi t.ex. minska på koldioxidutsläppen med 84%, användningen av aluminium med 80% och skogsuttagen med 28% i Sverige eftersom den faktiska förbrukningen överstiger miljöutrymmet per person.

Begreppet och beräkningarna är därmed tänkta att utgöra en grundreferens att förhålla konkreta frågor till. Man beräknar och jämför miljöutrymmet med den faktiska användningen för markanvändningen (t.ex. skog, jordbruk, bebyggd mark), vattenanvändningen, energianvändningen och icke-förnybara råmaterial.

¹¹⁹ Man menar att denna enkla definition på rättvisa kan inordnas i olika slags rättvisepinciper: "Principer för rättvisa formuleras i de flesta av våra samhälleliga ideologier, moralsystem och religioner. Varje anständig idé om eller diskussion om hur ett samhälle bör vara beskaffat måste helt enkelt formulera någon slags rättvisepincip. Men vi behöver inte bekänna oss till någon av dem för att diskutera rättvist miljöutrymme med vår enkla definition". MJV 1998:6

¹²⁰ MJV 1998:5

¹²¹ MJV 1997:5

¹²² MJV 1998:5

Beräkningarna och jämförelserna utgör en grund för att diskutera konsekvenserna för industrin och konsumtionen i Sverige, vilken typ av industri och konsumtion som är motiverad att befrämja, bibehålla, sätta restriktioner på respektive avveckla. Därmed diskuterar man och talar för åtgärder som t.ex. miljömärkning, skyddsbehov, ekonomiska styrmedel och lagliga restriktioner. Man för vidare en diskussion om hur det lokala ska förhålla sig till det globala. Man betonar t.ex. lokalbefolkningens rätt att nyttja och njuta av sin mark och skyldigheten att ansvara för den naturliga mångformigheten såväl som att dela med sig av sitt överskott på resurser. I rättvist miljöutrymme förespråkas ökad grad av lokal och nationell självförsörjning men det förutsätts alltså inte. Handel kan vara motiverat. Om något kan produceras lokalt innebär transporter onödig energiåtgång men för vissa resursslager måste handel till. Sverige måste t.ex. vara beredd att exportera skogsråvaror. Därmed kan miljöutrymmet för skogsråvaror överskridas i Sverige. Uttaget för skogsråvaror i Sverige kan överskrida miljöutrymmet för konsumtion i Sverige förutsatt att mellanskillnaden exporteras.

Samtidigt som begreppet ligger i linje med idétraditionen inom MF och JV eftersträvas kopplingar till andra begrepp som implicerar ett plussummespel av miljöarbetet. Begreppet "hållbar utveckling" är populärt att använda i dagens diskurs men har kritiserats för att bara vara ett retoriskt verktyg. "Syftet är att klargöra vad vi menar med hållbar utveckling och visa att en sådan faktiskt är möjlig och kan vara ett attraktivt framtidsalternativ"¹²³ Därmed kommer man i sammanhanget in på livsstilsfrågor. Man talar för en material- och energisnål konsumtion, men inte icke-konsumtion. Budskapet är också att minskat resursslöseri går att kombinera med materiell välfärd. Ett nyckelord är effektivisering och man gör en koppling till begreppet Faktor 10¹²⁴. Vi kan göra saker mer hållbara, återvinna material, handla närproducerat, effektivisera resursutnyttjandet, bo lite trängre, äta mindre kött, ät kollektivt, nyttja kuturutbudet och så vidare. Och ytterst handlar det om att revidera vår syn på konsumtionens möjligheter och roll. Vi måste inse att vår konsumtion har konsekvenser för andra och frigöra oss från förblindande marknadsföring och konsumtionshets. Vi måste bruka produkter istället för att förbruka dem.¹²⁵

Genom begreppet försöker man också diskutera en koppling mellan ekologisk omställning och arbete. Det finns såväl dilemman - många människor försörjer sig på verksamheter som bygger på en ohållbar användning av miljöutrymmet - som möjligheter - t.ex. att omställningen kan befrämja ekologiskt relevanta aktiviteter. Budskapet är ändå att en omställning till ekologisk hållbarhet kan vara ett sätt att minska arbetslösheten, genom att investera på rätt sätt och satsa på skatteväxling och arbetstidsförkortning. Därmed måste man också diskutera synen på arbetets roll. Kopplingen mellan arbete-miljö gör det motiverat, menar man, att utveckla samarbeten

¹²³ MJV 1997:7

¹²⁴ Man talar i sammanhanget om begreppet "faktor 10" vilket har lanserats av Faktor 10-klubben som är en sammanslutning av forskare, politiker och företrädare för näringslivet. Budskapet är att det behövs ett tiofaldigt språng för effektiviteten i användningen av energi, naturresurser och andra material inom en generation. Begreppet har förankrats väl på hög politisk nivå i såväl Sverige som utomlands (Det diskuteras i FN-sammanhang och inom OECD). MJV välkomnar begreppet och fokuset på resursproblematiken men för också en kritisk diskussion genom att jämföra med begreppet rättvist miljöutrymme. Man menar att det är en alltför grov generalisering och förenkling att alltid tala om en faktor 10. Vissa resurser måste avvecklas helt och andra (t.ex. förnyelsebara resurser) kan inte effektiviseras i den utsträckningen. Man måste också ställa frågan vad effektiviseringen ska användas till. För bibehållen eller ökad konsumtionsanvändning åt de rika länderna? Faktor 10-klubben är motsägelsefull i det avseendet och inte minst då den andas en stark tilltro till näringslivet. Se vidare MJV 1998:97-100

¹²⁵ MJV 1997:16; 1998:60-2

och bygga allianser med facket vilket också länge har varit ett strategiskt önskemål från MF:s sida.¹²⁶

Här finns inte mer utrymme att återge själva innehållet i begreppet Rättvist Miljöutrymme. Sammanfattningsvis kan man säga att huvudrapporten inte bara ger idéer och en modell för omvärldsaktörer att förhålla sig till. Den ger också en kognitiv plattform för aktiva inom MJV att utveckla sitt miljöarbete genom. Begreppet och beräkningarna bildar en utgångspunkt för MJV:s övriga kampanjarbete. Begreppet fångar in organisationens idétradition med solidaritet över tid och rum, samhällskritik, alternativ och radikalitet. Idéerna paketeras ihop till ett slagkraftigt begrepp (jfr "biologisk mångfald", "hållbar utveckling", "agenda 21") och rymmer dessutom beräkningar som förvisso inte är mer än tentativa riktmärken men som ger någonting konkret att förhålla sig till, en handlingsinriktning. Begreppet och beräkningarna uttrycker både en meningsdimension och en kunskapsdimension. Rättvist Miljöutrymme gör det möjligt för MJV att ta ställning i ett flertal frågor och med en fastare utgångspunkt, säger Charles Berkow (CB). Han poängterar dock att det kan finnas frågor, som t.ex. bioteknik, där det finns andra aspekter, t.ex. etik och maktförhållanden, som väger tyngre. Begreppet fångar inte in allt.

Rättvist Miljöutrymme är alltså en stor satsning på en kognitiv bas för organisationen. Men det är också en ganska intensiv satsning på en utåtriktad kampanj som heter "Ställ Om för Rättvist Miljöutrymme". Denna kampanj kommer jag ha anledning att återkomma till i nästa avsnitt där jag återger hur MJV agerar utåt för att sprida och förankra sina idéer bland andra aktörer.

¹²⁶ Se MJV 1997:17; MJV 1998:82-7

3.3 Konkreta aktiviteter, interaktionsformer och interaktion med andra aktörer

3.3.1 Konkreta aktiviteter och interaktionsformer

Man kan betrakta MJV som en organisation för individer och grupper. I jämförelse med andra miljöorganisationer förefaller graden av samordnade aktiviteter vara relativt låg, även om de förekommer och anses vara viktiga. Men det är en förhållandevis låg grad av fokusering och koncentration. Man kan betrakta organisationen som en plattform, som en resurs för enskilda individer, lokala grupper (se vidare avsnitt 3.4.3, underrubrik: En organisation för individer och grupper) eller arbetsgrupper (istället för avdelningar arbetar man centralt i s.k. utskott - se vidare avsnitt 3.4.3, underrubrik Beslutsstruktur och arbetsutskott) som jobbar med miljö på olika sätt, med olika frågor och i olika delar av Sverige. Många jobbar lokalt med olika frågor och andra skriver rapporter och skickar remisser till centrala myndigheter. Till stor del sker arbetet ideellt. Enligt Dennis Pamlin (DP) är MJV en typiskt problemorienterad organisation. Man problematiserar alla möjliga olika frågor och sätter ett djupare perspektiv på dessa snarare än att sprida några enkla slagkraftiga budskap.

Det finns en mångfald av aktiviteter som aktiva inom MJV ägnar sig åt. Inom tidigare JV drev man profilfrågor inom områden som livsmedel, jordbruk, multinationella företag, regnskog, konkreta projekt i u-länder, bioteknik, konsumtion, EU-motstånd. Inom MF drev man profilfrågor inom områden som papper och klorblekning, energi- och trafikfrågor, livsmedel EU-motstånd och skog.

Frågorna och arbetsmetoderna är många vilket också komplicerar beskrivningen av organisationen. Det är dock möjligt att urskilja några huvudstrategier även om de inte är heltäckande. Ett par olika interaktionsformer med andra aktörer är dels folkbildning/dialog och dels alliansbygge/protest. I en ledare i Miljötidningen finner man motiveringar till dessa interaktionsformer. Där ställer man frågan "Vilka är då miljöns och solidaritetens motståndare?" Man nämner två kategorier. Den första "finner vi i de globala ekonomiska systemen, bl. a. hos vissa av de näringslivsaktörer som verkar i dessa system" och den andra handlar "mer om aningslöshet, insiktslöshet, kunskapsbrist - den mänskliga trögheten."¹²⁷ Den förra kategorin legitimerar protesten, även om den innebär civil olydnad. För den andra kategorin finns det en möjlighet att påverka genom dialog och med metoder som t.ex. föredrag, kurser och studiecirkel. Vid sida av dessa former deltar MJV liksom andra miljöorganisationer i miljömärkning och liknande aktiviteter. Här nedan redogör jag för sådana interaktionsformer och aktiviteter.

Alliansbyggen, protester och bojkotter

De breda allianserna har varit en hörnpelare särskilt i MF:s tidigare aktiviteter och är inte heller uträknade som strategier framöver för MJV. När SNF och WWF talar om allianser kan det vara allianser med industriella aktörer för vissa specifika utspel eller för vissa längre samarbetsprojekt såsom utvecklingen av FSC-kriterierna. Även MJV deltog i FSC-arbetet men allianser för MJV ska snarare förstås som allianser inom miljörörelsen eller tillsammans med andra folkrörelser. Inom MJV har man en mer

¹²⁷ Miljötidningen 6/95:3

traditionell syn på allianser. Allianser är en motmakt och man kan per definition inte bilda allianser med etablissemangen, även om man kan samarbeta med sådana aktörer. I skrifter och i mina intervjuer talas det i första hand om allianser med fackförenings-, kvinno-, freds rörelser.

Det har alltså framförallt varit en tradition för MF att bygga och delta i allianser. Under den senare delen av 70-talet var det i första hand motståndet mot kärnkraft som dominerade agendan. Under 80-talet var det främst "Motlänken", motståndet mot motorvägsbyggena på Västkusten och idén om en "Scandinavian link" som blev uppmärksammas i riksmidia¹²⁸. En rundabordsklubb av Europeiska storföretagare önskade bygga ihop "felande länkar" till förmån för att utveckla transportnätet i Europa. Scandinavian link tänktes vara en motorväg från Oslo till Hamburg med fasta vägförbindelser Sverige-Danmark och Danmark-Västtyskland. I Sverige förhandlade Volvo och regeringen om ett motorvägsbygge vilket fick miljöaktivister att reagera dels mot den odemokratiska beslutsprocessen som sådan och dels mot de negativa effekterna, i form av förstörd natur och ökat luftutsläpp, som skulle bli resultatet av satsningarna. MF var aktivt i bildandet av Motlänken och man lyckades snabbt mobilisera ett hundratal lokala och nationella organisationer - bl.a. SNF, lokala motståndsgupper, politiska ungdomsförbund och fackföreningar - och man ägnade sig åt namninsamlingar, demonstrationer, insändare och politikeruppvakningar. När det visade sig att regeringen och Volvoledningen inte skulle ta intryck av motståndet och när flertalet överklaganden (från boende längs den tänkta vägsträckan) hade avslagits mobiliserade och utbildade man aktiva som deltog i ett drygt dussintal direkta aktioner. Ungefär sammanlagt 1000 individer deltog i dessa aktioner och försökte förhindra skogsavverkningar genom att klättra upp i träd. Aktiviteterna skapade stor uppmärksamhet i riksmidia - begreppet "trädkramare" blev rikskänt - men man lyckades inte förhindra motorvägsbyggena.

Under 90-talet har frågor som Öresundsbron och Dennispaketet varit viktiga angelägenheter för organisationen både centralt och lokalt och man har kunnat mobilisera individer och organisationer. Man har dels ägnat sig åt alliansbygge som att mobilisera människor till demonstrationer o.dyl. och försökt väcka uppmärksamhet via media och man har dels fört dialoger med politiker och tillståndsmyndigheter. Öresundsbron håller som bekant på att byggas men Dennispaketet har man (eller i första hand MJV:s lokalgrupp Alternativ Stad i Stockholm) hittills lyckats förhindra tillsammans med en mängd andra aktörer. Under senare delen av 90-talet tycks engagemangen på central nivå ha fokuserats kring kampanjen för Rättvist Miljöutrymme, vilket dock inte kan betraktas som ett alliansbygge i traditionell mening (se nedan). Den största kampanjen under de senaste åren har varit en kraftsamling kring avvecklingen av den första kärnkraftsreaktorn.

Att bilda allianser och mobilisera breda folkliga motstånd är vare sig spontant uppkomna känsloladdningar eller mer rutinmässiga verksamheter av Greenpeace-typ. De är ytterst resurskrävande, kräver många ideellas engagemang, och låter sig endast göra för vissa brännande frågor. Det är uppenbarligen en stor risk att man misslyckas. Man finner dock lätt motiv att fortsätta med den typen av aktiviteter. Trots att miljöarbetet griper in bland olika aktörer i det sociala landskapet finns det kvar en tydlig konfliktdimension, framförallt i det tidigare MF. I Miljötidningen före sammangäendet med JV var det vanligt att man betonade konfliktdimensionen och man menade att miljöargumenten ofta är mer retorik än verklighet. Följande är ett par typiska citat från ledare:

¹²⁸ Studieförbundet 1990

”Miljösamförståndet mellan politiker, industri, myndigheter, massmedia, med mera, kan åstadkomma vissa förbättringar - men för de verkligt stora genomgripande förändringarna krävs aktivt folkrörelsearbete. Det krävs lokal kamp och opinionsbildning, det krävs kunskapsuppbyggande, nationella samlingar och organiserat folkrörelsesamarbete. Erfarenheterna talar för det. Däremot finns det knappast några erfarenheter av att enbart elitistiskt lobbyarbete skulle vunnit några stora segrar i viktiga frågor.”¹²⁹

”De lärdomar och erfarenheter vi fått från miljökampen är att miljöproblemen inte i första hand är av teknisk natur utan en fråga om makt. Det centrala är att bygga upp motmakt och inte smeka medhärs. Det var de erfarenheterna folkrörelserna grundade sin första verksamhet på.”¹³⁰

Även om man på många sätt har förlorat kampen i t.ex. trafikmiljöfrågorna, genom miljardsatsningar på motorvägsbyggen och brobyggen som vid Höga kusten och Öresundsbron, finns det en vision att folkligt motstånd på ett mer långsiktigt sätt påverkar etablissemangen. Man uppfattar det t.ex. som att det idag ändå är mer legitimt att ifrågasätta motorvägsbyggen än på mitten av 80-talet.

Hot om bojkotter kan också vara ett gångbart maktmedel. Lars Igeland (LI) var t.ex. med om att på 80-talet dra igång FURA, Fjällnära Urskogars Räddningsaktion, ett nätverk av miljöaktiva och samer med basen i övre Norrland. Under 8 år höll man på med att föra en dialog med politiker och försöka få ett beslut i Riksdagen om att skydda fjällskog. Det ledde dels till att man avsatte en del reservat och dels till att man begränsade kalhyggen till storleken 40 ha. Reglerna kunde dock i realiteten kringgås (det fanns inga regler om hur stort området måste vara mellan kalhyggerna) och avverkningarna fortskred i snabb takt. Inte förrän man bytte strategi och hotade med en internationell bojkott uppstod väsentliga resultat, menar LI. Man kunde hänvisa till en miljömedveten allmänhet i de viktiga Europeiska exportländerna och man kunde åstadkomma en lista med varunamnen på de svenska papperstillverkarnas produkter. Samtidigt deltog SNF i en presskonferens i England tillsammans med andra miljögrupper där man uppmanade folk att inte köpa svenska skogsprodukter. Hotet om bojkott behövde aldrig verkställas. Skogsbolagen slutade snabbt avverka de fjällnära skogarna, vilket egentligen inte var någon större ekonomisk belastning för dem, menar LI. Han säger också att grunden för detta lyckade utspel är det förarbete som t.ex. den engelska miljörelsen har gjort under 20 år i form av att etablera ett allmänt miljömedvetande. Och just detta motiverar en annan typ av aktivitet som man inom MJV ser som mycket viktig för det långsiktiga miljöarbetet, nämligen folkbildning.

¹²⁹ Miljötidningen 4/93:4

¹³⁰ Miljötidningen 2/93-3:4

Folkbildning och dialog med andra aktörer

Folkbildning betraktas som kanske den viktigaste grunden i miljöarbetet. Det är genom folkbildning miljömedvetandet väcks och därigenom kan man mobilisera de breda allianserna kring specifika frågor. LI säger att det ofta finns ett växelspel mellan lokala eller nationella mobiliseringar kring någon specifik fråga och folkbildande aktiviteter. Trädkramaraktionerna var inte bara trädkramaraktioner bokstavligen menat utan man anordnade också exempelvis folkbildande aktiviteter som "Trädkramarnas folkuniversitet" - ett trettital möten med 15-200 deltagare varje gång¹³¹. Sådana folkbildande aktiviteter har varit ett sätt att utveckla medvetenheten bland medlemmar och lokalbefolkning och därigenom skapa mobilisering.

Folkbildning handlar om att breda folklager skaffar sig kunskaper och inte bara om att nå ut till makthavare. En viktig aspekt av folkbildning är den lekmanmässiga delaktigheten. Det som ligger i folkbildningstraditionen, säger LI, är att det inte ska vara en:

"elit som tänker åt en utan människor i breda folklager ska tänka själva och vara med och skapa framtiden gemensamt, men samtidigt gärna i en intellektuell miljö, med stimulans från andra länder och från sakkunniga människor"

Enligt LI är det MJV som tydligast har profilerat sig som en folkbildande miljöorganisation. I kraft av sin storlek ägnar sig SNF visserligen mer åt folkbildning än MJV men man har inte profilerat sig lika tydligt på den arenan, menar han, då man samtidigt jobbar mycket med professionell lobbying. Formen för folkbildning är bl.a. studiecirkel, kurser och föreläsningar till medlemmar och andra. MJV kan ta fram material och en studieplan. Det är en viktig aktivitet för lokalgrupper. MJV anordnar själv kurser och studiecirkel för lokalgrupper men har också samarbete med Studieförbundet som har verksamhet i nästan alla kommuner. En annan form är att åka ut på bussturné och träffa folk på torget.

LI som har varit miljöaktiv sedan mitten på 70-talet tycker att det var enklare att få ihop studiecirkel på 70-talet, t.ex. inför kärnkraftsomröstningen. Det är svårare idag. Hans erfarenheter är att det fungerar bäst i samband med en lokal mobilisering för någon lokal fråga. SNF:s koncept Handla-Miljövänligt - som han själv har jobbat med som anställd i Studieförbundet - har också fungerat bra, säger han. Det är mycket konkret och ligger nära människors vardag. Däremot har det varit svårare att få ihop cirklar för allmän grundläggande miljökunskap. MJV har förvisso haft regionala kurser för medlemmar och andra intresserade (t.ex. aktiva från SNF) kring begreppet Rättvist Miljöutrymme och man har en hel del föredragande för andra aktörer (se nedan) men det kan inte mätas mot Handla Miljövänligt, vad gäller förutsättningarna att nå ut till människors vardag. Det är mer komplext, globalt och abstrakt. LI tror att det är svårare att locka folk till sådana studier. Rättvist Miljöutrymme lockar de som redan är mycket intresserade.

Inom MJV har man en mental beredskap att skapa allianser och breda folkliga motstånd kring konkreta frågor. Under 90-talet, och särskilt den senare delen, tycks man dock i betydligt högre utsträckning ägna sig åt dialog och samarbeten i form av kursverksamheter och föredragshållande. Om det var lättare att ordna studiecirkel på 70-talet så har det skapats ett större utrymme för MJV att hålla andra typer av kurser och föredrag för olika aktörer. Det är inte bara "folket" man kan utbilda utan även yrkesverksamma i kommuner, företag och andra organisationer som t.ex. kyrkan eller

¹³¹ Studieförbundet 1990:21

LRF-föreningar. Annaa Mattsson (AM) menar att kommuner och företag idag satsar på miljöarbete och miljöutbildningar på ett mycket mer ambitiöst sätt. Det ger utrymme för MJV men hon säger också att denna utveckling även ställer krav på professionalitet. Det gäller att visa att man verkligen har något att erbjuda i konkurrensen med andra aktörer som erbjuder kurser och föredrag. MJV lyckas i alla fall få betydligt mer förfrågningar än vad man kan säga ja till. Man har inte behövt marknadsföra sig. LI säger att han har varit ute och hållit föredrag kontinuerligt i tio års tid. Under 70-talet blev man betraktad som obskyr om man kallade sig miljöaktiv, säger han som har varit aktiv sedan mitten på 70-talet. Idag blir man nästan betraktad som en hjälte när man kommer och föreläser.

Ett viktigt tema för föredrag och kurser är, menar LI, att sprida en grundläggande probleminsikt och visa på möjliga handlingsvägar. Enligt hans egna erfarenheter är många människor förvirrade, inte minst på grund av den allmänna miljödebatten, 'är det en miljökris eller håller vi på att lösa problemen?' DP säger att det är en viktig uppgift att tränga igenom allt mediabrus, all överskott på information, när man talar med folk.

De senaste åren har kampanjen "Ställ om för rättvist miljöutrymme" haft en framträdande plats i organisationen. Det är en ganska intensiv folkbildningskampanj. Man har satsat resurser på att ta fram olika typer av skriftligt material och med hjälp av dessa har man sedan kunnat hålla seminarier och regionala kurser runt om i Sverige. Dessa har vänt sig till både medlemmar och intresserade från bl.a. andra miljöorganisationer. Man har också en stor satsning på utåtriktade aktiviteter i form av föredragshållande och det sker delvis med hjälp av bidrag från statliga myndigheter. En målsättning för MJV är att nå en "dialog om rättvist miljöutrymme med och mellan olika grupper i samhället; folkrörelser, fackföreningar, konsumentintressen, kyrkor, ungdoms-, pensionärs- och kvinnoorganisationer, politiker, myndigheter och företag"¹³² Man hoppas alltså på en massiv uppslutning kring begreppet, inte minst med bakgrund i det trots allt växande intresset kring miljöfrågor. Man har arrangerat en konferens på Ultuna tillsammans med SLU och Konsumentverket som lockade 300 deltagare från kommuner, landsting, ideella föreningar, företag och myndigheter och man har hållit föredrag för en hel del aktörer (se avsnitt 3.3.2). CB säger att MJV har fått mer förfrågningar att hålla föredrag o.dyl. än vad man har resurser till att ställa upp på. Han tycker att man har fått ganska bra gehör i alla möjliga sammanhang givet de resurser man haft till förfogande. Han håller själv föredrag på en viss del av sin betalda arbetstid men det bygger också mycket på ideella insatser. Därför har man heller inte gått ut så aktivt med att marknadsföra projektet. Det har inte behövts. "Vi har nånting som på sätt och vis är alldeles för stort för den här lilla organisationen att bära upp. Det är alldeles för intressant", säger CB.

¹³² MJV 1997:3

Konsumentfrågor, konsumentguider och miljömärkning

En intressefråga för JV var kopplingen mellan konsumtion - framförallt mat - och miljö, särskilt ur ett globalt perspektiv. Man kom att ge ut diverse olika skrifter. Mest uppmärksammat kom att bli MUDI-MUMS-guiden (Mat Utan Djurindustri - Mat Utan Multinationella Storföretag). Den kan ses som en föregångare till miljömärkningen men med ett vidare och djupare syfte. Den vill visa kopplingen mellan multinationella företag, vår vardag och miljö- och utvecklingsfrågor i tredje världen. Man redovisar såväl de dåliga exemplen som de goda (en röd och en grön lista) och ger exempel på bra handelsbodar.¹³³ Guiden har inte kunnat förhindra storföretagens tillväxt men har, bedömer man, ändå stärkt medvetandet om de multinationella företagens roll i tredje världen. Visionen är att det stärkta medvetandet ger resultat på längre sikt. Det finns en stadig efterfrågan på guiden och den har uppdaterats flera gånger och man diskuterar om att sprida den till IJV.

Även MF ägnade sig åt aktiviteter som senare skulle utkristallisera sig i form av miljömärkning. MF hade sedan organisationen bildades engagerat sig i pappersfrågan med dess klorblekning och tillsammans med Kommunförbundet och senare även SNF utarbetade man i mitten på 80-talet ett miljökrav på papper genom att sätta en gräns för hur mycket klor som fick släppas ut vid tillverkningen. Papper som klarade gränsen noterades på en lista som skickades till kommuner, landsting och andra användare (se avsnitt 1.3.2). Miljöorganisationerna banade vägen för miljömärkning och 1989 fick MF och SNF erbjudandet från civildepartementet att delta i den nordiska miljömärkningen Svanen. SNF deltog till en början men valde efterhand att satsa på en egen miljömärkning, Bra Miljöval (se den fallstudien). MF har dock deltagit sedan 1989. På grund av de erfarenheter man hade ansåg man sig ha kompetens att delta i den nordiska miljömärkningen. Dock hade man önskat sig andra former, säger AM, som länge varit aktiv i miljömärkningsarbetet. Man önskade framförallt en modell där konsument- och miljösidan var i majoritet i styrelsen. Nu beklagar man att SNF inte är med.

MJV:s roll i miljömärkningsarbetet är att som oberoende expertorgan ge Svanen trovärdighet, säger AM. Om inte MJV var med skulle Svanen förlora i trovärdighet eftersom SNF hoppade av. Medan en expert från industrin står för dess ekonomiska intressen och en expert från naturvårdsverket bör vara bunden av sin lojalitet till staten och samhällsekonomin kan MJV:s kompetens betraktas som oberoende, anser hon.

Det uppstår ibland motsättningar i miljömärkningsarbetet och det går inte alltid särskilt snabbt framåt. Det var lättare att ena sig kring de första produktgrupperna då det redan fanns en miljöopinion kring dem men sedan blev det trögare¹³⁴. Å andra sidan har inte industrin dominerat miljömärkningen, menar man. Om så var fallet skulle MF hoppa av samarbetet. Ett maktmedel från industrin har dock varit att gå ihop i karteller och strunta i att lämna in ansökningar¹³⁵. De största motsättningarna har dock varit mellan de nordiska länderna, säger AM. Det har ändå gått förhållandevis lätt att komma överens mellan de svenska organisationerna. Men Sverige tenderar att gå före, menar hon. Miljöarbetet är mer integrerat i Sverige och det kan ibland väckas irritationer från de andra länderna över "storebror" Sverige.

MJV måste begränsa sig till att göra punktinsatser. Man har inte resurser till att delta i varje ärende. Det skulle inte heller fungera att strida för varje fråga, säger AM.

¹³³ MJV 1996

¹³⁴ Miljötidningen 7/90:7

¹³⁵ Se t.ex. Miljötidningen 1/93:2 vad gäller mjukpapper.

Då blir man en omöjlig part. Emellanåt säger man dock stopp och emellanåt driver man igenom sina krav. Ibland reserverar man sig i protokollen. MJV har dock valt att inte gå in i någon aktiv roll i miljömärkningen, säger AM. Man föreslår t.ex. inte själv produkter som kan märkas. Man har fått en viss kritik för denna passivitet men i kombination med att det kräver resurser är ett motiv till denna passiva roll att man inte är helt nöjd med formen (se ovan). Inte heller ser man miljömärkningen som det viktigaste i miljöarbetet, även om den bidrar till miljövänlig konsumtion.

AM säger att MJV inte är beroende, för sin image, av att sitta med i Svanen och det är ingen självklarhet framöver. En maktresurs för MJV är därmed möjligheten att hoppa av samarbetet och den frågan har varit brännande några gånger. Och det råder heller ingen fullständig konsensus inom MJV att man ska vara med.

3.3.2 Interaktion med andra aktörer

Interaktion med statliga och politiska organisationer och kunskapssektorn

Förutom att vara en folkbildande miljöorganisation är det i första hand aktörer inom den statliga och politiska arenan och kunskapssektorn som utgör MJV:s viktigaste målgrupper. Aktiva inom MJV agerar på lite olika sätt och det är lite problematiskt att tala om någon slags huvudstrategi. Men vissa arbetsgrupper (utskott) är aktiva med att skriva remisser eller underlagsrapporter. Man deltar också vid större konferenser eller andra viktiga sammanhang. Som jag visade tidigare har MJV utvecklat en roll att hålla föredrag för olika aktörer. Det gäller inte minst i kampanjen för Rättvist Miljöutrymme. Man har haft tillfälle att föreläsa för och möta aktörer som bl.a. olika politiska partier (CB nämner Centern, Vänsterpartiet och Miljöpartiet samt enskilda personer inom den Socialdemokratiska ledningen), Naturvårdsverket, Konsumentverket, Forskningsrådsnämnden, Miljödepartementet, olika ministrar, ett antal kommuner samt skolor, folkhögskolor och universitet¹³⁶. Det är också så att statliga myndigheter har varit viktig för att bidra med finansiella medel åt Ställ Om-kampanjen (och en hel del andra kampanjer) och har därmed indirekt varit viktig för att också legitimera idéerna. Intervjun med CB ger vid handen att man ofta ställer sig positiv till idéerna bland politiker och byråkrater. Bland annat från Naturvårdsverket har man fått fler inbjudningar än vad man kan ställa upp på.

En viktig roll för MJV är den miljöpolitiska. Man har en miljöpolitisk ambition i form av att följa upp politiska uttalanden och mål och MJV:s tidning Miljötidningen är en viktig kanal för detta (se vidare avsnitt 3.4.3, underrubrik: En organisation för individer och grupper) I programskrifter säger man sig vara miljörörelsens radikala kraft. Man tar politisk ställning i olika frågor, t.ex. EU-frågan, som andra miljöorganisationer är mer försiktiga med. Såväl JV som MF drev aktivt kampanjer mot EU inför folkomröstningen, man var delaktig i paraplyorganisation Nej till EU och man driver alltså linjen att Sverige ska gå ur EU. Man säger sig vara partipolitiskt obunden men i f.d. MF fanns en viss vänsterprofil och i både MF och JV fanns påtaliga likheter med miljöpartiets ideologi. MJV har dock direkta kontakter till ett flertal partier och olika personer inom partierna. Enligt CB så har flera partier tagit upp aspekter av Rättvist Miljöutrymme i sina arbeten och skrifter.

Jag har gjort en intervju med en f.d. riksdagsledamot (för tiden 1994-1998) från miljöpartiet som säger att man inom partiet aktivt tar intryck från

¹³⁶ Verksamhetsberättelse 1997

miljöorganisationerna bl.a. genom att ta del av deras tidningar. Särskilt betraktar man MJV som en viktig ideologisk inspirationskälla (resultat från denna intervju kommer att presenteras utförligare i den kommande avhandlingen). Enligt CB så har miljöpartiets skrift "gröna visionsboken" tagit upp aspekter av Rättvist Miljöutrymme. Men MJV kan alltså vara en ideologisk inspirationskälla också inom ett större politiskt fält och har inga ambitioner att begränsa sitt inflytande till ett eller ett par politiska partier.

Man har också fått en viss respons från universitet, högskolor och folkhögskolor. Man arrangerade t.ex. en konferens om Rättvist Miljöutrymme tillsammans med SLU. Vissa forskare har använt sig av begreppet, säger CB. DP uppfattar det som att MJV har en potential att nå ut till denna kunskapssektor som bör kunna utnyttjas mer. MJV är en problemorienterad organisation som sysslar med globala frågor vilket kan intressera forskare och studenter. MJV har dock inte utvecklat denna möjlighet riktigt vilket DP sätter i samband med att det har funnits ett visst akademikerförakt inom delar av organisationen. Man vill inte köra den etablerade linjen utan vill bara ha folkbildning och folkhögskolor. Vid universitetet formas maktens folk.

MJV tycks alltså inte ha några problem med att finna aktörer, som ställer upp på dess problemdefinition, inom denna arena. Den ideologiska rollen är kanske den viktigaste. Det är dock ett steg att gå från ord till praktisk handling och när CB talar med politiker får han intrycket att de underförstått säger så här: 'ja mig har ni övertygat, men nu måste ni ut och skapa oro i samhället så att jag tvingas göra det här ni vill göra' (CB refererar till Franklin Roosevelt). MJV:s idéer och konkreta förslag måste alltså förankras brett i samhället, vilket inte låter sig göras över en natt av en relativt resurssvag organisation.

Interaktion med företag

I likhet med DNS betonar man med Rättvist Miljöutrymme vikten av att hushålla med naturresurser i kombination med en rättvis fördelning. Båda miljöorganisationer framhäver det ohållbara i den ekonomiska tillväxtens politik. Men om DNS utvecklar en roll gentemot företag som medspelare och där budskapet är att det finns ett plussummespel mellan ekologisk uthållighet och ekonomisk lönsamhet är man inom MJV mer benägen att framhäva en konfliktdimension. MJV kritiserar framförallt stora, multinationella företag inklusive företag som samarbetar med och lyfts fram som goda exempel av DNS (t.ex. Electrolux, Volvo och McDonald's).

Samtidigt finns det en viss kluvenhet i hur man strategiskt ska förhålla sig till stora företag i takt med att vissa företag ändå för en diskussion kring hållbarhet. Inom IJV har man fört en debatt där vissa nationella organisationer ansett att det går att samarbeta med delar av näringslivet och t.ex. anordna stora konferenser för att möta näringslivet. Begreppet Rättvist Miljöutrymme måste in i marknadsekonomin, annars är det svårt eller omöjligt att genomföra det, har vissa menat. MJV i Sverige tycks inta en mer kritisk hållning i denna fråga och har inte utvecklat några samarbetsrelationer med företag. Man tar dock inte avstånd från att föra en dialog med företag, säger LI, och i arbetet med Svanen har man kommit att förhandla och kompromissa med aktörer från industriellt håll. Däremot tycks man inte ha slagit in någon kil inom näringslivet med hjälp av begreppet Rättvist Miljöutrymme. Intrycket är att MJV, till skillnad mot DNS, snarare når ut till politik, förvaltning och kunskapssektorn än näringslivet. CB säger att det är en fråga om vilka typer av allianser man vill ha på sikt. Han nämner ändå att han har fått delta och tala om Rättvist Miljöutrymme på en privat miljöutbildning som riktar

sig till folk från näringslivet och att det har fungerat såpass bra att han har fått komma tillbaka flera gånger.

Men MJV:s budskap är inte anpassat för att appellera till näringslivet och Industriförbundet, som har kommenterat begreppet Rättvist Miljöutrymme, förhåller sig kritisk till det. I dess programskrift *Fortsatt hållbar utveckling* skriver man att konsekvenserna av resonemanget är drastiska då det verkar som att el- och bränsletillgångarna måste ransoneras och fördelas bland medborgarna. Och man tycker att synsättet är statiskt ”som bortser från tekniska landvinningar och andra förbättringar som kan förändra möjligheterna att ta hänsyn till miljön.”¹³⁷ Tvärtom uttrycks i själva verket en stor teknikoptimism i begreppet och inte minst i det besläktade begreppet faktor 10 (se fotnot 124). Och tekniska landvinningar och effektiviseringar ska användas till att minska det absoluta uttaget av resurser eller m.a.o. göra det möjligt att närma sig just det rättvisa miljöutrymmet.

MJV tycker sig ha en roll att förhålla sig kritisk och föra en diskussion om speciellt multinationella företags inverkan på miljön. Företagen är en del av problemet. Man vill behålla en kritisk distans, diskutera problemet i den folkbildande dialogen och avstår följaktligen från närmare interaktion om man inte i vissa fall ordnar med breda mobiliseringar och konfrontationer.

Interaktion med miljöorganisationer och andra ideella organisationer

Liksom inom alla de andra miljöorganisationerna framträder först och främst bilden bland intervjupersonerna att man betraktar de olika miljöorganisationerna som varandra kompletterande.

Det förhindrar inte att det kan finnas kritik mot andra miljöorganisationer. Och även om intervjupersonerna förmedlar en i första hand positiv bild av andra miljöorganisationer kan det finnas medlemmar i MJV som är mer kritiska. Olika kritiska synpunkter kommer till uttryck exempelvis i *Miljötidningen*, särskilt i början av 90-talet. Man är t.ex. kritisk mot centraliserade, proffsdominerade apparater som tar betalt för att belysa olika frågor och visa upp sina resultat för stora skaror passiva medlemmar. Och utifrån den bilden positionerar man den egna organisationens potential till långsiktigt kunskapsuppbyggande med folkbildning och direktdemokratiska aktioner. De Greenpeaceanställda, har man sagt, sköter en ”professionell ställföreträdande miljökamp” för sina passiva stödmedlemmar. Man gillar inte att ändamålen helgar medlen. I tidningen *Jordvännen* framställs en något mer positiv inställning till andra miljöorganisationer. Man uttrycker det mer i termer att man har olika roller eller nischer.

Det kan också finnas en viss kritik kring specifika frågor. Det är t.ex. tydligt att man önskade att SNF inte hade lämnat miljömärkningsstyrelsen och det nordiska miljömärkningsarbetet, Svanen. Det uppstår onödigt dubbelarbete när det gäller miljömärkning. Flera intervjupersoner uttrycker en viss ambivalens till DNS. Man tycker å ena sidan att DNS roll gentemot näringslivet är viktig och betydelsefull i det förändringsarbete som pågår inom näringslivet och man ser det som ett komplement till MJV:s mer kritiska roll. Men samtidigt som de skriver ganska radikala manifest, tycker LI, att de å andra sidan inte är riktigt tydliga i dagsaktuella politiska frågor. ”De måste ju ta konsekvenserna av sina egna manifest”, säger han. Dessutom kan budskapen gå stick i stäv. Medan DNS pekar ut McDonald's som ett gott exempel

¹³⁷ Industriförbundet 1998:48

(se avsnitt 5.3.2, underrubrik: DNS kognitiva handlande gentemot företag) sätter MJV upp företaget på sin röda lista i Mudi-mums-guiden.

Det kan också uttryckas en viss besvikelse av att andra miljöorganisationer åstadkommer resultat och även tillskrivs framgångar på ett orättvist sätt: ”pappersarbetet, som vad Naturskyddsföreningen än påstår, drevs till de banbrytande segrarna av framförallt oss!”¹³⁸ MF engagerade sig allt sedan organisationen bildades kring pappersfrågor (klorblekning) men det var Greenpeace som senare gjorde en intensiv nationell kampanj av det och SNF som fortsatte att arbeta med det genom Bra Miljöval.

För övrigt dominerar alltså idén om en rollfördelning mellan miljöorganisationer. DP har som ideellt aktiv, anställd eller fristående konsult arbetat för samtliga de miljöorganisationer som ingår i min studie. Han ser det lite grann som att miljöengagemanget kan väckas genom SNF eller Greenpeace och senare fördjupas i MJV. Han menar också att MJV ofta kan fungera som en idémässig murbräcka. Man diskuterar ofta frågor innan det finns ett publikt medialt intresse för dem och bereder därmed vägen för större miljöorganisationer. Som jag var inne på tidigare har MF och JV initierat verksamheter som senare har utvecklats och intensifierats av andra miljöorganisationer. En ledare från tidigare MF betraktar rollfördelningen så här: ”Det behövs en radikal falang som vågar ta ideologisk strid fastän det är inopportunt, för att de mer pragmatiska, resultatnriktade ‘kollegorna’ ska framstå som sansade hos allmänheten.”¹³⁹ Och ett citat från tidningen Jordvännen: ”Genom vår radikalitet kan vi fungera som en spjutspets inom miljörörelsen - till gagn för hela rörelsen om den riktas rätt”¹⁴⁰

En annan aspekt av rollfördelningen är att MJV kan dra nytta av den uppmärksamhet som Greenpeace skapar kring en fråga. Greenpeace agerar ofta snabbt och oväntat. Genom den uppmärksamhet som skapas kan det beredas utrymme för MJV att i ett senare skede åka ut och samtala med människor, säger DP. Och tvärtom kan det bli lättare för Greenpeace att få uppmärksamhet tack vare det folkbildande arbete som redan har gjorts av exempelvis MJV, fortsätter han.

Man tycker sig ha fått en viss positiv respons för kampanjen om Rättvist Miljöutrymme. Man har bjudits in till SNF, i deras projekt Lättare Packning, för att prata om begreppet. Responsen därifrån, säger CB, var att begreppet är intressant och rätt men att det är mer intressant att prata om begreppet Faktor 10 eftersom det inte är lika skrämmande (se fotnot 124). ’Det är för mycket för folk att smälta på en gång, vi tar det ett steg i taget, låt oss börja med faktor 10 först och sen kanske’ var en respons CB fick. CB har också presenterat begreppet för representanter från WWF, Greenpeace och andra miljöorganisationer på Europanivå. Även där var responsen positiv men att de inte kunde jobba med begreppet själva hur som helst: ’Det här är jättebra. Det är jättespännande men vi kommer inte att arbeta med det om ni inte släpper det.’

Det finns alltså en slags ”organisationsegoism”, menar CB, vilket har att göra med att varje organisation är beroende av uppmärksamhet, medlemmar och pengar. Då ingen får så mycket som den förtjänar måste man bevaka sitt eget namn, menar han, och det gör det lite svårt att samarbeta. ”Skulle vi gå in i ett samarbete med Naturskyddsföreningen eller WWF då skulle vi försvinna. Vi skulle inte synas i det samarbetet. Det är ett problem för oss. Vi är för små. Vi måste se till att vi syns.” När MJV talar om breda allianser tycks det alltså inte direkt vara samarbeten med de största

¹³⁸ *Miljötidningen* 4/94:5 citat från ledaren

¹³⁹ *Miljötidningen* 1/92:4

¹⁴⁰ *Jordvännen* 3/94:5

miljöorganisationerna man tänker på, även om man inte heller avstår från det (t.ex. FSC-processen).

Slutligen pekar några av intervjupersonerna på betydelsen av kontakter med personer från andra organisationer. Man umgås med varandra och deltar tillsammans på seminarier o.dyl., säger DP. Då man t.ex. kan träda in på olika arenor får man tillgång till specifik information som man kan dela med sig. LI nämner, som exempel, vikten av att ha kontakter med någon handläggare på SNF för en viss specifik fråga och därigenom få veta vad som händer med utredningar, förhandlingar och hela den inomparlamentariska delen utifrån "miljörörelsens ögon". För övrigt är MJV på olika sätt med i olika nationella och internationella organisationer eller nätverk. I 1997 års verksamhetsberättelse nämns 19 st. utöver IJV och EJV exempelvis Färnebo folkhögskola, Försumningssekretariatet, Miljömärkningsstyrelsen och Studieförbundet.

Som jag var inne på tidigare är det inte bara viktigt att skapa breda allianser inom miljörörelsen. Exempel på andra organisationer som man har samarbeten med är biståndsorganisationer, kyrkor, Rädda Barnen och Konsumenter i samverkan. Det handlar om olika typer av aktiviteter - tillfälliga eller mer permanenta - men ofta internationella sådana. MJV säger sig också vilja bilda allianser med facket. Aktiva inom både MF och JV har haft en del samarbeten med syndikalisterna som står för en del anarkistiska idéer. Det har dock haft en negativ effekt på samarbete med LO, säger AM. LO har ställt sig avvisande till samarbete just på grund av samarbetet med syndikalisterna och AM menar att man måste fråga sig om samarbetet med syndikalisterna därmed är av godo. Det är viktigare att samarbeta med LO, menar hon.

Även i kampanjen Rättvist Miljöutrymme hade man velat nå ut bättre till facket. Enligt CB handlar det dock främst om att MJV inte har tillräckligt med resurser att föra ut sina budskap. Man har inte marknadsfört kampanjen så mycket då det ändå kommer in fler förfrågningar än vad man kan ställa upp på. Men facket ringer alltså inte upp MJV. Ett budskap från MJV är att det finns ett samband mellan ekologisk uthållighet och minskad arbetslöshet. Samtidigt innebär vissa verksamheter att miljöutrymmet överutnyttjas och det budskapet kan givetvis uppfattas som ett hot för de som arbetar inom dessa verksamheter. Det är inget uppenbart plussummespel mellan miljöintresset och arbetarnas intressen.

Interaktion med media

Media är viktigt för MJV för att skapa och visa på större mobiliseringar. Det är inte minst viktigt att få utrymme i lokala media. LI har dock en del negativa erfarenheter av i första hand riksmidia. Kvällstidningar tenderar att blåsa upp spektakulära händelser vid t.ex. de sällsynta fall då miljöaktiva gör något olagligt (civil olydnad) eller då någon kändis kommer ut till en manifestation i skogen. Vanligt traditionellt folkrörelsearbete finns det ingen plats för i kvällstidningar, säger han. I vissa fall är det bara aktionen man visar och inte argumentationen bakom aktionen. Man visar en bildsekvens över demonstranterna på gatan och sedan får en politiker prata några minuter och så är det sista ordet. I andra fall kan aktionen, eller produktionen av en rapport, emellertid göra att man blir inbjuden till någon debatt i ett radioprogram och då får man bättre möjligheter att framföra argumenten, säger han.

Men det är svårt att få plats i media. I lokala media går det förhållandevis bra, menar LI, men i riksmidia får man konkurrera med t.ex. underhållning och han tycker att media ibland tenderar att gynna andra intressen. MJV var som exempel mycket aktiv i debatten och motståndet kring Öresundsbron. Man fick ett visst utrymme i etermedia och i press men LI:s erfarenhet var att det var svårt att få någon plats. Man

hade två argumentationslinjer. Den ena rörde vattengenomströmningen till Östersjön och det var den frågan all debatt handlade om. Den andra rörde den ökade vägtrafiken och luftsituationen i regionen och det var det som MJV:s huvudargument kretsade kring. Argumentet fick emellertid inte plats i media. Man var ihärdig med att t.ex. skicka debattinlägg till DN men fick inget utrymme och tidningar som Svenska Dagbladet och Sydsvenskan var extremt vinklade som företrädare till bron. Man fick istället köpa sig plats genom att några gånger mobilisera upprop mot Öresundsbron tillsammans med en del kändisar som listades i stora, extremt dyra, annonser.

3.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

3.4.1 Internationella nätverk

JV har alltid varit en del av Friends of the Earth International (IJV). IJV växte starkt under 80-talet och är vid sidan av Greenpeace och WWF en av de tre viktigaste företrädarna för miljöorganisationer vid internationella sammankomster som t.ex. Riokonferensen. Man marknadsför organisationen som "världens största demokratiska miljöorganisation" (även Greenpeace och WWF är duktiga på att marknadsföra sin organisation som världens största någonting).

JV:s utbyte med det internationella nätverket växte också under 80-talet, säger CB. MF sökte internationella kontakter efterhand och enligt AM är det betydelsefullt att tillhöra en internationell organisation när man argumenterar inför andra aktörer. Det ger extra trovärdighet. Att JV tillhörde IJV var ett viktigt skäl till att man inom MF ville gå samman med JV, säger hon (se vidare nästa avsnitt). Det ger en viss styrka att tillhöra "världens största demokratiska miljöorganisation", säger DP. Det kan t.ex. innebära att någon journalist ser extra seriöst på ett pressmeddelande. Enligt honom ger det också en fingervisning om morgondagens värderingar. Man kan inte förbise 1 miljon medlemmar.

Framförallt har tillhörigheten en praktisk betydelse, säger CB, som själv är ord- förande för Europeiska Jordens Vänner (EJV) och betalas av MJV för att delvis ägna sig åt Europasamarbete. I utbyte mot det internationella arbetet som MJV understödjer får man kontakter, säger CB, och man kan ta del av konkret information i de kampanjer som man deltar i. Den internationella tillhörigheten var inte minst en förutsättning för att utveckla och driva kampanjer kring Rättvist Miljöutrymme. Det handlar först och främst om själva begreppet som är just en internationell kampanj, idé och modell. Det internationella samarbetet innebar också hjälp med material och andra resurser för att åstadkomma själva studien. CB framhåller att de internationella kontakterna är väldigt centrala i hans arbete men säger också att de betyder betydligt mindre för vissa lokalgrupper och aktiva inom exempelvis trafikutskottet.

En potentiell resurs är också att använda systerorganisationers medlemmar för att göra påtryckningar i Sverige - genom att t.ex. skicka brev till statsministern. Denna möjlighet har dock inte utnyttjats särskilt mycket säger CB. Ett undantag är när SNF gick ut och bad Engelska Jordens Vänner att trycka på regeringen beträffande skogsfrågan (se avsnitt 1.3.1).

Tillhörigheten till den internationella organisationen innebär alltså vissa resurstillskott samtidigt som man själv bidrar med en medlemsavgift och egna arbetsinsatser. Tillhörigheten innebär också vissa regler. Det har hänt att man sparkat ut organisationer. En organisation sparkades ut på grund av att man hade en

helsidesannons i medlemstidningen från ett multinationellt företag som bedriver tvivelaktig verksamhet. Det kan också komma olika typer av vädjanden från den internationella organisationen att man ska ägna sig åt en viss aktivitet men förutsatt att man når upp till en viss anständighetsnivå är den nationella organisationen ändå mycket självständig.

3.4.2 Sammanslagningen

1995 skedde sammanslagningen. Personer från båda organisationerna hade länge gått med tankar om ett sammangående. Enligt CB var ett problem under 80-talet att den radikala delen av miljö rörelsen var styckad i flera småorganisationer som var och en förde en alltmer tynande tillvaro och som hade svårt att få ihop till en styrelse och medlemstidning.

Även om det fanns olikheter mellan MF och JV tyckte de ledande (och många andra medlemmar) för respektive organisation runt -93, -94 att organisationerna ändå stod varandra mycket nära ideologiskt och man såg ett behov att stärka den radikala delen av miljö rörelsen. Det fanns flera motiv till ett sammangående¹⁴¹. Genom att gå ihop kunde man tillsammans bli fler, trodde man, $1 + 1 = 3$. Den radikala delen av miljö rörelsen skulle stå enad och framträda tydligare. Det skulle bli lättare att locka nya medlemmar och lokala grupper. Man kunde slå ihop två tidningar till en större och spara resurser för administration. Man skulle kunna få en större bredd och täckning på verksamheten och lättare starta upp nya frågor. För MF skulle det ge en möjlighet att tillhöra IJV. Det ger tyngd i argumentationen att tillhöra en internationell organisation, säger AM. IJV hade också signalerat till svenska JV att man borde finna vägar att skapa en starkare nationell organisation, säger CB. Det kändes som en skyldighet gentemot IJV att stärka den nationella organisationen, säger han. Nackdelar som man diskuterade¹⁴² var att profilen och identiteten hos de båda organisationerna kunde suddas ut och att gamla medlemmar kunde försvinna, $1 + 1 = 1$.

CB säger att det under 80-talet var svårt för Jordvänner och Miljöförbundare att samarbeta. MF hade en starkare vänsterprofil och inom MF hade man en organisationskultur med en hårdare och tuffare samtalston medlemmar emellan, säger han, vilket försvårade samarbetet. Men de Jordvänner som tidigare var skeptiska till MF hade trappat ned sin verksamhet, säger han. Så det fanns en beredskap inom båda organisationer för ett sammangående och man stötte på varandra i olika sammanhang. Efter 1994 års årsmöten, för respektive organisation, fick styrelserna följaktligen mandat att förhandla om ett sammangående. Efter en hel del diskussioner och debatt kring den nya organisationens tänkbara mål och profil samt praktiskt arbete med bl.a. stadgeändringar, namn-, logo-, kansli- och tidningsfrågor, kunde man året därpå genomföra sammangäendet.

JV hade under 80-talet egentligen mer samarbete med en annan organisation, Framtiden i Våra Händer (FiVH), som låg mycket nära JV ideologiskt. Organisationerna delade lokaler under en period och samarbetade t.ex. genom att slå ihop tidningen Jordvännen och FiVH:s tidning "Ny livsstil". I mitten på 80-talet initierade man också ett gemensamt projekt, "Framtidsjorden"¹⁴³. Då JV och FiVH stod

¹⁴¹ Här har jag använt mig av *Miljötidningen* framförallt nr 4/94, 5/94 och *Jordvännen* nr 1/95, 4/94, 3/94

¹⁴² Här har jag använt mig av *Miljötidningen* framförallt nr 4/94, 5/94 och *Jordvännen* nr 1/95, 4/94, 3/94

¹⁴³ Projektet initierades för att genomföra konkreta biståndsprojekt för miljö och utveckling i tredje världen. Det var ett ansikte mot SIDA, säger CB, för att förenkla hanteringen av de finansiella medel som

varandra mycket nära fanns det tankar, säger CB, om att organisationerna höll på att växa ihop. JV var intresserad av ett sammangående men FiVH:s styrelse var kluven i tre delar. En del var entusiastiska, andra var klart emot och en tredje grupp visste inte vad de tyckte. Ett motiv för sammangående, vilket JV drev, var att det behövs en starkare organisation, med ett och samma namn, för att kunna nå ut brett till allmänheten med utåtriktade aktiviteter. Det föll emellertid på identiteten. Vissa inom FiVH ansåg det viktigare att stärka individerna i små grupper, i deras egen utveckling, säger CB. En knäckfråga var också namnfrågan. Vad skulle en ny organisation kunna heta? Både JV och FiVH hade väl upparbetade namn även om de inte var särskilt kända. Namnet JV, med dess internationella nätverk, var dock betydligt mer känt än FiVH, menar CB. Även FiVH hade internationella anknytningar och associationer¹⁴⁴ men namnet syntes mindre i riksmidia. JV syns i media inte minst för vad systerorganisationer åstadkommer i andra länder. Så eftersom det är en stor investering i att bygga upp ett namn ville JV inte släppa sitt namn, för ett svagare namn. Men FiVH ville inte heller släppa sitt namn vilket bidrog till att det inte blev något sammangående.

I början av 90-talet förde man inom JV även diskussioner med några ledare från SNF om ett sammangående. Det fanns vissa personer inom SNF som såg en poäng att ansluta sig till IJV. När JV tog upp frågan fanns dock inget intresse från SNF:s sida, säger CB.¹⁴⁵

Parallellt med att MF och JV förhandlade om sammangående diskuterade man även med Folkkampanjen mot kärnkraft/kärnvapen och FiVH. Från FiVH fanns återigen inget större intresse säger CB. Vad gäller Folkkampanjen så stupade det delvis på organisationsstrukturen, att man har med politiska partier i organisationen. Men även här är det en fråga om identitet och att det utvecklas en viss känsla för en viss organisation. CB säger:

”det blir ju så att när man ägnar rätt mycket av sin fritid åt en organisation och har gjort det under en längre tid så blir den en del av ens identitet och större förändringar i organisationen får konsekvenser för den egna identiteten och då får man inte samma roll eller självuppfattning. Det är ganska djupa saker på det personliga planet hos en del nyckelpersoner i organisationen och därför så finns det hela tiden ett motstånd mot att göra större organisatoriska förändringar.”

MF och JV lyckades dock genomföra organisatoriska förändringar. Inget av namnen äventyrades. Miljöförbundet och Jordens Vänner blev Miljöförbundet Jordens Vänner. Men den radikala delen av miljörörelsen kunde alltså inte ena sig fullt ut och det har också lett till att samarbetet med FiVH har minskat.

Sammangäendet har hittills inte lett till den medlemsökning man hoppades på (se vidare avsnitt 3.4.4). Det har också förekommit en del spänningar efter sammangäendet. Flera intervjupersoner säger dock att de interna konflikter som har uppstått inte har varit mellan gamla miljöförbundare och gamla jordvänner. I alla diskussioner där man haft olika åsikter har det funnits folk från båda organisationerna på båda sidor. De problem som har att göra med sammangäendet beror snarare på att man inte har hunnit hitta formerna och utarbeta vissa behövliga rutiner. Det finns också positiva effekter av sammangäendet. Enligt CB har det blivit lättare att få ihop folk till en styrelse och tidningsarbetet har underlättats. Framförallt har det blivit lättare att få ihop fungerande arbetsgrupper i olika sakfrågor, säger han. Och det har inte minst

SIDA skickar till ideella organisationer. Framtidsjorden fungerar dock numera som en självständig organisation.

¹⁴⁴ Namnet kommer från en bok av norrmannen Erik Damman, "Future in our hands", och det finns en organisation i Norge med samma namn samt i ytterligare några länder.

¹⁴⁵ Detta tog CB upp under ett uppföljningssamtal via telefon 99 06 15.

uppstått nya bekantskaper som ger nytt liv åt miljöarbetet. Flera intervjupersoner framhåller att man inte hade kunnat utveckla och genomföra kampanjen Ställ Om för Rättvist Miljöutrymme utan sammanslagningen. Det är en kampanj inom ramen för IJV men MF, som inte tillhörde IJV hade mycket av den kompetens som behövdes för att göra arbetet.

3.4.3 Organisations- och arbetsformer

Beslutsstruktur och arbetsutskott

MJV är en organisation som delvis kännetecknas av att vara en sammanbindande länk mellan ett antal sinsemellan ofta olika lokala självständiga miljögrupper. De lokala grupperna ska enligt stadgarna vara egna ideella föreningar för att ingå som "avdelningar" i riksföreningen. Som mest var de 75 st. under 70-talet (inom MF). Numera är de 25 st varav de flesta tidigare var MF-anslutna. Ungefär hälften av MJV:s medlemmar är kopplade till en lokalavdelning medan resten är enskilda medlemmar. De enskilda medlemmarna indelas i regioner. Dessa är vidare tänkta att utgöra stödfunktioner för att bilda nya avdelningar samt att underlätta kontakten mellan rikskansli och avdelningar. Några nya avdelningar har dock inte kunnat bildas än.

Organisationen är demokratiskt uppbyggd med årsmötet som det högsta beslutande organet. Varje lokalgrupp, liksom region, har rätt att utse delegater för årsmötet. Varje medlem har vidare rätt till full insyn i föreningens verksamheter och har närvaro- och yttranderätt vid årsmötet. Styrelsen ska leda arbetet i riks- och internationella frågor i enlighet med den verksamhetsplan som årsmötet beslutar om och man fastställer budgeten, anställer personal osv.

Mycket av det praktiska arbetet överläts dock av styrelsen till s.k. utskott. 1998 fanns det ett Balt-, energi, EU-, jordbruks-, Mudi-mums-, Polen-, skogs-, ställ om- och trafikutskott samt utskott för sociala frågor och världsbanken/dammar. Utskotten ska ha en fristående ställning gentemot styrelsen med vissa reservationer. Styrelsen deltar i budgetarbetet och måste veta vad som pågår och bedöma om det stämmer överens med verksamhetens prioriterade inriktningar. Utifrån dessa premisser kan utskott som t.ex. energi- eller trafikutskottet jobba med att exempelvis förbereda kampanjer eller svara på remisser.

Utskotten fungerar ungefär som nätverk. Individer kan engagera sig i ett utskott som de är intresserade av. Ett problem för utskottens effektivitet är det geografiska avståndet mellan individerna. Man kan träffas ett par tre gånger per år, bedömer informationssekreteraren Dag Fredriksson (DF), utöver de kontakter man kan ha via telefon, post och e-post. Alla utskott är dock inte spridda geografiskt. Vissa har växt fram som lokalgrupper med exempelvis aktiviteter som studiecirkel och projekt i andra länder, säger CB. Dessa har efterhand vuxit och knutit till sig folk från olika delar av landet.

En organisation för individer och lokalgrupper

Man kan betrakta MJV som i första hand en organisation för individer och grupper (lokalavdelningar och utskott) och i andra hand en organisation av individer och grupper med gemensamma och samordnade aktiviteter. I jämförelse med andra miljöorganisationer är graden av samordnade aktiviteter relativt låg. Det är en låg

grad av fokusering och koncentration. Det ligger i organisationens ideologi att individer tänker själva och formulerar sina egna problem snarare än att organisationen förser de aktiva med bestämda uppgifter. Organisationen fungerar som en plattform, som en resurs för individer och grupper som jobbar med miljö på olika sätt, med olika frågor i olika delar av Sverige. Många jobbar lokalt med olika frågor och andra skriver rapporter och skickar remisser till centrala myndigheter. Andra jobbar utanför MJV och inom andra organisationer. Många gamla aktiva jobbar numera som miljöchefer och miljökonsulter, säger AM.

Organisationen tillhandahåller resurser som Miljötidningen, kampanjmaterial, informationsmaterial. En viktig resurs som organisationen tillhandahåller är inte minst den kognitiva plattformen som uttrycks genom begreppet Rättvist Miljöutrymme. Vidare så tillhandahåller organisationen ett nätverk av kontakter. Till medlemmar och andra som redan har ett intresse av miljöfrågan är MJV:s tidskrift "Miljötidningen" en viktig resurs. MJV har jämfört med andra miljöorganisationer lite resurser att röra sig med. Det har inte förhindrat att man har kunnat satsa på en relativt välfylld tidskrift, "Miljötidningen", med reportage kring lokala, nationella och internationella aktiviteter, reflektioner kring organisationen, bevakning av miljöpolitiska frågor och sammanhang såväl globala som lokala, insändare, bokrecensioner och så vidare. I och med att MF och JV gick samman lades tidningen Jordvännen ned. Den tidningen sköttes mer ideellt. Miljötidningen sköts av en betald, professionell redaktör med en ideell redaktion till sin hjälp och har en självständig relation till organisationen. Utgåvan är 3000 - 4000 ex. I jämförelse med SNF:s Sveriges Natur är den liten. Den betraktas ändå som viktig dels som en viktig kanal för att påverka andra aktörer (som t.ex. politiska partier) och dels för att hålla ihop organisationen och sprida information och idéer internt. DF säger att genom reportage i Miljötidningen sprids bl.a. information om olika lokalgruppers aktiviteter och initiativ.

Lokalgrupperna har ofta uppkommit som en reaktion på ett lokalt miljöhot, som t.ex. protester mot vägbyggen, förstörelse av naturområden eller lokal skogsbesprutning, säger DF. Det är i första hand MF som lokala grupper har sökt sig till. MF har varit en resurs för det lokala miljöarbetet. Antalet lokalgrupper har dock minskat med ca 2/3 sedan 70-talet. En del grupper kan ha upphört på grund av att deras huvudproblem (som t.ex. skogsbesprutning) har upphört. Andra har gett upp. DF säger att det också finns en del kvarvarande grupper som i praktiken har gett upp men det har också tillkommit några enstaka nya. Lokalgrupperna finns främst i södra Sverige. Representationen från norr var betydligt bättre tidigare, säger DF.

AM är skeptisk till att det ska kunna utvecklas någon vitalitet på lokal nivå¹⁴⁶. De flesta lokalgrupper för en tynande tillvaro, menar hon. De gamla miljögruppernas tid är förbi, mycket beroende på att så mycket miljökompetens nu finns i den kommunala apparaten. Miljögrupperna hade en viktig roll i "väckarklocketiden", men i den nya perioden med det breda miljömedvetandet och den relativt höga kunskapsnivån har inte miljögrupperna hittat någon ny roll. AM menar också att många inom MJV fortfarande i alltför hög grad fortfarande drömmer om livskraftiga lokala grupper.

Även om tendensen är negativ har det ändå gjorts saker på det lokala planet under 90-talet. Ett axplock av inslag i Miljötidningen visar att lokalavdelningar ägnar sig åt allt möjligt: förutom inåtriktade aktiviteter som studiecirklar, utflykter och läger alla möjliga typer av utåtriktade aktiviteter som studiecirklar riktade till olika aktörer, skolprojekt, utställningar, temaarrangemang, föreläsningar, offentliga möten,

¹⁴⁶ Detta stycke är skrivet efter att AM har läst en preliminär version av fallstudien och gett synpunkter via e-post.

bokbord, ekologiska caféer och andra mötesplatser, ”kulturkrockar”, protester och informationsarbete kring lokala exploateringar eller ohållbara planer, namninsamlingar, insändare, flygbladsutdelning, rockfestivaler, torgmöten, civil olydnad, trafikblockader, trädkrameri, Nej till direktreklamaktioner, miljövänortsbyten samt remissvar och deltagande i samrådsgrupper med kommunala politiker och tjänstemän. Man ägnar sig åt allt utom våld (liksom inom Greenpeace betraktar man icke-våld som en orubblig princip). Ofta uppstår en grupp kring någon lokal exploaterande verksamhet. Det är t.ex. ingen slump att det finns en lokalgrupp i Perstorp då Perstorp AB under 80-talet ägnade sig åt diverse avfallsdumpningar. Annars menar man i en artikel att det är ganska få grupper som kan kallas enfrågegrupper på något övertygande sätt. Snarare jobbar man brett och knyter samman miljö-, freds-, solidaritets-, utvecklings-, konsument- och demokratifrågor¹⁴⁷. Och man jobbar ofta tillsammans med andra organisationer som t.ex. SNF-kretsar. Ett par uppmärksammade miljösegrar var när Göteborgs miljögrupp samlade 110 000 namn i protest mot ett planerat garagebygge under Kungstorget eller när miljögruppen Alternativ Stad lyckades hindra nedsägandet av de välkända almarna 1971 (vilket i och för sig skedde innan MF etablerades). Under senare delen av 90-talet har Alternativ Stad, tillsammans med andra aktörer, hittills lyckats förhindra en realisering av planerna i Dennispaketet genom att på olika vis - med namninsamlingar, cykeldemonstrationer, torgmöten, en rockkonsert mm - synliggöra motståndet.

Behov av kraftsamlingar

MJV är alltså en organisation där mycket av arbetet sker av individer och grupper lokalt. Flera intervjupersoner uttrycker dock MJV:s behov av att i högre utsträckning kraftsamla kring nationella kampanjer. Från sammangäendet till -98 låg man ganska lågt med större kampanjer men därefter har man sett det som en viktig strategi. Under -98 genomfördes två större kampanjer, en kring stängningen av Barsebäck och en som hette ”En köpfri dag” som är en del av en internationell kampanj. Under våren -99 genomfördes en kampanj om oljebolagens exploatering i regnskogen och inför hösten -99 planerar man en nationell kampanj kring temat mat.

DF säger att det kan vara bra för organisationens synlighet att åstadkomma någon slags kontinuitet vad gäller utåtriktade kampanjer. DP säger att organisationen behöver samlas kring några frågor dels för att åstadkomma politiska resultat men också för att samla ihop organisationen. Det kan vara viktigt för en såpass decentraliserad organisation som MJV att åstadkomma kraftsamlingar för att människor inte ska förlora kontakten med varandra.

I designen och genomförandet av nationella kampanjer är det ytterst viktigt att få med lokalgrupperna. DF säger att man inte kan ha större kampanjer för ofta och nära inpå varandra. Man riskerar att överanstränga lokalgrupperna. Han bedömer att två kampanjer per år, en på våren och en på hösten, kan vara lagom. Då demokrati och delaktighet är grundpelare i organisationen måste förslag till kampanjerna förankras lokalt i organisationen och gärna att lokala grupper är delaktiga i att komma med förslagen. En strävan är vidare att man ska kunna se den lokala kopplingen i den större frågan, säger DF, för att därigenom lättare engagera folk. En erfarenhet LI har är att det inte är lätt att få ett brett engagemang i organisationen om man har tänkt ut för mycket själv i en liten grupp. Det har varit lättare att på ett så tidigt stadium som möjligt gå ut brett i organisationen med en idé och i ett senare skede bilda en arbetsgrupp eller

¹⁴⁷ Miljötidningen 5/92:12-3

anställa en person som kan jobba vidare med idéerna och utveckla ett material. Genom detta förfarande kan man garantera att intresset finns lite överallt i organisationen och det möjliggör en större uppslutning när kampanjen ska genomföras. Vid kampanjens genomförande är det lokalgrupperna som organiserar aktionerna och finner samarbetspartners, säger DF, och det sker utifrån de lokala platsernas förutsättningar och möjligheter. Om MJV inte har någon lokalgrupp i en viss kommun kan man ha ett lokalombud som kan jobba med en rikskampanj, eventuellt tillsammans med andra organisationer, säger DF. Lokalombuden kan också vara en början till att starta upp en ny lokal miljögrupp.

Skiljelinjer kring organisationsform och sammanhållning kring ideologi

Inom framförallt MF har det funnits mycket debatter och konflikter kring organisationsform och demokrati. Dessa har levt vidare i MJV. En viktig och påtaglig del av miljöengagemanget på 70-talet var en kritik mot byråkratiska, hierarkiska och elitistiska strukturer. Sådana strukturer ansågs vara en del av miljöförstörelsen förklaring och en levande direkt demokrati ansågs (och anses) som nödvändig för ett miljövänligt samhälle. Demokratin måste inte minst vara levande inom organisationen. Det finns olika idéströmningar inom MJV som kan ge upphov till konflikter kring organisationsform. Som exempel har det inom både MF och JV funnits, och finns alltjämt, individer som tillhör syndikalisterna. Syndikalisterna bär på anarkistiska idéer och det kan vara en grogrund för konflikter kring organisationsfrågor när de aktiva ställs inför olika praktiska frågor.

Alltjämt förekommer en kontinuerlig debatt kring organisationsform och intern demokrati. Debatten under 90-talet återspeglas i Miljötidningen. Vissa framhäver behovet av direkt demokrati, stark decentralisering och ideell gräsrotsaktivitet. Man får inte kopiera organisatoriska strukturer som det etablerade samhället har skapat. Beslut får bara ske genom konsensus - majoritetsbeslut är inte tillräckligt. Strukturen ska vara federativ och initiativen får bara komma underifrån. Styrelsen och kansliet ska endast koordinera verksamheten. Andra framhäver behovet av gemensamma kraftsamlingar, enande, snabbhet, professionalism, effektivitet, majoritets- beslut och en styrelse som får fungera som en styrelse och ta initiativ. För en del är det aktiviteten som identitetsskapande som är det viktigaste, för andra att aktiviteten åstadkommer resultat. Enligt AM har det alltid funnits en spänning mellan en inåtriktad och identitetsinriktad "alternativrörelse" och ambitionen att agera utåtriktad med ett bredare perspektiv.

Ett par intervjupersoner menar att vissa medlemmar betraktar styrelseledamöter som maktpersoner per definition. Så fort man sitter med i styrelsen är man en del av makten och därmed ska man sättas dit. Denna uppfattning kan uttryckas speciellt om styrelsen inte tillåter göra det man vill. Många är därför egentligen väldigt individualistiska, anser AM. Konflikterna påverkar styrelsearbetet, säger CB. De är energikrävande. Tid ödslas på att hantera konflikter istället för utåtriktade aktiviteter och det orsakar avhopp i styrelsen. Människor nöts ut. CB menar att det är ett problem för den ideella sektorn generellt sett att det dyker upp personer som egentligen har problem med sig själva. Det finns personer som lever ut sina egna problem i organisationen. I en hierarkisk organisation har man metoder för att sparka ut folk men i en demokratisk organisation, där engagemanget bygger på frivillighet, är det svårare. CB nämner ett fall där en person lämnar in lika många motioner till års- mötet som alla andra tillsammans och kräver att varje motion ska behandlas och "då har man en

människosyn att 'ja vi ska vara snälla mot alla och vi är öppna, alla är välkomna hos oss och man bör nog kunna prata med varandra och lösa problemen'". DF säger att det är en tradition att alla ska få prata i organisationen, kanske in absurdum.

Samtidigt som det finns interna debatter och konflikter är beskrivningen av MJV inte rättvisande förrän man också pekar på den ideologiska sammanhållningen som finns i organisationen och som den kognitiva kraftsamlingen kring begreppet Rättvist Miljöutrymme ger uttryck för. Enligt CB var det väl förankrat i organisationen när man beslutade om att det skulle vara en central aktivitet. De olika utskotten var på olika sätt delaktiga i arbetet med grundrapporten och man har haft ett antal välbesökta regionala kurser i efterhand för medlemmar och andra intresserade. LI tycker att arbetet med Rättvist Miljöutrymme har haft en stor betydelse för organisationens nationella sammanhållning. Det ger en helhetsvision, en mening åt engagemanget och någonting att förhålla de olika sakfrågorna till. Han tycker också att det har visat sig att MJV har en god samsyn om väldigt många frågor. Rättvist Miljöutrymme har stärkt organisationen.

Den ideologiska sammanhållningen har ett samband med MJV:s relativa litenhet som organisation. MJV profilerar sig som miljörörelsens radikala del och man har kunnat samla en medlemsbas som kan förmodas gå längre i ord och handling än SNF:s genomsnittlige medlem. SNF:s medlemsbas är större och bredare. Fördelen för MJV är, menar CB, en mer lättrollig organisation. Han menar att MJV därigenom fortare än SNF kan ta tillvara på de tillfällen som dyker upp.

MJV behöver inte heller bekymra sig på samma sätt som t.ex. SNF att det finns ett stort och brett stöd för en viss fråga då medlemsbasens värderingar är ganska homogena. MJV kan uttrycka sig mer radikalt utåt sett (vilket också kan ge upphov till en mindre medlemskår - se avsnitt om medlemmar nedan).

Samtidigt är MJV en demokratisk organisation och det skapar med nödvändighet en viss trögrörlighet. Övergripande frågor ska diskuteras, som jag var inne på tidigare, och underställas den formella beslutsordningen. DP, som har jobbat för Greenpeace, säger att MJV med nödvändighet inte kan agera lika snabbt som Greenpeace just på grund av demokratin.

3.4.4 Resurser

Pengar

MJV kan inte mäta sig mot SNF, WWF och Greenpeace vad gäller förmågan att samla in pengar, vilket har att göra med att man har färre medlemmar (se nedan). Enligt 1997 års resultatrapport visas att man hade 2,7 mkr att röra sig med. 53% av dessa är anslag och bidrag främst från statligt håll. De kommer bl.a. från Utrikesdepartementet, Konsumentverket, Miljödepartementet, Naturvårdsverket och Studieförbundet. En del pengar kommer även från Bingo-Lottos Återvinsten. Vidare härrör 14% av intäkterna från försäljning av skrifter (det är *Ställ Om För Rättvist Miljöutrymme. Mål och Beräkningar för ett hållbart Sverige.* och *Mudi-Mums-guiden* som ger mest intäkter) och 16% från medlemsavgifter och gåvor. För specifika kampanjer kan specifika pengainsamlingar genomföras. Trädskramarna samlade in inte mindre än 500 tkr under ett år¹⁴⁸ men det är också ett extremvärde.

MJV är alltså beroende av anslag och bidrag från andra organisationer, främst statliga. Ett problem med att vara beroende av statliga bidrag är att vissa

¹⁴⁸ Studieförbundet 1990:22

ansökningar styrs av ändamålsbeskrivningar. Europapengar ska gå till Europasamarbete och Sidapengar ska ha något med u-länder att göra. Man måste hitta vinklingar så det stämmer med de egna prioriteringarna. Men man har också fått stöd från statliga och andra organisationer för egna initierade projekt som "Ställ Om för Rättvist Miljöutrymme"¹⁴⁹. Ett annat problem är att det kan vara svårt att säkerställa ett kontinuerligt flöde av resurser. Man får söka för varje specifika projekt, från år till år, och givetvis finns inga garantier att ansökningarna beviljas. Bidragsgivarna finansierar inte heller gärna en löpande verksamhet, säger CB. Men även om det finns vissa problem med bidragsberoendet förefaller det som att MJV har vunnit ett visst förtroende som en miljöpolitisk aktör bland statliga bidragsgivare. Styrelser och utskott har också gjort sig vana vid att flitigt skriva ansökningar.

Detta kan jämföras med DNS som får pengar från delar av näringslivet men inte så mycket från statligt håll. MJV har aldrig fått något erbjudande om donationer från privata näringslivet. LI tror inte heller att MJV skulle vara villig att ta emot. Det är viktigt att bevara den kritiska distansen. Han tycker inte att organisationens kritiska profil beskärs på samma sätt av statsbidrag, trots att sådana medel ändå har använts för att kritisera just staten.

Av pengarna fördelas ca 17% till produktion av skriftligt material, 16% till kampanjer och arrangemang och 37% till löner och personalkostnader, 21% till kontorsmateriel och 7% till frakter och resor, enligt -97 års resultaträkning. En stor andel av utgifterna läggs alltså på Miljötidningen och annat skriftligt material. Miljötidningen fick tidigare kulturbidragsstöd men nu tvingas man finansiera den helt med hjälp av medlemsintäkterna.

Betalt och frivilligt arbete, kompetens

MJV har mindre finansiella resurser än de andra miljöorganisationerna som studeras i projektet och följaktligen mindre förutsättningar att anställa personal. Under verksamhetsåret 1997 hade man 5 anställda fördelat på ungefär sammanlagt 3,5 heltidstjänster. Tre personer har jobbat med organisations-, kansli- respektive värvningsfrågor. En har jobbat på redaktionen för Miljötidningen och en har bl.a. varit samordnare för Ställ-om kampanjen. Dessutom tillkommer ett större antal personer för kortare projektanställningar. Det kan t.ex. handla om att förbereda en viss kampanj genom att ta fram material och skriva en rapport. I projektet Rättvist Miljöutrymme anlidade man 5 experter som skrev underlagsrapporter som aktiva och utskott som MJV senare sammanställde.

Det mesta av arbetet sker ideellt vilket också tveklöst är MJV:s viktigaste resurs. LI bedömer det som att MJV under 90-talet har haft ungefär 100 riksaktiva plus 200 som är aktiva i lokalgrupper. Men det kan också variera. Man är aktiv vid olika tider. Till det kommer ytterligare ett antal som deltar på lokalgruppernas årsmöten en gång per år. Liksom att lokalgrupperna har blivit färre har det ideella engagemanget avtagit under åren (se vidare medlemsutvecklingen nedan). Omsättningen på de aktiva är emellertid inte så stor säger LI. Det är till stor del samma människor som har varit med hela tiden. Problemet är att få in nya människor även om en del nya ungdomar har kommit till.

¹⁴⁹ I det projektet har man fått ekonomiskt och annat resurstöd från Miljöstiftelsen Återvinsten, Konsumentverket, SIDA, EU-kommissionen, Miljödepartementet, Studieförbundet, Färnebo folkhögskola och Norstedts tryckeri. Miljöförbundet Jordens Vänner 1997:2

Vad gäller kompetens tenderar intervjupersonerna att beskriva sig själva som generalister. De fem personer som har intervjuats för denna studie har tillsammans en akademisk bakgrund i ämnena nationalekonomi, juridik, journalistik, teknik, socialpsykologi, marknadsföring och biologi och man har praktiska erfarenheter, både ideellt och yrkesmässigt av bl.a. media, statsförvaltning, kommunal förvaltning, konsumentvägledning, konsultarbete, folkhögskoleverksamhet, kursverksamheter. Utbildningsbakgrunden och de praktiska erfarenheterna reflekterar väl, bara bland dessa personer, organisationens breda fokus och helhetssyn.

Medlemmar

Ständigt återkommande frågor för de aktiva inom MJV och tidigare MF och JV är 'Varför har vi inte fler medlemmar?', 'Varför tappar vi medlemmar?' och 'Hur kan vi få fler medlemmar?'. I takt med att Greenpeace, SNF och WWF snabbt utökade sin medlemskår under senare delen av 80-talet gick miljöorganisationer som JV, MF, FiVH och Folkkampanjen mot Kärnkraft/kärnvapen tillbaka medlemsmässigt och man har ännu inte lyckats vända på trenden. Under andra halvan av 70-talet hade MF som mest ca 10 000 medlemmar och 75 lokala grupper. JV hade som mest 3000 medlemmar. Vid sammangäendet hade man ca 1500 från MF och ca 1000 från JV. I Miljötidningen återkommer siffran 10 000 medlemmar som ett realistiskt uppställt mål inför den närmaste framtiden. 1997 hade MJV emellertid ca 2200 medlemmar. MJV har ambitioner att utgöra en folkrörelse men man kan inte peka på medlemsuppslutningen som en särskilt stor folkrörelse.

Medlemsuppslutningen inom dessa organisationer var störst under tiden för kärnkraftsmotståndet och besvikelsen efter folkomröstningen har lyfts fram som en förklaring, till medlemstappet. MF hade i stort sett koncentrerat alla sina resurser på omröstningen och besvikelsen över resultatet skapade vanmakt snarare än ny tändvätska. "Jag får intrycket att all denna grämelse håller på att institutionaliseras" skriver Sjöberg¹⁵⁰. CB säger att många kände sig blåsta av det politiska systemet i och med folkomröstningen och att man drog olika slutsatser av det. En grupp fortsatte sitt engagemang i Folkkampanjen mot Kärnkraft/Kärnvapen men stannade inte kvar i en "moderorganisation" (t.ex. MF eller JV) vilket skapade splittring inom miljörörelsen. En annan grupp människor försvann in i vanmakten. De såg inte längre någon mening med engagemanget. En tredje grupp engagerade sig istället i politiska partier. Den f.d. Jordvännen och numera Centerpartiets ledare Lennart Daléus är ett synligt exempel på detta. Om man inte engagerade sig i etablerade politiska partier valde man att vara delaktig i bildandet av Miljöpartiet. Resultatet blev ett stort manfall men också en tilltagande fragmentering av miljörörelsens radikala del.

I och med etableringen av Miljöpartiet kan det också ha varit svårare för organisationer som MF och JV att värva nya medlemmar. Organisationerna (och senare MJV) säger sig förvisso vara partipolitiskt obundna och man har enligt AM inga ambitioner att likna någon politisk ideologi eller inriktning. Snarare vill man vara en samtalspartner för alla partier från höger till vänster. Till skillnad mot organisationer som Greenpeace, SNF och WWF är man dock mer aktiv med att diskutera ideologiska frågor och komma in på frågor som solidaritet och rättvis fördelning. Begreppet Rättvist Miljöutrymme kan uppfattas som mer laddat. De övriga organisationerna håller sig till ett mer begränsat spektrum av frågor och som miljöpartisten Per Gahrton uttrycker det i ett intervjuat (tolv år gammalt) i Sjöbergs bok:

¹⁵⁰ Sjöberg 1988:82

Då kan de [Greenpeace och SNF] trycka på tvärs över fältet och då kan de samla människor med de mest konstiga och olikartade grundläggande ideologiska uppfattningar kring dessa konkreta dagskrav. Men när man börjar knyta ihop allt detta och försöker hitta en gemensam grundsyn och se vad det har för konsekvenser för vår syn på försvaret och självförsörjningsförmågan, och handelspolitiken osv, då blir man *per definition* ett politiskt parti. /.../ Så t ex Miljöförbundet, som ju strävar efter ett slags helhetsprogram långt utanför det som traditionellt kallas miljöfrågor, har vi delvis gjort obehövliga, dem har vi säkerligen berövat en hel del slagkraft, men de som är kvar vid det konkreta påtryckningsarbetet, typ Greenpeace och Naturskyddsföreningen eller Björn Gillberg, ingen av dessa har vi på något sätt försvagat, tvärtom.”¹⁵¹

Citatet kan rymma vissa taktiska poänger. MJV är inte *per definition* ett politiskt parti utan kan ju t.ex. inspirera politiska partier. Den viktiga poängen är dock att organisationen kan uppfattas som relativt likt ett politiskt parti och därmed förlora medlemmar.

En annan förklaring som ges i Sjöbergs bok är att de tillbakagående organisationerna under 80-talet inte ”ligger i tiden” på samma sätt som t.ex. Greenpeace. På 70-talet var det ”kollektivism” och deltagande som gällde medan de framgångsrika miljöorganisationerna på 80-talet följer med de individualistiska strömningarna och resultatorienteringen snarare än värdeorienteringen:

”Då, för tio år sedan, betonades starkt vikten av att göra saker tillsammans, det var minst lika viktigt som vad man gjorde. Det fanns mycket tydliga sociala drag i miljörörelsens organisationer. Man skulle inte bara Segra. Man skulle segra Tillsammans. Idag gäller resultat, kalla fakta, papperen på bordet och den stora medlemsmassan gör sig bäst i datorernas adressregister. I den mån Greenpeace talar om seger så är det inte *tillsammans med*, utan *med stöd av* medlemmarna.”¹⁵²

Man tror att det ligger i tiden, under 1980-talets individualism, att passivt bistå en resultatriktad organisation med ett par hundralappar om året istället för att delta med hela sitt engagemang.

LI nämner en annan faktor som är viktig i sammanhanget. Tidigare var man sämre på att profilera och marknadsföra sin egen organisation. Man var helt inne i idéerna och sakfrågorna men glömde bort organisationen, ”man gick in i gemensamma samarbeten som Motlänken och så vidare och glömde helt bort sin egen organisation, nämnde aldrig sin egen organisation”. Man sa att man var med i ”trädkramarna” och inte i MF. MF var med om att organisera gigantiska projekt och drog med sig andra organisationer men när projekten var över kunde man inte knyta uppmärksamheten till organisationen. När Greenpeace gör kampanjer är det lätt att se vilken organisation som gör vad, mycket tack vare massmedia. Vad gäller Motlänken fick ”trädkramarna” massmedial uppmärksamhet och inte MF. Organisationen var egentligen en allians, med MF som drivande aktör, men därmed föll namnet MF bort. Trädkramarna var ingen organisation. Det vara bara ett begrepp som hade fötts så när demonstrationerna var slut var det få som hittade till en organisation.

Även i Miljötidningen¹⁵³ framställs olika förklaringar till problembilden. Aktiva på lokalnivå återkommer ofta till att det är svårt att värva. Man klarar inte övergången mellan olika generationer. Det faller kontinuerligt ifrån medlemmar varför man måste ha rutiner för att kontinuerligt värda, underhålla och värva nya medlemmar. Sådana aktiviteter har uteblivit på lokal nivå i allt för hög grad menar man. CB tillägger att det på lokal nivå med nödvändighet utvecklas en social gemenskap eftersom

¹⁵¹ citat i Sjöberg 1988:82-3

¹⁵² Sjöberg 1988:77-8

¹⁵³ Det finns en del artiklar som explicit tar upp frågeställningen. Se t.ex. Miljötidningen 4/94:13

miljöarbetet också måste vara roligt. Baksidan är att det bidrar till utestängning.¹⁵⁴ En annan återkommande förklaring i Miljötidningen är också att man har varit för dålig på att framhäva organisationen (ungefär som i stycket ovan). Man är för diffus i framtoningen. Man har inte lyckats framhäva någon kärnfråga som människor kan ansluta sig till på samma sätt som under 70-talets kärnkraftsmotstånd. Och det är svårt att skapa en folkrörelse kring ett mer abstrakt begrepp som Rättvist Miljöutrymme, jämfört med någon specifik fråga (jämför också WWF:s arträddningsprojekt). Och genom att man är få märks man inte utåt i media och miljödebatten och därför får man inte så många nya medlemmar. Det uppstår ett ekorrhjul.

Bilden är dock inte helt mörk. Medlemsbasen har förhållit sig relativt konstant under 90-talet. Sammanslagningen har hittills inte lett till den medlemstillströmning man hoppats på men inte heller till något fortsatt större medlemstapp (jfr Greenpeace och SNF). Jag nämnde tidigare att det finns en sammanhållande ideologisk kärna i organisationen och det kan vara en viktig förklaring till att organisationerna MF och JV har överlevt i form av MJV, trots den negativ trenden under hela 80-talet och början av 90-talet. Liksom att man har varit dålig på att framhäva sin organisation har man, framhåller CB, varit dålig på att skapa administrativa rutiner för att befrämja organisationsbygge.¹⁵⁵ De aktiva har fokuserat på sina projekt men inte på organisationen. Nu har man dock kommit att bli mer aktiv med t.ex. medlemsvärkning. På riksnivå finns det numera en anställd person som ägnar sig åt marknadsföring, försäljning, värkning och påminnelser vilket man bedömer som betydelsefullt. Det finns en viss omsättning på medlemmar - 15 - 25% förnyar inte sitt medlemskap - varför det behövs värkningar för att bibehålla medlemsstyrkan. En del av de som inte förnyar sitt medlemskap hänvisar till att man inte har råd och prioriterar andra organisationer, säger DF. Andra säger sig inte dela MJV:s uppfattning i en viss fråga och ytterligare en mängd vet man inte varför de inte förnyar sitt medlemskap. Enligt LI är det i första hand genom konkreta frågor som Öresundsbron och Dennispaketet som medlemmar kommer till men också genom personliga kontakter. DF säger att man märker resultat av specifika kampanjer eller om någon lokalgrupp är aktiv. Man får också nya medlemmar genom försäljningen av olika skrifter.

Identitet, kännedom

Slutligen vill jag tala om identitet och kännedom som en resurs vilket jag också har varit inne på lite grann i beskrivningen ovan. MJV kan inte mäta sig mot SNF, WWF och Greenpeace vad gäller allmänhetens kännedom om organisationen. I en under 90-talet ärligen återkommande undersökning mäts allmänhetens kännedom om miljöorganisationer¹⁵⁶. Där visas att det bara är några få procent som spontant uppger att de känner till MF eller JV som en "Organisation som arbetar för naturen och miljön". Vid "hjälpert erinran" svarar 16-20% och 17-26% att man känner till MF respektive JV. De tre stora miljöorganisationerna får mellan 75 och 98% och DNS får mellan 35 och 38% under åren 1997-1998. Av någon anledning har undersökningen inte tagit hänsyn till att MF och JV numera är MJV. Av resultaten att döma har inte MJV samma täckning mot allmänheten som de andra miljöorganisationerna, vilket kanske inte är så förvånande

¹⁵⁴ Det tog CB upp under ett uppföljningssamtal via telefon 99 06 15.

¹⁵⁵ Det tog CB upp under ett uppföljningssamtal via telefon 99 06 15

¹⁵⁶ IMU-Testologen 1990-1996 och SIFO 1997-1998. På uppdrag av SNF, WWF och Greenpeace. Målgrupp är svenska allmänheten, 15-74 år. Riksrepresentativt urval från befolkningsregistret. Personliga intervjuer i hemmet, mellan 499-526 st. Bortfall runt 26%.

med tanke på vad som har kommit fram tidigare i rapporten. MJV är förvisso inte en helt obekant miljöorganisation och har slagit in en kil som legitim och viktig bland vissa grupper som t.ex. inom den politiska arenan, kunskapssektorn och statliga myndigheter. Men det återstår för denna miljöorganisation med folkrörelseambitioner att försöka befästa sitt namn för en bredare allmänhet. LI säger att MJV numera är mycket mer aktiv med att marknadsföra sin egen organisation till skillnad mot tiden för trädkramaraktiviteterna. Man har lärt sig av erfarenheterna. Namnet MJV med dess logo (föreställer en vinkande hand) brukar finnas med på någon framträdande plats. Och även om man är beredd att gå in i breda samarbeten betonar man vikten att lyfta fram den egna organisationen som basen för verksamheten.

3.5 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

Bland de miljöorganisationer som undersöks i det här projektet är MJV den som har minst pengar att röra sig med vilket skapar kännbara begränsningar. Det påverkar givetvis arten, omfattningen och kontinuiteten av verksamheten. Som kompensation har man en viktig resurs i form av den ideella arbetsstyrkan. Och man har åstadkommit en kognitiv kraftsamling i form av begreppet Rättvist Miljöutrymme som sammanfattar mycket av den idétradition som har funnits inom MF och JV till ett slagkraftigt begrepp. Det verkar för såväl en inre sammanhållning som en gemensam plattform för det mångfacetterade utåtriktade handlandet. Man har en styrka genom den internationella samhörigheten. Trots sin litenhet kan MJV fungera som en ideologisk inspiratör för andra aktörer, som t.ex. politiska partier. Resursbegränsningarna skapar dock problem att realisera de folkbildande ambitionerna. Men man är mycket aktiv med kurser och föredragshållande och kan delvis ta hjälp av andra organisationer för detta ändamål. Man kan också förmoda en viss dold påverkan då mycket av aktiviteterna förs på en såpass decentraliserad nivå.

En liten organisation som MJV kan inta en pionjärroll och fungera som en idémissig murbräcka men kan inte mäta sig mot SNF och Greenpeace i deras förmåga att göra stora och intensiva kampanjer av det. I vissa fall kan man förvisso åstadkomma större mobiliseringar - och inte minst dra nytta av den miljömedvetenhet som har etablerats historiskt - men aktionerna kan inte ske på samma rutinmässiga och systematiska sätt som i Greenpeace fall.

De aktiva inom MJV vill att organisationen ska växa medlemsmässigt. En medlemsuppslutning på drygt 2000 rimmar illa med ambitionen att vara en "folkrörelse". Jag har pekat på en del tänkbara förklaringar till medlemstappet och svårigheten att växa. En liten organisation kan dock innebära vissa fördelar. Beslutsprocessen kan gå fortare. Man kan skapa sammanhållning kring ideologin (å andra sidan finns det skiljelinjer kring idéer om organisationsform). Det kan vara lättare att ta ställning till politiskt laddade frågor och hävda sin radikalitet (på samma sätt som det just ger upphov till en mindre medlemskår).

Den decentraliserade organisationsstrukturen skapar både möjligheter och problem. Det ger möjlighet för enskilda att delta aktivt i problemdefinierandet och organisationen kan med sina problematiseringar tränga in i många olika frågor. Samtidigt sprids resurserna ut. Det är svårare att profilera organisationen och kontaktytorna minskas. Och man har haft svårt att skapa en organisation med de administrativa rutiner som behövs för att befrämja fortsatt organisationsbygge.

4 Greenpeace

4.1 Inledning

Den internationella organisationen Greenpeace har sitt ursprung i en aktion mot kärnvapentest i Berings hav utanför Alaska 1971.¹⁵⁷ Man protesterade mot USA:s sprängningar genom att färdas i en båt innanför provsprängningsområdet. Aktionen misslyckades - den amerikanska staten kunde lätt vänta ut den då mycket resurssvaga protestgruppen - men väckte uppmärksamhet i media. Människor upptäckte att det fanns engagerade som förmådde protestera mot sådana mäktiga aktörer som den amerikanska staten. Efterhand upphörde USA:s kärnvapentester och de inblandade i den första aktionen kom att verka för etableringen av ett kontor i Vancouver 1975. Flera nationella enheter bildades och 1979 skapades Greenpeace International.¹⁵⁸

Den internationella organisationen fortsatte med sina protester mot kärnvapentest. Ofta var man i djupa konflikter med olika aktörer som t.ex. den franska staten. Kännetecknande för Greenpeace kom att bli just intresset för det marina livet. Med hjälp av de olika fartyg som organisationen fått tillgång till försöker man t.ex. beskydda utsatta djur som valar och sälar och förhindra dumpning av miljögiftigt avfall. Efterhand har Greenpeace agerat även på land och protesterat mot t.ex. giftutsläpp, kärnkraft och skogsskövling.

Greenpeace Sverige bildades 1983, efter en aktion mot transporter av kärnavfall mellan Sverige och Frankrike¹⁵⁹. Det var Greenpeace Danmark som initierade aktionen och denna gick ut på att motbevisa påståendet om att båten Sigyn (som skulle transportera avfallet) var världens säkraste. Påståendet motbevisades genom att aktivisterna helt enkelt gick ombord på båten som skyddades av polis och militär. Den efterföljande uppmärksamheten i svenska tidningar var en signal om att det fanns en grund för en svensk Greenpeaceavdelning och mycket riktigt växte den svenska organisationen starkt under de följande åren. Under 90-talet har medlemsuppslutningen avmattats ganska kraftigt (se avsnitt 4.4.3) och våren 1998 gick Greenpeacekontoren i Finland, Norge och Sverige samman till Greenpeace Norden för att skapa en starkare organisation. Kontoren i Norge och Finland ansågs vara alltför svaga. Och nu planerar man att även Danmark ska ingå. Huvudkontoret för den nya organisationen ska ligga i Stockholm.

Här kommer jag att beskriva hur organisationen agerar kognitivt och praktiskt med fokus i Sverige och i slutet pekas på möjligheter och begränsningar med Greenpeace utåtriktande verksamhet. Till fallstudien har jag använt mig av tillgänglig sekundärlitteratur om Greenpeace, otryckt material från Greenpeace kontor i Stockholm, årsredovisningar samt Greenpeace egna tidskrifter från 1984 och framåt. Från tidskrifterna har jag valt ut artiklar som innehåller reflektioner kring den egna verksamheten samt sådana som fokuserar några specifika kampanjområden. Jag har särskilt fokuserat Greenpeace kampanj mot klostret som väl illustrerar organisationens

¹⁵⁷ Ett särskilt tack till Andrew Jamison och de andra i miljögruppen, vid Sociologförbundets årsmöte 28-29 januari 1999 i Stockholm, för värdefulla synpunkter och en givande diskussion. Dessutom vill jag tacka Arni Sverrisson för värdefulla synpunkter och givande samtal under arbetets gång.

¹⁵⁸ Brown & May 1989

¹⁵⁹ Claudi 1989:78-80

påverkansstrategier i vid mening och över tid. Klorfrågan har länge varit en hjärtefråga för Greenpeace. Läsningen av olika textmaterial har varit betydelsefullt bl.a. för att ernå en förståelse för vad som förändras eller håller sig stabilt över tiden i Greenpeace verksamhet. Men utöver det har jag gjort fyra intervjuer med anställda på nyckelpositioner i organisationen och ytterligare en som tidigare har varit Vd för Greenpeace Sverige men som numera jobbar på SNF. Intervjuerna har varat mellan 1tim och 2tim 30min. De har i större utsträckning kretsat kring mer aktuella kampanjer och aktioner. Men även om de blir relativt fokuserade i nuet ger de värdefull data om t.ex. hur nyckelpersonerna erfar och tolkar Greenpeace roll och särdrag. Intervjuerna ger också information om exempelvis interaktionen mellan Greenpeace och andra aktörer, som inte hade kunnat nås på annat vis.

4.2 Rolldefinitioner, konkreta aktiviteter och kognitivt handlande

4.2.1 Övergripande problembild och målområden

Greenpeace problembild ligger i linje med den traditionella uppfattningen att naturens bevarande står högst på dagordningen. Naturen, med dess djur och vildmarksliv, är ett fritt utrymme som ingen organisation eller stat har rätt att exploatera. Samhället betraktas som exploaterande och naturen är det som exploateras. Detta förhållningssätt finns bland organisationens aktiva men annars har Greenpeace beskrivits som en ganska ideologilös organisation: "För en handlingsorienterad organisation som Greenpeace finns det helt enkelt ingen tid till och inget intresse för utvecklandet av en ekologisk filosofi eller världsuppfattning."¹⁶⁰ Och i jämförelse med andra miljöorganisationer som SNF och särskilt DNS och MJV diskuterar man i betydligt mindre utsträckning miljöfrågan på ett allmänt teoretiskt plan.

Istället för att explicit framföra någon slags ekologisk dogm, som t.ex. "kretsloppssamhället", eller huvudbegrepp som DNS kompass eller MJV:s "Rättvist Miljöutrymme" uttrycks fyra specifika områden som vägledande för verksamheten:

- * Atmosfären - avlägsnande av ämnen som bryter ned ozonlagret och bidrar till växthuseffekten
- * Biologisk mångfald - skydd av det ömtåliga och utrotningshotade livet i haven och stopp av förödelsen av världens skogar
- * Miljögifter - stopp av spridningen av giftiga och naturfrämmande ämnen, framförallt tillverkning av klorföreningar och handel med miljöfarligt avfall.
- * Radioaktivitet - stopp för den radioaktiva kedjan, från uranbrytning och kärnkraft till atomsopor och kärnvapen.¹⁶¹

Alla mer specifika kampanjer ska ha referens till dessa fyra områden. Särskilt betonas de två förstnämnda punkterna av intervjupersonerna. Kännetecknande för alla fyra är att de är globala problemområden och det är också ett viktigt kriterium för Greenpeace verksamhet. Greenpeace ska endast ägna sig åt frågor som är relevanta i det globala perspektivet, som en internationell organisation kan hantera på en global nivå. Man kan dock ägna sig åt lokala frågor under förutsättning att det finns en global aspekt i dessa.

4.2.2 Handling är viktigare än ord - rollen att konfrontera

¹⁶⁰ Eyerman & Jamison 1987:36-7

¹⁶¹ Vem gör vad i Miljö-Sverige 1996

Även om verksamheten i sin helhet inte vägleds av någon övergripande explicit idékonstruktion så har begrepp som "handling" och "framgång" nästan blivit ideologiska ledmotiv¹⁶², vilket inte minst symbolen "Regnbågens krigare" associerar till. Greenpeaceaktivister har sedan den internationella organisationens etablering kallat sig så efter en indiansk myt. I samband med aktionen mot USA:s kärnvapentest fick Greenpeaceaktivisterna kontakt med en indianstam och fick därigenom också kännedom om en 200 år gammal profetia. Profetian förutsåg att indianerna en gång i framtiden, när en global kris var överhängande, skulle lära människorna aktning om jorden. Några av aktivisterna blev attraherade av denna profetia och såg det som sitt kall att förverkliga den, trots att de inte var indianer.¹⁶³ Dagens aktiva bryr sig kanske inte om profetian men namnet "Regnbågens krigare" finns kvar vilket påminner om vikten av direkt handling och konfrontation.

Vikten av handling understryks gång på gång i Greenpeace egna skrifter, som exempel:

"Greenpeace anser att handling är viktigare än ord och att det viktigaste är vilket konkret miljöarbete som blir gjort och vilka resultat som blir uppnådda"¹⁶⁴

"Greenpeace står för resultat och hoppfullhet - i motsats till alla världens resultatlösa och hopplösa miljökonferenser."¹⁶⁵

Vidare konstruerar man Greenpeace, bl.a. i dess programskrifter, som aktiv medan omvärlden är passiv

"Greenpeace agerar medan andra pratar.

Det tar oftast alltför lång tid innan beslutsfattarna faktiskt gör något åt de brott som begås mot miljön. Det dröjer frustrerande länge innan nya miljölagar utarbetas och träder i kraft. Inte sällan är de nya lagarna otillräckliga och till råga på allt blir de inte respekterade. Därför finns Greenpeace. Vi träder in och försöker stoppa det som pågår medan tid är. Ofta gör vi det med våra egna kroppar."¹⁶⁶

Och vad menas då med direkt handling? Jo, Greenpeace är ju allmänt känd för sina spektakulära konfronterande protestaktiviteter mot företag och stater som brukar uppmärksammas i media. Med hjälp av alla tänkbara medel (dock inte våld) demonstreras och dokumenteras "miljöbovarna" när själva brottet utförs. Man kedjar fast sig vid avverkningsredskap, levererar förpackat giftigt avfall till de ansvariga, placerar sig mellan skyddsvärda djur och jägare, klättrar upp i skorstenar och så vidare. Mats Abrahamsson (MA), kampanjchef på Greenpeace Norden, menar att:

"konfrontation är ett mycket typiskt Greenpeacesätt att arbeta. Det har blivit ett slags kännetecken. Det är en viktig del av vår identitet tror jag men samtidigt är det ju i förhållande till tid eller pengar en rätt liten del av vårt totala arbete."

Konfrontationen är alltså viktig för identiteten men samtidigt finns det annat arbete, exempelvis påtryckningar mot beslutsfattare och ansvariga i det tysta. Så här säger generalsekreteraren Per Stenbeck (PS):

¹⁶² Se t.ex. Eyerman & Jamison 1987:36-7

¹⁶³ Se Brown & May 1989:12-3

¹⁶⁴ Greenpeace magasin 3/92: "mitt i tidningen"

¹⁶⁵ Greenpeace magasin 3:93

¹⁶⁶ ur programskriften "Avveckla Greenpeace"

”Jag kan inte se något berättigande för Greenpeace om vi inte fortsätter att arbeta med direkta aktioner /.../ samtidigt som min bedömning är att det vore otaktiskt och ineffektivt av oss att begränsa vårt kampanjarbete till direkta aktioner med den oerhörda genomslag vi har, hur kända vi är runt om i världen. Vi är ju världens mest kända miljöorganisation.”

Därmed betalar det sig också med andra typer av kampanjarbete som enligt PS har karaktären av dialog med makthavare och nyckelpersoner genom bl.a. deltagande i möten och konferenser. Det går att prata också, inte bara handla.

Enligt Lis Gartvall (LG), tidigare VD för Greenpeace men numera verksam på SNF, är ett överordnat syfte, för åtminstone Greenpeace International, att påverka internationella konventionsförhandlingar. Greenpeace åstadkommer en ”blow-up”, som hon säger, inför viktiga förhandlingar och hon exemplifierar med ett fall där Greenpeace kunde filma och sända direkt när ryssarna höll på att dumpa radioaktivt avfall i japanska sjön. Detta skedde inför internationella förhandlingar om just radioaktiv dumpning och genom aktionen kunde man få med USA och Japan som tidigare hade varit mot en sådan konvention. Det finns således en interaktion mellan dialoger och förhandlingar å ena sidan och konfrontationer å den andra och det gäller även på den nationella nivån.

De direkta aktionerna förefaller på ytan vara spontana och känslodominerande men föregås i själva verket av en lång förberedelseprocess, strategiska överväganden och att rätt tajma dessa blow-ups. Den synliggjorda protesten är enbart ett moment av ett utdraget och fokuserat kampanjarbete. Och viktigast av allt är att den direkta aktionen, eller konfrontationen, inte betraktas som ett självändamål. Aktionen är ett medel bland andra för att åstadkomma social förändring. Enligt MA är den ett effektivt medel för att kommunicera med folk och lyfta fram ett miljöproblem. Därmed är inte heller Greenpeace roll primärt att vara spektakulär, enligt dagens ledande aktiva. Greenpeace roll är att identifiera, uppmärksamma och driva frågor.

4.2.3 Rollen att identifiera, uppmärksamma och driva frågor

Om Greenpeace roll är att identifiera, uppmärksamma och driva frågor handlar det för det första om, vilket jag var inne på tidigare, att välja ut sådana konkreta frågor som har en global betydelse och som den internationella organisationen har sagt sig jobba för. Men det handlar också om att välja ut sådana frågor som man upplever behöver lyftas fram. Man definierar sin roll och sina uppgifter utifrån ”samhällets” sätt att hantera en viss fråga. Om ”samhället” själv driver en fråga framåt finns inget behov av att Greenpeace gör det. Greenpeace måste finnas där frågorna göms undan och ignoreras eller förträngs. Projektledaren Gunnar Lind (GL) uttrycker det så här:

”Vår roll är, tycker jag att uppmärksamma miljöproblemen, att få samhället att reagera på de här miljöproblemen, att få samhället att ta till sig de här miljöproblemen och att börja göra någonting åt det. Hallandsåsen hände utan att vi behövde göra någonting åt det. Det vara någonting bra som hände där, att man uppmärksammade det här problemet /.../ Men vi behövde inte göra någonting utan samhället såg det ändå.”

Och så här svarar MA, som har varit aktiv på Greenpeace sedan mitten av 80-talet, på min fråga hur en konkret fråga uppstår och vilka kriterier som finns för detta:

”Det går säkert att säga hemskt mycket om det. (skratt) Det är otroligt många komponenter som samverkar hur en fråga blir till eller hur en Greenpeacefråga blir till. Om vi sitter och planerar vad vi ska göra nästa år så är det klart att de största miljöproblemen är den mest vägande faktorn. Men det finns andra faktorer: Kan vi göra någonting åt det här? Kan Greenpeace göra någonting åt det här just nu?

Kommer den här frågan att få någon effekt på miljödebatten i stort? PVC är kanske inte världens största miljöproblem men det är ett typexempel på ett mycket större problem som handlar om hur man använder syntetiska kemikalier och klorerade ämnen osv. Men ofta är det en slump av det som blir en stor kampanj.”

Det var sådana överväganden som fick Greenpeace att i mitten av 80-talet starta sin klor kampanj. Man kom att vända sig mot olika typer klorföreningar i tillverkningsprocesser och motståndet har riktat sig i första hand mot massindustrin (klorblekt papper) och plastindustrin (PVC-plast). Greenpeace är egentligen inte bara emot klor utan vänder sig mot alla typer av svärnedbrytbara gifter som sprids i naturen. Man har dock kommit att fokusera just klor extra energiskt, och ett motiv till denna fokusering har delvis varit ”att inte gå vilse i kemidjungeln”¹⁶⁷. För att kunna hantera den övergripande problematiken kring gifter som sprids i naturen har man behövt fokusera och konkretisera den. Ett annat viktigt motiv var just att välja ut ett problem som ansågs ha blivit förbisett av företag och myndigheter¹⁶⁸. Myndigheterna hade vid mitten av 80-talet börjat kunna hantera spridningen av ämnen som kväve och fosfor, med hjälp av kontrollmätningar och tillsyn ute i företagen och man hade med hjälp av lagstiftningen vissa sanktionsmöjligheter. Men utifrån Greenpeace synvinkel hade myndigheterna enbart en god kapacitet att hantera problem som redan var kända och accepterade. Faran med användningen av olika typer av klorföreningar i tillverkningsprocesser, och förekomsten av kloravfall i naturen, rädde det dock mycket osäkerhet om och myndigheterna tycktes inte ha någon kapacitet att hantera problemet. Det fanns dock farhågor om att svärnedbrytbara giftiga klorföreningar sprids i sjöar, hav och vattendrag och att de kan anrikas i näringskedjan och bl.a. påverka arters fortplantningsförmåga. Så Greenpeace och även andra miljöorganisationer (t.ex. SNF som kom att utarbeta kriterier för miljömärkning) kom att agera, genom i första hand direkta aktioner mot förorenande fabriker (se nästa avsnitt). Greenpeace valde således att försöka uppmärksamma och definiera ett, vad man uppfattade, ouppmärksammat och odefinierat problem. Och de konkreta uttrycken för detta problem (klorblekt papper, PVC-plast) kommunicerades som delar av detta större problem.

Ungefär detsamma gäller skogsfrågan. Redan 1991 sade sig Greenpeace vilja skydda värdefull skog då man bl.a. i samarbete med Fältbiologerna identifierade de fjällnära skogarna som värda att skydda. Men det var inte förrän 5 - 6 år senare man på allvar kom igång med skogskampanjen. Tidigare hade man på Greenpeace Sverige egentligen inte kunna se någon roll för organisationen att tillföra skogsdebatten någonting. Skogsfrågan sköttes bra av andra miljöorganisationer, ansåg man. Men 95/96 blev det ändå naturligt för organisationen att delta i skogsfrågan eftersom Greenpeace International var en av grundarna av FSC. Det fanns ett mer eller mindre uttalat krav från den internationella organisationen att Greenpeace Sverige skulle delta i den nationella skogscertifieringsprocessen. Därmed kom Greenpeace in i skogsfrågor vilket medförde, enligt GL att man såg möjligheter att göra det på sitt vis. Liksom SNF och WWF talar man för behovet av att skydda den biologiska mångfalden i skogen exempelvis genom skapandet av naturreservat. Men till skillnad från dessa organisationers agerande skapar Greenpeace uppmärksamhet genom direkta aktioner vid avverkningshotade skogar med höga naturvärden (man kedjar fast sig vid avverkningsredskapen). Så exemplet visar också att rolluppfattningen och valet av frågor hänger ihop med hur man uppfattar att andra organisationer hanterar frågan och hur man uppfattar den egna kapaciteten att göra det.

¹⁶⁷ Greenpeace magasin 2:86:5-7

¹⁶⁸ Greenpeace magasin 2:87:7; 5:87:5

En del brukar uppfatta det som att Greenpeace roll ligger i att identifiera och komma åt ”miljöbovar”. Men GL understryker att Greenpeace roll inte ligger i att utgöra någon slags miljöpolis:

”Vår roll är att skapa nya arenor, skapa nya debatter, trycka frågorna framåt hela tiden, belysa problem som samhället inte har tagit till sig ännu och skapa förändring på det sättet. Någon sorts miljöpolis är vi inte. Det är faktiskt polisens uppgift att sköta sådant - och naturvårdsverkets”

När Greenpeace konfronterar specifika företag vill man naturligtvis få företaget att åstadkomma förändringar. Men man måste alltså se den enskilda aktionen som ett sätt att konkretisera och sätta fingret på ett större problem. Det är viktigt att det enskilda företaget fasar ut miljöfarliga råvaror och produkter men det är ännu viktigare att en hel mängd företag följer efter och gör samma sak och att myndigheter uppmärksammar problemen och tar fram tvingande åtgärder och inte minst att problemet uppmärksammas för en bred allmänhet. Så protester mot en enskild verksamhet blir en symbol för att uppmärksamma ett större miljöproblem.

4.2.4 Rollen i ett dynamiskt perspektiv - klorkampanjen

Greenpeace roll måste också förstås i relation till andra organisationer över tid. När man identifierar, uppmärksammar och driver en viss fråga såsom klorer reagerar omvärlden på olika vis och därigenom måste Greenpeace reflektera över hur man kan fortsätta med att driva frågan. Jag avser här i det följande ge en historik över klorkampanjens förlopp¹⁶⁹ för att bl.a. belysa dess dynamiska karaktär. Historiken ger också en del konkreta illustrationer som kan underlätta tolkningen av resultaten längre fram i fallstudien.

Klorkampanjen startade alltså i mitten av 80-talet och som nämnts ville man lyfta fram ett oidentifierat och ouppmärksammat problem, som också reflekterar en större problematik, nämligen utsläpp av giftiga ämnen generellt sett. Klorkampanjen riktades konkret till en början mot industrier som tillverkar klorföreningar eller använder dessa i sin egen produktion. De viktigaste användarna som man identifierade var massaindustrin (klorblekt papper) och plastindustrin (PVC-plast). Först i andra hand har kampanjen riktat sig mot konsumenter som t.ex. Postgirot genom dialog och direkta aktioner men även mot allmänheten genom informationsspridning. Budskapet till allmänheten var t.ex. att toapapper, kaffefilter och blöjor inte förutsatte klorblekt papper för att brukas ändamålsenligt. Och med stora plakater, som visar nakna människor med förkrympta könsorgan, visualiserade man vad som kan inträffa om klorföreningarna sprids i naturen. Budskapen förmedlades dock inte i första hand genom omfattande informationskampanjer utan snarare genom själva konfrontationen mot nyckelföretag. Det var snarare SNF som tog sig an konsumentproblematiken genom att utarbeta ett miljömärkningssystem, Bra Miljöval, för bl.a. klorblekt papper (se avsnitt 1.3.2). I ett senare skede av kampanjen började Greenpeace arbeta inom de politiska arenorna på ett mer generellt och principiellt plan. Detta inträffar när man började erfara öppningar inom de politiska arenorna samtidigt som det uppstod en del lösningar när det gällde att direkt konfrontera specifika företag. Till det återkommer jag.

¹⁶⁹ För att åstadkomma denna historik har jag läst samtliga artiklar från *Greenpeace magasin* och *Greenpeace fotorapporter* som tar upp klorkampanjen. Dessutom har jag nyttjat faktablad och ställt kompletterande frågor till intervjupersonerna.

Aktioner mot klorblekning av papper - klorgas, klordioxid eller TCF (Total Chlorine Free)?

I slutet av 80-talet identifierade Greenpeace, och valde ut, ett antal målobjekt (pappersbruk) som blekte sin pappersmassa med hjälp av klorgas och som sedan släppte ut avfallet i vattendragen. I detta skede av kampanjen var det en fråga om att samla bevis och mobilisera anhängare. Man tog egna prover vid de industriärläggningar som man intresserade sig för. En del företag beviljade Greenpeace provtagningar vid anläggningar, men emellanåt blev det ett moment av den direkta aktionen att själv ta prover utan fabriksledningens tillstånd. En del prover analyserades med egna tekniska hjälpmedel medan andra skickades till universitet. Man förberedde sig vidare genom att samla in data om utsläppskällor och vattenkvalitet genom att ta kontakt med länsstyrelsernas naturvårdsenheter och andra myndigheter. En användbar kunskapskälla kom att bli yrkesfiskare som kunde demonstrera sin egen fångst av missbildade fiskar. Vidare blev det ständigt en fråga om att mobilisera anhängare för att kunna peka på uppslutningen kring protesten.

För att belysa hur aktionerna konkret har gått till tar jag upp några exempel. Den första konfrontationen ägde rum 1986/-87 mot Värö bruk i Varberg. Man hade försökt föra en dialog med fabriksledningen om problemet med utsläpp av klorföreningar men då det inte gav något resultat dumpade man 500 kg fisk utanför brukets grindar. I ett senare skede skulle det bli koncessionsförhandlingar för bruket och då ordnade Greenpeace med presskonferenser där bl.a. yrkesfiskare deltog. Man ordnade dessutom med ett utskick till hela Varbergs kommun. Så gjorde även bruket. Med hjälp av konsulter hävdade dess representanter att utsläppen är ofarliga då de sprids och tunnas ut med vattnet. Man menade också att det var svårt att dokumentera tydliga negativa effekter, t.ex. försämrad kvalitet på fisk och ett annat huvudargument var att bruket inte skulle överleva ekonomiska uppoffringar i dagsläget. Inför koncessionsnämndens beslut kom det in många skriftliga krav från allmänheten och olika offentliga remissinstanser krävde kraftigt skärpta krav. Det hela slutade med att koncessionsnämnden biföll den hårdare linjen att bruket måste minska sina utsläpp av klorföreningar med 60%. Detta var en första delseger i kampanjen mot klor och inom Greenpeace var man positivt förvånad över koncessionsnämndens agerande även om ribban på sikt borde sättas högre, dvs mot ett totalt förbud av klorgas.¹⁷⁰

En annan fabrik som Greenpeace protesterade emot var Aspa bruk som tillverkade blekt sulfatmassa och släppte ut klorerade kolväten i Norra Vättern. Fallet var känt och hade behandlats i Koncessionsnämnden som dock inte kunde fatta beslut då företaget inte ansåg sig ha ekonomiska förutsättningar att göra relevanta miljöinvesteringar. Det blev en fråga för regeringen. Greenpeace förberedde sig genom att skicka tre Vätternrödingar till Umeå universitet för dioxinanalys. Provet visade på halter av dioxin i fisken som långt överskred vad Statens Miljömedicinska Laboratorium rekommenderade vid konsumtion. Detta föranledde Greenpeace att ordna med en "studieresa" till Aspa Bruk tillsammans med politiker, myndighetstjänstemän och journalister. Man hade informerat bruksledningen om avsikterna och fick tillstånd att göra en rundtur på bruket. Regeringen fattade dock beslut om att tillåta verksamheten med en ringa skärpning av utsläppsvillkoren. Detta beslut protesterade Greenpeace mot och man samlade in 5000 namnunderskrifter från människor i Skaraborgs län. Listan sändes till länsstyrelsen i Örebro, Aspa bruk och koncessionsnämnden. Resultatet blev att regeringen till slut krävde en halverad utsläppsnivå som skulle klaras av senast 1 januari 1992. För pappersmassaindustrin generellt sett fastställdes ett utsläppstak på 1,5

¹⁷⁰ Greenpeace magasin 3/86:12-3; 2/87:16-7; 3/87:24

kg organiskt bundna klorföreningar per ton massa. Snart skulle det emellertid visa sig att Aspa bruk, genom att använda nya metoder, klarade av att släppa ut en fjärdedel av tidigare nivåer redan 1988. Man överträffade kraftigt myndigheternas krav och fabriken kom att börja marknadsföra sin miljöprofil. Greenpeace gladdes åt utvecklingen, men uppmärksammade också att fabriken som numera marknadsförde klorfria produkter i Sverige också indirekt eller direkt sålde klorblekta produkter i Europa.¹⁷¹

Klorikampanjen fortgick parallellt med informationskampanjer och genom att man sökte aktivera stödmedlemmarna. Man uppmuntrade dessa och allmänheten att avstå från klorblekt papper med motiveringen att det är onödigt och genom "Riv-Itu kampanjen"¹⁷² uppmuntrades medlemmarna att riva itu alla klorblekta pappersprodukter som man fick tag på och skicka dessa till användarna. Klorikampanjen blev mer känd och 88/89 började resultat uppstå. Icke-klorblekt papper började användas i blöjor, kaffefilter och toalettpapper. Metoder och kunskaper för att substituera produktionen var kända sedan länge vilka faller inom benämningen TCF (Total Chlorine Free). Kemikalieinspektionen hade konstaterat att det i princip inte finns några pappersprodukter som behöver klorblekas. Icke-klorblekta pappersprodukter listades av miljöorganisationer (se avsnitt 1.3.2) och listorna skickades till användare. Efterhand kom miljömärkningen. Och skogsindustrin - ledd av företag som SCA, Stora och Modo - marknadsförde sin miljövänliga profil.

Men Greenpeace menade att skogsindustrin förde konsumenterna bakom ljuset då produktionen av den blekta massan faktiskt ökade i Sverige. Det berodde på att 90% av produktionen exporterades. Och p.g.a. de goda exportmöjligheterna ansökte Mönsterås bruk 1989 (ägd av Södra Skogsägarna) om tillstånd att fördubbla tillverkningen av klorblekt massa, vilket bruket också fick. Man lovade att hålla utsläppsnivån konstant. Greenpeace hävdade dock att marknaden för icke-klorblekta pappersprodukter växte även utomlands samt hänvisade till kemikalieinspektionens slutsatser att klorblekningen inte nödvändigtvis behövs i produktionen. Greenpeace mobiliserade vidare en protestkampanj mot Mönsterås bruk och videofilmade skadorna på den marina miljön vid bruket. Lokala fiskare deltog och visade upp missbildade fiskar för kommunpolitiker. Greenpeace hänvisade också till andra bruk, t.ex. Aspa bruk, som hade påbörjat massaproduktion utan klorblekning. Mycket viktigt i sammanhanget var också att Greenpeace kunde notera framgångar i andra länder, framförallt i Tyskland, så efterhand upphörde motståndet mot klorfri blekning i Mönsterås bruk utan påtryckningar från statsmakterna.¹⁷³

Enligt MA var det marknaden, framförallt tyska och engelska pappersuppköpare, samt den allmänt utbredda kännedomen om klorgasens negativa effekter som var drivande när klorgasen försvann. När det väl fanns en uppslutning och ett kundtryck på pappersbruken gick det fort att byta ut tekniken.

I takt med att kloranvändningen i massatillverkning minskade uppmärksammade Greenpeace att Eka Nobel AB (senare Akzo Nobel) - Sveriges då största tillverkare av klorgas - sökte parera den minskade efterfrågan från skogsindustrin genom att marknadsföra klorgasen för plastindustrin. Därmed började Greenpeace att rikta uppmärksamheten mot själva tillverkningen av klorgasen. Under 8 majdagar 1991 gjordes en protestaktion mot Eka Nobel då två Greenpeaceaktivister skruvade fast en låda på den järnvägsräls som företaget levererar sina produkter på. Aktivisterna bosatte sig i denna låda under dessa dagar medan Greenpeace talade inför media och samlade namnunderskrifter från lokalbefolkningen (700 st.). Efter 8 dagar tog

¹⁷¹ Greenpeace magasin 5/87:18-9; 4/88:22-3

¹⁷² Greenpeace magasin 1/88:16-20

¹⁷³ Greenpeace magasin 4/89:20; 1/90:18-9; 3:90:8; 4:91:2; 3/92:"mitt i tidningen"

polisen över och avslutade aktionen. Eka Nobel hade endast skrivit ett brev till Greenpeace och där stod bl.a. följande:

”Kraven på avveckling av klor och klorprodukter kan inte ställas på Eka Nobel utan måste riktas mot avnämarna av klor i samhället, skogsindustrin, plastindustrin, byggnadsindustrin, verkstadsindustrin, vatten- och avloppsreningsverk m.fl. och inte minst den enskilde konsumenten.”¹⁷⁴

Efterhand blev dock Eka Nobel tvunget att ge upp klogasen. Men företaget gick till offensiven och producerade sin egen ”vitbok”. Efter att klogasen nära nog försvunnit från svenska och utländska massabruk kontrar företaget med att klordioxid inte är skadligt för naturen och att detta skulle vara vetenskapligt bevisat. Klordioxid ger visserligen utsläpp av klorat som orsakar skador på tång men kloraten går att få bort med rening. Alltså kan man bleka papper med klordioxid. Greenpeace hänvisar dock till osäkerheten - det finns andra föreningar associerade med klordioxid som man inte vet konsekvenserna av - och den därtill sammanhängande försiktighetsprincipen: ”Ingen vet idag säkert vad som händer när klororganiska föreningar kommer ut i naturen. Men det finns ett sätt att utesluta risken - och det är att helt sluta bleka med klor!”¹⁷⁵ Tendensen är dock att klordioxiden, enligt MA, börjar efterfrågas allt mer. Dessutom får klordioxiden stöd av miljömärkningen. SNF:s Bra Miljöval godkänner inte klordioxid vid pappersblekning men det gör det nordiska ministerrådets miljömärkningssystem, Svanen. Så pappersbruk som Aspa bruk, som en gång pekades ut som ett gott exempel av Greenpeace, har börjat använda klordioxid för pappersblekning. Mönsterås bruk har emellertid kontaktat Greenpeace för att höra om deras åsikt och de har ännu (aug -98) inte, enligt MA, infört klordioxiden.

PVC-plast

Efterhand som problemet med klorblekning i massatillverkning började lösas utifrån Greenpeace synvinkel (alltså innan klordioxiden lanserades som ett miljövänligt alternativ) identifierades PVC-plasten som ett nyckelproblem. Klorföreningar finns även i PVC-plast (som också innehåller en mängd andra ämnen vars miljöfarligheter är mer eller mindre kända). I Sverige är den enda tillverkaren av PVC-plast Norsk Hydro vid Stenungsund. Problemen med PVC-plast var kända vid 90-talets början och från regeringshåll i Sverige och utomlands började man diskutera lösningar. I Sverige gjordes en frivillig överrenskommelse mellan Norsk Hydro och miljöministern att ta bort några produkter, men det var inte mer allvarligt för företaget än att man kunde planera utbyggnaden av en ny fabriksbyggnad. Företaget försökte också övertyga omvärlden, med en ”vitbok”, där det skall stå att PVC inte är så miljöfarligt och t.o.m. återvinningsbart. Greenpeace menade att detta var osant och protesterade mot planerna på utbyggnaden som dock kom att tillåtas av koncessionsnämnden.¹⁷⁶

Greenpeace överklagade till regeringen. 1992 skickade man också ut en faktabroschyr till Sveriges samtliga kommuner och landsting där man ställde frågan ’Vem behöver PVC?’. 309 utskickade brev resulterade i 141 svar och 97 av dessa tog klart ställning för PVC-plastens avveckling. Norsk Hydro svarade i sin tur med att skicka ut en egen broschyr. De många positiva svaren ur Greenpeace synvinkel kom att bli en symbol för Greenpeace kampanj mot PVC framöver. Man kunde peka på en god

¹⁷⁴ Greenpeace magasin 3/91:17

¹⁷⁵ Greenpeace magasin 1/94:24

¹⁷⁶ Greenpeace magasin 4/90:30; 1/92:14; 1/93:8-9

uppslutning kring frågan. Greenpeace fick vidare draghjälp av kretsloppsdelegationen som kom att föreslå en avveckling av PVC.¹⁷⁷

1996 kom en delseger för Greenpeace, när det gäller PVC-motståndet, i och med att riksdagen uttalade att PVC inte hör hemma i kretsloppssamhället. Ansvar för att fasa ut PVC skulle dock vara frivilligt vilket Greenpeace kritiserade. Man menar att det är otillräckligt. Genom de frivilliga ansvarerna skapas utrymmen för företagen att plocka fram nya argument i försvaret av farliga ämnen. Och man kan peka på att företag inte åstadkommer förändringar på det sättet. Tarkett, som exempel, är världens näst största golvföretag och de största enskilda PVC-användarna i Sverige. De använder PVC-plast levererad från Norsk Hydro och har upprepade gånger uppvaktats av Greenpeace sedan 1990. Sommaren 1993 började man sälja produkter utan PVC-plast vilket kan ha samband med den ganska massiva uppmärksamheten kring frågan då kommuner och landsting uttalade stöd kring PVC-plastens utfasning. Men mot slutet av 1996, efter riksdagens uttalanden om PVC-plastens utfasning, hade Greenpeace återigen anledning att protestera mot Tarkett när företaget gjorde klart att det inte fanns några planer på att avskaffa PVC, trots att det hade tagit fram PVC-fria golv.¹⁷⁸ Greenpeace hänvisade därmed till substitutionsprincipen - det finns fungerande alternativ på marknaden som är bättre ur miljösynpunkt som t.o.m. Tarkett själv har varit med om att ta fram - men företaget fick fortsatt statligt tillstånd för sin verksamhet. De förde menar GL ett oerhört tekniskt resonemang om PVC-golvets högre kvalitet som man säljer till kirurgsalar i sjukhus och entréhallar vid skolbespisningar. Det ställs krav på renlighet, slitage etc och det finns inga plastalternativ som duger. Marknaden och marknadsandelarna kräver en viss kvalitet och Tarkett anser sig inte ha råd att i dagsläget substituera bort PVC-plasten. Men det finns stengolv och annat material, säger GL, och det omfattas tydligen inte av substitutionsprincipen.

Öppningar inom den politiska arenan och breddning av problembilden

Så Greenpeace enträgna fokus på klorblekt papper och PVC har ännu inte lett, tycker man till några tillfredsställande slutliga lösningar. Det finns ännu inga tvingande lagliga restriktioner. Greenpeace erfar att både hemmamarknaden och exportmarknaden är viktiga att få med sig. Om företagen uppfattar att marknaden kräver de nya alternativen så är plötsligt inte tekniken någon hämsko längre. Men inom Greenpeace erfar man också hur osäkert det är att förlita sig på marknaden och hur, i deras perspektiv, miljöovänliga alternativ marknadsförs som riskfritt och återvinningsbart. Marknaden är nyckfull. Därför menar Greenpeace, enligt MA, att tvingande lagliga restriktioner som regel ändå behövs parallellt med en utbredande allmän medvetenhet om riskerna.

Även om de tvingande lagliga restriktionerna saknas erfar intervjupersonerna att det ändå har hänt och händer resultat på den politiska arenan och då på den principiella nivån. Parallellt med konfrontationerna mot specifika företag och med den allmänna opinionsbildningen har Greenpeace på senare år arbetat politiskt med att försöka binda beslutsfattare till långsiktiga politiska målsättningar. Istället för att snävt fokusera blott klostret har man arbetat för "generationsmålet" - dvs att utsläppen av alla farliga ämnen ska upphöra inom en generation (25 år).¹⁷⁹ Det är inte Greenpeace som har formulerat målet från början men organisationen har snappat upp det och propagerat för det inom det internationella forumet Oslo-Pariskommissionen.

¹⁷⁷ Greenpeace magasin 3/92:10; 4/92:14

¹⁷⁸ Greenpeace magasin 3/93:6-7; Greenpeace fotoreport 1/96:3; 3/96:7-10; 4/96:4

¹⁷⁹ se www.greenpeace.se/9camp/4toxics/nordsjodekl.htm 99 05 20 för vissa definitioner mm

Därigenom (1995) har 15 länder i Europa samt EU-kommissionen förbundit sig att anpassa sin kemikaliepolitik så att generationsmålet kan uppnås. Och detta mål formulerades i en miljöproposition som riksdagen antog under våren 1999.

För Greenpeace innebär detta inte bara ett slutmål som man har nått fram till. Det utgör en referenspunkt att förhålla det kollektiva handlandet till fortsättningsvis. GL konkluderar följande (vid intervjutillfället var det alltså "bara" en proposition):

"Så då har vi fått igenom ett väldigt starkt politiskt beslut, och då kan vi använda den sedan på marknaden, nu när det här har gått igenom. /.../ Då har vi ett konkret politiskt mål, bindande mål, som riksdagen ansluter sig till och då kan vi använda det som ett oerhört starkt verktyg gentemot industrin exempelvis."

'Var är era avvecklingsplaner?' blir ett nytt möjligt argument för Greenpeace i den konkreta konfrontationen. "Man kan med sådana här politiska beslut säga att det är den här vägen det kommer att gå" säger GL, men menar samtidigt att politiker förlitar sig allt för mycket på industrins frivilliga ansvar. Man räknar med att industrin frivilligt ska upphöra med farliga utsläpp. År 2003 ska man göra en utvärdering och om det visar sig att utvecklingen inte går med tillräcklig hastighet åt det håll man tänker sig kan regeringen överväga att använda andra mer tvingande styrmedel. Men fram till dess får industrin fria händer att lösa problemen och GL menar att den här tiden mycket väl kan komma att utnyttjas, av industrin, till att förändra målsättningarna istället för att uppfylla dem.

Greenpeace har också breddat sin verksamhet, kring gifter som sprids i naturen på lokal nivå, som också bidrar till att sätta tryck på den nationella politiken. Under hösten -98 genomförde Greenpeace en landsomfattande turné som gick ut på att ta prover vid ett urval av kommunala soptippar. Efter att ha uppmärksammat förgiftningar i sjön Molnbyggen utanför Leksand sommaren 1998 och kopplat dessa till den kommunala soptippen ville man uppmärksamma det mer generella och dolda miljöproblemet om naturfrämmande ämnen som kan misstänkas läcka ur landets soptippar. Efter turnén kunde man presentera en lista med över 300 vattendrag som har förorenats av lakvatten från kommunala soptippar. Enligt MH¹⁸⁰ har denna kampanj fått ett mycket bra gensvar både på lokal och nationell nivå. På flera håll har kommuner börjat undersöka problemen närmare och många lokala individer och grupper som länge helt isolerade har pekat på problembilden har fått möjligheter att utveckla kontakter och få stöd.

Avslutning klorkampanjen

Vad illustrationen av klorkampanjens förlopp ovan visar är hur rollen och frågan förändras över tiden. Det är hela tiden en fråga om att identifiera, uppmärksamma och driva vidare en fråga. Men i takt med att omvärlden reagerar på olika sätt skapas läsningar på vissa håll och utrymmen på andra. Det har t.ex. skapats öppningar inom näringslivet genom att företagen upplever tryck utifrån, från marknaden och från allianser av motståndare mot exempelvis PVC. Men exemplen indikerar att det alltid kan finnas utrymme för såväl gamla som nya alternativ att komma fram bakom en fasad av miljöargument. Och inom Greenpeace tycks det finnas en viss tveksamhet att gå vidare med denna fråga i form av att konfrontera enskilda företag. "Vi kom långt men vi

¹⁸⁰ kort uppföljningsintervju per telefon 99 05 20

kom inte riktigt till världens ände på den vägen så att i våra diskussioner har det känts som att det kan vara vettigt att pröva lite andra vägar” säger MA. Det finns istället ett större intresse att vända sig direkt till politiska arenor. Som GL erfar det börjar man på politisk nivå förmå att se hela problembilden ” och då kan ju inte vi stå kvar och bara peka på klor”.

Så rollen förändras genom processen. När det finns respons inom den politiska sektorn för en viss fråga som Greenpeace har definierat som viktig behövs inte längre den direkta aktionen för att skapa uppmärksamhet. Och inte heller kan man enbart peka på PVC eller ens klor. Frågan drivs på ett mer generellt och principiellt plan. Samtidigt är inte den direkta aktionen uträknad för framtiden eftersom löften, målsättningar och principer aldrig garanterar miljöhänsyn som Greenpeace erfar det. Det är fortfarande trögt med lagliga restriktioner och med hjälp av de etablerade målsättningarna, löfena och principerna skapas hållhakar för konfrontationer i framtiden. Därmed har man breddat sitt fokus från enbart klor till miljögifter mer generellt och principiellt och man bär med sig frukterna av det tidigare politiska arbetet som en grund för kommande argument.

4.2.5 Det kognitiva handlandet

Förutom att illustrationen av klorkampanjen visar hur rollen förändras över tid och vilka omvärldselement man interagerar med så kan man också se hur organisationen agerar kognitivt utåt. På ett övergripande plan handlar det om att identifiera, uppmärksamma och driva miljöfrågor. Det kognitiva handlandet hänger alltså ihop med rolluppfattningen. Men detta kan också brytas ned till en kunskaps-, menings- och regel(standard)dimension.

För det första bidrar Greenpeace till att producera och sprida information och kunskap och överhuvudtaget till ett kritiskt perspektiv på miljöfrågor. Det handlar om specifik information/kunskap kopplad till specifika miljöproblem, t.ex. klor och kloranvändning. Det är inte nödvändigtvis egen kunskap som produceras. Olika utredningar och fältundersökningar producerade av forskare och myndigheter visar sig vara nyttiga påverkansmedel, liksom erfarenheter från yrkesgrupper (t.ex. fiskare). Greenpeace tenderar att samla in sådan kunskap som pekar på ouppmärksammade problem och okända faror och därmed tenderar man att utgå från det ”värsta tänkbara scenariot”. Eftersom det för Greenpeace handlar om att upptäcka och identifiera potentiella faror eller skyddsvärda objekt (t.ex. nyckelbiotoper i skogen) samt belysa dessa för en allmänhet och berörda organisationer är det poänglöst att problematisera och ifrågasätta upptäckterna allt för mycket. När det väl finns en välgrundad misstanke om fara finns det också en tillräcklig grund för att åtgärder behövs, t.ex. förbud av klor i tillverkning. För att identifiera faror används inte bara befintligt material. Greenpeace tar ibland egna prover och gör egna fältundersökningar och i detta ligger också att identifiera miljöbovar, att kunna peka på ett samband mellan t.ex. utsläpp och utsläppande verksamhet.

Dessutom vill jag betona att Greenpeace är en kunskapsaktör i den meningen att man utvecklar en pragmatisk kompetens att reflektera över hur samhället och olika samhällsaktörer fungerar, vilka aktörer som är viktiga att förhålla sig till och hur de reagerar vid olika situationer. Men denna aspekt är mer implicit och ingår inte som ett grundelement i det utåtriktade kognitiva handlandet. Snarare är det en kompetens som Greenpeace behöver utveckla internt som grund för det utåtriktade handlandet (se avsnittet 4.4.3, underrubrik: kompetens). Ändock sprider Greenpeace det

kritiska perspektivet, till sina stödmedlemmar och andra, att vi inte kan slå oss till ro med företagens och myndigheternas miljöargument och detta bekräftas med hjälp av konkreta exempel på sådana aktörers misstag och handlingsoförmögenhet.

”Miljöboven” är därmed ett viktigt kognitivt verktyg för Greenpeace.

Identifieringen av fara är som jag nämnde viktig för Greenpeace. Enbart misstanken om fara är tillräcklig för att motivera handling och det försvaras med försiktighetsprincipen. I aktuella faktablad¹⁸¹ från Greenpeace nämns försiktighetsprincipen och substitutionsprincipen som ytterst centrala i miljöarbetet. De är ”tagna” som GL säger och används flitigt i politiska sammanhang. De är viktiga som ett sätt att ordna tänkandet, att driva hela tänkandet i miljöfrågor åt rätt håll och som ett sätt att föra kommunikationen på ett generellt plan, menar MA. Men det är också två principer som används ytterst begränsat i praktiken hos myndigheter och företag som de aktiva erfar det, trots att de är allmänt legitimerade och uttryckta i bl.a. Riodeklarationen och i lagstiftning. I konkreta juridiska och politiska fall väger de alltför lätt. Det är helt enkelt inte fruktbart att komma dragandes med principerna om man söker påverka företag i en viss riktning, om det samtidigt finns ett motstånd. Principerna kan alltid tolkas annorlunda, vilket exemplen i illustrationerna ovan visar på. PVC-plast har högre kvalitet vilket kunderna kräver. Teknologiska alternativ till klorgasen vid pappersblekning fanns långt innan pappersbruken började använda dem men man hävdade, enligt MA, att de inte skulle fungera eller vara ekonomiskt möjliga. När det uppstod ett tryck utifrån och när marknaden började efterfråga klorfritt papper i stor skala gick det dock fort att substituera tekniken. Numera börjar istället klordioxid användas och det motiveras av ekonomiska skäl.

Greenpeace har alltså dåliga erfarenheter av konfrontationer som förs med en argumentationsgrund fyll av en massa allmänna principer, eller vad jag kallar principstandarder. Trots det hänvisar man ständigt till dem och man sätter stor tilltro till en princip som tycks få ett större utrymme i de politiska diskussionerna, nämligen principen om ”omvänd bevisbörda”. I dagsläget är det ”samhället” som måste bevisa att någonting är farligt, men hur ska samhället kunna göra det när det egentligen inte går att bevisa någonting med 100% säkerhet. GL sätter stor tilltro till denna princip som egentligen är en förlängning av försiktighetsprincipen och menar att det kan innebära ett paradigmskifte i miljöarbetet. Det innebär att företaget måste bevisa att en produkt är ofarlig innan man får producera och sälja den. Om en sådan princip skulle komma att tillämpas systematiskt hos t.ex. kemikalieinspektionen förändras arbetssituationen för Greenpeace. Det torde bli lättare att framföra sina argument om potentiella faror. Men samtidigt är det lätt att förutse förekomsten av skiljelinjer och konflikter i framtiden när det gäller principens praktiska tillämpning. Om det inte går att med 100% säkerhet bevisa att någonting är farligt hur skulle man då kunna bevisa att någonting är ofarligt?

Förutom att hänvisa till principer i kommunikationen med omvärlden arbetar man också för att införa nya principer (konventioner) eller principiella mål, på nationell nivå och framförallt på internationell nivå. Det handlar t.ex. om ”generationsmålet” vilket jag var inne på tidigare. Genom att politiskt arbeta för principiella mål som införs i lagstiftning och måldokument skapas verktyg för framtida konfrontationer. Genom de principiella målen växer argumentationsgrunden och den kognitiva bördan minskar. Man behöver inte i första hand identifiera faran med en viss verksamhet. Det räcker med att hänvisa till frånvaron av avvecklingsplaner. Genom att arbeta kognitivt för principiella mål på det politiska planet har man alltså investerat för en mer effektiv konfrontation i ett senare skede.

¹⁸¹ Faktablad från Greenpeace: ”Miljögifter. Människan full av farliga kemikalier?”

Kunskaper och standarder främst i form av principer (Inom Greenpeace finns också ett normativt argument som går ut på att tillskriva aktörerna ansvar för sina handlingar men det är knappast ett argument som biter särskilt hårt eftersom aktörerna i första läget förmodligen har haft något skäl, t.ex. vinstmaximering, att fränsäga sig ansvaret) ingår alltså som viktiga ingredienser i den kognitiva kommunikationen med omvärlden. Ett tredje element är att Greenpeace också måste förmedla en mening för det miljövänliga handlandet och motivera varför förändringar är viktiga. Ett sätt att göra det är förstås att tala om konsekvenserna av ett visst ämne. Vi dör av klor! Men för att exempelvis företagen ska lyssna förutsätts i regel något mer. Jag frågade MA vad som krävs av Greenpeace för att andra ska lyssna och svaret blev rakt på sak:

”Att vi innebär ett hot för dem eller att vi har den kunskap som de vill ha. Men till väldigt stor del lyssnar folk på oss därför att vi är ett hot. På det politiska planet och gentemot industrin är det nästan bara så.”

Greenpeace är ett hot i den meningen att man kan gå ut och säga att en verksamhet, eller ett mandat missköts. Men för att detta ska bli verksamt behövs en tredje part som visar att det är fler än några få Greenpeaceanhängare som protesterar. För Greenpeace handlar det om att demonstrera en så massiv uppslutning som möjligt. För att företag, politiker och även myndigheter som koncessionsnämnden ska lyssna förutsätts att fler än några Greenpeaceaktivister omfattar budskapet. Enligt PS så kan man se de riktigt genomgripande effekterna av kampanjarbetet när stora delar av allmänheten omfattar de åsikter Greenpeace har. Så med hjälp av symboler som namnunderskrifter, högar med itu-rivna papper, protestbrev och delaktighet från allmänhet via exempelvis presskonferenser, ”goda exempel” (Aspa bruk), dokumenterade samtycken (myndigheternas svar till Greenpeace att ingen behöver PVC) mm demonstreras att uppslutningen kring frågan är massiv. Funnes det inte någon uppslutning kring den specifika frågan kunde företagen lugnt övertyga sig själva att den existerande efterfrågan hålles stabil. Kunderna kommer tillbaka. Regeringspartiet önskar som regel bli omvald. Likaså ska koncessionsnämnden, enligt sina föreskrifter, ta allmänhetens yttranden i beaktande om sådana finns. Att symboliskt kunna peka på en uppslutning är sålunda ett viktigt kognitivt verktyg för Greenpeace. Det är så hotet demonstreras. Och finns det ett hot mot makthavarna så finns det utrymme för dialog.

4.3 Interaktion med andra aktörer

Greenpeace kognitiva verksamhet har med nödvändighet en materiell sida. För att påverka med hjälp av 5000 namnunderskrifter måste man samla 5000 namnunderskrifter. Sålunda förutsätter Greenpeace kognitiva påverkan en intensiv praktisk verksamhet. Det handlar om att hela tiden mobilisera anhängare - lokalbefolkning, yrkespraktiker, myndigheter, forskare och även företag. Men organisationer och människor i Greenpeace omvärld utgör inte bara symboliska resurser. Myndigheter, forskare, yrkespraktiker och andra miljöorganisationer har tillgång till kunskaper och information. Med hjälp av media kan information och symboler spridas. Staten har reglerande och sanktionerande möjligheter.

Greenpeace utåtriktade praktiska verksamhet handlar följaktligen inte bara om påtryckning mot företag och myndigheter utan kan ha ett flertal syften och se ut på olika vis. Här nedan undersöks närmare interaktionen med olika omvärldsaktörer. Det undersöks vilka typer av interaktion som förekommer, förekomsten av läsningar och öppningar i omvärlden och på vilket sätt andra aktörer kan bidra till eller motverka

Greenpeace aktiviteter. Härnäst följer en redogörelse för Greenpeace interaktion med statliga organisationer, företag, andra miljöorganisationer och allmänheten.

4.3.1 Interaktion med statliga organisationer

Klorkampanjen visar att Greenpeace i ökad utsträckning har agerat inom den politiska arenan i takt med att medvetandet om den generella problematiken kring miljögifter har ökat. Man tycker inte att man kommer så mycket längre av att konfrontera enskilda företag i denna fråga men genom att agera politiskt kan Greenpeace istället vara delaktig i skapandet av mål, beslut och principer som medger en mer generell träffbild på ett problem. I klorkampanjen har man gått från den fokuserade direkta aktionen till att agera på den mer generella principiella och politiska nivån. Samtidigt ger produkten av detta arbete potentiella verktyg till att fortsätta med konkreta direkta aktioner i framtiden.

Genom dessa erfarenheter av politiskt arbete har man kommit att identifiera miljödepartementet och den f.d. miljöministern (Anna Lindh; intervjuerna skedde före regeringens ombildning i och med valet -98) som viktiga strategiska kanaler att kommunicera sina budskap genom. Miljödepartementet är också det statliga organ man tycker sig ha bäst relationer till. Man har nästan dagliga informella kontakter. Man uppfattar att miljödepartementet och miljöministern har samma agenda och man uppfattar att den positiva attityden är ömsesidig. De efterfrågar Greenpeace kunskaper och man uppfattar det t.o.m. som att miljöministern uppskattar konfrontation. När Lindh får skäll stärks hennes kort i regeringen, säger GL: "Det ska man tänka på. Det vi gör, och det naturskyddsföreningen och alla andra gör, när vi uppmärksammar problemen - skriker om problemen - så är det fantastiska verktyg, för dem som jobbar politiskt åt samma håll". Man ska alltså tänka på att det finns en maktkamp inom regeringen och mellan departementen där miljön står i konflikt främst med finansdepartementet. Och då det sistnämnda har en stadig maktposition i regeringen blir externa högljudda påtryckningar ett trumfkort för miljöministern. Och enligt GL så efterfrågar ministern och departementet högljudda protester. Så det är miljödepartementet som Greenpeace identifierar som den främsta politiska kanalen och den viktigaste kontakten inom staten. Enligt ett par intervjupersoner är det inte riktigt intressant att vända sig mot oppositionspartier.

Samtidigt som det finns öppningar finns det också en generell kritik riktad mot den förda miljöpolitiken som går ut på att politiska mål, exempelvis generationsmålet, formuleras som frivilliga att uppfylla. Då krävs det, enligt GL, att Greenpeace och andra organisationer hela tiden trycker på mot industrin, exempelvis genom att hänvisa till de politiska besluten. Och han fortsätter: "På något sätt känns det som om att politikerna utgår ifrån att vi ska utgöra den här pressen som tvingar företagen". Det är alltså frivilligorganisationerna som skulle åstadkomma att frivilligt ansvar blir reellt ansvar och detta misstänks av honom vara en medveten strategi från statens sida. Inom Greenpeace vill man givetvis inte vara ett substitut för staten.

Miljövårdsberedningen har man från fall till fall haft utbyte av i de uppdrag som ligger inom Greenpeace arbetsområden. Då försöker man ha ett inflytande på det uppdraget genom att framföra synpunkter och publicera rapporter. Greenpeace deltar i sådana sammanhang och i andra typer av utredningar och fungerar då ungefär som en remissinstans. Enligt flera av intervjupersonerna uppfattar man dock inte sådana processer som särskilt betydelsefulla för Greenpeace eller ens meningsfulla. Sålunda är

man också återhållsam med att delta och är i de fall det ändå sker inte benägen att kompromissa.

Andra centrala myndigheter, såsom naturvårdsverket, kemikalieinspektionen, skogsstyrelsen och jordbruksdepartementet kommer man bara i kontakt med för vissa specifika frågor. Och det är i första hand för att få tillgång till information och kunskap man tar kontakt med dessa myndigheter. Det finns mycket sådant att hämta där. Det produceras många fältundersökningar och rena faktarapporter som kan användas för olika syften. De centrala miljöförvaltande myndigheterna betraktas dock inte som lika politiskt intressanta som miljödepartementet och det beror inte enbart på att miljödepartementet ligger närmare den centrala politiska makten. Myndigheterna är nämligen i högsta grad delaktiga i formandet av politiken och det är också de som omsätter de politiska besluten i praktisk handling. Men även om Greenpeace försöker påverka också deras agenda och beslut så är de inte lika politiskt intressanta och skälet tycks dels vara att de mer uppfattas som motparter än miljödepartementet. De är trögare, handlingsoförmögna och väger olika intressen mot varandra (framförallt naturvårdsverket) till särintressenas - näringslivets - fördel. Naturvårdsverket uppfattas som en kvarleva av Valfrid Paulssons dagar, av en doktrin från 1968 då man säger "längre skorstenar, längre rör" och hela tiden förespråkar tekniska lösningar. Verket uppfattas inte vara i fas med utvecklingen. En viktig anledning till att Greenpeace inte konfronterar myndigheterna är också att Greenpeace inte utgör ett särskilt stort hot mot t.ex. naturvårdsverket. Man avsätter inte naturvårdsverket på samma sätt som man avsätter regeringen.

Attityden till myndigheterna är ändå att de behövs. Problemet är att de borde aktiveras bättre. De borde kunna göra mer och man är kritisk till att de bara satsar resurser på redan identifierade problem. Därmed är man alltför ointresserad av miljöproblem som är svåra att observera och mäta och som man inte vet så mycket om. Denna attityd kan nästan betraktas som en konstant under den tid Greenpeace Sverige har funnits.¹⁸² Likaså finns en konstant kritik mot myndigheterna i den mening att åtgärderna allt för ofta går ut på att reducera utsläppen till lägre nivåer. Istället för att helt förbjuda vissa substanser eller tillverkningsprocesser så kompromissar man med industrierna om nivåer, och detta helt i enlighet med miljöskyddslagstiftningen.

Miljödepartementet uppfattas i sin helhet uppskatta Greenpeace aktiviteter. Det förekommer inga direkta samarbeten men de uppfattas ha ett utbyte av Greenpeace protester och kunskaper för progressiva ändamål och Greenpeace bjuds in på bl.a. seminarier och publika debatter. Inom de övriga centrala myndigheterna kan det finnas enskilda individer eller "progressiva krafter inom verken" som uppskattar Greenpeace men inte myndigheterna som sådana. De enskilda progressiva krafterna har nytta av Greenpeace protester och kunskaper. Men i regel uppfattar man att de inte lyssnar och att de inte heller drar nytta av de kunskaper som Greenpeace har kring specifika frågor. Kemikalieinspektionen ger tillstånd för industrier att använda olika kemikalier i produkterna. I dagsläget ger man tillstånd för ämnen som inte har bevisat farliga potentialer. Men det kan finnas många ämnen som är farliga utan att man vet det. Hur skulle man kunna veta eller misstänka det? Enligt GL kontaktar inspektionen i alla fall inte Greenpeace för att fråga om ett ämne är farligt eller ej. Naturvårdsverket fick i uppdrag av regeringen att analysera och föreslå avvecklingsplaner när det gäller PVC. I det arbetet hade de kontakter med näringslivet och industrin och tog, enligt GL, till sig deras argument som handlade om arbetstillfällen och end-of-pipe lösningar. Men han kunde inte erinra sig att naturvårdsverket kontaktade Greenpeace i den frågan trots att

¹⁸² Den slutsatsen törs jag dra efter att bl.a. ha läst ledaren och andra artiklar från samtliga nummer av *Greenpeace magasin* från 1984 och framåt.

organisationen länge arbetat med den globalt och enligt honom själv kan frågan bäst. Och i rapporten som skickades tillbaks till regeringen föreslogs tekniska lösningar men inga avvecklingar.

Inte heller Koncessionsnämnden för miljöskydd uppfattas vara någon progressiv statlig myndighet. Man har flera gånger, inte minst under klorkampanjen, deltagit i tillståndsförhandlingar men man uppfattar det inte som dagens arbetssätt att försöka komma åt företag på det sättet även om det inte kan uteslutas inför framtiden. I vissa frågor kan det ha stor betydelse, menar MA.

I och med införandet av miljöbalken har miljöorganisationer fått talerätt, exempelvis rätt att överklaga domar och beslut om tillstånd, godkännande och dispens enligt lagarna i miljöbalken. Ett förbehåll är dock att organisationen är öppen för allmänheten och därmed ska man ha minst ett par tusen medlemmar. Greenpeace har knappt 80 000 stödmedlemmar men i formell mening endast högst 20 medlemmar vars enda funktion är att utse styrelse. Därmed skulle Greenpeace kunna missa talerätten. Intervjupersonerna tolkar detta som att ett misstag har begåtts och man har inga konspiratoriska misstankar. Man har fört en dialog med bl.a. f.d. miljö- ministern och det tycks inte ha varit någon avsikt att hålla undan Greenpeace från tillståndsprövningar. Det får därmed bli en fråga för praxis att avgöra. Enligt intervjupersonerna är det ändå inte ett centralt angreppssätt för Greenpeace att sätta dit företag i miljödomstolen även om det kan vara betydelsefullt i enskilda fall.

Sammanfattningsvis kan man säga att det är miljödepartementet som kommit att identifieras som den viktigaste kanalen inom staten. Det kan förstås med bakgrund i att det är där man också identifierar tendenser till viktiga politiska innovationer. Det finns öppningar inom miljödepartementet och därmed utrymme för Greenpeace att agera. Annars finns det en kritik mot den statliga politiken generellt i den meningen att det är för lite inslag av tvingande lagliga restriktioner och för mycket tilltro till frivillighet. De övriga centrala myndigheterna betraktas som en kvarleva av 60- och 70-talens miljövårdsförvaltning, med fokus på enbart synliggjorda miljöproblem, teknokratiska lösningar och intresseavvägningar. Man uppfattar sig inte heller uppskattad från dessa håll utom från enskilda progressiva individer. Däremot används den kunskap som produceras inom de statliga myndigheterna.

4.3.2 Interaktion med företag

Greenpeace interaktion med industrin handlar i regel om konfrontation även om det finns exempel på samarbeten, dialog och kunskapsutbyte. Man hade t.ex. ett kortvarigt samarbete med IKEA när företaget fasade ut PVC-plasten i sitt sortiment. Men industrin är utsatt för en konstant kritik av Greenpeace i sin handlingsoförmåga och benägenhet att skjuta ansvaret ifrån sig till marknaden.¹⁸³ Man är i grunden också misstänksam mot de miljöpolicy och miljöprofiler som företagen numera lyfter fram. I en aktuell programskrift sägs följande:

”Idag pratar företagen om miljöfrågor som om de själva vore miljöorganisationer. Vi respekterar det konstruktiva arbete som de faktiskt gör, men är djupt bekymrade över allt som inte görs och som göms under alla vackra ord.”¹⁸⁴

¹⁸³ Den kritiska attityden gör sig ständigt påmind i Greenpeace egna texter.

¹⁸⁴ ur programskriften ”Avveckla Greenpeace”

Inom Greenpeace är man skeptisk till de nya miljöledningssystemen - då man konstaterar att det finns miljöcertifierade företag utomlands som tillverkar och exporterar DDT till tredje världen - även om man medger att de bör kunna föra någonting gott med sig. Men man misstänker en tendens hos företagen att gömma sig bakom miljöledningssystemen vilket är problematiskt eftersom dessa inte kommer åt de egentliga miljöproblemen, som t.ex. klimatfrågan och skogsskövling. Och därigenom blir de egentliga miljöproblemen mindre synliga, menar MA.

Framväxten av miljöledningssystemen eller miljöhänsyn överhuvudtaget påverkar dock inte själva interaktionen mellan industrin och Greenpeace. Om det för något gott med sig är det bra och om företagen ljuger är det inget problem med att fortsätta med direkta aktioner som förr. Däremot tror de aktiva att man kan ha en viss begränsad nytta av miljöpolicy och vad företag överhuvudtaget dokumenterar. Det handlar om att ta reda på företagets intentioner. Genom de dokument som företagen offentliggör, innehållande löften och framtidsplaner, skapas det hållhakar för Greenpeace att förhålla sig till i ett senare skede.

Kunskapsutbytet med företag är relativt sparsamt. Om man ska konfrontera ett företag behöver man visserligen veta en hel del. Innan man protesterade mot Tarkett behövde man, enligt GL, veta:

"hur deras planer ser ut globalt och nationellt. Man behöver veta hur mycket PVC de har använt förut, hur mycket de använder idag. Man behöver veta hur mycket PVC-golv de säljer i Sverige och hur mycket PVC-golv de säljer utomlands. Man måste veta hur de producerar, hur deras tekniska utrustning ser ut i fabriken, hur deras skyddsutrustning ser ut, hur deras avfallsbit ser ut - massor, massor - var de får sin råvara ifrån, vilka som är deras största kunder"

Var får de all denna information ifrån? Löften och planer kan man få från företagen själva. Men den mesta informationen kommer i regel inte från själva företaget - menar GL. Man kontaktar istället SCB, exportrådet och handelskammaren om uppgifter som rör ekonomin och man kollar t.ex. med kommunen, länsstyrelserna och naturvårdsverket om uppgifter som rör miljöbelastningen. Tillsynsmyndigheterna producerar en hel del fältundersökningar men ibland får man också ta emot allmänhetens tips eller göra egna fältprover. Det är som ett "detektivarbete", säger GL.

Utbyteskontakterna med företag är alltså sparsamma. Men allt oftare kontaktar företagen Greenpeace menar MA. De vill veta Greenpeace åsikt om någon fråga. De gör en slags pre-marknadsanalys och ställer frågan vilka problem som kan förknippas med den här produkten. Södra skogsägarna har t.ex. frågat vad Greenpeace anser om klordioxiden och de ska ännu inte ha infört det i Mönsterås bruk. MA tror att företagen vill försäkra sig om att Greenpeace inte ska protestera mot dem.

Att företagen kontaktar Greenpeace verkar uppfattas som positivt. Enligt PS så finns det en högre beredskap numera för företagen att få till stånd konkret förändring även utan tryck från myndigheter och i sådana fall är man inte främmande för dialog med näringslivet och trycka på i rätt riktning utan att det är någon konfrontation inblandad. Samtidigt kvarstår misstankarna. Företagen är smartare idag, menar MA. Man använder en annan argumentationsteknik. Man förnekar inte längre miljöfrågans allvarlighet utan tar istället upp den på ett ansvarsfullt och vetenskapligt sätt och anlitar eventuellt ett PR-företag som skriver egna rapporter, "vitböcker", inom vilka man utnyttjar olika typer av miljöargument som t.ex. att PVC-plast är återvinningsbart.

Så interaktionen med företag går alltså i första hand ut på konfrontation. Den kanske största generella förändringen är att den konfrontativa dialogen tycks vara mer kunskapsmässigt reflexiv. Företagen ignorerar inte miljöproblemen utan reflekterar över dem, kommer med lösningar i form av nya standardiserade rutiner och nya

produkter, använder miljöargument i sin marknadsföring och så vidare. Företagen gömmer inte undan problemen utan pragmatiserar dem, skapar marknadsmöjligheter tack vare dem. Paradoxalt nog kan det leda till att miljöproblemen blir mindre synliga som några av intervjupersonerna är inne på, vilket missgynnar konfrontation som metod. De aktiva inom Greenpeace känner att företagen är smartare och därför måste de vara smartare själva. Men att miljöarbetet på senare år har förändrats inom näringslivet tycks i ganska liten utsträckning leda till förändrade attityder och strategier från Greenpeace sida. Konfrontation betraktas fortfarande som ett viktigt verktyg även om man i högre utsträckning söker lösningar på andra arenor (t.ex. miljödepartementet). De måste bara tydliggöra skiljelinjerna. Det finns förvisso exempel på samarbeten och dialoger men det är ganska sparsamt med det. Det finns exempel på kunskapsutbyte men det är också marginellt. Om Greenpeace behöver veta känsliga detaljer om företagen vänder man sig i första hand till dess omgivning.

4.3.3 Interaktion med andra miljöorganisationer

Greenpeace brukar konstruera sig själv som aktiv och omvärlden passiv. "Handling istället för ord" säger man. Därigenom konstrueras också andra miljöorganisationer som passiva och PS menar att Greenpeace ju har en "benägenhet att gå från ord till handling. Det här är en organisation som inte bara pratar utan som också gör något" till skillnad från andra miljöorganisationer. Denna slogan och attityd gentemot andra miljöorganisationer har dokumenterats på annat håll¹⁸⁵. Men i själva verket är snarast uppfattningen idag att olika miljöorganisationer har olika roller och att Greenpeace roll har begränsningar och att andra organisationer som SNF och WWF helt enkelt är nödvändiga i arbetet mot ett hållbart samhälle. Samtliga intervjupersoner från Greenpeace ser de andra miljöorganisationerna som komplement snarare än som konkurrenter eller motparter. Man använder olika metoder och är olika kompromissbenägna men det är ingen tvekan om att man strävar mot samma mål. Man kan inte heller riktigt se det som att man konkurrerar om samma resurser, t.ex. medlemsuppslutning. Om andra människor vill stödja SNF istället för Greenpeace är det bra så länge Greenpeace har ett ordentligt medlemsunderlag, därför att SNF behövs också. Man attraherar olika givargrupper säger PS. Visserligen är man inte alltid okritisk till de andra organisationerna men då är det inget problem att framföra sina synpunkter. Så uppskattningen av de andra organisationerna är stor och man tror att det har en avgörande effekt på miljön att man inte står ensam. "Om inte SNF och WWF fanns ... jag vet inte vad som skulle hända", fasar GL. Rollfördelningen kan också vara gynnsam för andra miljöorganisationer. Enligt LG som tidigare var VD för Greenpeace men numera är verksam i SNF har Greenpeace direkta aktioner mot t.ex. skogsavverkningar kommit SNF tillgodo och hon nämner även utländska Greenpeaceavdelningar.

Som jag nämnde tidigare började Greenpeace Sverige att involvera sig i skogsfrågan -95/-96. Det hade länge funnits önskemål från den internationella organisationen att man i Sverige skulle engagera sig i skogsfrågan men man hade inte uppfattat någon roll för organisationen. Skogsfrågan sköttes bra av de andra miljöorganisationerna, i första hand WWF och SNF. Men 1996 blev det ändå naturligt för organisationen att delta i skogscertifieringsprocessen p.g.a. Greenpeace Internationals delaktighet i FSC och man kom att bli aktiv i de arbetsgrupper som utarbetade en standard (se avsnitt 2.3.3). När arbetet närmade sig ett slut mot sommaren 1997 hoppade dock Greenpeace av arbetet och kunde inte skriva under slutprodukten.

¹⁸⁵ Eyerman & Jamison 1987

Man kunde inte acceptera användning av gödsling vid nyplantering samt plantering av främmande trädslag på svensk mark. Andra miljöorganisationer, som SNF, WWF och MJV, kompromissade dock och skrev under. Jag frågade intervjupersonerna på Greenpeacekontoret om det var bra för miljön att dessa organisationer skrev på det här. Så här svarade GL:

”Ja (paus), men jag hade nog gärna velat se lite mer motstånd. Så kan man väl säga. Därför att miljöorganisationerna, tycker jag, fick ge efter lite för mycket, eller gav lite för mycket snarare. Men det är väl bra att någon, några, miljöorganisationer står bakom en sådan här sak, annars får den ingen relevans överhuvudtaget, tycker jag. Nu är det i alla fall en okej certifiering som skiljer ut sig från de här andra kvalitets-, s.k. miljöcertifieringar, ISO och sådant”.

Greenpeace kunde inte skriva under. Men det var ändå bra, för miljön, att andra organisationer gjorde det. Och det tyckte samtliga intervjupersoner. Den organisatoriska identiteten är uppenbarligen viktig, men också vetskapen om att det finns andra organisationer som jobbar för miljön på ett annat vis. Sålunda är den upplevda rollfördelningen lika central som den egna identiteten.

På frågan om Greenpeace har mycket kontakter med andra miljöorganisationer svarar samtliga intervjupersoner att det är ganska sparsamt med det men att de förekommer. Det finns kanaler men inga etablerade samarbetsformer. Kontakter sker mellan individer på ett ad-hoc mässigt vis exempelvis över en lunch.

När intervjupersonerna får svara på frågan vad de samtalar om i sina kontakter med individer från andra organisationer är frågespecifik kunskap en viktig aspekt och även kollegialt utbyte men det är i första hand strategiska frågor de tar upp. Generalsekreteraren, PS, diskuterar ibland gemensamma utspel med de motsvarande personerna på SNF och WWF. Det handlar om debattinlägg eller icke-offentliga insatser, t.ex. gemensamma skrivelser till miljöministern. Enligt PS händer det också att man informerar varandra innan man gör något utspel eftersom de andra organisationerna ofta blir inblandade indirekt. Det kan t.ex. hända att journalister ringer och frågar om Greenpeace tycker likadant och då är det bra att vara förberedd. Vidare vill man undersöka hur de andra organisationerna ser på en viss situation inför den egna planeringsprocessen. Det handlar t.ex. om man överhuvudtaget ska satsa på ett projekt som GL uttrycker det:

”Det är ju ingen idé om vi jobbar med skogsfrågor på samma sätt som naturskyddsföreningen gör utan det krävs ju att det i skogsfrågan finns något specifikt som vi kan tillföra. Om vi hittar ett sådant område, som vi bedömer är vettigt, så jobbar vi med det.”

Det är helt enkelt slöseri med resurser att göra samma sak, på samma sätt, som SNF och WWF och därför kollar man läget. Enligt MA kan man ofta skära ned på ambitionsnivån efter att ha undersökt de andra organisationernas strategier och planer. Men det handlar också om att kontrollera att de andra organisationerna inte vänder sig emot de egna planerna. Inom skogsfrågan har man försökt att kommunicera med de andra miljöorganisationerna om ”vad vi tänkte göra och vad vi såg som vår roll i debatten så att det inte skulle bli någon krasch på något sätt”, säger GL. Det handlar om att tala om vad Greenpeace tänker göra, fråga om det är Ok, om det behövs, om de andra har någonting emot det och så vidare i syfte att hindra konflikter. Denna form av utbyte sker också indirekt genom att man läser varandras dokument och pressmeddelanden.

Samarbetet och gemensamma aktioner är det dock sparsamt med. Ibland förekommer gemensamma debattutspel men Greenpeace håller sig rätt mycket för sig själv. En förklaring till att samarbetet är relativt sparsamt kan vara betydelsen av identiteten. Det är vanskligt att associeras alltför mycket med andra organisationer även

om de arbetar för samma mål. Man kan få ta ansvar för saker, t.ex. kompromisser, som man egentligen inte vill eller brukar förknippas med. MA säger att man måste ta hänsyn till medlemmarna.

Nu är det just SNF och WWF som intervjupersonerna i första hand förhåller sig till. De andra nämns knappt. Men även den organisation som kan tyckas vara mest motsatt Greenpeace i sin nischbildning - DNS - anses dock göra en nytta för miljön på sitt vis. Däremot förekommer just inga kontakter alls och en av intervjupersonerna kunde inte riktigt betrakta DNS som en miljöorganisation som driver miljöfrågorna framåt. Enligt intervjupersonen liknar DNS snarare ett konsultföretag som visserligen kan göra bra saker för industrin men som inte ligger i fronten för ett hållbart samhälle.

4.3.4 Interaktion med media och allmänhet

Media

Konfrontationen betraktas också som en slags kommunikation med allmänheten, som ett sätt att lyfta fram ett miljöproblem för allmänheten. Det är inte bara så att man behöver allmänhetens stöd för att effektivt kunna konfrontera ett företag, man vill även demonstrera ett felande företag (eller snarare verksamhet) för allmänheten. Kommunikationen förutsätter då media (TV och press).

Media medges vara en mycket viktig kanal för Greenpeace att agera genom. Det är genom media problemen kan uppmärksammas för en större publik och som därigenom möjliggör en bred reaktion på en viss fråga. Enligt MA är media också en måttstock. Om Greenpeace gör bra saker är det också intressant medialt. Men beroendet av media är också kännbart då intervjupersonerna inte tycker att media, framförallt på riksnivå, är lika intresserad av Greenpeace längre. Emellanåt är Greenpeace aktioner intressanta men alltför ofta är de ointressanta, åtminstone i jämförelse med hur det var vid slutet av 80-talet. Mats Holmberg (MHo) som har en journalistisk bakgrund spekulerar också kring problemen med mediastrukturen, att kanalerna har blivit fler och att ägarintressena alltmer syns. Kvällstidningarna driver hellre sina egna kampanjer och gör sina egna undersökningar medan man tidigare hade kontakter med olika organisationer såsom Amnesty och Greenpeace, erfar han.

Å andra sidan är det så att media inte alltid behövs. När Greenpeace protesterade mot avverkningar av skyddsvärd skog vid Njakafjället i Jokkmokkstrakten fanns inga intresserade journalister närvarande. Greenpeace lyckades få igenom sitt budskap ändå (med hjälp av sina egna ord) genom kanalerna till miljödepartementet och andra nyckelorganisationer. För att kommunicera med nyckelaktörerna behöver man inte alltid ta omvägen via media, delvis p.g.a. att organisationen redan har en upparbetad internationell legitimitet.

Det är till och med så att det kan finnas en fara med att alltför mycket associeras med media. MHo menar att det har gjorts en hel del "mediastuff", att Greenpeace har hängt upp en banderoll och sedan stuckit. Om protesten ska uppfattas som ärlig och genuin måste de Greenpeaceaktiva stanna kvar även om media tröttnar. Och stannat kvar har Greenpeace gjort på senare tid när man har protesterat mot skogsavverkningar.

Lokala organisationer och lokalbefolkning

Emellanåt interagerar Greenpeace med organisationer och grupper på den lokala nivån som ställer upp för Greenpeace exempelvis kunskaps- och erfarenhetsmässigt. Klorkampanjen visar att Greenpeace många gånger har haft nytta av yrkesfiskares erfarenheter. När Greenpeace protesterade mot planerade skogsavverkningar vid Svartedalen i Göteborgstrakten baserade man kampanjen på kunskaper om skogens naturvärden som den lokala aktionsgruppen "Rädda Svartedalens vildmark" hade samlat in genom skogsinventeringar. Och vetskapen om naturvärdena i skogen vid Njakafjället kan man tacka SNF:s Jokkmokkskrets för. Ett lokalt stöd (i form av t.ex. namnunderskrifter) har också en viktig symbolisk betydelse, menar MHO. Det syns. Det pekar på uppslutningen. Stödet har också en praktisk sida. Man får vatten från grannstugan och man får använda toaletten.

Så det lokala stödet kan vara oerhört värdefullt vid olika kampanjer, poängterar MHO. Samtidigt menar han att Greenpeace saknar en styrka på det lokala planet och gör i sammanhanget jämförelser med SNF. Greenpeace hämtar i första hand styrka på den nationella och internationella nivån men har också nytta av lokalt stöd. Men får att få detta måste man hitta andra organisationer och kan inte som SNF vända sig till sina egna lokala kretsar. Och det är inte heller så att man alltid får lokalbefolkningen med sig. När det gäller skyddet av skogen vid Njakafjället så fanns ett lokalt motstånd åtminstone till en början. Men man lyckades ändå övertyga miljödepartementet om behovet av skydd. Samtidigt skyddades lokalbefolkningens jakt- och fiskerättigheter och de fick en viss ekonomisk kompensation. Så i det fallet var det kontakterna med centrala politiska och förvaltande organ som hjälpte till att lösa en lokal konflikt snarare än tvärtom. Enligt MHO så tycks denna händelse ha skapat en förståelse för Greenpeace bland lokalbefolkningen.

Allmänheten interagerar också med Greenpeace. Det kommer regelbundet, nästan dagligen, in tips och dylikt till Greenpeace. "Greenpeace har också uppgiftslämnare överallt. Handlingar eller svaråtkomliga dokument dyker helt plötsligt upp i posten till våra kontor."¹⁸⁶ Ofta är tipsen i form av lösa rykten men det är inte ovanligt att en aktion är resultatet av ett tips. "De kan ofta vara avgörande" säger MA, "otroligt mycket värda men det är inte särskilt många tips som leder till aktivitet. Det finns definitivt tips i de flesta kampanjer som är väldigt avgörande." Giftskandalen utanför Leksand som Greenpeace uppmärksammade sommaren -98 var t.ex. resultatet av ett tips och som jag nämnde tidigare ledde denna upptäckt till en nationell turné som gick ut på att ta prover och undersöka förekomsten av naturfrämmande ämnen i landets kommunala soptippar.

4.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

4.4.1 Att tillhöra en internationell organisation

Greenpeace Sverige (numera Greenpeace Norden) tillhör Greenpeace International och är därmed underställd det beslutande organet "Stichting Greenpeace Council". Denna styrelse beslutar om övergripande långsiktiga frågor - t.ex. vilka typer av kampanjer den internationella organisationen ska satsa på - och akuta sådana samt vägleder, och ger

¹⁸⁶ Greenpeace magasin 2/88:9

resurser till, den löpande verksamheten. Varje nationell enhet har en representant och rösträtt.

Tillhörigheten till den internationella organisationen innebär vissa begränsningar av handlingsfriheten. De övergripande målen, riktlinjerna och reglerna formuleras ovanför de nationella enheterna. Varje enhet bedriver visserligen egna kampanjer men under förutsättning att de ligger i linje med den internationella organisationens profil och identitet. De egna kampanjerna måste därmed godkännas av den internationella styrelsen. Trots dessa begränsningar finns det ändå, enligt MHo, ett utrymme att snabbt reagera på nationella frågor. Men som han ser det ernäs styrkan om man ligger i linje med de internationella prioriteringarna.

Om tillhörigheten till en internationell organisation innebär vissa begränsningar av handlingsfriheten så innebär det å andra sidan en utsträckning av handlingskapaciteten. Intervjupersonerna är angelägna att poängtera den symboliska styrkan att tillhöra en internationell organisation - "det är en så stor del av vår identitet", säger MA. Man betonar också innebörden av att kunna arbeta med globala miljöproblem både på global och nationell nivå. Ett par intervjupersoner talar om möjligheterna för Greenpeace International att påverka de internationella konventionerna som den nationella organisationen sedan kan dra nytta av i sina lokala aktioner. Vidare betonar intervjupersonerna det internationellt samlade kunnandet som finns tillgängligt. Det är i första hand organisationens internationella kontor eller andra nationella Greenpeacekontor som de aktiva på Greenpeace vänder sig till vid behov att inhämta specifik expertkunskap. För olika kampanjspecifika frågor finns det ett motsvarande internationellt nätverk som också träffas årligen vid konferenser. När det gäller skogsfrågan så fanns det ett gediget internationellt kunskapsunderlag inom organisationen. Den internationella organisationens samlade kompetens inom skogsfrågan var en nyckelfaktor för aktörerna i Sverige att börja driva en nationell skogskampanj.

Den internationella organisationen har också en viss resursomfördelning funktion. Greenpeace Norden skickar 20% av sina pengar till internationell verksamhet och den internationella organisationen kan i sin tur bistå med pengar till enheter som inte är OECD-länder. Man har en policy att inte ge bidrag till Greenpeacekontor i rika västländer, som har bättre möjligheter att få resurser på annat vis. Detta bidrag till att enheterna i Norge och Finland behövde gå samman med Greenpeace Sverige, säger MHo. De hade för lite resurser och kunde inte få hjälp på annat sätt.

Den internationella organisationen är också betydelsefull vad gäller samordning av kampanjer. Man har också gemensamma tillgångar som t.ex. båtar som lånas ut till de nationella organisationerna för specifika ändamål och ett laboratorium i England till vilket egna fältprover skickas. Men särskilt betydelsefullt är inte labbet eftersom det enligt MA ger mer legitimitet om någon utomstående analyserar provresultat.

4.4.2 Organisations- och arbetsformer

Greenpeace är organiserad både för att kunna agera snabbt och överraskande och för att kunna utföra noggrant förberedelsearbete. Organisationens högsta beslutande organ är föreningsstämman som sammanträder som en årsstämma. I föreningsstämman har 20 medlemmar rösträtt. Enligt stadgarna ska 1/3 av medlemmarna vara verksamma på det lokala Greenpeacekontoret, 1/3 på andra Greenpeacekontor och 1/3 som inte är verksamma på något Greenpeacekontor. Det är föreningsstämman som väljer in nya

medlemmar. Föreningsstämman väljer styrelse som också är Greenpeace beslutande organ mellan stämmorna. Även styrelsen har ledamöter från den internationella organisationen.

Personalen, och ibland även volontärer, på framförallt kampanjavdelningen är i högsta grad delaktig i att forma agendan. Denna måste dock förankras både i den nationella och internationella styrelsen. Styrelseförankringen är inte blott en formalitet menar generalsekreteraren PS. Den kräver att målen, planerna och strategierna är väldefinierade och realistiska. De måste vägas mot de resurser som organisationen har till förfogande. De måste också ligga i linje med den internationella organisationens prioriteringar och det är därför stämman och styrelsen har deltagare från utländska Greenpeacekontor. Gentemot den internationella styrelsen ska kontoret en gång om året också presentera sina planer för tre år framöver för godkännande och förhandling.

I den dagliga fortlöpande arbetsprocessen tycks det vara ett flertal individer på kontoret som har möjlighet att vara delaktiga. Man försöker nyttja varandras kompetenser. En kampanj förutsätter en hel del förberedelsearbete. Förberedelseprocessen handlar om strategisk planering, d.v.s. vilka frågor man ska driva och på vilket sätt och hur man ska tjäma aktionerna. Man följer med i media, i såväl dagspress, TV som vetenskapliga medium för att titta på olika problemställningar: "Är det här någonting vi ska jobba med och vad skulle vi kunna utträta här, vad skulle det kunna innebära i ett större perspektiv", är en fråga man ständigt ställer sig, säger GL. Detta arbete sker informellt och kontinuerligt. Men det finns också en mer formell process som går ut på att varje år identifiera ett antal områden som kampanjavdelningen, med MA som chef, noggrannare analyserar avseende relevans och tänkbara arbetssätt. En del av förslagen förkastas och andra jobbar man vidare på och i slutändan godkänner styrelsen de färdiga förslagen.

Vidare handlar förberedelserna om praktisk planering. En konfrontation på Nordsjön, som exempel, förutsätter införskaffande av båtar och volontärer. Det handlar om att knyta kontakter med experter, journalister, andra informationsförmedlare, myndighetstjänstemän och politiker. Den kanske största uppgiften, för att kunna driva en kampanj, ligger i att skaffa sig kompetens på området.

I och med att förberedelsearbetet är tids- och resurskrävande måste arbetet vara fokuserat. Enligt MA som har varit aktiv inom Greenpeace nästan sedan starten i Sverige har arbetssättet med tiden blivit än mer fokuserat på att driva en fråga i taget.

Även om man förbereder kampanjer och aktioner en lång tid i förväg behöver det också finnas en beredskap att hoppa på en fråga i stort sett omedelbart, under förutsättning att frågan är viktig och personalen har kompetens inom området. En viktig aspekt i vissa Greenpeace-aktioner är också överraskningsmomentet. Det är just kraven på snabbhet och effektivitet samt möjligheten att överraska som utgör motiv till den hierarkiska och odemokratiska organisationsformen. Greenpeace s.k. "stödmedlemmar" (se nästa avsnitt) har inget som helst demokratiskt inflytande. Man väljer medvetet enkelhet, snabbhet och slutenhet i beslutsförmåga framför demokrati. Gillar man inte organisationen får man rösta med fötterna.

På grund av denna form har Greenpeace haft en del legitimitetsproblem inför omvärlden. Man har t.ex. haft problem med skattemyndigheterna. 1990 ansåg taxeringsnämnden att organisationen inte uppfyllde kraven som "allmännyttig och öppen" varför Greenpeace vinster på varuförsäljning ansågs som skattepliktiga. "Demokratiska folkrörelseorganisationer" slipper dock skattebördan. Greenpeace har tvistat om detta men dömdes 1993 av länsrätten att betala skatten.¹⁸⁷ Greenpeace generalsekreterare PS menar att den hierarkiska beslutsstrukturen är "en källa till

¹⁸⁷ Greenpeace magasin 1/90:12; 3/92:"mitt tidningen"; 1/93:18; 3/93:17

ständig diskussion, förundran och ibland irritation. I Sverige ska ideella organisationer vara folkrörelser". Talerätten som Greenpeace riskerar att missa betraktar han som ett exempel på att makthavarna inte ens tänker på att en organisation kan se annorlunda ut, jämfört med SNF. LG förundras över att journalister och andra på 90-talet har varit så uppfyllda av att Greenpeace är en odemokratisk organisation samtidigt som man inte säger någonting om WWF trots att organisationen är precis lika odemokratisk. Och LG knyter detta till att WWF inte utgör något hot mot etablissemang. Alltjämt förekommer det att Greenpeace ifrågasätts på grund av organisationsstrukturen men MA, som har en lång bakgrund i Greenpeace, säger dock att den numera är mer accepterad.

4.4.3 Resurser

Pengar

Liksom andra miljöorganisationer är Greenpeace beroende av att anställa personal för arbete inom organisationen. En organisation som Greenpeace kan inte förlita sig på enbart frivillig arbetskraft. Kampanjerna är utdragna och kräver långvariga förberedelser, liksom professionalism. Och Greenpeace är en miljöorganisation vars historia berättar om behovet att införskaffa andra typer av tillgångar såsom exempelvis båtar. Följaktligen är pengar en knapp resurs.

Men Greenpeace är också den miljöorganisation som snävast har avgränsat sina potentiella resurskällor och det av taktiska skäl. Man tar enbart emot donationer från privatpersoner eller privata sammanslutningar och alltså inte från stater och företag. Bevarad autonomi, så att man ohindrat kan protestera mot omvärlden och bibehålla kompromisslösheten, anses vara viktigare än mer omfattande inkomstflöden. Så de ekonomiska förlusterna, på grund av en kraftigt minskad medlemskår under 90-talet (se nedan), har inte kunnat dämpats genom andra inkomstkällor. Under de senare åren har man dragit in mellan 25 och 30 miljoner kr i totala intäkter vilket är 1/3 av SNF:s och WWF:s. Genom att man har bildat Greenpeace Norden säger man sig kunna dra in mellan 30 - 35 mkr. Numera har man en generalsekreterare, PS, som tidigare har haft samma position i den internationella organisationen "The International Fundraising Group" där han bl.a. har undervisat WWF i insamlingsteknik. Sålunda har man i Greenpeace investerat i en kompetens att identifiera nya grupper av bidragsgivare och om det ger pay-off får framtiden utvisa.

Betalda och obetalda arbetsinsatser samt stödmedlemmar

För att förbereda och genomföra kampanjer/aktioner använder Greenpeace både betald och obetald arbetskraft. Man har för närvarande ca 20 anställda med bakgrund inom olika yrkesområden och utbildningar (t.ex. biologi, juridik, kommunikation, journalistik, statsvetenskap). De anställda är rekryterade med bakgrund i att man önskar nå en generell och utåtriktad kompetens inom organisationen (se avsnitt nedan om kompetens). Dessutom förväntar man sig ett miljömässigt engagemang. Då man får lite sämre lön på Greenpeace i jämförelse med ett företag kan man anta att engagemanget existerar, säger PS. 1991 hade Greenpeace hela 44 anställda. Minskningen beror på minskade intäkter och de minskade intäkterna beror på svängningarna i stödmedlemskårens storlek (se nedan). Enligt MA innebär också minskad personal faktiskt vissa effektiviseringar. Det är svårare att hålla ordning på en större personalstyrka.

Greenpeace använder sig också av en hel del volontärer. Dessa kan ägna sig åt olika kontorsrutiner, göra utredningar eller delta i direkta aktioner och även i diskussioner om strategiska frågor. Även den frivilliga arbetskraften kan alltså ha ett visst inflytande över strategiskt viktiga frågor. Volontärer är oftast unga studerande som kan råda över sin tid lite grann eller personer som närmar sig pensionsåldern. Det enda som krävs för att få bli volontär inom Greenpeace är att man kan det man förväntas göra. Men för att kunna delta i planering och framförallt direkta aktioner förutsätts att man har jobbat för Greenpeace en tid och är bekant. Anledningen är att man vill undvika att våldsbenägna personer deltar i aktionerna.

Även om Greenpeace använder sig av frivillig arbetskraft är det ingen organisation som har förutsättningar att kanalisera hela utbudet av frivilligarbete. När LG var Vd för Greenpeace ringde det ofta unga människor som ville engagera sig i Greenpeace, t.ex. i dess aktioner. Hennes svar blev ofta att de istället skulle vända sig till den lokala SNF-kretsen eller Fältbiologerna eftersom det där finns bättre möjligheter att kanalisera sitt miljöengagemang. MHO säger att man ibland inte kan erbjuda frilliga något jobb. Det hänger samman med Greenpeace behov av frivilliginsatser. Ibland behövs det mycket och ibland inget alls. Det betyder att Greenpeace som regel inte har något problem med att få tag på frivillig arbetskraft. Man har en buffert, lite var stans i Sverige, som man kan kontakta när det behövs, säger MHO.

Stödmedlemskåren har växlat kraftigt under Greenpeace Sveriges historia. Vid slutet av 1983 kunde Greenpeace Sverige notera att man hade värvat 1800 medlemmar. Därefter växte medlemsstyrkan kraftigt i 5 år och 1988 hade man 210 000 stödmedlemmar. Medlemsstyrkan har därefter successivt minskat och omfattade 77 000 vid slutet av 1997. Nu när man har blivit Greenpeace Norden, inklusive Danmark, uppnår man ca 100 000 medlemmar. Enligt MH uppfattar man det som att medlemsantalet har stabiliserat sig. Jag frågade MH om tänkbara orsaker till medlemstappet och han svarade att frågan är komplex och att det säkert finns flera orsaker, t.ex. att Greenpeace syntes mindre i media efter uppgången på 80-talet, att Greenpeace snöades in i vissa frågor och att miljöfrågan inte blev lika het i debatten som på 80-talet. Man kan också ställa frågan om Greenpeace kraftigt minskade medlemskår har att göra med den mer diffusa problembilden och framväxten av olika miljölösningar. Är det så att människor inte anser Greenpeace behövas längre när företagen lanserar sina miljöpolicyer och när det finns miljömärken på marknaden? Vad gäller värkning så märker man, enligt MHO, att det går bäst i samband med specifika kampanjer. Det har också givit frukt att försöka värva vissa nyckelgrupper.

Stödmedlemmarna fungerar inte bara som en ekonomisk resurs. Många aktiviteter hade inte varit möjliga utan stödmedlemmarnas engagemang (t.ex. Riv-itu kampanjen). Man menar att det är mycket viktigt att medlemmarna gör enkla uppgifter som att skicka vykort till företag och andra organisationer med olika budskap. På olika sätt uppmuntras medlemmarna att delta i sådana enkla uppslutningar. Vidare finns det en resurs, nämligen tips som jag var inne på tidigare, som kommer från en osynlig resurskälla, som i viss utsträckning kan vara stödmedlemmar. Men det finns inga strategier, från kontorets sida, att systematiskt nyttja denna resurs. Tipsen kommer bara. Det är också så att informationen är enkelriktad i den hierarkiska organisationen. Medlemmar informeras via fotorapporter (tidigare "Greenpeace magasin" som man dock har lagt ned p.g.a. kostnadsskäl), och om man så efterfrågar kan man få mer information via faktablad, pressmeddelanden och Greenpeace hemsida. Men om den enskilde medlemmen har egen information och kunskap får hon själv ta initiativet till handling.

Kompetens

Jag har varit inne på att Greenpeace behöver ha kanaler inom alla möjliga arenor för att erhålla relevanta kunskaper. Men det behövs också en befintlig latent kunskapsgrund, en kompetens, inom Greenpeace, som kan ta emot information och sälla, bearbeta, tolka och använda den för att kommunicera den vidare. Detta är man inom Greenpeace väl medveten om och enligt PS eftersträvar man en balans mellan generalister och specialister.

"diskussionen här gäller ju då: i vilken utsträckning ska våra kampanjledare vara generalister som kan läsa in sig på respektive fackområden men ändå i huvudsak vara projektledare för generellt olika kampanjinsatser inom det som är Greenpeace område, och i vilken utsträckning ska vi ha de här riktiga experterna, doktorerna"

Man behöver alltså en hel del generalister som dels har en allmän naturvetenskaplig kunskapsgrund men som också begriper sig på hur marknad och politik fungerar och hur man på bästa sätt kommunicerar ett budskap. Generalisterna måste kunna växla mellan olika specifika frågor och samtidigt ha någonting substantiellt att säga, på ett begripligt sätt. Därför behövs det människor med bakgrund inom bl.a. naturvetenskap, journalistik, marknadsföring, statsvetenskap och ekonomi som förmår att kommunicera med varandra. Likaså behövs experten men "till viss del så måste vi vara beredda att ta in den smala expertisen ad-hoc snarare än att ha den kontinuerligt anställd", säger PS, och detta dels p.g.a. att de specifika frågorna ändras och dels p.g.a. att dessa experter oftast inte har samma kommunikativa förmåga. Men här och var inom den internationella organisationen finns denna genuina expertis.

Hur kunskapar en generalist? Man läser in sig på politiska processer, hur det ser ut i Sverige på den politiska arenan, vad som händer och vad som har hänt under de senaste åren och vad som tycks hända i framtiden. Man läser in sig inom naturvetenskapliga områden, vad forskare säger om biologisk mångfald och skogssektorn. Man undersöker vad industrin säger och vad den har tänkt sig i framtiden. Finns det några löften därifrån? Hur ser deras agenda ut? Vad kommer de att satsa på i framtiden? Man läser rapporter från alla möjliga håll: från Naturvårdsverket, Miljövårdsberedningen, Riksdagens revisorer, SNF, WWF, industrin och många andra. Det svåraste jobbet, menar GL, är att veta vad man behöver läsa. Man måste läsa pragmatiskt, försöka finna de mest väsentliga rapporterna och identifiera ingångarna i

materialet och det finns hela tiden en känsla av att man vet för litet. Och i det avseendet är kontakterna viktiga, dels för att finna de rätta rapporterna men också som substitution för läsande. Det som strukturerar läsandet är själva den konkreta målsättningen - 'bort med PVC!'. När man vet målriktningen kan man hela tiden fråga sig om man behöver känna till en viss detalj för att komma vidare. Som exempel räddar man inte någon skog genom att veta allt om den tvärrandiga slamkryparen, säger GL (jfr den inventeringsmetodik som bedrivs på gräsrotsnivå inom SNF, se avsnitt 1.5.3, underrubrik: kompetens)

Identitet, kännedom, trovärdighet

Slutligen kan man betrakta Greenpeace identitet som en välkänd, profilstark och allmänt uppskattad internationell organisation som en typ av resurs. Man behöver inte ursäka sig när man vänder sig till andra aktörer. Namnet Greenpeace är i högsta grad etablerat. Man kan dock svårligen tala om resurser i form av tillitsrelationer, som är relevant i fallet med DNS (se den fallstudien). De allianser som Greenpeace etablerar är alltid tillfälliga sådana. Den organisation som börjar samarbeta med Greenpeace har inte fått någon garanti för att inte bli uthängd i media eller utpekad som ett dåligt exempel. I identiteten ligger en tydlig gräns gentemot omvärlden vilket ger både möjligheter och begränsningar. LG menar att det är en väsentlig skillnad mellan SNF och Greenpeace vad gäller tilliten från myndigheter och företag. Aktörer från myndigheter och företag ser lite dubbelt på Greenpeace, å ena sidan med respekt och å andra sidan som ett hot.

I en under 90-talet årligen återkommande undersökning¹⁸⁸ om allmänhetens kunskap om olika miljöorganisationer visas bl.a. att Greenpeace är mycket känd. I stort sätt alla känner till organisationen (95-98% - vid hjälp erinran) och 53-76% nämner spontant (utan hjälpt erinran) att man känner till Greenpeace som en "Organisation som arbetar för naturen och miljön". Därmed överträffar man de övriga miljöorganisationerna i det avseendet (se de andra fallstudierna). Undersökningen ger också för handen att man i jämförelse med SNF och WWF identifierar

¹⁸⁸ IMU-testologen 1990-96, "Kunskap om olika miljöorganisationer" samt SIFO 1997-98, "Kunskap om olika miljöorganisationer". Undersökningen beställd av SNF i samarbete med WWF och Greenpeace. Målgrupp är Svenska allmänheten, 15 - 74 år. Riksrepresentativt urval från befolkningsregistret. Personliga intervjuer i hemmet, mellan 499 - 526 st. Bortfall runt 26%. Resultaten visar en påtaglig stabilitet över tiden, dock med vissa negativa tendenser för just Greenpeace (se nedan). Skillnaderna mellan miljöorganisationerna som det återspeglas i svarsfrekvenserna håller i sig över tiden. Det ger upphov till en del tolkningsproblem genom att svarsalternativen inte är formulerade som varandra uteslutande.

Greenpeace som en miljöorganisation som "ser till att det händer något", "uppnår mest resultat" och "ställer miljökrav på företag och produkter"¹⁸⁹. Greenpeace får dock en lägre procentsats än SNF och WWF vad gäller t.ex. "arbetar mest seriöst"¹⁹⁰, vilket emellertid inte kan tolkas som att man uppfattar Greenpeace som icke-seriös eftersom frågan går ut på att ställa miljöorganisationerna i relation till varandra. 1997 och 1998 mätte man också allmänhetens förtroende för miljöorganisationerna¹⁹¹. Greenpeace åtnjuter ett ganska stort förtroende. 40 - 47% anger att man har stort eller mycket stort förtroende för Greenpeace (SNF får 70 - 75% och WWF 80 - 84%) och ca 30% anger "varken eller". Under åren är det 21 - 37% som anger "kan inte tänka mig att stödja med ett medlemskap" vilket är väsentligt mer än för SNF och WWF men ändå inte alarmerande mycket. Resultaten visar att Greenpeace uppfattas som en lite mer resultatnriktad och kontroversiell miljöorganisation som vissa ogillar men som många ändå kan ha förtroende för och tänkas stödja. Tilläggas kan dock slutligen att värdena för 1998 är överlag sämre, ur Greenpeace synvinkel¹⁹². Har man gjort någonting på senare tid som irriterar människor? Uppfattar en del Greenpeaces konfrontativa stil som överspelad när miljöarbetet griper in lite överallt i det sociala landskapets olika praktiker?

4.5 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

Greenpeace är en organisation som är starkt präglad av sin konfrontativa interaktionsform, även om det inte är allt vad organisationen gör och inte heller betraktas som ett självändamål. Men konfrontationen är en del av Greenpeace identitet, en viktig del av organisationens kännetecken utåt och gentemot stödmedlemmarna. Denna arbetsmetod och interaktionsform ingår också som en kommunikativ aspekt av det kognitiva handlandet. Genom konfrontationen uppmärksammas faran eller det skyddsvärda objektet. Ett kritiskt perspektiv sprids. Uppslutningen kring frågan demonstreras med olika symboler vilket skapar mening åt handlandet för de berörda aktörerna. Och om Greenpeace uppfattas som ett hot skapas utrymme för dialog.

Klormotståndet är ett exempel på att konfrontation med fokus och intensitet kan medföra konkreta resultat. Konkreta resultat följer i och för sig inte automatiskt av detta. Greenpeace har även drivit kärnkraftsfrågan och knappt några konkreta resultat har ännu inträffat även om organisationen bidrar till att hålla debatten och motståndet vid liv. Så även om Greenpeace genom konfrontationen tillför omvärlden vissa kognitiva element finns givetvis inga framgångsgarantier.

Greenpeace strategi att koncentrera sig på specifika områden, som t.ex. klor, innebär alltså stora insatser där framgång inte kan garanteras. Man måste mobilisera anhängare, leta efter information och kunskap, förhandla och diskutera med nyckelaktörer och inte ge upp av tillfälliga motgångar. En portföljinvesterare skulle tala

¹⁸⁹ se a.a. Frågorna var ställd: "Vilken eller vilka av dessa naturvårds-/miljöorganisationer tycker du att dessa omdömen passar bäst in på?": "ser till att det händer något" och så vidare. 73-78% anger Greenpeace på den första refererade frågan i jämförelse med ca 10% och 11-16% för SNF respektive WWF. Andra frågan får Greenpeace 30-37% och 10-12% och 22-28% för SNF respektive WWF. Tredje frågan får Greenpeace 44-57% och 37-42% och 8-10% för SNF respektive WWF.

¹⁹⁰ se a.a. Greenpeace får 14-26% medan SNF och WWF får 32-36% respektive 45-53%

¹⁹¹ SIFO 1997-1998 "Kunskap om olika miljöorganisationer. Se a.a.

¹⁹² A.a. T.ex. får man 47% på alternativet mycket stort eller stort förtroende 1997. 1998 är det 40%. Andelen som inte kunde tänka sig att stödja Greenpeace med ett medlemskap var 21 - 27% under åren 1992-1996. 1997 var det 36% och 1998 37%. Man får även en sämre andel på frågor som t.ex. "ställer miljökrav på företag och producenter", "arbetar med de viktigaste frågorna", "uppnår mest resultat", "har de kunnigaste experterna" och "arbetar mest seriöst", för just året 1998.

om högriskprojekt. Klorkampanjen visar att industrin visserligen kan reagera, och det fort, men att marknaden samtidigt är nyckfull. Öppningar inom den politiska arenan medför dock att den fokuserade kampen kan breddas till att handla om miljögifter mer generellt och principiellt. Men där erfar man också svårigheterna med att införa tvingande statliga restriktioner och den statliga miljöförvaltningen uppfattar man som handlingsoförmögen, fokuserad på enbart synliga problem, teknokratisk och ibland direkt motståndare till miljöförbättringar.

Greenpeace är en organisation som starkt hävdar sin identitet som oberoende och kompromisslös. Trots detta är man på olika sätt beroende av omvärlden. Anhängare, kunskap och kanaler för att kommunicera miljöproblemen måste sökas utanför organisationen och detta beroende påverkar organisationen på olika vis. Ett minskat intresse för Greenpeace från medias sida är minst sagt problematisk eftersom media ändå är den viktigaste kanalen för att kommunicera konfrontationen. Å andra sidan behöver man inte bara se beroendet till omvärlden som begränsande. Kontakter med omvärlden - t.ex. lokalbefolkning, andra miljöorganisationer - möjliggör. Intressant är just hur Greenpeace ser en komplementär roll gentemot andra miljöorganisationer och att man drar strategisk nytta av olika typer av information därifrån.

Problematiskt för Greenpeace är miljöfrågornas alltmer diffusa karaktär och fenomenet att i stort sett samtliga av samhällets aktörer har redskap för att hantera miljöproblematiken. Om Industriförbundet kan konstruera industrin som en drivande kraft mot ett hållbart samhälle kan man förvänta sig svårigheter för Greenpeace att peka på skiljelinjerna. Idag förnekar inte näringslivet och industrin miljöproblematiken utan man presenterar egna lösningar bakom fasader av miljöargument. Skiljelinjerna blir mindre tydliga vilket missgynnar konfrontation som interaktionsform. Det kan också vara en av flera orsaker bakom medlemstappet.

Förutom att beroendeförhållanden och vissa tendenser i Greenpeace omvärld medför svårigheter måste man också ställa frågan var gränserna går för vad Greenpeace kan uppnå, med bakgrund i den organisatoriska nischbildningen. Greenpeace är nästan definitionsmässigt inte samma samarbets- och diskussionspartner med företag och statliga organ som SNF, WWF och DNS. Inte heller är organisationen särskilt väl lämpad för ett aktivt kunskapande bland dess medlemmar. Det förutsätter delaktighet inom organisationen, t.ex. i DNS nätverk med yrkesgrupper eller i SNF:s och MJV:s kurser och studiecirkel. I jämförelse med SNF har man också en mindre förmåga att dra nytta av de kunskaper som finns på lokal nivå. Liksom WWF hämtar Greenpeace snarare sin styrka genom att tillhöra en internationell organisation. Vidare är inte organisationen utrustad för att hantera konsument- och livsstilsfrågor förutom att den indirekt, genom direkta aktioner, pekar på problematiken med exempelvis kloranvändning. Men det är genom SNF:s miljömärkning som konsumenten får möjlighet att välja klorfritt.

Så med nischbildningen följer vissa problem och begränsningar. Samtidigt skapas möjligheter. Jag har nämnt hur Greenpeace kan påverka omvärlden kvalitativt sett. Bakom denna förmåga ligger organisatoriska förutsättningar att lära, att mobilisera resurser, att snabbt reagera på händelser och att hämta legitimitet och resursstyrka från den internationella organisationen. Klorkampanjen visar på en förmåga att reflektera och förändra inriktningen med hänsyn tagen till andra aktörers olika reaktioner. Genom delaktigheten i formuleringen av principiella politiska mål skapas hållhakar för konfrontation även fortsättningsvis. På det viset minskar den kognitiva bördan. Nischbildningen åstadkommer således inte bara avgränsningar utan även kapaciteter. Men Greenpeace förmåga att realisera dessa kapaciteter kommer att vara avhängig dess

förmåga att även i fortsättningen identifiera och uppmärksamma sådana miljöproblem som är dolda och som uppfattas som viktiga och som är möjliga att koppla till specifika aktörer. I en värld där ingen enskild kan tillskrivas juridiskt ansvar för diffusa problem som t.ex. allmänna giftutsläpp utvecklar Greenpeace ändå en roll att peka på aktörer vars praktiker har en viktig del i skapandet av sådana problem.

5 Det Naturliga Steget

5.1 Inledning

Det Naturliga Steget (DNS) - den yngsta av de miljöorganisationer som studeras i detta projekt - etablerades 1989 som en stiftelse efter initiativ av läkaren och cancerforskaren Karl-Henrik Robért (KHR).¹⁹³ Etableringen föregicks och möjliggjordes av en intensiv mobiliseringskampanj som i ett första steg gick ut på att formulera ett utbildningsprogram. För detta syfte utvecklade KHR ett nätverk med ett 50-tal naturvetare och forskare som genom konsensusarbete beskrev vad de kunde enas om när det gäller att skapa en systemsyn på miljöförstöringen. Han sökte också framgångsrikt anhängare bland artister för att kunna åstadkomma en galakväll och bland företagsledare och frivilligorganisationer som gav finansiella resurser till stiftelsen och ett massutskick (genom en kassett med en tillhörande textbok informerades den svenska befolkningen om våra grundläggande levnadsbetingelser). Dessutom fick han konungsligt beskydd för den nya organisationen.¹⁹⁴

Efter denna mobiliseringskampanj och etablering skapades en organisatorisk plattform utifrån vilken DNS kunde arbeta vidare med sina idéer. På ett kognitivt plan genomsyras verksamheten av ambitionen att förmedla en systemsyn till miljöarbetet. Praktiskt har verksamheten under 90-talet vilat på tre ben. För det första bedriver DNS en utbildnings- och rådgivningsverksamhet som är riktad till alla som är intresserade även om den i första hand har kommit att designas för större företag. DNS är därigenom den miljöorganisation som mest systematiskt och konsekvent har utvecklat en roll gentemot näringslivet. För det andra bedriver man forskningsverksamhet med ledning av KHR som förutom att arbeta på DNS också har en adjungerad professur i resursteori på Chalmers vid Göteborgs universitet. För det tredje ägnar man sig åt opinionsbildning genom att delta i miljödebatten i olika sammanhang.

Organisationen är numera inte bara svensk. Miljöförstöringen är global varför lösningarna måste vara globala och därför utvecklar man inom DNS internationella kontakter i likhet med de andra miljöorganisationerna. DNS etablerades som svensk men har numera kopierats utomlands och fått sina motsvarigheter i ytterligare 8 länder bl.a. Australien, Canada, England, Nederländerna och USA. Spridningen har gjort att man nyligen har kunnat etablera DNS International med huvudkontor i Stockholm och med KHR som en av två ordföranden.

Utmärkande för DNS är att allt arbete sker genom en s.k. ”konsensusmetodik”. Man eftersträvar alltid dialog och att överbrygga ”onödig polaritet”. En vanligt sätt att agera för miljöorganisationer är att driva specifika frågor/kampanjer. Det kan handla om att avveckla kärnkraft eller användning av klor eller att verka för ett uthålligt skogsbruk. Inom DNS driver man snarare aktörer (liksom SNF i sitt projekt för hållbara kommuner) än specifika frågor. Det handlar om att förmedla kunskap och mening åt aktörers miljöarbete, att samordna och förena aktörer.

¹⁹³ Ett särskilt tack till deltagarna i PREG-gruppen på Score för ha bidragit med en intressant och värdefull diskussion. Jag vill också tacka Karl-Henrik Robért som har läst hela rapporten och bidragit till att förbättra vissa formuleringar.

¹⁹⁴ Se Robért 1992:31-43 för en beskrivning av etableringen.

Det handlar om att förena olika aktörers olika kunskapsgrunder, att åstadkomma enighet mellan oeniga aktörer och att åstadkomma helhetssyn.

Det är viktigt att se DNS roll som medspelare till sådana aktörer som i någon mening har förstått att miljö är någonting som man åtminstone måste förhålla sig till. DNS bildades 1989 vilket man kan förstå som en tid då många aktörer började inse detta. Inom organisationer som Greenpeace, SNF och WWF ökade medlemsantalet kraftigt under senare delen av 80-talet. Miljöpartiet hade kommit in i riksdagen. Det utvecklades en öppenhet och ett intresse för miljöfrågor som det blev svårt att ignorera. Således fanns ett utrymme för en miljöorganisation som helt och hållet kunde agera medspelare snarare än opponent. Det fanns utrymme för en miljöorganisation som kunde vägleda snarare än konfrontera verksamheter. Det fanns en beredskap för interaktion mellan miljöorganisationer och näringsliv som bygger på konsensus och skapande av förtroende. Och DNS tog vara på det utrymmet.

I den här fallstudien studeras närmare denna roll och metodik och vad som är dess förutsättningar, möjligheter och begränsningar. Fallstudien baseras dels på litteratur som i första hand är skriven av KHR. Vidare har jag läst ett urval av artiklar från samtliga nummer av tidsskriften *Det Naturliga Steget*. Jag har valt ut artiklar där det finns reflektioner om organisationen och dess verksamhet. Jag har också använt mig av organisationens årsredovisningar samt en del otryckta informationsblad. Jag har intervjuat fem personer varav tre jobbar på DNS och två på annat håll med anknytning till DNS. Intervjuerna varade mellan 1 tim 30 min och 2 tim. Intervjuerna och texterna kompletterar varandra väl. Dels ger textläsningen en bakgrundskontext att förhålla intervjuerna till och dels ges ett kompletterande datamaterial över tiden. KHR är en av intervjupersonerna och har också deltagit i en fokusgrupp (som adresserades "Forskningsmöte om miljöfrågor i praktiken" och som beskrivs utförligare i en annan del av projektet). De dialoger som fördes i detta sammanhang har bidragit till skrivandet av denna fallstudie främst indirekt. Genom att DNS idéer och uppfattningar har framförts av KHR inom ramen för en allmän diskussion tillsammans med andra deltagare utsträcks möjligheterna att tolka och förstå dessa innebörder.

5.2 Problembild och kognitivt handlande

5.2.1 Behovet av helhetssyn - Kompassen

För att göra en rättvis beskrivning av DNS kan man inte undgå att börja den med den viktigaste kognitiva konstruktionen som DNS har utvecklat och förmedlar till andra aktörer, nämligen "Kompassen". Kompassen utgör grunden för DNS kognitiva handlande och för verksamheten överhuvudtaget. Bakgrunden till skapandet av kompassen i och med etableringen var att den allmänna miljödebatten ansågs sakna helhetssyn och en gemensam problemuppfattning:

"Alternativen värderas miljömässigt genom att fragmentariska detaljkunskaper om miljön ställs mot varandra, och miljöhänsyn framställs som viktiga bevekelsegrunder för alla ståndpunkterna. Miljöargumenten /.../ läggs därvid i vågskålar ungefär som vid en rättegång, där förmildrande och graverande omständigheter vägs mot varandra. Den långsiktiga kursen, tidsaspekterna, stort och smått samt sambanden belyses inte."¹⁹⁵

¹⁹⁵ Robért 19992:59

Vad som erfordras är istället en kunskapsgrund och principiell förståelse som gör det möjligt att analysera en bred variation av olika fall med syfte att undersöka om var och en av dessa överhuvudtaget är miljövänliga eller ej. Ambitionen att väga alternativ mot varandra avseende tekniska detaljer och fragmenterad effektkunskap medför lätt att grundproblematiken förbises. Innan man analyserar detaljer måste man definiera de "första ordningens principer" som bestämmer detaljernas inordning i systemet, menar KHR. Inom DNS kallar man denna metod - att först definiera första ordningens principer för det man vill analysera - för "enkelhet utan reduktion".

Genom helhetssynen och den principiella förståelsen blir det dessutom lättare att skapa konsensus kring grundproblem, menar man inom DNS. Huruvida ett visst ämne som PCB åstadkommer att sålarnas livmödrar växer samman eller inte kan man tvista om men man kan komma överens om att hållbarhet kräver att inga ämnen ökar systematiskt i naturen. Det innebär i sin tur att långlivade naturfrämmande ämnen som PCB inte bör användas i samhället, annat än med mycket omsorgsfulla säkerhetsrutiner så att de inte läcker ut.

I helhetssynen ligger också att kommunikationen underlättas. Om alla - politiker, myndighetsutövare, företagsledare, yrkespraktiker och enskilda konsumenter - utgår från samma ramar finns det förutsättningar att personer med olika kompetenser kan föra en mer effektiv dialog med varandra.

Om problemet kunskapsmässigt sett är bristen på helhetssyn och principiell förståelse så är problemet materiellt sett (alltså det man behöver utveckla helhetskunskapen och den principiella förståelsen om) "den linjära resurshanteringen". Denna måste ersättas med en cyklisk resurshantering vilket leder fram till kretsloppsprincipen eller fyra s.k. "systemvillkor". Dessa systemvillkor måste per definition vara uppfyllda för att varje verksamhet i smått, och samhället i stort, ska vara hållbar. Systemvillkoren är formulerade enligt följande¹⁹⁶:

I ett hållbart samhälle förstörs inte naturens funktioner och mångfald genom systematiskt

- 1; ökande, koncentrationer av ämnen som hämtats från berggrunden,
- 2; ökande koncentrationer av ämnen som producerats i samhället,
- 3; överutnyttjande, undanträngning eller manipulation,
- och
- 4; hushållningen med resurser är så effektiv och rättvis att mänskliga behov tillgodoses överallt.

¹⁹⁶ Detta är den senaste versionen enligt samtal med KHR. Formuleringen av villkoren har blivit reviderade flera gånger men själva innebörden har alltid varit densamma. Se också exempelvis Robert 1994:kap.7 för ett mer utvecklat resonemang bakom systemvillkoren.

Man tillägger också en asterisk där det står "Med naturen avses egentligen ekosfären, dvs området från berggrunden upp till atmosfärens yttersta skikt". Utifrån systemvillkoren följer logiskt en "ekonomisk strategi" som går ut på att göra sig mindre ekonomiskt beroende av att bidra till att systemvillkoren bryts, t.ex. gruvdrift av tungmetaller (villkor 1) och så vidare.

Systemvillkoren och den ekonomiska strategin utgör "Kompassen" som är DNS viktigaste kognitiva redskap. Den skapades och utvecklas successivt av ett antal naturvetare inom DNS nätverk och kommer ytterst från termodynamiken¹⁹⁷. Det är genom kompassen som behovet av helhetssynen och den principiella förståelsen kan tillfredsställas menar man. Det är genom kompassen man erbjuds möjligheter att förhålla den konkreta, praktiska verkligheten till och det är genom kompassen fragmenterad detaljkunskap kan ordnas till en helhet och ges mening. Systemvillkoren är uttömmande, "de förklarar allt som är relevant för hela hållbarhetsbegreppet" säger KHR i intervjun. Och samtliga måste på sikt uppfyllas. Man kan nämligen inte förhandla med naturlagarna poängterar han. Kompassen uttrycker förvisso inte oförmedlat naturlagarna men bygger direkt på sådana.

Det fjärde villkoret följer som en slutsats av de andra tre. "Den fjärde principen handlar då om samhällets interna konklusion av vetenskapen om de andra tre" säger KHR. Det är "naturens desperata rop på hjälp" säger Torbjörn Lahti (TL). KHR menar att det fjärde systemvillkoret är lika tvingande och naturvetenskapligt relevant som de övriga. Man kan inte komma ifrån att vi måste vara så effektiva som möjligt när vi hanterar resurser i syfte att tillfredsställa mänskliga behov. Och i detta ligger också frågor som bl.a. demokrati, jämställdhet, social omsorg, estetik och global rättvisa. Problemet är, menar han, att det fjärde villkoret är mycket svårare att mäta. När är vi tillfredsställda i förhållande till kilogram, kilometer per sekund, kilowattimmar och så vidare? TL framhåller att det fjärde systemvillkoret förvisso är nödvändigt att förhålla sig till men inte tillräckligt. Det förutsätts också ett tydligt antropocentriskt perspektiv. Jag vill också mena att DNS långt ifrån stannar i det fjärde systemvillkoret. Det utgör snarare en slags utgångspunkt för ett betydligt mer nyanserat utåtriktat kognitivt handlande (se vidare avsnitt 5.3.2, underrubrik: DNS kognitiva handlande gentemot företag och avsnitt 5.3.3, underrubrik: DNS kanal mot kommunerna...)

Kompassen är formulerad på en principiell och universell nivå. "Det aktuella instrumentet är inte en av många alternativa metoder för miljö- och resursplanering, utan handlar om ett övergripande sätt att tänka för all miljö- och resursplanering"¹⁹⁸ Och behovet av en principiell nivå motiveras utifrån samma grund som behovet av helhetskunskap:

"Varför är den principiella nivån den enda som är möjlig när man ska definiera bärkraftighet och bärkraftig utveckling? Det beror förstås på att förutsättningarna är så olika inom olika geografiska områden eller verksamheter. Detaljutformningen inom olika områden och verksamheter blir därför helt olik, medan de övergripande principerna för bärkraftighet är desamma. Genom att kompassen är oberoende av såväl verksamhetens inriktning som skalans storlek, bör den alltid ligga till grund för alla beslut, i synnerhet sådana som binder resurser och lägger ut kursen för lång tid."¹⁹⁹

¹⁹⁷ Termodynamiken hävdar att energi och materia inte kan vare sig skapas eller förintas (första huvudsatsen), bara omvandlas, och genom denna omvandling degenereras energin/materia till nya former av lägre kvalitet (andra huvudsatsen). Även om man kan omvandla energi/materia i nya former i slutna system så att högre kvalitet uppnås blir effekten totalt sett att energin sprids ut och uppnår lägre kvalitet. Man kan skapa ökad ordning i ett system till priset av ökad oordning utanför systemet och totalt sett. Detta fenomen kallas entropi. Se t.ex. Robért 1994:90-5

¹⁹⁸ *Tidskriften Det Naturliga Steget* 2/95:39

¹⁹⁹ *Tidskriften Det Naturliga Steget* 4/96:30

Kompassen är alltså av en frikopplad karaktär, d.v.s. oberoende av varje lokal, specifik kontext. Och på så vis kan den användas på olika sätt, bl.a. som ett analytiskt verktyg för att ta ställning i olika frågor. Men det måste också betraktas som ett pedagogiskt verktyg för beslutsfattare²⁰⁰. Den ska användas som ett instrument att pröva de konkreta frågorna mot och för att engagera miljöarbetet. Därmed får den inte vara alltför komplicerad. En beslutsfattare kanske har svårt att ta till sig termodynamiken och se dess relevans men fyra väl- och enkelt formulerade principer är enklare att förstå och komma ihåg.

KHR återkommer i sina skrifter till att det är för lite diskussion på den principiella nivån i samhället. Man jämför olika alternativ utifrån fragmenterade detaljkunskaper. I intervjun riktade jag frågor kring allmänt legitimerade principer såsom försiktighetsprincipen och substitutionsprincipen mot bakgrund till att de används ganska flitigt i den allmänna diskussionen. Är det fel sorts principer?

”Nej, men de räcker inte därför att, om jag säger substitutionsprincipen så betyder det att man gradvis ska byta ut saker och ting mot sådant som är bättre ur miljösynvinkel. Det jag säger är att du måste också ha en principiell förståelse av hållbarhetsbegreppet i sig. För annars kan du inte avgöra om en grej leder åt rätt håll eller inte, om den är en förbättring eller inte. Så substitutionsprincipen är ju meningslös om du inte har en målbeskrivning om vart du skall substituera dig någonstans. Men den är bra i sig.”

Detsamma gäller försiktighetsprincipen. Utan systemvillkoren så utgår man från att man på något intuitivt plan kan bedöma vad som är farligt eller inte. På detaljnivå väger man därigenom alternativ mot varandra medan man på den principiella nivån kanske skulle ha kommit fram till att båda alternativen är dåliga. Så dylika principer är otillräckliga men bra om man har systemvillkoren som grund.

Likaså kan begreppet biologisk mångfald förstås utifrån systemvillkoren. Man får inte bara tänka på termodynamiken säger KHR. Mångfalden har betydelse för produktiviteten och robustheten i ekosystemen. Den har betydelse för våra levnadsbetingelser. Det finns också etiska och estetiska dimensioner i mångfalden. Ett brott mot systemvillkoren innebär således också ett brott mot den biologiska mångfalden.

Kompassen har utvecklats av naturvetare genom ”konsensusmetodik” (se avsnitt 5.3.1) men också blivit ifrågasatt från naturvetenskapligt håll (Tor Ragnar Gerholm) med grunden i att systemvillkoren inte kan betraktas som naturlagar och att det överhuvudtaget är farligt (fundamentalism) att översätta vetenskapliga doktriner till politiska principer²⁰¹. KHR har dock svarat med att principer för någonting kan bygga på naturlagar och vara lika tvingande för detta något som naturlagarna själva. Om vi som exempel inte andas dör vi, ändå är det ingen naturlag. Vidare ska kompassen betraktas som ett analytiskt verktyg för pedagogiska ändamål som måste tolkas på ett nyanserat vis av användarna²⁰². De fyra villkoren reflekterar inte hur som helst fyra naturlagar även om de är härledda från teorier om naturlagar. Den typen av debatt tycks dock ha avmattats och kritiken från denna naturvetare kanske främst bör ses i sammanhanget att den är understödd av Timbro och Svenska Dagbladet²⁰³. Det är snarare ett motstånd från ett mer nyliberalt håll än ett naturvetenskapligt.

Utifrån den terminologi jag använder mig av är det rimligt att förstå Kompassen som en principstandard. Kompassen är en standard som innehåller explicita riktlinjer för handlandet. Den är generell och formulerad på en principiell nivå. Den är

²⁰⁰ Se t.ex. *Tidskriften Det Naturliga Steget* 4/96:30-6

²⁰¹ Gerholm 1996:12-5, 44-7; 1997:10, 18-9, 31-2; *Tidskriften Det Naturliga Steget* 1/97:13-7

²⁰² Robért 1997; *Tidskriften Det Naturliga Steget* 1/97:10, 21-2

²⁰³ *Tidskriften Det Naturliga Steget* 1/97:8-10, 13-7, 21-2; 2/97: 20-1

en regel som är formulerad åt andra eller snarare åt alla. Eftersom den är formulerad av en frivilligorganisation är det givetvis frivilligt att följa den. Samtidigt säger den att vi måste följa den på lång sikt givet att vi vill överleva. Den är frivillig men innehåller tvång. I denna principstandard finns abstrakt naturvetenskaplig kunskap inbäddad och lagrad. Men som jag ser det är den inte bara en spegling av naturvetenskaplig kunskap. Den är också konstruerad och formulerad för pedagogiska syften, för att på ett enkelt sätt övertyga andra aktörer om relevansen med miljöhandlingar, och den förutsätter som TL poängterar även ett antropocentriskt perspektiv.

5.2.2 Det ekologiskt uthålliga som ekonomiskt lönsamt och de goda exemplen

Kompassen är alltså DNS viktigaste kognitiva konstruktion. Men DNS kognitiva handlande är mer komplicerat än så. Kompassen har formulerats förhållandevis oberoende av interaktionen med andra aktörer. Den betraktas ju som frikopplad från alla kontextuella förhållanden. Men det finns andra kognitiva element som är svårare att isolera från relationen med omvärldsaktörer.

Det är viktigt att framhålla en meningsdimension i det kognitiva handlandet. En miljöorganisation förmedlar inte bara kunskap utan måste utveckla koncept för att motivera vikten att lägga om kursen. Fakta och insikter måste appellera till meningsinnehåll. Även DNS är aktiv i detta. Det handlar om att motivera företag och andra aktörer varför man ska följa kompassen. I grund och botten handlar det naturligtvis om överlevnad. Vi utarmar våra levnadsbetingelser om vi fortsätter med att strida mot systemvillkoren! Men vad jag tolkar som en mycket viktig aspekt är betraktelsen av det ekologiskt uthålliga som ekonomiskt lönsamt såväl på aggregerad nivå som för den enskilda verksamheten. Det enskilda företaget, kommer att vinna i konkurrensen av en anpassning till systemvillkoren. DNS är förstas inte den enda miljöorganisation som förfäktar sambandet mellan uthållighet och lönsamhet. Tankegången stöds av andra miljöorganisationer, även Greenpeace, och framhålls inte minst i Brundtlandrapporten. Men som jag uppfattar det är det DNS som gör det mest konsekvent och systematiskt och man har utvecklat en modell för att integrera kortsiktiga lösningar med ett långsiktigt perspektiv. Det kognitiva handlandet utvecklas också kontinuerligt i relation till företagens verklighet och i dialog med företagen och man försöker tillvarata olika praktiker och rutiner (framförallt miljöledningssystem) som växer fram inom näringslivet (denna diskussion utvecklas i avsnitt 5.3.2, underrubrik: DNS Kognitiva handlande gentemot företag).

I meningsdimensionen ligger också ambitionen att peka ut "goda exempel", dvs konkreta organisationer som har lyckats förena en gynnsam företagsekonomisk utveckling med en hållbar utvecklingsplan. Liksom andra miljöorganisationer agerar DNS således på det symboliska planet. Och liksom SNF och WWF är DNS mer benägen att lyfta fram de konkreta goda exemplen i miljöarbetet. Det goda är i regel mer konkret än det dåliga. Det goda exemplifieras som konkreta organisationer eller verksamheter medan det dåliga är mer icke-identifierbara fenomen, såsom "konservativa krafter inom facket och industrin", "de intellektuellt flummiga", "den svenska ekonomiska politiken" eller "konsumismen"²⁰⁴. Det ligger också i DNS interaktionsstrategi att peka ut det goda i sina konkreta omvärldsobjekt och på en mer abstrakt nivå peka på felaktigheterna, vilket tydligt skiljer organisationen från Greenpeace (denna diskussion utvecklas i avsnitt 5.3.2, underrubrik: DNS Kognitiva handlande gentemot företag).

²⁰⁴ uttryck tagna ur Robérts böcker

DNS har satsat på nära relationer med företag vilket är en strategi som kan väcka misstankar hos vissa andra aktörer, vilket jag kommer in på längre fram. Det kan skapa trovärdighetsproblem inför omgivningen då företag många gånger bär ansvaret för olika synder. En viktig fråga för DNS är det kognitiva oberoendet, att man kan upprätthålla en kritisk distans och reflexiv attityd i förhållande till dem man samarbetar med. Min uppfattning är att även DNS har en sådan kritisk distans tack vare ett kompromisslöst förhållande till kompassen. Skillnaden mot t.ex. Greenpeace och SNF är dock att man inte offentliggör sin kritik på samma sätt. Kritiken fungerar mer på en sluten nivå och kommer till uttryck i hur man selekterar sina samarbetspartners och väljer ut sina goda exempel. Jag återkommer även till detta.

5.3 Interaktion med andra aktörer

I DNS interaktion med andra aktörer är konsensus nyckelordet. Interaktionsformen är närmast motsatsen jämfört med Greenpeace konfrontation. Det handlar inte om att skapa en massmedial uppslutning kring en fråga, med fokus riktad på "miljöboven". Det handlar istället om en interaktion, mer i det tysta, som i grunden förutsätter en tillitsrelation.

Detta avsnitt inleds med att beskriva hur DNS agerar metodiskt i sin utåtriktade verksamhet och fortsätter med en närmare beskrivning av DNS interaktion med andra aktörer. Till skillnad mot i fallstudierna av Greenpeace, WWF och SNF blir det inte särskilt meningsfullt att beskriva DNS verksamhet utifrån specifika frågor/projekt/kampanjområden. DNS driver inte i första hand specifika frågor. Snarare är det så att man försöker applicera kompassen på en rad olika fall och med dess hjälp försöker man stimulera, koordinera och vägleda en rad olika aktörers miljöarbete.

5.3.1 Konsensusarbete och konsensusdokument

Ordet konsensus har kommit att bli en ledstjärna i DNS praktiska verksamhet. Uppfattningen är att konsensusarbete är ett överlägset bra sätt att utveckla helhetskunskap och principiell förståelse utifrån. Man motsätter sig inte debatt och polemik men en polemisk debatt blir inte meningsfull om den inte förs med ett gemensamt språkbruk. Så konsensusarbetet går i första hand ut på att definiera plattformar för en fortsatt effektiv dialog, att t.ex. definiera första ordningens principer.

Inom den allmänna miljödebatten har man ofta i onödan underblåst intressemotsättningar menar KHR i sina böcker. Onödiga polariseringar, menar han, gräver ner oss i försvarspositioner och förhindrar oss från att se vad som är möjligt att komma överens om. KHR säger förvisso i intervjun att han inte är emot polaritet i sig, bara den typ av polaritet "som bygger på dåliga kunskaper, missförstånd av varandra, taskigt beskrivna förutsättningar i den intellektuella analysen". Om man emellertid har undanröjt detta och tagit reda på 'vad är vi eniga om' "då blir plötsligt polariteten mer spännande också, görs rättvisa, för då ser du tydligare vad som är äkta polaritet, vad som verkligen skiljer åt på värderingssidan, och det kan t.o.m. trigga kreativitet och skapa bättre förutsättningar för framgång." Polaritet kan således finnas och även vara kreativt men den får inte orsaka att man inte också strävar efter att förstå varandra - det blir t.o.m. polariteten lidande av.

Konsensusarbetet kommer exempelvis konkret i uttryck genom skrivandet av s.k. konsensusdokument. DNS har tillsammans med olika aktörer producerat konsensusdokument för t.ex. politiska styrmedel, energifrågan, jordbruket och skogsbruket. Det finns två syften med konsensusdokumenten, säger KHR i intervjun. Det ena är "att visa att kompassen går att använda på vad som helst". Det andra är "att dra konklusionerna av kompassen på ett viktigt samhällsområde, problemområde". Det handlar alltså om frågor på en nationell nivå.

Dokumentet handlar om att praktiskt skapa en gemensam problemuppfattning, upphäva "onödig polaritet" och skapa en solid kunskapsgrund kring någon specifik fråga. Kunskapen skapas genom "att i konsensus beskriva vad man kan enas om när det gäller att skapa en systemsyn på miljöförstöringen, liksom de åtgärder samhället borde kunna förankra redan i denna kunskapsmängd"²⁰⁵. KHR poängterar att det DNS kan tillföra i skrivandet av dokumentet, förutom kompassen och kunskapen, är "konsensusmetodiken i sig själv, för det är ju konsensusmetodiken i sig själv som har gjort det möjligt att ta fram kompassen". Det handlar till att börja med att bejaka en viss problemställning som någon kommer med istället för att värja sig mot den. Det handlar om att lyssna på vad deltagarna "egentligen" säger och därvid förhindra att använda missförstånd som anledning till polaritet. Ambitionen är att försöka enas kring en fråga genom "enkelhet utan reduktion". Det handlar om att hela tiden utgå och förhålla sig till den principiella nivån.

KHR säger sig ha blivit positivt förvånad över utgången av dokumentetskrivandet och han exemplifierar med jordbruksdokumentet, som skrevs under av representanter för både Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och Alternativodlarnas Riksförbund (ARF). Mellan dessa branschorganisationer har det länge förekommit motsättningar och skiljelinjer kring exempelvis synen på storskalighet och användning av kemikalier i jordbruket. Men under slutet av 80-talet har det, enligt KHR, skett en uppmjukad inställning hos LRF:s ledning. Man tog till sig behovet att lyssna på konsumenterna och blev mer och mer intresserad av kretsloppsprincipen och dess innebörder för jordbruket. Efter att ledningen fick utbildning av DNS beslutade sig LRF för att sponsra skrivandet av konsensusdokumentet, med kompassen som utgångspunkt. Detta pågick i cirka två år med resultatet att motsättningar mellan lägren överbyggades, gemensamma problemdefinitioner och långsiktiga målinriktningar formulerades samt att LRF förändrade sitt forskningsprogram²⁰⁶. Om processen säger KHR så här i intervjun:

"De hade inte ens klart för sig att de hade pratat i olika tidsperspektiv tidigare. De har skrivit debattartiklar och tagit heder och ära av varandra, fullt med lastade termer, termer som har varit känsliga att använda - 'ekologiska odlare' eller 'kretsloppsodlare'. En del traditionella agronomer blir rasande bara de hör de här orden. Här var det plötsligt ett neutralt språkbruk med systemvillkoren. Det fanns ingenting att hänga upp sig på sedan tidigare. Och så fick de en gemensam mental modell där också tidsaxeln fanns med."

Kompromisser tycks i första hand ha åstadkommit på så vis att dokumentet avgränsar sig från "politiska överväganden som handlar om bl.a. takten i en anpassning till kretsloppsprincipen och om vem som ska bära de kortsiktiga kostnaderna."²⁰⁷ Genom den gemensamma problemdefinitionen och målinriktningen skapas en plattform ur vilken kompromisser i ett senare skede låter sig göras.

²⁰⁵ Robért 1992:40

²⁰⁶ Robért 1994:51-9

²⁰⁷ Robért 1994:122

Deltagarna i skrivandet av konsensusdokument ska helst komma från olika håll. De ska delta i en polaritet som existerar. Det ger tyngd åt dokumentet. Personerna ska också, vad jag förstår, vara experter på sitt område. KHR säger att man ser det här som en "intellektuell process" där man ska komma fram till ett resultat som är "intellektuellt genomprövat". Man eftersträvar inte myndighetsdeltagande eftersom det skulle skapa tröghet. Då måste det ske ett internt remissförfarande inom myndigheten i fråga. Personer från t.ex. naturvårdsverket kan förvisso delta, men i så fall som experter och inte representanter för naturvårdsverket.

KHR säger att arbetet inleds i form av en liten grupp runt 4 - 5 personer som pratar ihop sig om ändamålet och försöker uppnå enighet. Därefter låter man fler personer kritisera dokumentet, liksom ett remissförfarande. "Vi försöker i den här lilla gruppen att krypa innanför skinnet på motståndet utan att utgå från att de är idioter utan istället utgå från att de har rationella skäl till att ha den ståndpunkten de har" säger han. Om medhåll finns innesluts dessa sedan i redaktionsgruppen, som därmed kan ha blivit tio personer. Slutligen erbjuder man ett stort antal personer att kritisera det och dessa kan utöver redaktionsgruppen presenteras som deltagare i dokumentet och att de står bakom det. Jag frågade honom om det har inträffat några fall där det blivit läsningar men det har inte hänt när man hunnit så långt att personer har samlats för att ingå i konsensusprocessen. Problemet är att komma dit.

När dokumentet är skrivet är det spridning som gäller. Man skickar dokumentet till relevanta adresser. KHR betonar att det mesta som händer sker i det tysta. Det blir inte så mycket debatt av konsensusdokumenten och han ser det som en framgång. Om det skulle bli stora debatter skulle det ifrågasättas om det överhuvudtaget är ett konsensusdokument. Utöver spridningen kan man också betona den potentiella betydelsen av skrivandet i sig. Det är ett viktigt moment då intressekonflikter överbryggas och kunskap och värdegemenskap etableras i själva det praktiska arbetet.

5.3.2 Utbildning och rådgivning åt företag

Att etablera en roll

DNS etablerades med en ambition att utveckla en roll gentemot näringslivet som går ut på att dess potential ska utvecklas. Det fanns allför mycket onödig polaritet mellan näringsliv och miljörelse, menade KHR, och det var istället viktigt att få med sig näringslivet i utvecklingen mot ett kretsloppssamhälle. "Näringslivet har, i egenskap av samhällets ekonomiska motor, en stor potential att gå före och visa vägen. Det befinner sig också i ständig och intensiv dialog med marknaden och har därigenom möjligheter att vara kulturdanare."²⁰⁸

Mot slutet av 90-talet kan man också konstatera att DNS har lyckats skapa sig en position inom delar av svenskt näringsliv. DNS är den miljöorganisation som mest framgångsrikt under 90-talet har kunnat utveckla en roll och gjort sig känd som pådrivare, konsult och medspelare i förhållande till näringslivet. I interaktionen med företagen utgår man från att vara medspelare snarare än opponent. För andra miljöorganisationer, särskilt Greenpeace, som snarare driver frågor än stimulerar aktörer ligger det närmare tillhands att identifiera allierade och motståndare. Driver man frågan att avveckla kärnkraft kan man inte undgå opponenter. Men om verksamheten går ut på att kunna stimulera alla aktörers miljöarbete och förmedla kunskap och mening för miljöhandlandet genom dialog befinner man sig i en annan situation. Det blir inte lika centralt att underblåsa intressekonflikter, att skapa "onödig polaritet" som KHR skulle uttrycka det. Inom DNS vill man också dra nytta av den kunskap som enbart finns bland företagen. Följande intervjuцитat från KHR belyser hur DNS interagerar med och bemöter företag utifrån en beskrivning hur den tidigare "miljörelsen" delvis har överdrivit polaritet.

"Det har funnits mycken onödig polaritet mellan näringslivet och miljörelsen. Mycket av polariteten har varit fullständigt självklar och legitim, men en del av polariteten har varit onödig, och även miljörelsen har fått tagit på sig en del av det ansvaret. Man har varit för bombastisk, för överdriven, man har tagit i för mycket ibland, överdrivit problembilden och det är livsfarligt för den är så allvarlig nog ändå. Så man behöver inga överdrifter. En annan grej man har gjort är att man har tagit i för mycket när man har försökt uppträda som specialist. Går man till Electrolux och talar med dem så kan de mer om kylskåp än vad de kan på Greenpeace. Det bara är så. Och så kan det finnas viss anledning att vara lite ödmjuk och inte peka med hela handen och säga ni borde göra kylskåp med ammoniak. Man måste vara mer nyanserad än så. Man kan säga istället, 'titta nu hur vi ser på freonerna sedan ni har sett de här principerna. Vad ska vi göra tillsammans?' Och då kan det ju hända att de är mer radikala än vad någon på Greenpeace hade kunnat ens ha en susning om, bara de får komma på det själva, för de ser vägarna smartare. Och därför finns det en legitim anledning att ha en ödmjukhet när det gäller att hantera andras professionalism. Och där tycker jag inte att miljörelsen tidigare har varit framgångsrik."

Det finns alltså anledning, menar KHR, att utveckla en interaktion med företag som går ut på att båda parter kan tillföra dialogen någonting. Och det är den rollen som DNS framgångsrikt har utvecklat.

Konkret utövar man sin roll i form av utbildnings- och rådgivningsverksamhet. Dels håller DNS i ett återkommande kursprogram och dels bedrivs företagsanpassad utbildning och rådgivning. Över 200 000 deltagare har man, enligt KHR, lockat. I kurserna får man bl.a. lära sig orsakerna till dagens miljöproblem, principerna för ett hållbart samhälle (kompassen), hur ekologi och ekonomi hänger ihop och hur en organisation strategiskt och operativt kan arbeta för en miljöanpassad

²⁰⁸ Robért 1992:71

verksamhet. Man håller också i fortsättningskurser i form av handledarkurser för att individer själva ska kunna undervisa i sina organisationer. Kursverksamheten har gjort det möjligt för DNS att sprida kompassen och DNS övriga koncept brett inom näringslivet (och bland andra aktörer). Enligt KHR har man inte längre någon koll på antalet företag som man har utbildat. I början var det lätt att säga att DNS jobbar med vissa specifika företag men numera dyker systemvillkoren plötsligt upp överallt, säger han. Han kan inte heller peka på någon specifik bransch inom näringslivet som utmärker sig i negativ mening även om DNS länge saknade byggindustrin och Volvo i sina kurser. Det torde alltså vara så att kännedomen om DNS och kompassen är väl spridd inom det svenska näringslivet.

DNS har alltså varit framgångsrik i att sprida sina idéer till en bred publik inom näringslivet. Däremot är det en betydligt mindre mängd företag som verkligen har ernått en djupare principiell förståelse och systematiskt tillämpar DNS koncept, menar KHR. Överhuvudtaget förmedlar intervjupersonerna en försiktig generell kritik som går ut på att miljöarbetet inom näringslivet ofta ändå är mer ord än verklighet. Men det finns också spjutspetsar, företag som går före, och därmed kan utgöra goda exempel för andra företag.

Ett närmare samarbete med företag sker i rådgivningsform. En förutsättning för att DNS ska utveckla ett närmare samarbete med något företag är att det finns en tydlig intention att utveckla verksamheten i en hållbar riktning. DNS ställer alltså vissa krav på den som efterfrågar tjänster och ett krav är att företagen är beredda att själva driva miljöarbetet. DNS hjälper till att ta fram underlag och verktyg i miljöarbetet men ambitionen är att företagen lär sig tillämpa verktygen på egen hand och själva förmår välja alternativ i beslutssituationer. I den konsultativa dialogen försöker DNS, säger KHR, tydliggöra alternativen och ge ett beslutsunderlag som är genomtänkt och strukturerat. Men det är aldrig en fråga om att välja åt företagen. De måste klara av det själva. Enligt Jonas Oldmark (JO) är det en mer långsiktig strategi att företagen lär sig att finna lösningar själva än att DNS, som en typisk konsult, bara går in och gör ett jobb åt dem. Det är viktigt, enligt honom, att poängtera DNS undervisande roll även i den konkreta rådgivningssituationen.

Så DNS har utvecklat en roll som går ut på att dels sprida kognitioner brett mot näringslivet genom bl.a. kursverksamheten och dels genom att ge råd åt specifika företag. Härnäst försöker jag visa hur DNS, genom att förpacka sitt budskap på ett gentemot näringslivet sofistikerat sätt, skapar förutsättningar att nå mottagarna. Det handlar om att genom det kognitiva handlandet anpassa sig till de sociala praktiker företagen är involverade i samtidigt som en viss kritisk distans bibehålls. Det goda miljöarbetet är inte jämnt utspritt, och liksom andra miljöorganisationer är en del av DNS kognitiva handlande att differentiera mellan goda och dåliga exempel. En viktig del av DNS strategi är emellertid att understödja det goda miljöarbetet och lyfta fram dessa inför en bredare publik snarare än att peka på de trots allt mångtaliga dåliga exemplen.

DNS kognitiva handlande gentemot företag

En viktig grundpelare i DNS kognitiva handlande är analysen att det inte behöver finnas någon principiell motsättning mellan ekonomi och ekologi. Därigenom har man också öppnat ett utrymme för samarbete och dialog. Genom denna betraktelse kan DNS påverka, övertyga och interagera direkt med aktörer utan att omkullkasta grundvalarna för dessa aktörers verksamheter. Det handlar om att göra det meningsfullt för företag att förändra vilje- och verksamhetsinriktningen och att göra detta genom en kontinuerlig dialog. Att underblåsa motsättningar mellan ekologi och ekonomi vore en oframkomlig väg om man önskar en interaktion präglad av dialog. Om hållbarhet istället går att förena med lönsamhet finns det aktörer som är beredda att lyssna. Dessutom har aktörerna fått höra om denna motsättning allt sedan miljöfrågan väckts, även om exempelvis Brundtlandrapporten har bidragit till förändrade perspektiv (se även avsnitt 2.2).

KHR menar att motsättningen mellan ekologi och ekonomi faktiskt är en missuppfattning:

”Det ekonomiska problemet med kretsloppsutveckling är inte att det råder en faktisk och verklighetsförankrad motsättning mellan ekologi och ekonomi. Ekologin beskriver ju resursunderlaget för ekonomin, och det är bara i det korta perspektivet med skygglappar som en sådan missuppfattning kan råda”²⁰⁹

Med dessa skygglappar riskerar läran om ekologi (huset) och läran om ekonomi (hushållning) att bli motsatspar när det i själva verket förutsätter varandra. Så det finns ingen egentlig motsättning. Däremot är det uppenbart att ekonomisk aktivitet kan leda till ekologisk utarmning. Ekonomisk tillväxt har sina uppenbara fysiska gränser. Tillväxt, betraktat materiellt som ett uttag av naturresurser, kan enbart finnas i ett inledningsskede av all verksamhet, menar KHR. Tillväxt, förstätt kvantitativt som ett systematiskt, dvs oupphörligt eller t.o.m. ökande, flöde av resursuttag, orsakar ofelbart en utarmning av livsbetingelserna, vilket också kompassen implicerar. Enligt KHR behöver dock inte ekonomisk verksamhet förutsätta ett systematiskt uttag av resurser. Lösningen är ”kvalitet”. Genom effektiviseringar kan en verksamhet växa obegränsat kvalitativt samtidigt som resursuttaget kvantitativt sätt minskar och då talar KHR om ”utveckling” snarare än tillväxt.²¹⁰ Så i princip finns ingen nödvändig motsättning mellan ekonomi och ekologi även om en hel del ekonomisk verksamhet i dagens samhälle leder till utarmning.

Ett grundläggande budskap till företagen är att de företag som bryter mot systemvillkoren kommer att tvingas konfrontera bl.a. stigande resurspriser i framtiden, medan de företag som gradvis och strategiskt anpassar sig till systemvillkoren vinner i konkurrensen på såväl kort som lång sikt. En utveckling enligt kretsloppsprincipen är ett måste enligt naturlagarna, menar KHR i sina skrifter, men detta tvång vänds alltså till en möjlighet: ”Om Företagets miljöprogram läggs upp på ett klokt sätt, har vi förvandlat denna nödvändighet för samhället till en utmaning för företagets ekonomiska utveckling”²¹¹. Det handlar alltså om ett plussummespel. Det finns en dubbelvinst att inhämta. Det som gynnar miljön gynnar ekonomin. Och strategiskt handlar det om en kombination av vinsttänkande, kunskapande, långsiktig planmässighet och användande av tillförlitliga verktyg.

²⁰⁹ Robért 1994:88

²¹⁰ Robért 1992:20-3

²¹¹ Robért 1992:140-1

Genom att DNS definierar anpassningen till systemvillkoren som ett plussummespel skapas mottaglighet för DNS koncept bland företag. Betydelsefullt är också att DNS inte presenterar några "antingen-eller-modeller" i de konkreta råden till företagen. På lång sikt må det vara en nödvändighet att verksamheten förändras i enlighet med systemvillkoren. Men på kort sikt är det tillräckligt att vidta ganska enkla operativa åtgärder bara de ligger i linje med en långsiktig handlingsplan. Det är t.o.m. viktigt att den existerande verksamheten inte äventyras på kort sikt, vilket (KHR) säger i följande intervjuцитat:

"Det är inte bara att liksom till varje pris ta sig så fort fram som möjligt mot systemvillkoren. Vi säger snarare: 'låt de vara bestämmande för riktningen, men när det gäller tempot då måste ni vara realistiska och hela tiden se till att ni får avkastning på era investeringar, för då kommer ni att stärka er ekonomi gradvis och den kommer då relativt de andra bli starkare om några år därför att ni slipper utgifter, kostnader och trassel som drabbar dem och då kan ni lägga ännu mer investeringar och bara ligga i framkant hela tiden.'"

Den som ligger för långt före och gör för hastiga förändringar riskerar att slås ut. Men den som ligger något före, med en realistisk och utifrån systemvillkoren grundad viljeriktning, vinner i längden. Den som tar "de lågt hängande frukterna" för varje ögonblick idag, som KHR metaforiskt uttrycker det²¹², skapar ekonomiska förutsättningar för att hantera grundproblemen imorgon.

Att DNS accepterar och t.o.m. förespråkar att miljöarbetet sker gradvis och i små steg kan inte tolkas som att de accepterar vad som helst. DNS budskap ligger t.ex. mycket långt ifrån en lät-gå hållning. Jag var tidigare inne på att DNS kräver en viss ambitionsnivå för att utveckla närmare samarbeten. Vad DNS exempelvis inte förespråkar är s.k. "end-of-pipe" lösningar, att t.ex. sätta ett filter på skorstenen för att minska koncentrationen av giftutsläpp. Ett genomgående tema i DNS verksamhet är att koncentrera sig på vad man tar in i verksamheten, vad gäller flöden av energi och materia, snarare än att fokusera utsläppsproblematiken. Därigenom tar man inte den nuvarande verksamheten för given utan söker orsakerna till problemen.

För att kunna sätta sig in i den värld som företagen verkar i behöver DNS undervisa om sådana typer av verktyg, t.ex. miljöledningssystem, som företagen numera alltmer använder sig av. (KHR) menar att framväxten av miljöledningssystemen och även andra instrument, som livscykelanalys (LCA), har passat DNS som handen i handsken. Inom DNS menar man att miljöledningssystem och administrativa rutiner är viktiga verktyg i miljöarbetet, för att strukturera det och även genom att kommunikationen underlättas internt och externt²¹³. Samtidigt uttrycker man en viss skepsis till dessa då de egentligen inte säger någonting om innehållet i verksamheten. I en artikel i tidskriften *Det Naturliga Steget* uttrycks följande:

"De krav på miljövänliga produkter och miljöhänsyn i verksamheten som företagen möter på marknaden, gör att man ofta okritiskt väljer något av de tillgängliga miljöledningssystemen och installerar det så snabbt man kan, i tron att man på så sätt får läget under kontroll. Det är många konsulter som erbjuder sina tjänster på miljöledningsområdet. Dessa saknar tyvärr för det mesta den grundläggande ekologiska kunskap som företagen främst behöver hjälp med för att ge miljöarbetet ett verkligt innehåll."²¹⁴

²¹² Robért återkommer ofta till trädmetaforen i sina resonemang. Det är inte bland bladverken man ska leta efter lösningarna utan man ska gå uppströms i orsakskedjan, till roten av problemet. Men atthela tiden skörda de lågt hängande frukterna är en viktig väg dit.

²¹³ Se t.ex. *Tidskriften Det Naturliga Steget* 2/96:11-4

²¹⁴ *Tidskriften Det Naturliga Steget* 2/96:14

Miljöledningssystemen är alltså i sig själva helt otillräckliga. Och i kombination med att de ger en lugnande effekt kan det finnas risker med dem, säger KHR. Det är t.o.m. så att det har blivit fler och fler som har lärt sig att säga att det inte räcker med ett miljöledningssystem. Men samtidigt som man har lärt sig att säga, att det beror på målbeskrivningen om miljöledningssystemen ska bli bra eller inte, så visar det sig ändå att den principiella förståelsen ofta saknas.

Så DNS sätt att anpassa sig till framväxten av miljöledningssystemen på standardiseringsmarknaden är att göra det med ett kritiskt perspektiv på själva verktygen och att eftersträva att de verkligen fylls ut med ett substantiellt innehåll. Kompassen blir det yttersta hjälpmedlet. I den konsultativa dialogen får företagen själva svara för den kontextuella kunskap de redan besitter - kunskap om de specifika tekniska och ekonomiska förutsättningarna och den lokala miljöpåverkan. DNS bistår genom att tolka den kontextuella kunskapen inom ramen för kompassen och de koncept DNS tillhandahåller. Man kan säga att DNS har en uppgift att fylla miljöledningssystemen (som fungerar som procedurstandarder enligt min terminologi) med både abstrakt, frikopplad kunskap/regler (kompassen) och kontextuell kunskap. DNS roll är att koordinera och tolka de olika kognitiva elementen som olika aktörer besitter för att därigenom underlätta beslutsfattande och sökandet efter uthålliga alternativ. Men som jag nämnde tidigare är det inte DNS som fattar besluten åt företagen utan de får göra det själva.

En viktig del av DNS påverkansarbete och kognitiva handlande är att peka ut vissa verksamheter som "goda exempel". Företag som både åstadkommer verksamhetsförändringar i miljövänlig riktning med kompassen som riktlinje och genererar ekonomisk vinst utgör de bästa föredömen för andra företag då de konkret visar att ekonomi och ekologi inte behöver motsäga varandra. Det blir en del av DNS kognitiva handlande att peka ut sådana goda exempel. Dessa aktörer tycks inte behöva ha gjort någonting extra radikalt, bara åtgärderna antyder en viljeriktning och förändringsprocess mot någonting mer uthålligt. Det måste finnas en långsiktighet. De goda exemplen används sedan i den fortsatta utbildningen, rådgivningen och opinionsverksamheten. Miljö- och energikonsulten Per Ribbing (PR) som vid intervjutillfället hade ett uppdrag för Sollentunamässan säger: "jag kan inte tänka mig att jag har ett bättre säljargument sen när jag går till en annan mässa eller ett annat företag och säger 'ja hörrudu, på Sollentunamässan lyckades vi spara två miljoner om året, får jag komma hit och spara två miljoner per år till er?'"

Ambitionen att peka ut och identifiera organisationer som goda exempel löper dock risken att utsättas för kritik. McDonalds har som exempel exemplifierats som ett "gott exempel"²¹⁵. Efter att ha fått utbildning av DNS har man bl.a. arbetat med att minska avfallsmängden och transportbehovet och man jobbar utifrån målet att anpassa hela verksamheten efter kretsloppsprincipen och kompassen. Ett dilemma för McDonald's är dock att många av dessa restauranger är beroende av personbiltrafik. Det är längs vägarna många kunder finns. Om detta säger VD:n att det är inget vi önskar "men vi måste finnas där människor finns och anpassa oss efter dagens trafik - tyvärr"²¹⁶ På detta reagerade en medlem i ett av DNS nätverk - "Svenska Läkare för Miljö" - så här:

"McDonald's ser sig snarast som 'offer' för det moderna samhällets bilberoende. En väl så rimlig tolkning vore väl annars att företeelser som McDonald's snarast permanentar uppfattningen att bilen är en nödvändighet för att klara livets nödtröskel när själva livsnerven, födointaget: synes kräva transporter, till

²¹⁵ Robért 1994:79-80; *Tidskriften Det Naturliga Steget* 2/96:36-9

²¹⁶ Taget ur en intervju med Mats Lederhausen, Vd för McDonald's, *Tidskriften Det Naturliga Steget* 2/96:38

t.ex. McDonald's /.../ VD Lederhausen verkar vara på rätt spår men har nog en lång väg kvar till visionen om 'världens första kretsloppssamhälle'. Om visionen infrias befarar jag att han får se sig om efter ett nytt jobb; jag tvivlar på att slutna kretslopp kan inrymma milslånga transporter till McDonald's för en så enkel sak som att mätta några hungrande magar. Och det tvivlet gäller alldeles oavsett hur ambitiöst han källsorterar."²¹⁷

Jag frågade KHR om det finns någon risk för DNS att peka ut företag som goda exempel, förvisso utan att koppla frågan till McDonald's dilemma.

"Ja, om man läser för mycket i det så gör det det. Därför att skulle de sedan bli avslöjade med stora bekymmer så skulle det kunna slå tillbaks på oss imagemässigt /.../ Därför försöker vi vara noggrannare nu än vad vi har varit förr med att säga att det här goda exemplet kommer från Ikea. Det är en soffa som väger så här lite och som har sådant här bra material. Det är prylen, tanken eller den lilla projektgruppen och inte företagen, det är Änglamark på KF som är ett bra exempel och inte hela KF. Så det gäller att vara ännu tydligare än vad vi har varit."

Så fortsättningsvis är det alltså en del av DNS kognitiva handlande att peka ut exempelverksamheter och inte företag som sådana. Det finns både hållbara och ohållbara verksamheter. Bara vissa verksamheter kan per definition vara goda exempel. Det är de som banar vägen. Men åtminstone i princip kan alla följa pionjärerna. DNS dömer inte helt ut något företag eller verksamhet. En verksamhet som är ohållbar måste bara omdefiniera sin verksamhet. McDonalds kanske måste omdefiniera sitt personbilsberoende. Säljer man bensin är det inte bara bensin man är duktig på, poängterar KHR, utan i grund och botten infrastrukturen för bränslen, bränslets tekniska prestanda och hur man distribuerar bränslen. Potentiell kunskap om hållbara lösningar kan finnas bland verksamheter som för närvarande är ohållbara. Så om man "omdefinierar uppdraget" så har man glädje av all kompetens i samhället, menar han. Det är verksamheterna och inte företagen i sig som behöver förändras.

Inom DNS försöker man övertyga om sambandet mellan lönsamhet och hållbarhet. DNS vädjar till företagens vinstmaximeringskrav för att de också ska ta hänsyn till de ekologiska kraven. Och detta kan alltså innebära att man måste omdefiniera verksamheten. Vid fokusgruppen fördes bl.a. en dialog om vinstmaximering som drivkraft för företag. KHR menade då att "det farligaste ett företag kan göra är att vara besatt av pengar eller vinster, för tappar man visioner av vad företaget är till för försvinner även pengar. Det gäller istället att vara drivna av en passion för att åstadkomma någonting, som är större än stålarna i sig, och se stålarna som ett medel för att klara det." Ett viktigt inslag i DNS interaktion med företag (och även andra aktörer) är således visionen, att företagsledningen har idéer om den hållbara verksamheten. Enligt JO är det också ett krav DNS har, gentemot de företag man utvecklar ett närmare samarbete med, att de kan uttrycka en hållbar viljeriktning som ligger bortom det snäva vinsttänkandet. Och detta krav medför ofta att man avtackar sig från djupare samarbeten, när man upptäcker att företagsledningarna har lägre ambitionsnivåer. DNS utvecklar djupare samarbeten med de mest progressiva företagen, de goda exemplen.

DNS har alltså lyckats utveckla en roll gentemot företag som pådrivare, konsult och samordnare där aktörerna anses kunna bistå dialogen och samarbetet utifrån olika kunskapsgrunder. Det är alltså inte fråga om en envägskommunikation. Budskapet är ytterst att anpassningen till systemvillkoren är ett plussummespel. Genom planmässighet, långsiktighet och gradvis anpassning skapas bäst förutsättningar till framgång. Som jag inledningsvis i detta avsnitt nämnde anpassar sig DNS till och nyttjar de sociala praktiker företagen är involverade i. DNS kognitiva handlande är

²¹⁷ Tidskriften *Det Naturliga Steget* 3/96:9

därmed på ett systematiskt sätt anpassat till företagens verklighet samtidigt som man bibehåller en kritisk distans och förhåller sig reflexiv till exempelvis nya rutiner (miljöledningssystem) och ohållbara verksamheter. DNS är beredd till kompromisser som går ut på att "de lågt hängande frukterna" är ätliga och att det "bästa inte är det godas fiende" men utvecklar inte samarbete förutsättningslöst. Man kan säga att DNS allierar sig kognitivt med de goda exemplen.

Resultat av interaktionen

Även om DNS har nått ut med sina idéer till en bred publik inom näringslivet är det än så länge endast en mindre mängd företag som på ett systematiskt sätt försöker ställa om verksamheten mot hållbar utveckling och som har förstått att detta också ligger i linje med deras egenintresse, säger KHR.

Jag ställde frågan om det har blivit missuppfattningar i själva tillämpningen av kompassen, om den på något vis har använts på fel sätt. KHR menar att det som är vanligast är att man först lär sig systemvillkoren, blir entusiasmerade av dem, och sedan glömmer dem. "Folk blir entusiasmerade av den här kompassen och känner 'va kul att det går att systematisera det' och så får miljöfrågorna en ny kraft i organisationen för det upplevs rationellt och logiskt och intellektuellt gångbart." Men med tiden glömmer man att använda den. Den fick sin huvudsakliga användning till att skapa entusiasm men kanske inte så mycket som ett vägledande instrument i det praktiska arbetet. Och entusiasm är otillräckligt, menar KHR. Man kan fatta okloka beslut med entusiasm. Ett annat sätt att göra fel, enligt honom är att tillämpa kompassen "nedströms i orsakskedjan", dvs man lindrar symptomen med hjälp av t.ex. filter istället för att fasa ut orsaken till problemet. Och sådana typer av åtgärder ligger inte i linje med kompassen. Även denna typ av fel händer ibland men han kan dock inte erinra sig att det i något fall har blivit sämre med kunskaperna om kompassen än utan. Däremot behövs repetition.

En del företag säger sig emellertid följa kompassen systematiskt och satsar resurser på långsiktiga förändringar. KHR ger i boken *Den Naturliga utmaningen. Goda exempel på miljöarbete inom näringslivet* exempel på några företag eller branschorganisationer som har fått utbildning av DNS och därefter på ett systematiskt sett ska ha förändrat sin verksamhet. Han nämner t.ex. LRF, Ikea, McDonalds, Hemköp, ICA och Electrolux²¹⁸. I beskrivningarna redogör han för olika specifika problem som företagen har stått inför. DNS har kunnat bistå med hjälp av utbildningar och seminarier där också andra kunniga har deltagit. DNS tycks ha haft en roll att etablera samtalsforum inom vilka kompassen utgör grundreferensen.

ICA-handlarna och deras leverantörer (Electrolux), för att ta ett konkret fall, bekymrade sig över upptäckten och larmrapporterna av ozonskiktets förtunning, eftersom man använde freoner i sina kylanläggningar. En möjlig lösning, tyckte man från företagen, vore att använda mjuka freoner istället som skulle innebära att skadorna på ozonskiktet blev mindre. ICA-handlarna ordnade med ett seminarium, med hjälp av DNS och bjöd in experter bl.a. från naturvårdsverket. Under seminariet framkom att även de mjuka freonerna bryter mot systemvillkoren (systemvillkor 2), förvisso i långsammare takt. Dessutom misstänks de kunna fungera som en växthusgas. Såsom KHR beskriver det kantades diskussionerna både under och efter seminariet av både irritationer och motstånd från ICA-handlarnas och Electrolux ledning men samtidigt växte också en probleminsikt. De mjuka freonerna övergavs visserligen inte omedelbart

²¹⁸ Robért 1994:44-62, 79-86

som ett alternativ. ICA-handlarna valde att täta kylanläggningar och byta till freoner i befintliga system men satsade också långsiktigt på kunskapsutveckling genom att ta initiativ till en internationell konferens och genom att starta ett nätverk inom handeln. Genombrottet kom i ett senare skede genom Electrolux (som också hade blivit uppvaktat av Greenpeace vilka hade placerat freoninnehållande kylskåp framför företagets portar). Man kontaktade DNS för att diskutera en ny teknik (som gick ut på att använda substansen R134a i kompressorn) som visserligen fortfarande skulle bryta mot systemvillkor 2, men som löser det akuta ozonproblemet och bäddar såväl tekniskt och ekonomiskt för nästa fas i utvecklingen där en isobutanblandning kan användas som köldmedium. Det sista ämnet anses inte vara naturfrämmande men kunde av tekniska skäl inte nyttjas omedelbart. Men det var tillräckligt för att peka ut Electrolux som ett gott exempel eftersom man hade utstakat en plan för en miljövänligare teknik, samtidigt som man genomförde små successiva steg framåt.

En indikator på framväxande probleminsikt och långsiktighet är att uppoffringar åstadkommes i det korta perspektivet till förmån för hållbarhet i ett långsiktigt perspektiv. Fallet ovan med ICA-handlarna och Electrolux är ett exempel. När KHR redogör för "spjutspetsarna" i sin bok pekar han just på dylika konkreta resultat, t.ex. resurser avsätts för långsiktig kunskapsutveckling men också att små successiva förändringar görs mot någonting mer hållbart. Framförallt, som jag tolkar det, är det etableringen av ett långsiktigt perspektiv, systematik i planeringen och insikterna om behovet av förändring som är de viktigaste konsekvenserna av interaktionen. Exempelen ovan visar också att förändringar inte alltid bara är en fråga om "decoupling", att man med hjälp av skön retorik i någon miljöpolicy talar varmt om hållbarhet samtidigt som verksamheten fortsätter som vanligt. Som JO erfar det upplever företagsledare ett behov att också visa på konkreta substantiella resultat inför omgivningen. Medan det tidigare kanske räckte att associeras med WWF:s logo ger det inte längre någon legitimitetsvinst att bara "synas tillsammans med någon legitim miljöorganisation". Företagen måste göra någonting också.

Alltjämt är dock de riktigt goda exemplen i minoritet. Och i KHR:s bok nämns inga tydliga exempel på radikala omdefinieringar av i grunden ohållbara verksamheter, som t.ex. att Akzo Nobel skulle sluta tillverka klorföreningar och använda kompetensen till någonting helt nytt.

Att etablera och bibehålla kontakter

En viktig aspekt av DNS relation med företag är kontinuitet och långsiktighet. På ett grundläggande plan bygger DNS strategi på att långsiktiga relationer kan etableras. Genom utbildningsverksamheten etableras en kontakt som rådgivningsverksamheten sedan bygger på. Inget företag riskerar att hängas ut publikt av DNS om det missköter sig och det minskar risken att inleda samarbeten och dela med sig av information. Skapande av en sådan typ av tillit i relationen är central för DNS.

Genom opinions- och utbildningsverksamheten har DNS lyckats nå ut brett till näringslivet så att organisationen är känd av en bred publik. Det är av en avgörande vikt då man själv inte behöver kontakta företagen för att utveckla ett samarbete. Som regel är det företagen som kontaktar DNS även om det ibland kan hända att någon från DNS tar initiativet. Enligt KHR kan man t.ex. läsa en vetenskaplig rapport "och så ringer vi upp och säger 'Ni håller ju på med det här just nu, har ni kollat att det här är ett alternativ som har kommit'". Men på grund av resursbrist (se avsnitt 5.4.3) finns det inte

så mycket förutsättningar att ta initiativet och själv ringa upp till företag varför det är betydelsefullt att DNS redan är etablerad och känd.

Ofta är det miljöchefen på något företag som ringer till DNS och exempelvis efterfrågar företagsanpassad utbildning. Den personen, menar JO, har ofta insett miljöfrågans centrala betydelse och kanske gått på någon av DNS kurser och därigenom lärt sig systemtänkande. Men vanligt är att personen ifråga inte har fått ledningen med sig. Om då DNS, enligt JO, bara får tillräckligt med tid och resurser att träffa företagsledningen brukar det vara möjligt att nå ut med budskapen. Får man tillräckligt med tid så blir det förändrade perspektiv, menar JO, men problemet är att få denna tid. Ledningen har enormt mycket frågor att täcka, menar han, och exemplifierar med år 2000-problematiken, IT-frågorna, veckans försäljning, årsredovisningen, nya produkter och produktionsprocesser och kontakter med aktieägare.

Ibland finns någon slags skepsis som det gäller att slå hål på. Det handlar om att vända det negativa till något positivt. Ibland tycker sig PR när han har föreläst för personalgrupper att budskapen inte når fram därför att de kanske lyssnar mot egen vilja. Miljöarbetet och utbildningen har kanske tvingats på dem uppifrån och då skapas inga positiva resultat. En annan erfarenhet han har är att det ofta finns en skepsis mot miljöaktivism. I sin utbildning får PR ibland förklara varför andra miljöorganisationer, som t.ex. SNF och Greenpeace, har gjort starka ställningstaganden för någon viss fråga. Då får man, enligt PR, kanske i princip hävda samma sak som de inom SNF och Greenpeace redan har gjort men genom att förhålla det till kretsloppstänkande, andra möjliga alternativ och att kompromissa vad gäller t.ex. omställningstakten (t.ex. för avveckling kärnkraft) skapas en ömsesidig förståelse. Det måste alltså finnas något slags utrymme för både dialog och kompromisser.

Att etablera och bibehålla kontakter handlar mycket om att förstå vem man kommunicerar med påpekar alla intervjupersoner, att förstå mottagaren av budskapet. Kontakterna med företagen förutsätter, menar Magnus Huss (MH) goda individuella kontakter: "det handlar om kunskap och förtroende hela tiden och särskilt sådana här abstrakta saker som vi pratar om så är det mycket att man har förtroende för den personen, att man får bra vibrationer, faktiskt". MH menar också att klädstil och uppförande har betydelse. KHR nämnde två andra faktorer på frågan vad som är förutsättningen att kontakter ska bibehållas. "Det ena är att när dialogen sker så ska de fortsätta att tycka den är meningsfull. De måste få ut något av oss. Och vi måste ligga lite i framkant och ha svar." Ibland har det hänt att DNS har misskött sig, menar KHR, genom att inte kunna hjälpa företag. Man har fått kritik, exempelvis från Ikea, för att man inte längre kunde bidra kunskapsmässigt. DNS hade i det fallet inte tillräckligt med tid att utveckla det Ikea efterfrågade menar han. Men relationerna har också avmattats på grund av att processen inte har kunnat hållas vid liv internt i företaget. KHR menar att det kan hända mycket internt i företagen som stjälar uppmärksamhet, t.ex. budgetkriser. Personalomsättningen kan vara ett problem genom att nya inflytelserika personer som inte har fått DNS utbildning tillkommer. Fusioner med företag kan vara ett problem om de nya inte har haft något samarbete med DNS tidigare och samtidigt är dominerande.

Särskilt jämförelse med andra miljöorganisationer är det, för att sammanfatta, påtagligt hur DNS - i sina koncept (det kognitiva handlandet), upplägg (med kurser och rådgivningsverksamhet), metodik (konsensus, tillit), förhållningssätt (att även mottagaren har kunskaper och intressen) och inte minst i stil och uppträdande - har utformat en roll som möjliggör etablerande och bibehållande av långvariga kontakter med företag.

5.3.3 Interaktion med statliga och politiska organisationer

DNS driver inte konkreta, specifika frågor på samma sätt som andra miljöorganisationer. DNS lobbar inte mot statliga och politiska organisationer, söker inte allianser och massuppslutning kring någon fråga och identifierar inte motståndare på samma sätt. DNS kan visserligen ta politisk ställning för vissa frågor - exempelvis mot kärnkraft - och man tar ställning för miljöpolitik och miljöreglering som sådan. Man är lika oroad över miljöpolitisk undsluppenhet och tilltro till låt-gå politik som inom andra miljöorganisationer. Staten bör t.ex. sätta sig över särintressen, agera långsiktigt och förhindra att omedelbara kortsiktiga behov konkurrerar ut mer ekologiskt anpassade produkter prismässigt. DNS har t.ex. producerat ett konsensusdokument för politiska styrmedel som företagsledare från olika organisationer (från t.ex. Ikea, SJ, ABB, LRF, KF, ICA, OK och Modo) skrev under och som bl.a. skickades till riksdagsledamöter. I denna propagerar man bl.a. för kraftiga styrmedel som verkligen ger effekt, politiskt samförstånd så att styrmedlen överlever mandatperioderna, långsiktiga spelregler för näringslivet som bygger på potentiella utvecklingslinjer och att Sverige faktiskt kan ha starkare styrmedel än andra länder då det kan ge konkurrensfördelar.²¹⁹

DNS deltar på detta vis i den politiska debatten men driver inte kampanjer kring specifika frågor. På samma sätt som man interagerar med företag - genom utbildning och rådgivning - kan man också interagera med statliga och politiska organisationer. Men i betydligt mindre utsträckning har man lyckats utveckla en sådan roll gentemot sådana organisationer. Med partier som centern och miljöpartiet är det inga problem säger KHR. DNS har varit där och föreläst. De håller med, och det är de som visar mest insikt om vad kretslopp är. Inom andra partier är det mer på personnivå som det finns ett intresse för DNS. KHR menar att det på central politisk nivå finns en massa "löjliga" ideologiska anledningar till att man inte sätter sig ner och tittar på problembilden. Det finns socialdemokrater som tror att naturlagarna är ett hot mot sysselsättningen, liberaler som inte vill veta av några resurstrattar och restriktioner över huvudtaget och moderater som tror att man är "kommunist" om man inte vill skita ned.

När det gäller myndighetssidan så säger (KHR) så här om naturvårdsverket:

"Vi skulle vilja att naturvårdsverket var tydligare i sin ståndpunkt gentemot oss, antingen tala om för oss vad det är för fel vi gör så att vi kan rätta till det eller också absorbera första ordningens principer för hållbarhet. Men att inte säga någonting och sedan inte ta in det i styrdokument, det förstår inte vi /.../ Det svenska naturvårdsverket förhåller sig inte till det. Det förstår inte jag."

Det finns förvisso enskilda personer inom verket som har uttryckt en positiv reaktion gentemot kompassen men inte naturvårdsverket som helhet, som en myndighet. Detsamma tycks gälla andra myndigheter. Ibland ser man texter från dessa myndigheter där man, enligt (KHR), har tagit till sig systemvillkoren, vilket han anser är bra. Baksidan är att ordalydelsen kan ha blivit modifierad. Inte heller har DNS fått undervisa för koncessionsnämnden, landstingen och länsstyrelser i den utsträckning man önskat. Intrycket är således att DNS inte har lyckats slå sig fram nämnvärt inom den svenska statsförvaltningen.

DNS kanal mot kommunerna, Esam och "ekokommunerna"

²¹⁹ Se Robért 1994:69-71, 160-176

Om det har gått trögt för DNS att influera politiken och statsförvaltningen har det gått betydligt bättre på den kommunala nivån, säger KHR. DNS har förvisso inte utvecklat någon roll gentemot kommunerna på samma direkta vis som gentemot företagen. Men DNS koncept och arbetsmetodik har ändå haft en betydelsefull plats i det kommunala arbetet främst genom organisationen Esam AB och nätverket med de s.k.

”Ekokommunerna”. Esam är ett konsultföretag som har specialiserat sig på just kommuner (även om man numera också har privata företag som sina kunder) under ledning av Torbjörn Lahti (TL) och Gunnar Brundin. Esam har haft en roll som en ideologisk inspiratör för kommunerna och viktiga uppgifter har bl.a. varit att sprida och utveckla ekokommunkonceptet²²⁰ och en Agenda 21-guide²²¹. Man använder sig också av DNS koncept och arbetsmetodik och allt sedan 1989 när DNS bildades har man haft nära informella relationer till och diskussioner med dess företrädare. Esam har bl.a. hjälpt till med att hålla i en del grundutbildningar och tillsammans med DNS har man skrivit ett konsensusdokument för kommunernas miljöarbete²²². För närvarande diskuterar man att knyta samarbetet mer formellt i form av licensavtal men det gäller snarare arbetet mot företag.

Ekokommunprojektet inleddes i början på 80-talet²²³. En kommun i nordöstra Finland, Soumussalmi, utnämnde sig själv till ekokommun 1980 och Övertorneå följde efter tre år senare. Bakgrunden i kommunerna var hög arbetslöshet, utflyttning och utarmning av byarna. I Övertorneå hade TL i uppgift att leda ekokommunprojektet. Tanken var att genom bl.a. studiecirkelar inspirera till idéer och stärka självtilliten och självförtroendet i bygden för att starta upp lokala utvecklingsprojekt. Det handlade om en koppling mellan ekonomi och ekologi för att få igång jobb. Därav namnet ekokommun. Man har därigenom kunnat starta projekt inom bl.a. ekologisk odling, ekoturism, naturproduktutveckling och fiskevård delvis med hjälp av medel från jordbruksdepartementet. Man har också byggt en ekoby.

De framgångsrika försöken i Övertorneå gav efterhand upphov till en framväxande ”ekokommunrörelse”. 1990 arrangerade TL tillsammans med Kommunförbundet och Glesbygdsdelegationen en konferens i Orsa om ”det ekologiska framtidssamhället” som lockade 400 deltagare. Idén var att visa upp en mångfald av goda exempel i det kommunala miljöarbetet. Där knöts också kontakter mellan KHR, som var en av föreläsarna, och forskare inom TL:s nätverk samt intresserade personer från en del kommuner. Konferensen ledde till bildandet av ett ”ekokommunnätverk” med ett dussin mindre kommuner. Genom nätverket ordnades seminarier och gemensamma pilotprojekt. Man fick bidrag från statligt håll i olika omgångar (från boverket, glesbygdsnämnden och miljödepartementet). Idén och nätverket fick ett genombrott i och med Riokonferensen 1992 genom vilken ekokommunkonceptet uppmärksammades internationellt och inte minst inspirerade det begynnande lokala Agenda 21-arbetet. Och när det numera i och med Riokonferensen framstod som viktigt för kommuner att få igång ett lokalt miljöarbete växte nätverket. 1995 bildades

²²⁰ I Lahti (1996) finns en beskrivning av konceptets bakgrund och innebörd. I texten som följer återges några väsentliga innebörder med konceptet och praktiska betydelse samt dess relation till DNS koncept och praktik.

²²¹ Agenda 21-guiden (Lahti 1998) har utvecklats av Lahti med stöd från Naturvårdsverket. Guiden är tänkt att fungera som ett verktyg för strategisk planering mot bärkraftighet, som ett slags miljöledningssystem åt kommunerna med en enkel uppställning checkfrågor. Guiden är bl.a. influerad av ekokommunkonceptet (se beskrivningen på sidorna som följer) och DNS koncept och framhåller också behovet av en mångfald av perspektiv i Agenda 21-arbetet.

²²² Ett utkast av detta presenteras i Robért 1994:104-21

²²³ Se Lahti 1996, se även hemsidan www.esam.se

Föreningen Sveriges Ekokommuner (SEKOM) och för närvarande (våren -99) ingår 55 ekokommuner i denna. Samtliga kommuner har på kommunledningsnivå beslutat sig för att kalla sig "ekokommun" och har därmed antagit DNS definition av ett uthålligt samhälle som en ledstjärna för miljöarbetet. Esam:s praktiska roll har varit att ordna konferenser, seminarier, hålla i utbildningsprogram och på senare tid har man mer kommit att inrikta sig mot konsulttjänster i och med att många kommuner har genomgått en första utbildningsväg. Det kan t.ex. handla om att lägga upp strukturen på de projekt som finansieras av regeringens ekologiska omställningsmiljarder (5,4 miljarder över tre år).

Esam betraktas av DNS som dess kanal gentemot kommunerna och ekokommunnätverket - "vi har väl fungerat lite grann som Det Naturliga Stegets kommunexperter om man säger så och där man slussat kommuner till oss när kommuner ringt upp", säger TL. De fyra systemvillkoren kom alltså att utgöra den definition som ekokommunerna använder som det övergripande målet. Enligt TL så passade DNS koncept väl in i ekokommunkonceptet. När man började i Övertorneå så hade man en mycket vag definition av hållbarhet varför det fanns ett behov av att fixera målen. DNS koncept passade bra med tanke på att även ekokommunkonceptet var visionärt och att man även inom detta betonade just viljeriktningen, dvs de små stegen och successiv förändring. Likaså passar systemsynen och systemvillkoren in i Agenda 21-begreppet. TL säger också att det angreppssätt som KHR företrädde (och företräder), med konsensusmetodik och att inte måla upp några syndabockar, var något som kändes tilltalande.

Men även om ekokommunerna har anslutit sig till DNS uthållighetsdefinition framhåller TL att man inte kan ta DNS koncept rakt av i interaktionen med kommunerna. Han menar att DNS upplägg i första hand ändå är utformad för att passa storföretag och därmed förutsätts nyanseringar när man vänder sig mot kommuner. TL tror:

"att det finns också mycket utav kulturkrock mellan DNS image och sätt att jobba på, som ju varit mer inriktad mot storföretag och liksom mer präglad av den kulturen, medan kommunerna har ett helt annat sätt att jobba på. Jag menar kommuner är mycket mer komplexa i sin natur, där demokrati, delaktighet och den typen av begrepp är väldigt viktiga i processen. Och det gör också att det blir en annan typ utav frågor som är viktiga. Så det kan vara en orsak till att DNS och SEKOM kanske inte haft så mycket relationer utan det är till oss man vänder sig från SEKOM:s sida när man vill ha mer kött på benen. Så vi har ju fortsatt att vara DNS språkrör gentemot kommunerna."

Och även om ekokommunerna använder Kompassen i sina målformuleringar finns det på sina håll en viss ambivalens gentemot organisationen DNS på grund av deras image och roll gentemot storföretagen, menar TL. Det krävs ett annat förhållningssätt gentemot kommuner. TL framhåller vissa skillnader mellan koncepten. Ekokommunkonceptet betonar underifrånperspektivet, samverkan och delaktighet från olika håll, att lära genom att självständigt pröva sig fram, vikten av lokal självförsörjningsförmåga och minskad sårbarhet samt insikten som kommer inifrån i samklang med de lokala problemen och förutsättningarna. Han kontrasterar det dels mot Agenda 21-begreppet som visserligen betonar det lokala perspektivet och delaktigheten men som initierats uppifrån via Riokonferensen och dels mot DNS koncept som å ena sidan bygger på ungefär samma pedagogik men som å andra sidan, enligt honom, ändå är mer av en hårdare styrd paketlösning designad för storföretagen. Han poängterar också att det fjärde systemvillkoret, som förvisso är lika nödvändigt som de tre andra, inte är tillräckligt för att angripa problemen, särskilt inom kommuner:

”jag brukar säga att systemvillkoren är ju i sig då formulerade från ett sorts ekocentriskt perspektiv, alltså att man har naturen i centrum. Men för att kunna gå in och fylla det fjärde systemvillkoret med ett innehåll så måste man ha ett antropocentriskt perspektiv. Man utgår från människan och människans väl och ve. Och för att kunna förklara människans väl och ve behövs det många olika perspektiv”

I Agenda 21-guiden görs just ett försök, delvis med erfarenheter från det kommunala arbetet, att utveckla sådana perspektiv²²⁴.

Man har alltså fått med 55 kommuner i nätverket. Från början var det mest små kommuner som var med men efterhand har även större kommuner tillkommit, såsom Örebro, Södertälje, Helsingborg och Stockholm. Det finns förvisso betydligt fler kommuner som har skrivit in systemvillkoren i sina Agenda 21 för att definiera målriktningen men utan att ha någon direktkontakt med vare sig Esam, SEKOM eller DNS. Och TL betonar att man inte behöver vara en bättre kommun för att man kallar sig ekokommun (jfr SNF:s ”utmanarkommuner”). En viktig idé med nätverket är dock det organiserade erfarenhetsutbytet, att man kan träffas och sprida goda idéer till varandra. Det finns också en tanke att ekokommuner ska fungera som modellkommuner, som goda exempel. TL:s uppfattning är emellertid att den betydelsen var större vid tiden då det lokala Agenda 21-arbetet sattes igång. Då uppmärksammades ekokommunerna och framförallt Övertorneå. Idag är det som nämnts inte givet att man är bättre för att man kallar sig ekokommun och det ger inte heller några väsentliga pluspoäng, imagemässigt, att kalla sig det. Däremot kan den potentialen vara större internationellt sett²²⁵. Det betyder inte att det är betydelselöst att kalla sig ekokommun. Den viktigaste symboliska innebörden är nämligen den interna. Att kalla sig ekokommun förpliktigar. TL säger att:

”när man väl slagit fast att nu ska vi bli en ekokommun - ’nu anammar vi ekokommunkonceptet’ - det innebär också att de goda krafterna, inom citationstecken, får nånting att luta sig mot och kan åberopa - ’nu är vi ju en ekokommun, då borde vi ju göra det och det och det istället’ - så att på så sätt så är det en tydlig klar markering politiskt för vilket håll man vill jobba”

Så beslutet att bli en ekokommun kan i sig vara viktigt för att skapa en plattform åt de goda krafterna som därigenom kan förhindra andra krafter som går stick i stäv mot målen.

”Det kan vara en hur bra kommun som helst. Det kan finnas hur mycket bra miljöarbete som helst i en kommun men parallellt i och med att det inte finns några klara tydliga visioner om vart man vill jobba så kan mycket utav miljöarbetet raseras över en natt genom att man exempelvis drar en motorväg fel /.../ Så att ett steg framåt kan innebära tre steg bakåt i nästa situation. Och det försvaras om man har tagit ett ekokommunbeslut. Sen beror naturligtvis beslutet ytterst på hur pass väl förankrat det är, hur pass väl spritt det är, hur pass stor insikt som finns i kommunerna och så vidare. Så det räcker ju inte /.../ men det underlättar det hela. De positiva krafterna får nånting att luta sig emot och kan styrka sin argumentation genom att man har slagit fast att man är en ekokommun”

Även om TL själv inte har möjlighet att fullständigt överblicka de konkreta resultaten eller kunna belägga att ett visst beslut initierats/förhindrats av själva ekokommunbeslutet i sig (verkligheten är som regel mer komplex än så) tycker han sig

²²⁴ För att fylla ut det fjärde villkoret måste människans grundläggande behov stå i fokus utifrån ett antropocentriskt perspektiv. I Agenda 21-guiden talar Lahti om ekonomens, sociologens och psykologens perspektiv vid sidan av naturvetarens och alla dessa behövs för att definiera uthållighetsbegreppet. Han refererar i sammanhanget också till en Chilensk ekonom vid namn Max-Neef som har utvecklat en teori kring grundläggande mänskliga behov. Där betonas dels existentiella sådana - som att vara, att ha, att göra och att interagera - och dels olika värden som exempelvis delaktighet, kreativitet, frihet och säkerhet.

²²⁵ TL ser en stor internationell potential med ekokommunkonceptet. I USA finns det nu två större ekokommuner och det förekommer diskussioner på flera håll i världen. TL samarbetar med DNS i Sverige och andra länder i detta internationella arbete.

kunna se hur diskussionerna ändå påverkats av besluten, inte minst bland personer som tidigare har varit bakåtsträvare. Således har det för Esam alltid varit ett viktigt moment i interaktionen med kommunerna att eftersträva kontakter och samarbeten med de positiva krafterna, med "eldsjälarna" som driver miljöarbetet lokalt. Det kan vara chefer på förvaltningen, kommunpolitiker, företag som går före, påtryckargrupper och inte minst SNF:s lokala kretsar. När sådana kontakter har etablerats har nästa steg varit att förankra idéerna bland kommunstyrelsen och det är i slutändan styrelsen som ska fatta beslutet om att bli en ekokommun.

En ekokommun behöver alltså inte varit bättre än någon annan kommun. Och det finns många frågor som långt ifrån är lösta, framförallt hur kommunerna ska lösa trafikfrågor. Många strukturfrågor kan heller inte lösas på det lokala planet eller förutsätter en mycket lång planerings- och förändringshorisont, såsom t.ex. byggande. Men många typer av aktiviteter har kommit igång, exempelvis inom avfallsområdet, och de kanske viktigaste effekterna är just förändrade perspektiv och förhållningssätt och att man på många sätt har påbörjat processerna. Den skillnad man kan se mellan kommuner, säger TL, är att små kommuner har mycket lättare att snabbt kunna förankra och få fart på processen. Det räcker med några få eldsjälar för att åstadkomma mycket. Man stöttar de initiativ som tas. Underifrånperspektivet och mångfald kan omsättas i praktiken. TL kan dock inte peka på någon skillnad mellan höger-/vänsterstyre. Det finns progressivitet bland båda typer av styren och eldsjälar från samtliga partier. Det har visserligen hänt att maktskiften efter val på ett tydligt sätt har resulterat i att processen dött eller ebbat ut men det visar sig lika gärna att den håller sig vid liv efter maktskiften.

Esam och Sekom har också varit politiska aktörer. Man har identifierat och definierat hinder i "ekokommunala processer" och parallellt med SNF har man lobbats för ett nationellt kompetenscentrum för det kommunala miljöarbetet som nu finns vid Umeå universitet (se även avsnitt 1.4.1, underrubrik: SNF:s roll gentemot kommuner). Esam har också varit aktiv i skapandet av ett nationellt Agenda 21-nätverk för alla aktörer, inklusive SNF, som jobbar med dessa frågor på den nationella arenan. Numera administrerar naturvårdsverket nätverket och man träffas ett par gånger om året.

Så, för att sammanfatta, även om DNS själv har haft en ganska låg profil gentemot miljöpolitiken och miljöförvaltningen är min uppfattning att man genom Esam ändå haft en kanal till det lokala och nationella Agenda 21-arbetet (vilket inte betyder att Esam har varit styrda av DNS på något vis). DNS upplägg för att påverka aktörer i omvärlden är designad främst för att passa stora företag. Det tycks vara svårt att utsträcka denna nisch till att omfatta även aktörer inom den statliga arenan. Därmed har Esam fyllt en mycket viktig roll utifrån DNS synvinkel. Man har kunnat tillvarata och nyttja de möjlighetsstrukturer som finns framförallt på den kommunala nivån genom en annan organisation. Inom DNS uppfattar man, för att avsluta, just det kommunala miljöarbetet som det mest progressiva inom staten. KHR ger sina förklaringar i en av sina böcker:

"Det tycks betydligt enklare för politiker från olika läger att sluta sig samman på det kommunala planet än på riksplanet. I kommunen står den vänsterorienterade och den högerorienterade politikern bokstavligen på samma soptipp och funderar över hur problemet skall lösas. I den sinnliga närvaron av problemet är det lättare att sluta sig samman om naturlagarna i konkreta handlingsprogram. /.../ I riksdagen håller sig dock politikerna med olika naturlagar i olika partier, vilket är ångestframkallande för alla andra. Här är problemen abstrakta till sin natur och positionen i riksdagen har man framför allt för att skjuta fram positionerna för de värderingar som partiet står för. En annan anledning till att det är enklare på kommunal nivå är givetvis den större närheten till människorna.²²⁶

²²⁶ Robért 1994:83

5.3.4 Interaktion med andra miljöorganisationer

Som jag tidigare har varit inne på finns en viss kritik från DNS mot den tidigare "miljörörelsen" som går ut på att den ibland har underblåst onödiga intressekonflikter: "delar av miljörörelsen och våra mest intelligenta forskare hjälper till att underblåsa 'intressekonflikterna' genom brist på överblick av grundläggande sammanhang. Det som inte behöver polariseras blir polariserat och fastfruset i handlingsförklaring"²²⁷. En annan typ av kritik som riktas mot andra miljöorganisationer är att de inte har definierat några tydliga mål för verksamheten. PR som tidigare har jobbat inom SNF menar att organisationen inte har någon definition av hållbarhet. Man säger sig jobba för ett hållbart samhälle men kan inte definiera det. Detsamma gäller WWF och Greenpeace. På liknande sätt tycker JO att de andra miljöorganisationerna i alltför liten utsträckning har tagit del av kompassen. Dels tror han att det beror på att DNS inte har haft tillräckligt med tid och resurser att förmedla budskapet till dem. Men han säger också att det inte har funnits samma efterfrågan på att DNS kommer till dem och föredrar på samma sätt som hos näringslivet "för de [experterna inom miljöorganisationer] kan ju de här frågorna och /.../ kanske tycker sig kunna det som vi förmedlar. Det är ju en slags helhetssyn och då tycker de 'det där vet vi redan, vi är ju experter'. Men experter är inte immuna mot brist på systemsyn, och behöver den minst lika mycket menar JO.

Kritiken betyder dock inte att DNS är kritisk mot andra miljöorganisationer i generell mening. Andra miljöorganisationers insatser anses vara viktiga, även de som är mer konfrontativa. Enligt JO är det:

"viktigt att organisationer som Greenpeace finns, som pekar på riktiga miljöproblem och företag som beter sig på ett fullständigt miljövidrigt sätt. Det är otroligt viktigt och fyller fortfarande en väldigt viktig funktion. Det är också viktigt att de företag som försöker och jobbar och rör sig i rätt riktning inte blir kritiserade för att de inte har gjort allting på en gång. Och det är väl vår roll då att stötta dem för det här. Då kan de här två komplettera varandra. Det är piska och morot."

KHR anser att det finns en komplementaritet mellan den mer konfrontativa stilen och DNS ambition att föra en dialog med företagen. En och samma organisation kan nämligen inte spela samma roller. Som miljöorganisation kan man inte föra en dialog och samarbeta med företagen utifrån premissen att man ringer upp Aftonbladet om samarbetet inte ger frukt. Men det kan vara produktivt för dialogen om någon annan miljöorganisation, som Greenpeace, "finns utanför grindarna och tittar med viss skepsis på det här samtalet". Denna form av rollfördelning måste emellertid vara förhållandevis distanserad. Även om DNS kan tänkas ha glädje av att Greenpeace protesterar mot samma företag som DNS arbetar med kan DNS inte använda denna möjlighet som en strategi. Man kan inte jobba tillsammans med Greenpeace på det viset, menar KHR. "Vi kan inte gå in på Volvo och få hela deras byk i knät för att hjälpa dem och sedan under täcket ringa Greenpeace och säga att nu måste ni nog se över Volvo lite här och anfalla dem."

Även om man inom DNS betraktar andra miljöorganisationer som viktiga och komplementära i miljöarbetet är det mycket sparsamt med kontakter, även informella sådana. Det är främst de intervjupersoner som jobbar utanför DNS, PR och TL, som har mest kontakter med andra miljöorganisationer och då särskilt SNF. PR har tidigare jobbat på SNF och han säger sig ha all anledning att bibehålla kontakterna och

²²⁷ Robért 1992:57

gör fortfarande jobb åt SNF. De andra intervjupersonerna menar att det förvisso finns gedigna kunskaper att inhämta från andra miljöorganisationer men kontakterna är alltför bristfälliga. JO som exempel menar att det skulle vara viktigt med mer utvecklade personliga kontakter. Det är betydelsefullt när DNS utbildar andra, menar han, att veta hur personer inom andra miljöorganisationer prioriterar och tycker i olika frågor. Och det gäller även andra organisationer som t.ex. SIS-miljömärkning och ISO. Det skulle också vara betydelsefullt om miljöorganisationerna i högre utsträckning kunde framstå som en "enad front", menar JO, t.ex. i form av gemensamma utspel. Men det är framförallt brist på tid och resurser som gör att man inte har kunnat utveckla goda kontakter, säger han.

Någon konkurrens mellan DNS och andra miljöorganisationer är det ingen av intervjupersonerna som säger sig uppleva vilket rimligen hänger samman med att DNS har helt andra resurskällor (se avsnitt 5.5.3) och en distinkt nisch. DNS är tillräckligt olik de andra för att man ska slippa trampa på varandras marker. Däremot tycks det inte vara helt friktionsfritt mellan de olika miljöorganisationerna. Intervjupersonerna på DNS framhåller inte direkt något missnöje med andra miljöorganisationer även om det kan finnas vissa specifika frågor eller ageranden som man kan förhålla sig kritisk till (vilket bör ha framkommit tidigare). Men man tycks bära lite grann på en känsla att man inom andra miljöorganisationer ser ned på DNS därför att man går in i företagets styrelserum med slips och kavaj. Både PR och TL som har lite mer av ett utifrånperspektiv på DNS framhåller att vissa kan se på DNS med en misstänksam blick. PR säger att vissa personer inom SNF tycker jättebra om DNS medan andra inte gillar DNS stil, att DNS är en väluppfostrad och välklädd miljöorganisation. Han menar vidare att vissa inom SNF är uppvuxna i en kultur av motsättningar mellan industri och miljörelse och det blir en kulturchock när DNS gör tvärtom och går rätt in i styrelserummen och blir en medspelare till industrin. TL som har jobbat mycket med kommuner har haft anledning att knyta kontakter med både DNS och SNF (som ju också har haft ett Agenda 21-arbete under 90-talet; se den fallstudien) och har haft goda relationer med personer från båda organisationerna. Han uppfattar att det ofta finns en "rivalitet" mellan organisationerna varför Esams roll har varit att bygga broar mellan dem. Rivaliteten härrör enligt honom från de olika angreppssätten, att DNS, ur SNF:s synvinkel, jobbar med företag som är lite för stora syndabockar.

5.3.5 Interaktion med (allmänheten) och nätverk av yrkesgrupper

Opinionsbildning och media

Under sin etableringstid var DNS relativt aktiv med att bedriva opinionsbildning genom en rad olika aktiviteter²²⁸. Man har ägnat sig åt informationsutskick, olika evenemang som galor och miljötävlingar, annonskampanjer, utställningar och man har deltagit i skrivandet av Svenska Folkets Miljölexikon. Man har initierat olika typer av seminarier och tillsammans med fältbiologerna håller man i Ungdomens Miljöriksdag. Man har hjälpt till att starta tidningen "Miljörapporten" som månatligen förmedlar kunskaper och nyheter till industrin och kommunerna om hur miljömarknaden utvecklas i Sverige. DNS initierar projekt, deltar i debatten och försöker hitta kanaler att nå ut sina budskap genom. Förutom att sprida idéer till en bredare publik och väcka engagemang kring

²²⁸ I Robért 1992:99-102 redovisas en lång lista med olika typer av aktiviteter för åren 1989 - 1992

miljöfrågan har en viktig funktion med denna massiva opinionsverksamhet under DNS tidiga år varit att göra organisationen känd i Miljö-Sverige. DNS behöver idag inte uppmärksamma sig själv i samma utsträckning och dessa typer av aktiviteter har följaktligen minskat i omfång till förmån för forskning och utveckling samt utbildnings- och rådgivningsverksamhet. Men man har fortfarande en stor ambition att hitta former för att nu åt med sina budskap och "delta i debatten" och man har för närvarande resursproblem som man inte riktigt har löst än (se avsnitt 5.5.3).

Liksom andra miljöorganisationer har DNS alltså en ambition att "delta i debatten" men i mindre utsträckning än Greenpeace, SNF och WWF tycks DNS vara orienterad mot massmedia. Ett sätt att använda media är att skapa uppslutning kring en specifik fråga men genom att DNS verksamhet mer går ut på konsensusarbete och att delta i dialoger med aktörer blir media mindre intressant. Media tenderar att framhäva motsättningar och man åstadkommer inte dialog genom media. Enligt JO skulle det förvisso vara betydelsefullt för DNS att synas mer i TV och exempelvis DN, för att nå ut med tänkesättet, men det verkar vara lättare att t.ex. nå ut till finansstidningar. Dessutom finns det enligt honom för lite tid och resurser för att bygga relationer och för att på ett systematiskt sätt skicka ut pressmeddelanden o.dyl. så att journalister uppdateras om olika spörsmål.

En annan kanal att föra ut budskapen är via den egna tidskriften "Det Naturliga Steget", men den vänder sig främst till, menar JO, sådana som redan har en relation till DNS och redan har ett miljöintresse. Han tror inte att den kommer att få någon jätteupplaga.

DNS har gjort sig känd inom näringslivet, vilket jag har varit inne på, och vissa yrkesgrupper (se nedan). Däremot är man i jämförelse med SNF, WWF och Greenpeace mindre känd bland allmänheten. I en årligen återkommande undersökning visar det sig att människor, när de utan erinran får ange vilka miljöorganisationer man känner till, i betydligt mindre utsträckning anger DNS.²²⁹ Endast 1-2% anger DNS medan 50-75% anger Greenpeace. Vid den senaste undersökningen svarade drygt 1/3 att man kände till DNS som en organisation som arbetar för natur och miljö (alltså med erinran). Greenpeace, WWF och SNF får under åren 95-98%, 93-95% respektive 75-83%. DNS har alltså en betydligt smalare nisch än dessa andra miljöorganisationer när det gäller vilka aktörer man har en relation till. Nedan visas dock hur DNS ändå kan nå ut till vissa delar av allmänheten, nämligen vissa specifika yrkesgrupper.

Nätverk av yrkesgrupper

Ett annat sätt för DNS att nå ut till allmänheten är genom dess nätverk av olika yrkesgrupper. Jag har intervjuat en person, Per Ribbing (PR), som är ideellt aktiv, koordinator och medlem i "Nätverket ingenjörer för miljön". Intervjun med PR gav mig en indikation på hur DNS idéer kan nå ut till individer genom att appellera till en specifik yrkeskompetens.

PR får sin inkomst dels genom att föreläsa matematik på IHM Business school och dels som egenföretagare. Han är miljö- och energikonsult. Han ger

²²⁹ IMU-testologen 1990-96, "Kunskap om olika miljöorganisationer" samt SIFO 1997-98, "Kunskap om olika miljöorganisationer". Undersökningen beställd av SNF i samarbete med WWF och Greenpeace. Målgrupp är Svenska allmänheten, 15-74 år. Riksrepresentativt urval från befolkningsregistret. Personliga intervjuer i hemmet, mellan 499-526 st. Bortfall runt 26%. Resultaten visar en påtaglig stabilitet över tiden. Skillnaderna mellan miljöorganisationer som det återspeglas i svarsfrekvenserna håller i sig över tiden. Frågan om man känner till DNS, alltså med hjälpt erinran, har man dock bara frågat för åren 1997-98.

utbildning och rådgivning till såväl privata företag som offentliga verksamheter. Ett vid intervjutillfället dagsaktuellt konkret projekt han har är att miljöanpassa och energi-effektivisera Sollentunamässan genom konkreta råd och utbildning av ledningsgrupp och personal. Han föreläser om kretsloppstänkandet, inspirerad av Kompassen och DNS koncept överhuvudtaget. Vid tiden för intervjun höll han på med att diskutera med personalen på DNS kontor för att bli en licensierad konsult. PR är en person i DNS närmaste omvärld som i sin egen verksamhet funnit DNS koncept tillämpbart och inspirerande. Det har varit möjligt att integrera kompassen med de kunskaper och engagemang som han redan hade. Kompassen är abstrakt och kan tänkas locka människor som genom sina yrken har en viss mottaglighet för det abstrakta och kanske också ett behov att ordna detaljkunskaper i en mer ordnad helhet. Så här säger PR om sitt engagemang och DNS betydelse för att kanalisera det kunskapsmässigt:

”DNS har gett mig den här grundbilden och det är värt jättemycket. Jag läste fysik i fem år. Jag blev civilingenjör i teknisk fysik. Det var oerhört intressant. Jag läste fysik bara för att jag är så intresserad av det /.../ Under studietiden började jag bli miljöengagerad /.../ men jag lyckades inte koppla ihop fysikutbildningen med mitt miljöengagemang. Speciellt då, på den tiden, frågade man sig - ‘vad är miljöengagerade människor?’, - ‘jo det är Greenpeace och Naturskyddsföreningen och det är inte ingenjörer. Det är gröna människor som håller på med fåglar och svampar och småkryp. Det kunde ju inte jag som ingenjör. Jag kunde ingenting om det. Så jag visste inte riktigt vad jag skulle göra men jag hade ett engagemang. Sedan läste jag Karl-Henrik Roberts bok och allting bara föll på plats. Det var ju så oerhört enkelt. Allting är ju glasklart. Så det är vad jag har fått av DNS, jag har fått helhetsbilden ihopsnickrad på ett oerhört tjuisigt sätt.”

Så DNS gjorde det möjligt för PR att finna en kanal för sitt miljöengagemang samt att ordna detaljkunskaper till en sammanhållen helhet. Denna helhetssyn ger en annorlunda syn på teknik, fortsätter han, och gör det möjligt att ställa olika alternativ mot varandra på ett mer genomtänkt vis. Man blir mindre intresserad av ”filter”-problematiken, säger han, går istället ”uppströms i orsakskedjan” och lär sig att söka efter helt nya alternativ som överhuvudtaget inte behöver filter. Och i linje med DNS koncept menar även PR, genom sina egna erfarenheter, att de rätta alternativen också är mer ekonomiska.

Så DNS har haft betydelse för PR:s professionella och ideella miljöarbete. Det ideella miljöarbetet har PR kunnat kanalisera genom medlemskapet i ”Nätverket ingenjörer för miljön” som startades 92/93 med Lars Bern som initiativtagare. Under DNS tidiga fas bildades just olika nätverk - för ekokommuner, ekonomer, forskare, företagskonsulter, ingenjörer, industridesigner, jordbrukare, jurister, matlagare, inköpare och logistikere, ekologiska arkitekter, psykologer, sekreterare, sköterskor och läkare. Nätverken motiverades så här:

”Idén var att bygga upp en organisation som skulle ge människor inom olika yrkesverksamhet möjlighet att ställa sin yrkeskompetens i naturens tjänst. Varje yrkesgrupp har ju sina specialkunskaper och skulle kunna arbeta i någon form av yrkesföreningar och där finna egna sätt att hjälpa till - läkare kunde förklara vårt beroende av friska ekosystem, ekonomer kunde hjälpa till att finna effektiva styrmedel, jurister kunde ta sig an naturen som klient, ingenjörer kunde bistå med teknisk kretsloppsutveckling, artister kunde göra kultur av insikten etc.”²³⁰

En ambition med nätverken är alltså att de kan bidra till lärande men också att de kan fungera som spridare av kompassen genom att olika yrkesgrupper tillämpar den på sitt vis. Nätverken kan fungera, är det tänkt, som en mötesplats för yrkesspecifika miljöfrågor. I varje nummer av tidskriften Det Naturliga Steget finns ett par sidor om

²³⁰ Robért 1992:32

nätverkens verksamhet och det framgår att dessa initierar seminarier och andra typer av träffar. Vidare möjliggör nätverken identifiering av olika miljöproblem inom respektive miljöområde²³¹.

Nätverket Ingenjörer för miljön är egentligen en fristående frivilligorganisation med egen stadgar, styrelse, medlemskår och medlemstidning. De har haft över 800 medlemmar men har numera ca 450. Enligt PR borde den kunna ha 5000 medlemmar och man håller på att initiera en mobiliseringskampanj, genom att vända sig bl.a. till tekniska högskolor. Förutom att ge ut en medlemstidning och att bokstavligen utgöra ett typiskt nätverk (potentiellt kontaktnät mellan individer) anordnas aktiviteter som studiebesök och pubkvällar med föredrag. Dessa träffar anordnas lokalt (t.ex. i Stockholm och Göteborg) och regelbundet en gång i månaden. PR säger att det både handlar om att ha trevligt - att träffa andra miljöengagerade människor - och att höra någon som står och berättar något intressant. Det behöver inte bara handla om energi- eller miljöteknik. Det kan t.ex. handla om "gröna fonder" eller hur något företag förhåller sig till systemvillkoren. PR säger att "man inte får lägga det på för tung nivå". Genom träffarna informeras deltagarna om olika frågor. Dessutom skapas ett kontaktnät som kan utgöra en resurs för den egna verksamheten. Det är dock en resurs som än så länge är mer av en potentialitet än realitet, menar PR, vilket jag återkommer till nedan.

Vad har då nätverket för relationer till DNS? Den enda egentliga anknytningen till DNS är att nätverket jobbar med systemvillkoren som utgångspunkt men formellt är det en fristående organisation. DNS reglerar inte nätverken och dess aktiviteter. Det förkommer inte heller något finansiellt utbyte mellan nätverken och DNS. MH säger att engagemanget inte är någonting DNS hur som helst kan tillföra nätverken. De måste själva se vad som är bra utifrån sin yrkesroll. Däremot tycker han att DNS skulle kunna vara mer stödjande till nätverken, genom att t.ex. bidra med resurser för opinionsbildning. Men DNS saknar pengar och tid för sådant stöd. PR säger också att kontakterna mellan nätverken och DNS inte har varit särskilt intensiva. Det hänger mycket på personliga kontakter om det förekommer några utbyten. Medlemmar från nätverken erbjuds emellertid att gå på DNS kurser billigare. Emellanåt besöker också KHR nätverkens träffar och de skapar säger PR en betydande uppslutning.

Utöver det kan DNS också fungera som en informationskanal för medlemmarna. Det händer att medlemmar från nätverken kontaktar DNS för att få information om någonting. Det kan t.ex. handla om lämpliga kontakter till medlemmar i andra nätverk. För att utveckla ett sådant kontaktnät finns det en koordinator inom varje nätverk. PR som är koordinator inom sitt nätverk säger så här:

"Idén är väldigt god men den har inte blivit utnyttjad än. Jag skulle ju kunna ta hjälp av en, säg en läkare för miljön. Om jag stöter på något problem som jag tror en läkare kan lösa, då ringer jag inte till vilken läkare som helst utan då ska jag ha en kontakt, en kompis, en i mitt nätverk, fast han är läkare. Då använder han sig av samma systemsyn som jag, som gör att vi kan kommunicera väldigt direkt och rakt så att vi inte pratar om varandra. Han pratar kanske sitt läkarspråk och jag pratar mitt ingenjörsspråk men då pratar vi systemvillkorsspråket och så förstår vi varandra betydligt bättre."

Så genom att människor från olika yrkeskategorier har gått samma kurs och talar samma språk finns det förutsättningar för en effektiv kommunikation. Den möjligheten återkommer PR ofta till under intervjun. Men möjligheterna realiserar sålunda inte

²³¹ Som exempel har nätverket Svenska Läkare för Miljö kartlagt hur myndigheter och organisationer inom området ser på förhållandet mellan läkemedel och miljö. Man har kommit fram till att det finns en avsaknad av miljöprogram och miljöutbildningar och att kunskapsnivån överhuvudtaget är bristfällig. *Tidskriften Det Naturliga Steget* 1-98:45

alltid. Och det finns en stor variation på graden av aktivitet inom nätverken, menar MH. Det är viktigt med enskilda personers engagemang, säger han, eftersom det är ideellt. Det blir ingenting förrän det finns personer som driver fram aktiviteter som är värdefulla, intressanta och trivsamma. En del av nätverken tycks ha en tynande tillvaro säger MH och PR. Och även om det ideella engagemanget finns så visar intervjun med PR ändå en hel del begränsningar med det. Det finns många potentiella möjligheter med nätverken visar PR men det tycks ofta vara svårt att realisera dessa. Även ekokommunnätverket, SEKOM, lider av problem med den dåliga ekonomin för gemensamma aktiviteter och att man inte har människor som kan hålla i det och driva det ordentligt, säger TL. Men även SEKOM håller sig vid liv med återkommande träffar bl.a. i form av specifik arbetsgrupper. PR tror dock att potentialiteterna verkligen kan realiseras bättre genom att utnyttja dagens IT. Och han menar att han definitivt skulle ha nytta av mer kontakter i sin egen konsultverksamhet. Det kan t.ex. handla om mycket konkreta tips på nya energisnåla produkter.

Så intervjun med PR visar hur ett engagemang har varit möjligt att kanalisera genom DNS och nätverket. DNS koncept har passat hans yrkesroll. Han har förstått hur man kan ordna detaljkunskaperna till en sammanhållen helhet. Samtidigt så finns det gränser för det ideella engagemanget. Aktivitet och former för interaktion uppstår inte automatiskt utan tycks förutsätta individer med entusiasm. Min tolkning är att det just på grund av att det har varit möjligt att integrera engagemanget och yrkeskunskaperna med DNS koncept som det ideella engagemanget till viss del ändå ger frukt. Det finns en betydande variation av hur nätverken fungerar säger intervjupersonerna och den variationen kan delvis ha att göra med att olika grupper har olika förutsättningar att integrera och förstå nyttan med relativt abstrakta modeller.

5.4 Resurser och organisatoriska förutsättningar

5.4.1 DNS som en internationell organisation

DNS bildades i Sverige. Numera finns ett kontor i nio länder och aktivitet i än fler. Det finns också en internationell organisation, DNS International, med huvudsäte i Stockholm, inom vilken KHR är en av två ordföranden. För närvarande är energin i DNS internationella arbete inriktad på att kopiera organisationen, att upprätta nya enheter. Visionen är att kompassen ska spridas globalt och etableringen av fler nationella kontor betraktas som en av de största utmaningarna för DNS. Det finns vissa gemensamma stadgar och "core values" som ska gälla för alla nationella organisationer. Dessa ska bedriva en bred verksamhet och vara politiskt och religiöst obundna. Om det finns en potentiell grupp i ett land så får den jobba ett halvår först med att skriva en agenda. Man vet inom DNS att det tar tid att hitta de "rätta formerna" varför man inte planlöst låter organisationen kopieras utomlands. De gemensamma riktlinjerna förändrar dock inte stadgarna för organisationen i Sverige. Dessa är desamma. Till skillnad mot WWF och Greenpeace har inte DNS formats utifrån av inlånade modeller utan organisation är en inhemsk konstruktion och produkt.

Den huvudsakliga frågan, med relevans för den här fallstudien, är hur de internationella kontakterna kan bidra till arbetet på nationell nivå. Eftersom den internationella organisationen är under uppbyggnad är det svårt att se konsekvenserna fullt ut men intervjupersonerna är benägna att återkommande framföra betydelsen av ett kontaktnät för kompetensutveckling. Det finns ett stort kunskapsutbyte. Man finner nya verktyg och nya sätt att bygga broar mellan beslutsfattare och forskare, säger MH. En annan viktig aspekt är den symboliska genom att det visar sig att kompassen även är tillämpbar utomlands. MH säger att det har en mycket stor betydelse, för verksamheten i Sverige, att DNS har spridits utomlands. När jag frågar på vilket sätt svarar han så här:

"För det första är det ett bevis på att det fungerar. Vår modell är värderingsfri. Den gäller oavsett om man är kines, japan, katolik, kommunist eller liberal. Däremot hur du jobbar med modellen /.../ det kan du lägga värderingar på, fast det överlåter vi åt andra. Modellens förklaringsvärde och som ledstjärna och som en mental modell för att jobba som kompass gäller för vem som helst. Det har man då kanske ifrågasatt - 'det där är ju lätt i Sverige' och så där va - men i och med att det kommer med andra länder så går det ju att visa att den här modellen fungerar på andra ställen. På så sätt så är det en slags indikation på att den fungerar rent vetenskapligt."

5.4.2 Organisations- och arbetsformer

DNS etablerades som en stiftelse. Det var ett knappt dussin stiftare med lite olika typer av organisationer som t.ex. Folksam, SJ, KF, Lions, Metall och Svenska kyrkan. Vid etableringen var det enligt KHR viktigt med verksamheter som inte kunde belasta organisationens trovärdighet²³². Stiftarna utser styrelsemedlemmar, så om personalen vill ha en ny person i styrelsen måste de fråga dessa. Några av stiftarna är ganska aktiva, säger MH, men inte alla. Det finns inget direkt vinstintresse för stiftarna eftersom det ju inte går att sälja någon del av "varumärket" och köpa ut en "vinstandel". All eventuell vinst tillfaller stiftelsen. I Styrelsen ingår KHR och MH från kontoret, en person från LRF, KF, Chalmers, Länsförsäkringar och Stockholms Stad och en f.d. VD

²³² Robért 1992:35

från Folksam. Så det finns en organisatorisk öppenhet gentemot andra typer av verksamheter. Konsensusstrategin uttrycks även organisatoriskt. Idén att intressekonflikter måste överbryggas materialiseras i själva organisationen. Så i den meningen är gränsen mellan organisation och omvärld flytande.

På frågan om styrelsen ibland verkligen påverkar verksamheten svarade MH att det, när han började i DNS hösten 1996, fanns ett tryck på organisationen att skapa ordning. Det fanns en del ekonomiska problem (se nedan) som styrelsen reagerade på, om än väl sent ur MH:s synvinkel. Vidare var en del externa relationer eftersatta. Man hade inte följt upp kontakter och det fanns människor som var besvikna på att DNS inte hade hört av sig. Så det finns en koll från styrelsehåll att organisationen sköts riktigt men i verksamhetens innehåll lägger de sig inte i, menar han.

På DNS kontor jobbar det färre personer (se nedan) jämfört med SNF, WWF och Greenpeace. Gruppen är såpass liten att arbetet kan ske ganska informellt. KHR har mest ansvar för forsknings- och utvecklingsidan, MH den administrativa biten medan JO har ansvar för att utveckla utbildnings- och rådgivningsverksamheten. Men arbetsfördelningen är flytande och alla ägnar sig åt undervisning och opinionsbildande verksamhet. Verksamheten bedrivs alltså på ett relativt oproblematiskt vis av personalen på DNS. Man har inte de "intriger och gruppbildningar" som man har på SNF, p.g.a. dess medlemsstruktur, menar MH. Verksamheten består av tre delar, 1) utbildning och rådgivning, 2) forskning och utveckling samt 3) opinionsbildning. Dessa tre delar när varandra menar intervjupersonerna. Det finns t.ex. en växelverkan mellan forskning/utveckling och utbildning/rådgivning. Det förra ger en grund åt det senare som i sin tur ger feedback i form av information och erfarenheter om de konkreta tillämpningarna. Praktiken ger också en grund för den opinionsbildande verksamheten. Det är i praktiken man t.ex. finner och konstruerar de goda exemplen som utgör en viktig del av DNS kognitiva handlande. På grund av detta inbördes beroende är det viktigt att åstadkomma balans mellan delarna, säger JO. Det finns därmed ingen önskan att utbildnings- och rådgivningsverksamheten ska expandera obegränsat. Om den delen blir mycket större än de övriga skulle DNS framstå som ett typiskt konsultföretag och ha svårt att legitimera sin roll som miljöorganisation, påpekar han.

Jag har beskrivit DNS nätverk som en kanal gentemot allmänheten, eller snarare gentemot vissa specifika miljöengagerade yrkesaktiva. Till MH ställde jag frågan om nätverken är en viktig del av DNS organisation. Han menade att de säkert skulle kunna vara det men att det saknas resurser för att kunna utnyttja dem. Nätverken har inte heller någon formell knytning till DNS. De initierades av DNS 1990 men driver sig själva. De är formellt sett självständiga organisationer. Det är också mycket varierande hur pass aktiva de är. MH nämner kommunikatörer för miljön, ingenjörer för miljön och matlagare för miljön som ganska aktiva men vet inte så mycket om de andra. Nätverken är en kanal för att sprida kompassen och DNS koncept vidare till olika yrkesgrupper men uppenbarligen tillför inte dessa så mycket till DNS egen verksamhet. MH säger dock att det nätverk som han är med i, kommunikatörer för miljön, ger ett utbyte rent professionellt för honom själv. Och personer från nätverket har en möjlighet att göra sin röst hörd bl.a. genom att skriva artiklar och insändare till tidskriften Det Naturliga Steget, säger PR. Det finns således ett visst utrymme för kritiska synpunkter även om DNS är en organisation som, liksom Greenpeace och WWF, styrs från centralt håll. Någon formell demokrati som i SNF är inte att tala om eftersom DNS inte ens har några medlemmar. PR säger att det finns kritik inom Nätverket ingenjörer för miljön (som han själv inte ställer sig bakom) men som går ut på att det blir för "religiöst" i DNS verksamhet. Det blir för mycket av predikan och för lite av konkreta frågor på marknivå.

DNS bedriver själv utbildning och rådgivning men ett nyligen utvecklat kompletterande sätt att organisera detta är att skriva licensavtal med oberoende konsulter som helt och hållet använder sig av DNS koncept och som uppträder i DNS namn. Dessa konsulter får betala ett arvode, en procentsats på fakturerad försäljning, för att få använda materialet i DNS namn. Det är ett sätt för DNS att expandera denna typ av verksamhet. Men som jag nämnde ovan är man också försiktig med att expandera verksamheten och det är viktigt, säger JO, att avtalsparterna har rätt förväntningar på varandra. Det är som ett anställningsförfarande menar han, där man ger tid åt att hitta rätt personer.

5.4.3 Resurser - pengar, arbetsinsatser, kompetens och identitet

I och med att DNS etablerades gjordes en massiv mobiliseringskampanj för att skicka ut en kassett och ett häfte till samtliga svenska skolor och hushåll. Enligt årsredovisningen från 89/90 lyckades man samla in 40 mkr, från näringslivet och frivilligorganisationer, som till stor del gick åt för det här utskicket. För att hålla ordning på de pengar som blev över och senare tillkom etablerades stiftelsen Det Naturliga Steget. Efter ett par år startades DNS miljöinstitut AB som lyckades få ihop 15 mkr i aktiekapital. Meningen med att starta aktiebolaget vid sidan av stiftelsen var att man, genom kurs- och rådgivningsverksamhet, skulle generera vinst för att få pengar till den övriga verksamheten. Detta var dock feltänkt menar den nuvarande generalsekreteraren MH. Man kan inte räkna med att kurs- och rådgivningsverksamheten ska kunna finansiera den övriga verksamheten. Han betonar att DNS verksamhet aldrig kan vara vinstdrivande. Forsknings-, utbildnings- och rådgivningsverksamheten kan bära sig själv. Det går att söka forsknings- och utvecklingspengar och kurs- och rådgivningsverksamheten ger intäkter som motsvarar kostnaderna. Men dessa aktiviteter kan inte i längden betala den opinionsbildande verksamheten. JO som tidigare har jobbat för WWF menar att det visserligen inte är lika kostsamt att vara "deltagare i debatten" som att driva konkreta naturvårdsprojekt i WWF:s tappning men det förutsätts ändå en viss summa pengar (han nämner 6-7 mkr årligen utöver kurs- och rådgivningsverksamheten). Således betyder detta att aktiekapitalet har minskat successivt i takt med att stiftelsen har gått i förlust och i ljuset av detta likviderade man aktiebolaget 1997.

Efter likvideringen återstod 4 mkr och följaktligen söker man lösningar på resursproblematiken. Att basera en stor del av sina intäkter på medlemmar som SNF, WWF och Greenpeace gör tror inte MH är en möjlighet för DNS. Ur resursmobiliseringssynvinkel är det ett problem att jobba med en abstrakt mental modell i jämförelse med konkreta arträdningsprojekt, som t.ex. "rädda berguven". Kompassen har inte samma kulturella signifikans som berguven. Ett annat sätt att mobilisera en massa pengar, enligt MH, är att skapa uppmärksamhet genom att starta någonting helt nytt men DNS är inte någonting nytt längre. Så istället är DNS möjlighet, menar han, att nyttja de relationer som redan finns. Och han menar att det finns ett intresse från näringslivet att stödja DNS. Man har haft diskussioner med t.ex. Volvo, McDonald's och Scandic Hotel och det har visat sig att de vill att DNS ska vara starka och kunna fortsätta med att bl.a. ge ut böcker och tidningar. Företagen oroar sig över att det finns en del organisationer, framförallt Timbro, som med hjälp av näringslivspengar kan ge ut böcker och ordna konferenser allt för att "snurra till det i huvudet på beslutsfattare". Så det finns företagsledare som vill ha en motkraft och MH tror på den möjligheten men poängterar också att pengarna inte får vara styrda för att DNS ska

kunna bedriva en trovärdig opinionsbildande verksamhet. På min fråga om DNS skulle kunna utesluta vissa bidragsgivare säger MH att DNS inte har någon policy för det. I princip skulle DNS kunna utesluta vissa bidragsgivare om de är uppenbart miljöovänliga, tror MH, men frågan har inte varit aktuell.

Intervjupersonerna har inga problem med att tänka ut vad mer pengar skulle kunna användas till. De tycker att det finns för lite tid att vara det stöd till företag och olika projekt som man kunde önska. Man diskuterar också problemet att det inte finns utrymme att själv ta initiativet och ringa upp företag som man länge har samarbetat med. Man måste vänta på att de ringer upp. MH menar vidare att någon eller några som sysslar med mediakontakter och politikerkontakter skulle vara en prioriterad fråga. DNS skulle kunna stimulera personer i nätverken som är mycket kompetenta eller bistå personer i forskarvärlden med att publicera böcker. DNS skulle kunna ordna seminarier mer flitigt genom att också utnyttja det goda kontaktnätet med forskare. Att starta upp ett DNS-kontor i andra länder tar tid och kostar pengar, likaså att delta i internationella konferenser. Intervjupersonerna återkommer påtagligt ofta till problemet med knapphet på resurser och det är ett problem som DNS kommer att ägna mycket energi åt framöver.

Sammanlagt jobbar det mellan 15-20 personer för DNS. Antalet varierar lite då en del jobbar med ganska tillfälliga projekt. Personalen arbetar med bl.a. utbildning, rådgivning och evenemang som Ungdomens Miljörisdag. Rekryteringen till DNS sker med ambitionen att få en spridning av kompetensen. KHR är läkare, f.d. cancerforskare och numera verksam som adjungerad professor i fysisk resursteori, vid institutionen för fysisk resursteori på Chalmers. MH är agronomekonom. JO är ingenjör och ekonom med inriktning mot marknadsföring. På kontoret har man också kompetens inom bl.a. miljöjuridik och miljöekonomi. Praktiska erfarenheter i Miljö-Sverige tycks också vara viktiga. JO har arbetat för WWF och varit miljökonsult för Ragnsells miljökonsult AB. Den nuvarande generalsekreteraren MH har arbetat bl.a. på finansdepartementets budgetavdelning, LRF, VMI Sellbergs och på Ragnsells miljökonsult AB som Vd. Samtidigt lockar DNS också flera yngre, nyutexaminerade personer. När det gäller rekryteringen betonar MH också den "sociala kompetensen" eftersom det mycket handlar om förtroendeskapande relationer med omgivningen. Kunskapen och idéerna måste förmedlas på ett bra och balanserat sätt och "då får man inte vara för pushig" säger MH utan istället förmå anpassa sig efter mottagarna. Det måste förvisso finnas engagemang bland de anställda på DNS men detta får inte ta överhanden. MH säger att man t.ex. har avstått från att skriva licensavtal med några personer i DNS nätverk därför att det är för "gåpåiga".

En viktig resurs för DNS när det gäller kompetensutveckling och exempelvis skrivandet av konsensusdokument är det stora kontaktnätet med i första hand naturvetare som är knuten till DNS. Jämte WWF är DNS därmed den miljöorganisation som har närmast anknytning till forskning. En skillnad är att det i WWF:s fall är mer kopplat till konkreta naturvårdsprojekt. Det stora kontaktnätet nyttjas inte bara som en remissinstans för skrivandet av konsensusdokument. KHR säger att man ofta vid rådgivning behöver hjälp utifrån för att lösa ett specifikt problem. Han vänder sig först till sina kontakter på Chalmers och till det internationella kontaktnätet inom DNS men även till personer inom andra miljöorganisationer och exempelvis naturvårdsverket. Intervjupersonerna betonar också att en hel del kunskap utvecklas genom kontakterna med företag och genom skrivandet av konsensusdokumenten. Man blir successivt bättre i utbildningen. Om kompetensen till en början nästan enbart vilade på processförståelsen och systemvillkoren utvecklas också efterhand kunskaper om specifika problemområden.

Slutligen är en viktig resurs för DNS den identitet man har etablerat inför omgivningen, och då framförallt inom näringslivet. DNS roll såsom jag har beskrivit den är etablerad och känd inom stora delar av näringslivet. Företag kan kontakta en miljöorganisation utan att behöva riskera publika konfrontationer. Identiteten är därmed en resurs i den mening att den kan ge upphov till nya kontakter. Dock, vilket jag visade tidigare, är DNS betydligt mindre känd bland den breda allmänheten bortsett från vissa specifika yrkesgrupper. Identiteten kan också orsaka problem på så vis att andra aktörer, exempelvis inom kommuner och andra miljöorganisationer, har svårt för den.

5.5 Avslutning - förutsättningar, möjligheter och begränsningar

Sälunda kan fallstudien knytas ihop. DNS har utvecklat en nisch i Miljöorganisationssverige både på det kognitiva och det praktiska planet. Man har utnyttjat den respons kring miljöfrågor som har vuxit fram vid slutet av 80-talet och under 90-talet. Kommuner, yrkesgrupper och delar av näringslivet har på olika sätt kommit att bli mer delaktiga i miljöarbetet vilket skapar utrymme för en aktör som DNS (liksom för aktörerna inom dess nätverk). DNS har utvecklat en roll gentemot dessa aktörer som medspelare, konsult, pådrivare, vägledare, inspiratör och samordnare. Fallstudien kan visa *hur* DNS potentiellt kan påverka företag i kvalitativ mening - det handlar t.ex. om helhetssyn, nya tidsperspektiv, nya sätt att se på förhållande mellan ekonomi och ekonomi samt små successiva förändringar i riktning mot ökad hållbarhet - men det är svårare att säga någonting kvantitativt mer precist än att det fortfarande är en minoritet av företag som systematiskt tillämpar DNS tänkesätt.

I jämförelse med andra miljöorganisationer tycks DNS bl.a. ha svårare att nå ut till statliga myndigheter. Man har konstruerat en nisch som tycks vara svår att utsträcka inom ramen för den egna organisationen. Exemplet Esam visar dock att en annan organisation kan vara betydelsefull i sammanhanget.

DNS tycks också ha påtagligare resursmobiliseringsproblem. Såväl Greenpeace, SNF och WWF har en relativt stor, om än sviktande, resursbas från allmänheten. DNS måste istället söka finansiella medel från näringslivet. Och det har visat sig att strategin att direkt påverka beslutsfattare, öga mot öga, inte bara ger möjlighet att förmedla nya förhållningssätt, att påverka kognitivt. När det gäller resursmobilisering är det dels en strategi som försörjer sig själv. Och dels, genom att det utvecklas långvariga kontakter, är det en strategi som också skapar potentiella bidragskällor. Situationen för DNS är för närvarande något osäkert resursmässigt men det finns tecken på att sådana bidragskällor kan utvecklas och därigenom möjliggöra många aktiviteter utöver kurs- och rådgivningsverksamheten. Risken att förlita sig på denna resurskälla, i jämförelse med andra miljöorganisationer, kan vara ett mindre mått av kognitivt oberoendeskop gentemot näringslivet samt trovärdighet inför omgivningen. För DNS är det av avgörande vikt att bibehålla en kritisk distans gentemot näringslivet samtidigt som samarbetspartners och resurskällor kan etableras och bevaras.

Som en sista diskussion skulle jag vilja ta upp den om intressekonflikter och politisk konfrontativ påtryckning. Att lönsamhet och uthållighet går att förena är ett enkelt och kraftfullt budskap till företagen. Vissa åtgärder skapar omedelbara dubbelvinster medan andra kräver en del ekonomiska uppoffringar på kort sikt. Genom att ta "de lågt hängande frukterna" idag skapar man ekonomiskt utrymme för större omställningar imorgon. Men vissa verksamheter, såsom t.ex. kärnkraftsproduktion, är samtidigt ohållbara i grunden menar man och dessa måste då "omdefinieras". Frågan är

vad DNS kan göra åt det. Strategin är förstås fortfarande konsensus och principiell förståelse. Men den principiella nivån låter sig inte automatiskt vägleda det konkreta fallet. Vad gäller denna aspekt är en rimlig förutsägelse att intresse motsättningar kommer att göra sig gällande även i framtiden. Det är inte bara så att missförstånd, brist på kunskap och dåliga förutsättningar för intellektuell analys skapar onödig polaritet. Förhållandet kan också vara det omvända. Polariteten i sig förblindar, orsakar missförstånd och brist på goda förutsättningar i den intellektuella analysen. Intresse motsättningar skapar skygglappar som i sin tur medför en oförmåga (ointresse) att överhuvudtaget förnimma den principiella nivån. I utgångsläget kanske det inte finns något intresse för intellektuell analys eller principiella förhållningssätt överhuvudtaget. DNS kan följaktligen vända sig mot aktörer som på något vis har en mottaglighet för den principiella nivån. Men om det finns aktörer som inte har denna mottaglighet (vilket jag tror är ett rimligt antagande) kan inte DNS strategi ersätta andra miljöorganisationers mer politiska och konfrontativa kampanjer.

DNS har i och för sig ingen ambition att ersätta andra miljöorganisationers strategier. De ses som viktiga komplement. Precis som andra organisationer kan DNS ta ställning mot kärnkraften och för den biologiska mångfalden i skogen. Men organisationen är inte som exempelvis SNF utrustad med att intensivt driva en politisk och subpolitisk kamp för ett uthålligt skogsbruk. Man kan förena aktörer och genom konsensusarbete skriva ett skogsdokument. Men det arbetet sker i det tysta. Det skulle äventyra DNS tillitsrelationer att agera kraftfullt politiskt i en specifik fråga. Om man intensivt driver en viss kampanj stöter man tydligare på motståndare. DNS kan framföra kritiska frågor i den slutna dialogen - öga mot öga - men inte i det massmediala offentliga rummet. På samma sätt kan inte DNS publikt kritisera samma företag som man har utvecklat ett samarbete med. Det skulle inte bara skada relationen med företaget i fråga utan även äventyra DNS identitet som en konsensusarbetande organisation.

6 Källor

Litteratur och rapporter

Boström, M., 1998, Miljöorganisationernas kognitiva och praktiska handlande: En teoretisk referensram som utgångspunkt för empiriska fallstudier. Paper presenterat på Sveriges Sociologförbunds årsmöte 29-30/1 1998 i Göteborg.

Brown, M. & May, J., 1989, *The Greenpeace story*. London: Dorlington Kindersley.

Claudi, E., 1989, *Greenpeace och kampen för vår miljö* Värnamo: Gidlunds bokförlag

Eyerman, R. & Jamison, A., 1987, Miljökunskap som organisatoriskt vapen: Fallet Greenpeace. *Sociologisk forskning* 1987, Nr 2, sid. 25-43.

Friström, A. 1995, Att göra det osynliga synligt. i SNF *Stigfinnare. Vägar till en hållbar utveckling*. SNF:s årsbok 1995. Stockholm: Naturskyddsföreningens förlag.

Gerholm, T-R., 1996, *Brev till Det Naturliga Steget*. Stockholm: Timbro.

Gerholm, T-R., 1997, *Svar till Karl-Henrik Robért*. Stockholm: Timbro.

Hajer, M., 1995, *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press.

Holm, F. & Thunberg, G., 1993, *Nya handla miljövänligt*. Stockholm: Naturskyddsföreningens förlag.

Industriförbundet 1998, *Fortsatt hållbar utveckling - industrins miljöarbete*.

Jamison, A.; Eyerman, R. & Cramer, J., 1990. *The making of the new environmental consciousness. A comparative study of the environmental movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Jamison, A.; Dekker, K.; Diani, M. & Kvande, L. 1998, *Representing the public: New roles for environmental organizations*. i Jamison, A. (red.) *Technology policy meets the public. Pesto papers 2*. Aalborg. Aalborg University Press.

Klöfver, H. 1992. *Håll stövlarna leriga och för bofinkarnas talan*. Linköping: Department of water and Environmental studies.

Lahti, T. 1996, *Ekokommunen - ett koncept för förändring i Agenda 21:a anda*. www.esam.se/pdf/Ekokomm.pdf 99 04 23

Lahti, T. 1998, *Agenda 21-guiden* www.esam.se/pdf/ag21-guiden.pdf 99 04 23

Lundqvist, L.J. 1971, *Miljövårdsförvaltning och politisk struktur* Lund: Bokförlaget Prisma/Nämnden för Verdandi

Lundqvist, L.J. 1996, Sweden. i Christiansen, P.M. (red.) *Governing the Environment: Politics, Policy and Organization in the Nordic Countries*. Köpenhamn: Nordic Council of Ministers.

Lönnngren, M., 1998, Först process - sedan resultat. Utvärdering av samarbetet mellan Svenska Naturskyddsföreningen och Växjö kommun. *SNF Rapport 98/9106*. Stockholm: Naturskyddsföreningen.

Miljöförbundet Jordens Vänner. 1996, *Mudi-Mums*. Ljungby: JOMA Tryck AB

Miljöförbundet Jordens Vänner. 1997, *Ställ Om för Rättvist Miljöutrymme. Hur ser ett hållbart Sverige ut?*. Stockholm: Norstedts tryckeri.

Miljöförbundet Jordens Vänner. 1998, *Ställ Om för Rättvist Miljöutrymme. Mål och beräkningar för ett hållbart Sverige. 2:a upplagan*. Stockholm: Norstedts tryckeri.

Naturvårdsverket. 1996, *VEM GÖR VAD i Miljö-Sverige* Stockholm: Naturvårdsverket och Natlikan AB.

Ring, M.; Andringa, J.; Giuliani, M.; Zwanenberg, v.P. 1998, *Participation by mandate: Reflections on Local Agenda 21*. i *Technology policy meets the public. Pesto Papers 2*. Jamison, A (red.) Aalborg: Aalborg University Press.

Rothstein, B. 1992, *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts.

Robért, K-H. 1992, *Det nödvändiga steget*. Stockholm: Ekerlids förlag.

Robért, K-H. 1994, *Den naturliga utmaningen. Goda exempel på miljöarbete inom näringslivet*. Stockholm: Ekerlids förlag.

Robért, K-H. 1997, *Brev till Tor Ragnar Gerholm. Bilaga i DNS 1-97*

Sjöberg, F. 1988, *På maktens tröskel. Miljörelsen i det sena 80-talet*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Svenska Naturskyddsföreningen. 1997, *Sverige efter Rio – från Naturskyddsföreningens perspektiv*. *SNF Rapport 96/9357* Stockholm: Naturskyddsföreningens Förlag.

Svenska Naturskyddsföreningen. 1998a, *Lagom är bäst! På spaning efter en hållbar livsstil*. *SNF:s årsbok 1998*. Stockholm: Naturskyddsföreningens förlag.

Svenska Naturskyddsföreningen. 1998b, *Steg för steg mot hållbarhet*. *Naturskyddsföreningens samlade förslag för en bättre miljö*. *SNF Rapport 98/105* Stockholm: Naturskyddsföreningens förlag.

Studiefrämjandet. 1990, Rädsla Miljön med folkbildning? *Pedagogisk rapport 89/90*, sid 19-23

Sveriges skogsvårdsförbund. 1998, *Certifiering av skogsbruk*

Sverrisson, A.; Giuliani, M. & Rinkevicius, L. 1998, Making participation happen: The importance of policy entrepreneurs. i Jamison (red.) *Technology Policy Meets the Public. Pesto papers 2*. Aalborg: Aalborg University Press.

Thunberg, B. & Holm, F. 1988, *Handla Miljövänligt! Vardagshandbok för en bättre miljö*. Stockholm: Naturskyddsföreningens förlag.

Wahlstedt, J. 1996, *I Pandans tecken. Boken om Världsnaturfonden WWF*. Västerås: ICA Förlaget.

Övrigt material tillhandahållet på miljöorganisationernas kanslier

Agenda 21 i din kommun. 2/94 - 2-3/98, nyhetsbrev för SNF:s nätverk Hållbara kommuner, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

Avveckla Greenpeace., programskrift för Greenpeace, tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm 1998

Bra Miljöval Magasin. nr 1/98 - 3/98., tidskrift utgiven av SNF, tillhandahållet på SNF:s kansli, Göteborg.

Det Märks. Naturskyddsföreningen om miljömärkning., informationshäfte tillhandahållet på SNF:s kansli, Göteborg.

DNS Årsredovisningar 90/91 - 96/97, tillhandahållet på DNS kansli, Stockholm.

Eureka marknadsfaktor AB, 1998, datamaterial om allmänhetens kännedom om miljömärkning, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

European Forest Scorecards., 1998, tillhandahållet på WWF:s kansli, Stockholm 1998.

Ge oss verktygen! Nationella beslut krävs för att förverkliga de lokala visionerna i Agendaprocessen., informationsblad tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm 1999.

Greenpeace fotorapport. nr.: 1/96 - 1/98, tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm.

Greenpeace kampanjrapport. nr.: maj -94 - 2/95, tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm.

Greenpeace magasin. nr.: 1/84 - 1/94, tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm.

Greenpeace årsredovisningar. 1983 - 1996, tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm.

Handla Miljövänligt., nr.: 2/97 - 3/98, nyhetsbrev för SNF:s nätverk Handla Miljövänligt, tillhandahållet på SNF:s kansli, Göteborg.

Jordvännen., nr.: 1/90 - 1/95, Jordens Vänners tidskrift tillhandhållet på MJV:s kansli, Göteborg 1999

Miljöförbundet Jordens Vänners Verksamhetsberättelse 1997, tillhandahållet på MJV:s kansli, Göteborg 1999

Miljögifter. Människan full av farliga kemikalier?, faktablad tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm 1998.

Miljötidningen. nr.: 1/90 - 6 | 7/98, dåvarande MF:s och nuvarande MJV:s tidskrift, tillhandahållet på MJV:s kansli, Göteborg 1999

IMU Testologen. 1997a, *Naturskyddsföreningen - undersökning bland medlemmar.*, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

IMU Testologen. 1990-1996, *Kunskap om olika miljöorganisationer.*, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

SIFO. 1997-1998, *Kunskap om olika miljöorganisationer.*, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

SNF:s Verksamhetsberättelser 1991 - 1997, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

SNF:s Verksamhetsriktlinjer 1999 - 2000, www.snf.se/rikt9920.htm 99 06 10

Skogskontakt. nr.: 1/95 - 1/98, nyhetsbrev för SNF:s skogs nätverk, tillhandahållet på SNF:s kansli, Stockholm.

Stadgar för Greenpeace., tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm 1998.

Stadgar för Miljöförbundet Jordens Vänner antagna vid grundningsmötet 1-2 april 1995., tillhandahållet på MJV:s kansli, Göteborg 1998.

Stadgar för Stiftelsen Världsnaturfonden WWF., tillhandahållet på WWF:s kansli, Stockholm 1999

Stadgar för Svenska Naturskyddsföreningen., www.snf.se/om/stadgar98.htm 99 06 10

Svenska Naturskyddsföreningens policy. Skog., www.snf.se/asikter/skogspolicy.pdf 99 06 10

Tidskriften Det Naturliga Steget. nr 1/95 - 1/98, tillhandahållet på DNS kansli, Stockholm.

Utrotning. Raneboskogen värd att kämpa för., jan -98, faktablad tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm.

Utrotning. Snart en saga blott?, faktablad tillhandahållet på Greenpeace kansli, Stockholm 1998.

WWF Eko. nr.: 1/90 - 2/98, WWF:s tidskrift tillhandahållet på WWF:s kansli, Stockholm.

WWF:s verksamhetsberättelser 1990 - 1998., tillhandahållet på WWF:s kansli, Stockholm.

Intervjuer

AF, Anders Friström, informationsansvarig på SNF:s miljöavdelning; 19/1 -99; 1tim 30min

AM, Annaa Mattsson, frilansjournalist, aktiv i dåvarande MF sedan -84 bl.a. som ordförande under en viss tid, numera aktiv i MJV med olika uppdrag; intervju 24/2 -99; 1tim 45 min

CB, Charles Berkow, aktiv i dåvarande JV sedan -83 bl.a. som ordförande under viss tid, anställd och styrelseledamot i MJV, ordförande för EJV; intervju 12/3 -99; 2tim 15 min

DF, Dag Fredriksson, anställd informationssekreterare i MJV; intervju 23/2 -99; 1tim 30 min

DP, Dennis Pamlin, egen konsult, styrelseledamot i MJV; intervju 10/3 -99; 1tim 15 min

EE, Eva Eiderström, chef för SNF:s Handla Miljövänligtavdelning; telefonintervju, 16/3 -99; 1tim 45 min

GE, Göran Ek, internationell sekreterare på SNF:s Nord-Syd-avdelning, tidigare organisationssekreterare, 6/4 -99; 40 min

GL, Gunnar Lind, campaigner (projektledare) på Greenpeace; 19/8 -98; 2tim 30 min

JO, Jonas Oldmark, anställd på DNS, tidigare anställd på WWF; Intervju 16/12 -98; 2tim

JR, Jonas Rudberg, skogshandläggare på SNF:s naturvårdsavdelning, 3/2 -99; 2tim

KHR, Karl Henrik Robért; DNS upphovsman, arbetande styrelseordförande för DNS samt en av två ordföranden för DNS International; Intervju 20/8 -98; 2tim

LG, Lis Gartvall, tidigare styrelseledamot och Vd för Greenpeace, numera anställd på SNF:s Handla Miljövänligtavdelning; 24/2 -99; 1tim

LI, Lars Igeland, journalist och lärare i Färnebo Folkhögskola, aktiv sedan 1976 mest i MF bl.a. som ordförande under viss tid, numera aktiv i MJV med olika uppdrag, styrelseledamot i MJV; intervju 29/3; 2tim

LN, Lennart Nyman, naturvårdschef på WWF; 19/11 -98; 1tim

LS, Lotta Samuelsson, skogshandläggare på WWF; 6/10 - 98; 1tim 30 min

LV, Lars Vaste, chef på SNF:s informations- och marknadsavdelning; 3/3 -99; 1tim 30 min

MA, Mats Abrahamsson, kampanjchef på Greenpeace; 7/8 - 98; 1tim 30 min

MHo, Mats Holmberg, pressansvarig på Greenpeace; 7/8 -98; 2tim; samt en kort uppföljningsintervju per telefon 20/ -99

MH, Magnus Huss; generalsekreterare och styrelseledamot för DNS; Intervju 15/9 -98; 1tim 45 min

MZ, Marie von Zeipel, pressansvarig på WWF; 19/11 -98; 30 min

PL, Per Larsson, skogshandläggare på WWF sedan jan -98, tidigare skogshandläggare på SNF; 4/11 -98; 2tim

PR, Per Ribbing; egenföretagare som miljö- och energikonsult, föreläser matematik på IHM Business school; ideellt aktiv, koordinator och medlem i DNS nätverk "Nätverket Ingenjörer för miljön"; tidigare anställd på SNF; Intervju 2/10 -98; 2tim

PS, Per Stenbeck, generalsekreterare för Greenpeace; 13/8 - 98; 1tim 30 min

SA, Svante Axelsson, chef för SNF:s miljöavdelning samt SNF:s vice generalsekreterare; intervju 4/3 -99; 2tim

SL, Sten Lundberg, informationschef på WWF; 21/9 - 98; 2tim 15 min

TL, Torbjörn Lahti; ledare för Esam AB, initierade "ekokommunrörelsen"; Telefonintervju 15/2 -99; 1tim 30 min

UH, Ulf Holmberg, ek. o administrativ chef på WWF; 13/11; 1tim 45 min

Deltagare vid fokusgrupper

AG, Anna Gabrielsson, ideellt aktiv och kassör i kretsen Uppsala

Naturskyddsförening, samt ansvarig för en arbetsgrupp som jobbar med Handla Miljövänligt-frågor; gruppintervju tillsammans med PH 22/3 -99; 2tim 15min

KHR, Karl-Henrik Robért (se ovan) deltagare vid fokusgrupp 23/11 -98, tillsammans med personer från bl.a. Naturvårdsverket, SNF, Mistra och skogsnäringen.

PH, Per Hedberg, ideellt aktiv och ordförande i kretsen Uppsala Naturskyddsförening; gruppintervju tillsammans med AG 22/3 -99; 2tim 15 min

SA, Svante Axelsson (se ovan) deltagare vid fokusgrupp 23/11 -98, tillsammans med personer från bl.a. Naturvårdsverket, Det Naturliga Steget, Mistra och skogsnäringen.

